Nationen på spel

NATIONEN PÅ SPEL

Kropp, kön och svenskhet i populärpressens representationer av olympiska spel 1948 – 1972

HELENA TOLVHED

— SERIE AKADEMI —

Bokförlaget h:ström – Text & Kultur

SERIE AKADEMI
ISSN · 1653-9575

Läs mer om serien på
www.hstrom.nu/akademi

Denna avhandling publiceras med stöd av
Nationella forskarskolan i historia och Crafoordska stiftelsen.

Tolvhed, Helena

Nationen på spel. Kropp, kön och svenskhet i populärpressens representationer av olympiska spel 1948 – 1972.

Bokförlaget h:ström – Text & Kultur, 2008.
www.hstrom.nu/f · forlag@hstrom.nu
Nummer II i SERIE AKADEMI. Redaktör: Patrik Tornéus

© 2008 Helena Tolvhed och Bokförlaget h:ström – Text & Kultur
Alla rättigheter förbehålles. Kopiering utan förlagets medgivande är förbjuden,
gäller även för undervisningsbruk.

Tryckning utförd av MANDATUS *bokproduktion*, Umeå, 2008.
FORM *et* OMSLAG · Johan Hammarström
ISBN · 978-91-7327-082-3

INNEHÅLL

Förord · 9

KAPITEL 1 – *Utgångspunkter och sammanhang* · 11

Syfte och frågeställningar · 16

Studiens ramar och avgränsningar · 19

Tidsperiodens kontexter | *OS och idrott som kontexter*

Tidigare forskning · 32

Kulturanalytisk populärpressforskning | *Idrottsforskning med kritiska perspektiv* | *Forskning om medierad sport*

KAPITEL 2 – *Teori och metod* · 46

Diskurs, makt och subjekt · 46

Makt och kunskap enligt Foucault | *Medietexter som en del av historiska kontexter* | *Från kön och etnicitet till intersektionalitet*

Analysens tillvägagångssätt och verktyg · 58

Textens "värld" och tilltal | *Bildanalys* | *Forskningens anspråk och forskarens kunskapande*

Material · 68

Studiens disposition · 79

KAPITEL 3 – *Nation och maskulinitet mellan kontinuitet och omvandling* · 82

Tidskontext: nationell gemenskap i folkhemmet och välfärdsstaten · 83

En svensk publik: svenskheten som position och perspektiv · 87

Aktiva och disciplinerade svenska manskroppar 1948 – 1960 · 95

Rörliga kroppar, uppoffrande karaktärer | *Vinter-OS: det svenska och det nordiska mot kontinental lyx och feminiserat förfall* | *Sixten Jernberg och Sonja Edström-Ruthström: den plågade och den lekande kroppen*

Parallella maskuliniteter 1964 – 1972 · 131

Vinteridrottsmannen: den nationella maskulinitetens kontinuitet | *Den nye (idrotts-)mannen: "playboymaskuliniteten"*

Sammanfattande diskussion · 148

KAPITEL 4 – *Femininitetens konfigurationer, tematiker och utmaningar* · 151

Tidskontext: folkhemshusmodern och könsrelationernas omvandlingar · 152

Idrottskvinnan mellan utmaning och isärhållning · 156

De ”estetiska” idrotterna | *Leende och passiva kvinnor i blickfånget* | *”Miss Olympiad” och den svenska kvinnan som reklam* | *Toini Gustafsson: med feminin nordisk stjärnglans (1968)* | *Feminiserade skribentpositioner: ett ”kvinnligt öga” och ”sportanalfabeter”*

Idrotten som problem · 192

Den unga kvinnans karaktär, intressen och drömmar | *Kvinnokroppens konstitution och muskelutvecklingen*

(Idrotts-)arbetets sociokulturella implikationer: det performativa könet · 203

Idrottssammanhangets möjligheter: diskursiva öppningar och destabiliseringar · 210

Skärningspunkterna mellan femininitet, nation och ungdom | *Iduns dugliga (idrotts-)kvinna* | *1972: ett begynnande tal om jämställdhet*

Sammanfattande diskussion · 223

KAPITEL 5 – *Det svenska i ”världen”* · 228

Världsarenan olympiska spelen 1948 – 1964 · 230

En nation bland nationer | *Den olympiska byn: ett myller av människor* | *Det mörka och det blonda: kontrasteringar av hud- och hårfärg* | *Rasifierade idrottskroppar och vithetens betydelser*

Helsingfors 1952: möten i det kalla kriget · 252

För regimen, inte nationen. Disciplinerade kommunistiska manskroppar | *Öppningar i den storpolitiska diskursen: vänskap mellan öst och väst under olympisk flagg* | *Brokighetens paradoxer och lokalisering av ett ”vi”*

Utländska kvinnor som kulturella motbilder · 269

Kommunistiska kvinnor: stora och arbetande kroppar | *Rasifiering: ”Fat Mamie Brown” och ”sprintergasellen” Wilma Rudolph*

Mexico City 1968: radikalisering och rasfråga · 285

OS som konfliktarena för erkännandets politik | *Den svarte idrottsmannens kropp: en fortsatt problematik i Se*

Sammanfattande diskussion · 298

KAPITEL 6 – *Slutsatser* · 304

Summary · 314
Käll- och litteraturförteckning · 321

FÖRORD

Jag har under mitt avhandlingsarbete haft den stora turen att ha tillgång till tre kunniga, engagerade och uppmuntrande handledare. Först och främst vill jag tacka min huvudhandledare Monika Edgren, som bistått mig under den långa process som avhandlingsskrivandet utgjort. Du har manat mig att utveckla, tänka vidare och tänka samman mina resonemang, samtidigt som du visat på farbara vägar för att göra detta i våra diskussioner om teoretiska och metodologiska spörsmål och genom en uppsjö av litteraturtips. Tack för det, Monika!

Biträdande handledare Johan Fornäs har under arbetets gång bidragit med sina initierade insikter i kultur- och medieforskningens diskussioner och debatter, och har dessutom läst och kommenterat slutmanus. Min ”tredjeläsare” Lars M Andersson framförde efter läsning av mitt slutmanus välbehövliga krav på konkretion och precision liksom en hel del andra värdefulla kommentarer. Tack Johan och Lars!

Viktig såväl professionellt som socialt har min närmaste omgivning i forskningsmiljön Historiska studier samt inom enheten för Idrottsvetenskap vid Malmö högskola varit. Tack till alla er som har delat min vardag! En tacksam tanke går också till Seminariet för historiska studier för alla stimulerande diskussioner. Två som varit med sedan mina tidiga doktorandår förtjänar trots allt ett särskilt omnämnande: Irene Andersson, för att du så generöst har delat med dig av dina erfarenheter och din klokskap kring undervisning, forskning och en hel del annat, samt Mats Greiff, för den sympati för doktorandtillvarons vedermödor du alltid har visat och för din såväl vetenskapligt som ”sportsligt” initierade läsning av mitt slutmanus!

Med stöd från Nationella forskarskolan i historia har jag kunnat åka på flera inspirerande konferensresor och genomfört en givande vistelse som gästforskare i två månader vid Institutt for informasjons- og med-

ievitenskap, Universitetet i Bergen. Forskarskolans återkommande internat har förutom forskningsmässig stimulans också medfört ett breddat nätverk av kollegor i Lund, Växjö och Södertörn. Här måste jag särskilt nämna mina ”agony aunts” på distans: Marie Eriksson, Christina Jansson och Maria Nyman. Delade bördor är faktiskt just det – delade.

Sist – och givetvis inte minst! – tack Victor, för din noggranna läsning av slutmanus och för alla diskussioner genom åren, för ditt stöd i stort och smått, och för allt annat.

Malmö, oktober 2008

KAPITEL 1

Utgångspunkter och sammanhang

> History is a series of social fabulations that we cannot do without. It is an inventive practice, but not just any invention will do. For it is the future, not the past, that is at stake in the contest over which memories survive.[1]
>
> – Anne McClintock

I denna avhandling undersöker jag populärpressens iscensättningar av ett återkommande evenemang där människor från olika delar av världen möts och tävlar för nationell ära och om internationell berömmelse: de olympiska spelen.[2] Med mediala framställningar av detta idrottsevenemang mellan 1948 och 1972 som en ingång till historiska sammanhang, föresätter jag mig att utforska olika maktdimensioner som samspelar kring de analytiska ingångarna *kropp* och *nation* – kön, sexualitet, ”ras”/etnicitet, klass och ålder/generation.

De konfliktlinjer som än idag gör idrotten till ett bitvis omstritt samhällsfenomen – relationen mellan idrott och politik, olika former av ”fusk”, den ohejdade nationalismen, jämställdhetsproblematik, etnisk eller homofob diskriminering – har historiska rötter som kan spåras tillbaka till idrottens framväxtsammanhang.[3] Internationella idrottstävling-

---

1 Anne McClintock, *Imperial Leather: Race, Gender and Sexuality in the Colonial Contest*, London 1995, s. 328.

2 Jag använder begreppen populärpress och veckopress som utbytbara, men är medveten om att det ibland görs en distinktion mellan dem. Således anses populärpress även innefatta special- och konsumenttidningar med andra utgivningsintervaller än det veckovisa. I anglosaxiska länderna innefattar begreppet populärpress även de dagstidningar som är ”populära”, det vill säga som vänder sig mot en bredare publik, Ingemar Oscarsson, ”Nöjsamt och nyttigt. Svensk veckopresshistoria i koncentrat”, i Peter Carelli & Ulf Dahlström (red.), *Veckovis. En antologi om svensk veckopress*, Helsingborg 2005, s. 13; Gullan Sköld, *Från moder till samhällsvarelse. Vardagskvinnor och kvinnovardag från femtiotal till nittiotal i familjetidningen Året Runt*, Stockholm 1998, s. 33.

3 Traditionellt har det gjorts en distinktion mellan begreppen ”idrott” och ”sport”, där det sistnämnda haft en bredare innebörd och innefattat fritidsaktiviteter med en lägre grad av fysisk

ar vilar alltjämt på föreställningen om en nationell ära att försvara, där ”folket” förväntas sluta upp bakom nationens utsända representanter. Att nationens princip kom att prägla den tävlingsinriktade idrotten kan sättas i samband med att dess genombrott i Europa och USA mot slutet av 1800-talet sammanföll med en intensifiering av nationalismens ideologiska praktik. Detta var en form av nationalism för vilken idéer om kulturell och biologisk samhörighet utifrån territorium, språk och ”ras” var centrala. Idrotten flätades samman med och utgjorde en arena för dessa nationella projekt, och idrottsframgångar blev symboliska manifestationer för kulturella och ekonomiska framsteg. I klassöverbryggande nationsskapande projekt tillhandahöll idrotten nationella symboler i form av framgångsrika idrottare, och underblåste känslor av nationell stolthet och sammanhållning.[4]

Men idrottsarenorna laddades också symboliskt med föreställningar om kön – de var skådeplatser för kraftmätningar mellan män. På de brittiska internatskolorna, där idrotten utvecklades under 1800-talet, användes inte minst lagsporterna som redskap för att forma det brittiska imperiets kommande generationer av lojala administratörer.[5] Här underbyggdes och legitimerades borgerligt maskulina ideal, och gentlemannamässigt uppträdande och respekt för hierarkier lärdes ut. Mot 1800-talets slut tycktes idrotten erbjuda ett från kvinnor avskilt socialt rum i en turbulent tid, där män kunde mäta sina krafter med varandra under former som

---

insats, som till exempel jakt, motorsport eller segling. Idag används begreppen ofta som inbördes utbytbara, vilket jag även kommer att göra i denna framställning eftersom distinktionen inte är betydelsefull för mina syften.

4 Eric J. Hobsbawm, *Nationer och nationalism*, Stockholm 1994, s. 141 – 145, 158, 186 – 187; Henrik Meinander, ”Prologue: Nordic History, Society and Sport”, i Henrik Meinander & J.A. Mangan (eds.), *The Nordic World. Sport in Society*, London 1998, s. 1 – 10; Kevin B. Wamsley & Kevin Young, ”Introduction”, i Kevin Young & Kevin B. Wamsley (eds.), *Global Olympics: Historical and Sociological Studies of the Modern Games*, Amsterdam 2005, s. xvii.

5 J.A. Mangan, *The Games Ethic and Imperialism: Aspects of the Diffusion of an Ideal*, New York 1986. Se även Patrick F. McDevitt, ”May the Best *Man Win”: Sport, Masculinity, and Nationalism in Great Britain and the Empire, 1880* – 1935, New York 2004.

förkroppsligade den vinstlogik som utmärkte denna intensiva fas av kapitalism och industrialisering. Den välbyggda och disciplinerade manskroppen fungerade som symbol för den starka nationalstaten.[6]

I det svenska sammanhanget övertog idrotten under 1900-talets första decennier allt mer gymnastikens roll som ett område där ”män kunde få vara män”. Linggymnastikens syfte hade, som Jens Ljunggren har visat, varit att genom träning i dygder som mod, kraft och beslutsamhet ”rädda” den framväxande generationens män från ”allt det i deras omgivning som hotade att förtära deras manliga karaktärsdrag – överdriven lärdom, förslappande bekvämlighet och moderliga omsorger”.[7] Även idrottens samhällsnytta motiverades utifrån karaktärsdanande och manlighetsfostrande syften, men den tycktes bättre anpassad till den nya handels- och industrikapitalistiska borgerlighetens samhälle genom betoningen av effektivitet, mätbarhet, rekord och konkurrens.

Under 1900-talets första decennier engagerade sig västvärldens moderna stater allt mer i medborgarnas livsföring, hälsa och hygien, och med detta följde ofta en positiv inställning till fysisk aktivitet och sport. Medicinen länkade samman makro- och mikronivåerna då såväl skötseln av individens kropp som vården av samhällskroppen uppfattades kräva disciplin, moral och ordning. I det svenska folkhälsoprojektet, som fick sina första former efter sekelskiftet för att sedan blomma ut i 1920- och 1930-talens genomgripande hygienism, ingick såväl den enskilde medborgarens

6 George L. Mosse, *The Image of Man: The Creation of Modern Masculinity*. New York & Oxford 1996, särskilt s. 7; Patrik Steorn, *Nakna män. Maskulinitet och kreativitet i svensk bildkultur 1900 – 1915*, Stockholm 2006; Michael S. Kimmel, *Manhood in America: A Cultural History*, New York 1996, s. 118, 126, 135, 137; Todd Crosset, ”Masculinity, Sexuality, and the Development of Early Modern Sport”, i Michael A Messner & Donald Sabo (eds.), *Sport, Men and the Gender Order: Critical Feminist Perspectives,* Illinois 1990.

7 Jens Ljunggren, ”Mellan natur och kultur”, i Claes Ekenstam m. fl. (red.), *Rädd att falla. Studier i manlighet*, Stockholm 1998, s. 137. Den danske historikern Hans Bonde sätter idrottens expansion i samband med industrisamhällets framväxt, och ser den som en slags fredad manlig zon där pojkar skulle fostras till män för att uppväga det faktum att fäderna nu var frånvarande från hemmen. Hans Bonde, *Mandighed og Sport*, Odense 1991, s. 47 – 51, 59 – 63.

”hygieniska” fostran som mer långsiktiga befolkningspolitiska och rasbiologiska strategier. Syftet var ett och samma: en friskare samhällskropp.[8]

Trots motståndet från Linggymnastikens företrädare, vilka ogillade den individualistiska tävlingsinriktningen och ensidiga specialiseringen, expanderade idrotten snabbt i Sverige under seklets första decennier.[9] Victor Balck, som har kallats för ”den svenska idrottens fader”, ansåg den tävlingsinriktade sporten vara överlägsen gymnastiken eftersom den i större utsträckning utvecklade önskvärda ”manliga” egenskaper som mod, självdisciplin, vitalitet och känslan för ”fair play”. I Balcks argumentation för idrottens samhällsnytta under decennierna kring 1900 var nationalismen en självklar utgångspunkt: mäns idrottsutövning syftade till att stärka nationens motståndskraft mot inre och yttre fiender, samt främja en patriotisk samhörighetskänsla och därigenom samhällelig stabilitet.[10]

Vid den tid då idrotten växte sig stark som rörelse hade familjens betydelse som ekonomisk arbetsenhet avtagit. Det sociala livet hade tydligare delats in i en offentlig arena för yrkesarbetande manliga familjeförsörjare och en privat och kvinnligt kodad hushållsarena.[11] På det kulturella planet dominerade uppfattningar om fundamentala skillnader mellan könen såväl vetenskapen som politiken och litteraturen. Som Karin Johannisson har visat var föreställningar om naturliga och oföränderliga könsskillnader centrala inom det sena 1800-talets svenska och europeiska läkarvetenskap. Kvinnokroppen förstods som svag och fundamentalt

8 Karin Johannisson, ”Folkhälsa. Det svenska projektet från 1900 till 2:a världskriget”, i *Lychnos* 1991, s. 139 – 195.

9 Jan Lindroth, *Idrottens väg till folkrörelse. Studier i svensk idrottsrörelse till 1915*, Uppsala 1974; Jens Ljunggren, *Kroppens bildning. Linggymnastikens manlighetsprojekt 1790 – 1914*, Eslöv 1999, s. 186 – 208; Johan R. Norberg, ”Idrottsrörelsens utbredning, anslutning och sammansättning”, i Jan Lindroth & Johan R. Norberg (red.), *Ett idrottssekel. Riksidrottsförbundet 1903 – 2003*, Stockholm 2002.

10 Ljunggren 1999, s. 178 – 184. Linggymnastiken kom dock även i fortsättningen att utgöra något av ett parallellt spår i svensk fysisk kultur, inte minst genom att den fortsatte att prägla skolgymnastiken under större delen av 1900-talet, se Pia Lundquist Wanneberg, *Kroppens medborgarfostran. Kropp, klass och genus i skolans fysiska fostran 1919 – 1962*, Åkersberga 2004.

11 Ljunggren 1999, s. 25; Susanna Hedenborg & Ulla Wikander, *Makt och försörjning*, Lund 2003, s. 97 – 99.

annorlunda jämfört med manskroppen. Den på biologiska föreställningar baserade könsdualismen fyllde en legitimerande funktion i förhållande till kvinnors sociala underordning. Socialdarwinismens tankegods placerade kvinnan på ett lägre evolutionsstadium jämfört med mannen och föreskrev att hennes begränsade fysiska och intellektuella krafter skulle sparas för hennes för samhället viktiga reproduktiva funktioner.[12] Medicinens diskurser angav således vetenskapliga grunder för borgarkvinnans sociala underordning och den passiva tillvaro i hemmet som föreskrevs för henne, medan arbetarklasskvinnors fysiskt ansträngande arbete i hemmet och i lönearbete – kroppsliga praktiker som utgjorde direkta motsägelser mot det som betraktades som sanningar om kvinnokroppen – lämnades därhän. Kvinnlig idrott var utifrån denna femininitetsdiskurs någonting närmast naturvidrigt.

Synen på kvinnokroppen som svag och känslig för överansträngning satte även sin distinkta prägel på 1900-talet. En särskild kvinnogymnastik utvecklades, med rörelser anpassade till en förment specifik kvinnlig fysik och psykologi. Medan skolans fysiska fostran, som Lundquist Wanneberg har visat i sin studie av perioden 1919 – 1962, skulle utveckla pojkars uthållighet, styrka och kraft, ansågs flickor ha talang för – och påbjöds att ytterligare utveckla – smidighet, rytmik och behagfullhet i rörelserna. Deras fysiska aktiviteter skulle handla om lek, medan tävlingsmomenten reserverades för pojkarna. På Gymnastiska centralinstitutet GCI (senare Gymnastik- och idrottshögskolan GIH) ansågs lagom motion vara skönhetsfrämjande för kvinnor – och därmed acceptabelt – medan prestations- och uthållighetsinriktade aktiviteter som till exempel friidrott betraktades som mindre lämpliga.[13] Enligt GCI:s första fysiologiprofessor Erik Hohwü Christensen skilde sig flickors och pojkars förutsättningar för kroppsövningar åt på ett väsentligt sätt. Kvinnans fysiska aktivitet

12 Karin Johannisson, *Den mörka kontinenten*, Stockholm 2005, s. 17 – 37; Hedenborg & Wikander 2003, s. 86 – 90; Chris Shilling, *The Body and Social Theory*, London 1993, s. 45 – 47.

13 Lundquist Wanneberg 2004, s. 182 – 190. Se även Ljunggren 1999, s. 221 – 239.

hade enligt honom två syften: att göra henne vackrare samt att förbättra hennes hälsa och därigenom underlätta graviditet, förlossning och mödraskap. Alltför kraftig träning och muskelutveckling ansågs ha en negativ inverkan i förhållande till dessa syften, och Hohwü Christensen varnade för den maskuliniserade kvinnotyp som prestations- och rekordinriktad tävlingsidrott enligt hans förmenande fostrade.[14] Hans efterträdare Per-Olof Åstrand tonade ned betydelsen av fysiologiska könsskillnader, men underströk samtidigt att det fanns sociala hänsyn att beakta i utformandet av flickors fysiska fostran eftersom åsynen av en kvinna som plågade sig fram emot målet kunde väcka avsmak.[15]

Syfte och frågeställningar

Syftet med denna studie är att undersöka olika aspekter av samspelet mellan kropp och nation i populärpressens representationer av olympiska spel. Mer precist handlar detta om att analysera de betydelser och egenskaper som tillskrivs de kroppar som agerar som nationens representanter vid evenemanget OS – hur kroppar positioneras i nationen och hur nationen gestaltas genom kroppar. *Kropp* och *nation* utgör därmed analytiska nodalpunkter som är identifierbara som representationer, det vill säga som textuella eller visuella utsagor i texten.[16] I dessa representationer spårar jag de diskursiva maktordningar – kön, sexualitet, ”ras”/etnicitet, klass och ålder/generation – som strukturerar representationernas konfigurationer (*ung*. utformning eller uppbyggnad). Analysen undersöker ett komplext och föränderligt historiskt tidssammanhang genom de normerande representationer som tillgängliggör specifika subjektspositioner för läsaren.

---

14 Erik Hohwü Christensen, *Kroppsövningarnas fysiologi och hygien*, Stockholm 1944, s. 109 – 113, refererad i Lundquist Wanneberg 2004, s. 196 – 197.

15 *Tidskrift i gymnastik* 1952, s. 177 – 185, refererad i Lundquist Wanneberg 2004, s. 199.

16 Det medieanalytiska representationsbegreppet implicerar en förutsättningslös undersökning av hur betydelser skapas i texter utifrån utgångspunkten att dessa betydelser inte ska jämföras med, utan istället utgör en del av en social verklighet, Stuart Hall, ”The Work of Representation”, i Stuart Hall (ed.), *Representation. Cultural Representations and Signifying Practices*, London 1997b.

Studien har ett teoriutvecklande syfte och utgör ett inlägg i diskussionen om intersektionalitet som teoretiskt förhållningssätt, vilken förts inom svensk genusforskning under senare år. Det behövs, menar jag, studier som visar hur intersektionalitetsperspektivet kan omsättas och göras fruktbart i studier av empiriska material. Avhandlingens strukturella och diskursiva tidssammanhang 1948 – 1972 erbjuder enligt min uppfattning särskilda möjligheter att teoretiskt utforska maktordningars sammanflätning och samspel i förhållande till föränderliga historiska kontexter. Tidsperioden mellan 1948 och 1972 omfattar det svenska ”folkhemmets” mest expansiva fas, det kalla kriget[17] som ett polariserat världspolitiskt tillstånd, den globala politiska avkoloniseringsprocess som följde efter det andra världskriget, omformulering av könsrelationer samt 1960-talets radikalisering och svenska engagemang för tredje världen. Med kropp och nation som intersektionella analytiska nav undersöker jag maktordningars samspel och sammanflätning som del av denna historiska kontext, och frilägger de identitetspositioner som tillgänglig- och naturliggörs. Dessa subjektspositioner är, menar jag, historiskt specifika, och deras utformning vittnar också om de (tänkbara) positioner som inte möjliggörs.

Begrepp som ”gestaltning”, ”representation” och ”iscensättning” används i denna avhandling för att beteckna relationen mellan OS som händelse och populärpressens framställningar av denna händelse. Ordvalet markerar att det är den *textuella konstruktionen* av evenemanget och dess tävlingar och människor som utgör fokus för avhandlingen. Jag frågar mig därmed inte om händelser på och utanför de olympiska tävlingsbanorna är ”korrekt” återgivna eller inte, eller om personporträtt ger en ”sann” bild. Målet för undersökningen är inte heller att undersöka sportjournalistik som genre eller olika artikelförfattares specifika stil, perspek-

17 Anders Berge, *Det kalla kriget i Tidens spegel. En socialdemokratisk bild av hoten mot säkerhet och fred 1945 – 62*. Stockholm 1990, s. 13, se även s. 63. Metaforen ”kalla kriget” är mångtydig och det finns ingen exakt definition. Enligt Berge innebär den dock en avgränsning ”både mot något värre – ’riktigt’ krig – och mot ett tillstånd av ’goda relationer’.” Han pekar ut årsskiftet 1947/48 som den tidpunkt då det kalla kriget definitivt inletts.

tiv eller åsikter. Istället använder jag veckopressens skildringar av OS för att få syn på meningsskapande: diskurser, normer och ideal som strukturerar hur kroppar, karaktärer och relationer representeras och som upprättar normalitet och gemenskaper i vardagens mänskliga kulturella sammanhang. För som Billy Ehn, Jonas Frykman och Orvar Löfgren har påpekat, är det till vardags man lär sig att vara svensk.[18] De nationella medierna har fungerat för att etablera känslor av samhörighet mellan människor som inte är, och heller aldrig kommer att kunna bli, personligen bekanta med varandra. Mediers betydelse för nationen som en ”föreställd gemenskap”, men också för att (åter-)skapa andra former av sociala relationer, är knappast möjlig att överskatta. Mediebruket upprättar förståelseramar och rymmer också en interpersonell funktion, där vardagens läsning av populärpress etablerar läsargemenskaper och där läsare organiseras i relation till varandra.[19]

Avhandlingens övergripande frågeställning, inspirerad av Norman Faircloughs modell för medieanalys, handlar om textens ”världsbild”; hur framställer texten ”världen” – händelser, personer, relationer?[20] Inom ramen för denna övergripande frågeställning ställer jag frågor som; hur beskrivs, värderas och positioneras människor, relationer och företeelser i relation till andra människor, relationer och företeelser? Vem syns, vem syns inte och vem syns på vilket sätt och i vilka sammanhang? Vilka gemenskaper gestaltas och avgränsas och på vilka grunder? På vilka sätt struktureras den mediala iscensättningen av kroppar och av det svenska av samspelande maktdimensioner – kön, sexualitet, ”ras”/etnicitet, klass och ålder/generation? Hur kan representationer förstås som del av föränderliga svenska och internationella historiska och politiska kontex-

18 Billy Ehn, Jonas Frykman & Orvar Löfgren, *Försvenskningen av Sverige. Det nationellas omvandlingar*, Borås 1993, s. 14.

19 Benedict Anderson, *Den föreställda gemenskapen. Reflexioner kring nationalismens ursprung och spridning*, Göteborg 1993, s. 37, 44 – 46; Dorothy E. Smith, *Texts, Facts and Femininity: Exploring the Relations of Ruling*, London 1990, s. 168.

20 Norman Fairclough, *Media Discourse*, London 1995, s. 5.

ter? Samtliga av dessa frågor genomsyras av ett historiskt förändringsperspektiv, där jag undersöker förändring och kontinuitet under perioden mellan 1948 och 1972.

Mer konkret och metodologiskt friläggs meningsbildning i text genom analys av *representationers konfiguration*: Vilka mentala, sociala och kroppsliga egenskaper och betydelser knyts till vilka människor? Vilka former för aktivitet eller passivitet knyts till vilka kroppar? Vilka relationer av anknytning, skillnad, över- eller underordning (re-)produceras mellan människor, på vilka grunder och på vilka sätt? Analysen styrs även av frågor om de *subjektspositioner* som tillgängliggörs för läsaren genom texten och om hur dessa samspelar för att förstärka eller förskjuta varandras betydelser. Genom vilka markörer upprättas, bekräftas och naturliggörs svenskhet, femininitet och maskulinitet som privilegierade positioner i texten?

Studiens ramar och avgränsningar

Tidsperiodens kontexter

Tidsperioden mellan 1948 och 1972 präglas i vissa avseenden av kontinuitet. De 25 år som följde på det andra världskriget kännetecknades av stark ekonomisk tillväxt i västvärlden, och denna period i svensk historia går ibland under benämningen ”rekordåren”. Under en förhållandevis lång period av industriell högkonjunktur lades grunden till den aktiva socialpolitikens reformer (som exempelvis barnbidrag, en tredje semestervecka och sjukförsäkring). I början av 1970-talet kom dock en vändpunkt och en lång period av relativ ekonomisk stagnation i hela västvärlden inleddes. Den starka framtidstro som kännetecknat folkhemsperiodens mest expansiva fas under 1950- och 1960-talen fick nu en rejäl knäck. [21]

21 För övergripande diskussioner om periodens ekonomiska historia, se Lars Magnusson, *Sveriges ekonomiska historia*, Stockholm 2002; Lennart Schön, *En modern svensk ekonomisk historia. Tillväxt och omvandling under två sekel*, Stockholm 2000.

Sveriges socialdemokratiska arbetareparti, SAP, hade som ledande politisk kraft omdefinierat sig från ett parti för arbetarklassen till ett statsbärande nationellt parti som identifierade sig med snarare än mot staten. Den socialdemokratiska folkhemsnationalismens ”'sunda' fosterlandskärlek” formulerades som någonting annat än ”överklassens 'punschpatriotism'” och uppfattades vara en förutsättning för svenskarnas villighet att medverka till välfärdspolitikens sociala reformer.[22] Socialdemokratin ansåg sig kunna företräda hela folkets intresse i en välfärdsstat som skulle kombinera trygghet och frihet och utgöra ett alternativ mellan kommunism och kapitalism. Socialdemokratins dominerande diskurs gjorde anspråk på att ha integrerat arbetarklassen i industri- och konsumtionssamhällets värdegemenskap.[23]

Avhandlingens tidsavgränsning inringar därmed en period av välstånd, stark framtidstro och expanderande välfärdsstat, då folkhemmet med Anders Frenanders ord stod ”på toppen av sin både ideologiska och materiella verkningskraft”.[24] Den socialdemokratiska regeringsmakten var obruten och Sverige hade under dessa år endast två statsministrar; Tage Erlander och Olof Palme. För mina syften är det dock framförallt

---

22 Åsa Linderborg, *Socialdemokraterna skriver historia. Historieskrivning som ideologisk maktresurs 1892 – 2000*, Stockholm 2001, s. 252, se även s. 251, 325 – 327. Linderborg framhåller att SAP då de blev statsbärande parti förändrade synen på den svenska historien och arbetarklassens roll i denna. Det ”rättslig reglerade demokratiska frihetsarvet” kom att betraktas som utmärkande för den svenska historien och socialdemokratin skrev in sig i en historisk tradition som framhöll allmogens frihetsälskande strävan efter självständighet och, ibland, också dess oppositionslusta. Allmogevurmen användes också för att ge legitimitet åt det parlamentariska samarbetet med Bondeförbundet och framställa ”kohandeln” som en naturlig fortsättning på det historiska sambandet mellan bönder och arbetare, Linderborg 2001, s. 313, se även s. 314.

23 Ulf Zander, *Fornstora dagar, moderna tider. Bruk av och debatter om svensk historia från sekelskifte till sekelskifte*, Lund 2001, s. 208 – 211. Se också Henrik Berggren, ”Min ras, min rot, min stam. Rickard Lindström och den svenska arbetarklassen”, samt Anders Isaksson, ”Per Albin Hansson – Fosterlandet, Folkhemmet, Svenskmannagärningen”, i Alf W. Johansson (red.), *Vad är Sverige? Röster om svensk nationell identitet*, Stockholm 2001; Frenander 1998, s. 41 – 45, 57; Rune Johansson, ”Ett odödligt sinnelag”? Svensk nationell utveckling i ett komparativt perspektiv”, i Erik Olsson (red.), *Etnicitetens gränser och mångfald*, Stockholm 2000, s. 331.

24 Anders Frenander, *Debattens vågor. Om politisk-ideologiska frågor i efterkrigstidens svenska kulturdebatt*, Göteborg 1998, s. 30.

tidsperiodens föränderlighet som gör den intressant. Det är då två tidrumsliga sammanhang som är särskilt viktiga: de internationella kontexterna och organiseringen av relationer mellan könen.

De internationella kontexterna kan på ett övergripande plan beskrivas med hjälp av de fyra väderstrecken: öst – väst, nord – syd. Undersökningens startpunkt är de vinter- respektive sommarolympiska spel som hölls i S:t Moritz och London 1948. Dessa var de första efter det andra världskriget, vilket hade orsakat flera avgörande förskjutningar i de internationella maktförhållandena. USA och Sovjetunionen blev världspolitiska stormakter – eller "supermakter" med en beteckning som ger uttryck för deras dominerande ställning i relation till övriga stater – medan de forna europeiska stormakterna förlorade i styrka. Efter kriget hamnade de två snart i konflikt med varandra kring frågor om Berlins ställning och hur det nya Tyskland skulle se ut, och från 1946 kom de att betrakta varandra som fiender vars strävanden hotade de egna intressena. Den amerikanska linjen blev att försöka förhindra sovjetisk maktutvidgning i Europa genom "the policy of containment" (uppdämningspolitiken) som manifesterades i Marshallplanen, Trumandoktrinen och Atlantpakten. Under åren kring 1950 fördes också kriget på det kulturella planet som mest intensivt. Respektive sida saluförde sin ideologi och kritiken av motståndaren var hätsk.[25] Antikommunistiska stämningar blev snart dominerande även i Västeuropa, efter det korta uppsving som västeuropeiska kommunistpartier fått närmast efter krigsslutet till följd av kommunisters motståndskamp i ockuperade länder och Sovjets insatser mot Hitlertyskland. Undertecknandet av Atlantpakten av tio europeiska stater i april 1949 bekräftade genomslaget för den amerikanska bilden, där västerländsk demokrati stod mot kommunismens totalitarism och diktatur. Efter Pragkuppen 1948 och Berlinkrisen 1948 – 1949 uppfattade flera västeuropeiska länder inte det som tillräckligt

25 Berge 1990, s. 35; Richard Pells, *Not Like Us. How Europeans Have Loved, Hated, and Transformed American Culture Since World War II*, New York 1997, s. 64 – 65.

att förlita sig på fredlig samexistens med Stalins Sovjetunionen.[26]

Polariseringen och spänningstillståndet mellan öst och väst påverkade naturligtvis den svenska utrikespolitiken, där svenska politiska makthavare hade att, i en geografiskt utsatt position, navigera mellan de två blocken. Här fanns förvisso en grundsyn på kalla kriget som ofta låg nära västperspektivet, där Sovjetunionen betraktades som den mer aggressiva och expansionistiska parten och kommunismen som en farlig ideologi. Samtidigt medförde neutraliteten som säkerhetspolitisk strategi en strävan efter goda relationer med båda stormakterna. Västtillhörighet markerades utifrån begrepp som demokrati och frihet, samtidigt som Östen Undén (utrikesminister 1924 – 1926 samt 1945 – 1962) vinnlade sig om att tona ned det hot från öst som ständigt framhölls av anhängare av en svensk anslutning till Atlantpakten.[27]

Spänningsförhållandet mellan USA och Sovjetunionen avmattades efter Kubakrisen 1962 och därefter accepterade supermakterna varandras ekonomiska och politiska intressesfärer. Öst-västrelationerna blev mindre världspolitiskt dominerande, och varken Vietnamkriget eller Sovjetunionens invasion av Tjeckoslovakien vid den så kallade Pragvåren 1968 påverkade i någon större utsträckning relationerna mellan de två supermakterna.[28] 1960-talets radikaliserade kulturdebatt bars fram av en ny vänster som till en början innefattade radikalt liberala idéer men som så småningom försköts i socialistisk riktning. Decenniet präglades av konfliktorienterade perspektiv: den unga generationen mot den äldre föräldragenerationen, den politiska polariseringen mellan vänster och höger, klyftorna mellan fattiga och rika på det globala planet. Klass – en

26 Berge 1990, s. 39, 58.

27 Berge 1990, s. 40, 49 – 53, 62, 90 – 91, 135 – 140; Sten Ottosson, *Sverige mellan öst och väst. Svensk självbild under kalla kriget* (rapport från forskningsprogrammet ”Sverige under kalla kriget”), Göteborg 2001. Kim Salomon har tydligare understrukit den svenska politikens västlojalitet och menat att USA trots neutraliteten efter andra världskriget betraktades som en garant för demokrati och fred medan Sovjetunionen sågs som ett hot mot desamma, Kim Salomon, *Rebeller i takt med tiden. FNL-rörelsen och 60-talets politiska ritualer*, Stockholm 1996, s. 85.

28 Salomon 1996, s. 49.

konfliktlinje som bilagts och neutraliserats genom folkhemmets konsensusbetoning – aktualiserades genom den nya vänstern, som analyserade Sverige som ett klassamhälle.[29] Jag kommer att i denna studie resonera kring hur dessa sociala, politiska och ekonomiska förändringsprocesser och alltmer synliggjorda (nationella och internationella) konflikter artikulerades och förhandlades på det kulturella planet, utifrån antaganden om att kontexterna lämnar avtryck i det populärkulturella källmaterialet samtidigt som detta material belyser historiska sammanhang.

Vid sidan av konflikten mellan öst och väst aktualiserades även en annan dimension i världspolitiken allt mer under decennierna efter det andra världskriget, nämligen den mellan nord och syd, eller den rika delen av världen och den fattiga. Kombinationen av kolonialmakternas försvagning genom kriget och politiseringen av det nationella medvetandet i kolonierna resulterade i en intensiv avkoloniseringsprocess och en dramatisk ökning av antalet självständiga stater i världen.[30] Då FN bildades ur ruinerna av föregångaren Nationernas Förbund efter det andra världskriget öppnades ett nytt verksamhetsområde för svensk del. Den utrikespolitiska ”Tredje vägen”-identiteten kom att innefatta rollen som försvarare av frihetsrörelser i ”tredje världen” och deras kamp mot kolonial överhöghet. Med FN som plattform kunde ideologiska övertygelser och engagemang för den utomvästliga världen – och en självbild som humanitetens fanbärare – omsättas utan att neutraliteten kompromett erades.[31] I svensk välfärdsnationalism var synen på den svenska utvecklingsvägen och de humanitärt demokratiska värderingarna som förebildliga för andra länder central. Neutraliteten uppfattades inte bara som en

29 Martin Wiklund, *I det modernas landskap. Historisk orientering och kritiska berättelser om det moderna Sverige mellan 1960 och 1990*, Eslöv 2006, s. 164.

30 Salomon 1996, s. 53.

31 Bo Stråth, ”Poverty, Neutrality and Welfare. Three Key Concepts in the Modern Foundation Myth of Sweden”, i Bo Stråth (red.), *Myth and Memory in the Construction of Community: Historical Patterns in Europe and Beyond*, Bryssel 2000, s. 394 – 395; Erik Ringmar, ”Re-Imagining Sweden: The Rhetorical Battle Over EU Membership”, i *Scandinavian Journal of History* 23, 1998.

framgångsrik strategi för att hålla landet utanför krig, utan också som en politik som kunde främja freden i världen. Det nya Sverige var ett modernt och upplyst land, medan Europa sågs som förstelnat och efterblivet.[32] Frånvaro av chauvinistisk nationalism och snävt egenintresse till förmån för det allmänna (och universella) bästa blev därmed – paradoxalt nog – centrala byggstenar i den svenska självbilden och källor till nationell stolthet.[33] En aktiv svensk biståndspolitik utformades under 1960-talet med stöd från en politiskt betydelsefull opinion, och utrikespolitiken blev allt mer explicit ställningstagande mot slutet av decenniet.

Med slutpunkten 1972 fångar studien in en period på 25 år som präglas av ekonomiskt välstånd i Sverige och en expanderande välfärdsstat, men också påtagliga förändringar i de internationella kontexterna. Tidsperioden rymmer en komplexitet, föränderlighet och dynamik som gör den intressant för en kulturanalys av maktordningars sammanflätning och samspel. Studiens tidsavgränsning 1948 – 1972 motiveras också av de genomgripande förändringar vad gäller organiseringen av relationer mellan könen som utmärker denna tidsperiod. Den könskomplementära kärnfamiljs- och familjeförsörjarmodell som under 1950-talet institutionaliserades genom att hemmafruidealet blev en uppnåelig realitet för en stor del av Sveriges befolkning, befann sig under påföljande decennium i förvandling och omförhandling genom ökningen av det kvinnliga förvärvsarbetet. Vid mitten av 1960-talet var det för första gången sedan 1880-talet fler kvinnor som förvärvsarbetade än som inte gjorde det, och kvinnor navigerade mellan den expanderande industrins och den offentliga sektorns behov av arbetskraft och ett husmodersideal

32 Bo Stråth, *Folkhemmet mot Europa. Ett historiskt perspektiv på 90-talet,* Stockholm 1993, s. 177 – 196; Stråth 2000, s. 376. Se även Mikael Byström, *En broder, gäst och parasit. Uppfattningar och föreställningar om utlänningar, flyktingar och flyktingpolitik i svensk offentlig debatt 1942 – 1947*, Stockholm 2006; Alf W. Johansson, "Inledning: Svensk nationalism och identitet efter andra världskriget", i Alf W. Johansson (red.), *Vad är Sverige? Röster om svensk nationell identitet*, Stockholm 2001, s. 14 – 15; Johansson 2000, s. 333, 336.

33 Wiklund 2006, s. 121.

som alltjämt stigmatiserade den gifta kvinnans arbete.[34] Yvonne Hirdman identifierar en övergång från ett ”hushållskontrakt” till ett ”jämlikhetskontrakt” kring 1960. Detta ”jämlikhetskontrakt” kännetecknar, enligt Hirdman, könsrelationerna mellan 1961 och 1976, för att sedan övergå i ”jämställdhetskontraktet”.[35] De strukturella förändringarna föregicks – och underlättades – av det offentliga samtal kring sexualitet, könsroller och kvinnlig frigörelse som hade uppstått i början av 1960-talet, då nya ideal för manlighet, kvinnlighet och könens positioner i förhållande till varandra i såväl det privata som i det offentliga formulerades.[36] Den kvinnorörelse som formerade sig vid slutet av decenniet drev – och fick så småningom visst gehör för – kraven på lika lön och reformer som skulle underlätta kvinnors arbete utanför hemmen.[37]

Det ökade kvinnliga förvärvsarbetet var emellertid också ett resultat av (förhandlingen av) en annan socialt relevant konflikt, nämligen den mellan inhemsk och utländsk arbetskraft. Den arbetskraftsinvandring från Balkan, Sydeuropa och nordiska länder som tagit fart efter andra världskriget och som bidragit till den svenska ekonomins fortsatta expansion, ifrågasattes under 1960-talet allt mer från fackföreningshåll. Den utomnordiska invandringen reglerades och försvårades från 1967/68, vilket följdes upp av ett av LO initierat definitivt stopp 1972. Paulina de los Reyes har pekat på hur kön och etnicitet sammanflätas kring denna fråga, eftersom de åtgärder som vidtogs för att underlätta kvinnligt förvärvsarbete vilade på fackföreningsrörelsens prioritering av det som betraktades som inhemska alternativ – kvinnor, äldre och handikappade – framför utländska arbetskraftsinvandrare. Arbetskraften ordnades och vär-

34 Hedenborg & Wikander 2003, s. 107 – 110; Paulina de los Reyes, ”Folkhemmets paradoxer. Genus och etnicitet i den svenska modellen”, i *Kvinnovetenskaplig Tidskrift* 2000:2, s. 29, 38.

35 Yvonne Hirdman, *Med kluven tunga. LO och genusordningen*, Stockholm 1998.

36 Lena Lennerhed, *Frihet att njuta. Sexualdebatten i Sverige på 1960-talet*, Stockholm 1994; Anja Hirdman, *Tilltalande bilder. Genus, sexualitet och publiksyn i Vecko-Revyn och Fib aktuellt*, Stockholm 2001.

37 Eva Schmitz, *Systerskap som politisk handling. Kvinnors organisering i Sverige 1968 till 1982*, Lund 2007.

derades inte enbart efter könsprinciper utan också efter etniska principer.[38] Ekonomin var ett gångbart argument och kvinnor framfördes som det billigare alternativet. Grupper ställdes, som Christina Johansson understryker i *Välkomna till Sverige?*, mot varandra, och invandringen ansågs utgöra ett hinder för förverkligandet av den svenska välfärdspolitiken. Johansson påpekar att det resursargument, enligt vilket människor som redan bodde i landet skulle prioriteras, under 1960-talet fick en dominerande ställning i svensk migrationsdebatt – för att några decennier senare ha fått status som en självklar sanning.[39]

I denna studie utforskar jag vilka återverkningar den av Hirdman påtalade övergången från ett hushållskontrakt till ett jämlikhetskontrakt kring 1960, arbetsmarknadens omorganisering och talet om könsroller har i framställningar av ett område – idrotten – som liksom förvärvsarbetslivet utgjorde en offentlig och starkt maskulint kodad arena. Med utgångspunkt i dessa historiska kontexter undersöks de förändringar och kontinuiteter som kan identifieras när det gäller sättet att begripliggöra de kvinnliga idrottare som rörde sig ute i världen och som i skarp offentlig belysning tävlade för Sveriges räkning på en internationell arena.

OS och idrott som kontexter

Den avgränsning som gjorts genom inriktningen på representationer av idrott och olympiska spel motiveras av det teoretiska intresset för det intersektionella samspelet mellan maktdimensioner. Som en fysisk praktik sätter idrotten kroppen i fokus, och kroppen har historiskt sett varit central för konstruktionen och legitimeringen av kön, sexualitet, ”ras”/etnicitet, klass och ålder/generation som socialt relevanta klassificeringar. Genom att kroppen i biologins och medicinens diskursiva praktiker har antagits vara naturlig och oföränderlig – ett slags orubbligt funda-

38 de los Reyes 2000, s. 37 – 38.

39 Christina Johansson, *Välkomna till Sverige? Svenska migrationspolitiska diskurser under 1900-talets andra hälft*, Malmö 2005, s. 29 – 30, 215 – 219, 223 – 233, 259. Se även Hirdman 1998, s. 191 – 195.

ment, oemottaglig för sociala, kulturella och historiska förändringsprocesser – har hänvisningar till skillnad mellan kroppar förankrat sociala och globala över- och underordningar som delar av en förment naturlig ordning.[40]

Samtidigt har utövning av de sporter som kulturellt kodats maskulina gjort mäns kroppar starkare och mer muskulösa – mera ”manliga” – medan kvinnor länge hänvisades till sådana aktiviteter som förknippades med socialt acceptabla former för ”kvinnlig” spänst och smidighet. Sociala konstruktioner har på detta sätt genererat de förmodat biologiska och ”naturliga” kroppsliga skillnader som de beskriver.[41] R.W. Connell har beskrivit sport som en social praktik som i likhet med kläder och smycken syftar till att förstärka skillnader mellan könen och som ”part of a continuing effort to sustain a social definition of gender, an effort that is necessary precisely *because the biological logic […] cannot sustain the gender categories*”.[42] Enligt Connell utgör biologin en alltför bräcklig grund för upprätthållandet av kön som en relevant social kategori; kön behöver också ”göras” socialt och kulturellt. De betydelser av kön, kropp och aktivitet som förmedlas – till exempel genom medier – materialiseras samtidigt genom människors kroppar, som beteendemönster, utseendemässig presentation, kroppsbyggnad eller -praktik. Diskurs och praktik är sammanlänkade.

Hänvisningar till kroppslig avvikelse – kvinnokroppens svaghet och ”naturliga underlägsenhet” i förhållande till manskroppen, eller arbe-

40 Elisabeth Grosz, *Volatile Bodies: Toward a Corporeal Feminism*, Bloomington 1994, s. x.

41 Grosz 1994; Chris Shilling, ”The Body and Difference”, i Kathryn Woodward (ed.), *Identity and Difference*, London 1997, s. 84 – 85. Se även Kutte Jönsson, *Idrottsfilosofiska introduktioner. Nio kapitel om idrott och sport, moral och etik, kultur och kritik, kön och genus, politik och ideologi, kropp och teknologi*, Malmö 2007, s. 183 – 188. Exempel på empiriska studier av hur kroppar och karaktärer formas inom idrott och i nära samband med föreställningar kring kön, klass och/eller etnicitet är Jesper Fundberg, *Kom igen, gubbar! Om pojkfotboll och maskuliniteter*, Stockholm 2003; Lundquist Wanneberg 2004; Brendan Hokowhitu, ”‘Physical Beings’: Stereotypes, Sport and the ‘Physical Education’ of New Zealand Māori”, i J. A. Mangan & Andrew Ritchie (eds.), *Ethnicity, Sport, Identity: Struggles for Status*, 2004.

42 R. W. Connell, *Gender and Power*, Stanford 1987, s. 81. Kursivering i original.

tarklassens, homosexuellas och icke-vita människors förment specifika fysionomier – har mobiliserats som legitimering av historiska, sociala och strukturella skillnader och maktförhållanden.[43] Rasvetenskapen förklarade koloniala relationers maktasymmetri som givna av en ”naturlig” rashierarki. Föreställningar om svartas (jämfört med en vit norm) särskilda kroppslighet, kroppskonstitution och -funktioner var centrala i kolonialismens rasistiska diskurser, och hade en idémässig förutsättning i kristendomens nedvärdering av kroppen som själens motsats och en fiende som måste kontrolleras.[44] Som postkolonial forskning om idrott pekat på, har svartas idrottsframgångar – via diskurser om primitivitet och hänvisningar till de kulturellt etablerade dikotomierna intellekt-kropp och civilisation-natur – separerats från förmågor med mer genomgripande sociala implikationer, och därför i praktiken ofta fungerat som förstärkningar snarare än utmaningar av nedvärderande stereotyper.[45]

Ett idrottsrelaterat material möjliggör därmed fördjupad teoretisk diskussion av de egenskaper, kroppskonfigurationer, förmågor och begränsningar som kroppar tillskrivs i de kulturella processer som upprättar normerande relationer av skillnad och likhet mellan människor. Som diskuterades inledningsvis i denna avhandling, måste idrotten och skolans fysiska fostran betraktas som betydelsefulla områden för vidmakt-

43 Grosz 1994, s. 10 – 14.

44 Richard Dyer, *White: Essays on Race and Culture*, London 1997, s. 6, 14 – 19, 30; Bryan S. Turner, *The Body and Society: Explorations in Social Theory*, London 1996; Grosz 1994, s. 3 – 5; Sander L. Gilman, *Difference and Pathology: Stereotypes of Sexuality, Race, and Madness*, Ithaca 1985.

45 Patrick B. Miller, ”The Anatomy of Scientific Racism: Racialist Responses to Black Athletic Achievement”, i Patrick B. Miller & David K. Wiggins (eds.), *Sport and the Color Line: Black Athletes and Race Relations in Twentieth-Century America*, New York 2004, s. 328 – 332, se även David L. Andrews, ”Excavating Michael Jordan's Blackness”, i Susan Birrell, & Mary G. McDonald (eds.), *Reading Sport. Critical Essays on Power and Representation*, Ann Arbor 2000, särskilt s. 168 – 170; Hokowhitu 2004. Om de representationspraktiker som länkar människor med mörk hud till kroppslighet och natur, se även Stuart Hall, ”The Spectacle of the Other”, i Stuart Hall (ed.), *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*, London 1997a; Catherine A. Lutz & Jane L. Collins, *Reading National Geographic*, Chicago 1993, s. 161 – 178; Kobena Mercer, *Welcome to the Jungle. New Positions in Black Cultural Studies*, New York 1994, s. 138.

hållandet av föreställningar om kön och om könets betydelse för mänsklig verksamhet i sociala sammanhang. Den feministiska forskningen har formulerat perspektiv som – snarare än att fråga hur kroppar skiljer sig åt – uppmärksammar hur kulturen konstruerar kroppen på ett sådant sätt att den förstås som ett biologiskt bevis för att sociala skillnader är ofrånkomliga.[46] Men, som Judith Butler har betonat, kan en kroppslig aktivitet som idrott också öppna specifika möjligheter att utmana och omförhandla förhärskande diskurser om kropp, kön och biologi och om de sociala implikationerna av detta.[47] Till exempel utmanar kvinnors utförande (som praktik eller representation) av en historiskt sett manligt kodad verksamhet som idrott föreställningar om hur kroppsligt arbete, ansträngning, aktivitet, muskler och kroppskontroll är knutna till kön, och ställer frågor om kroppen som naturlig eller skapad och om ”naturliga” könsskillnader på sin spets.[48]

Det ska framhållas att andelen kvinnliga olympier under hela undersökningsperioden är relativt liten, även om en ökning kan noteras.[49] Att kvinnliga olympier upptar mindre plats i den svenska populärpressens OS-rapportering måste således ses i ljuset av det faktum att kvinnor ut-

46 Moira Gatens, *Imaginary Bodies: Ethics, Power, and Corporeality*, London 1996, s. 52.

47 Judith Butler, ”Athletic Genders. Hyperbolic Instance and/or the Overcoming of Sexual Binarism”, i *Stanford Humanities Review*, Vol. 6, No 2 1998, s. 103 – 111. Se även Shilling 1997, s. 84 – 85.

48 Yvonne Tasker, *Spectacular Bodies: Gender, Genre and the Action Cinema*, London 1993, s. 141 – 146; Laurie Schulze, ”On the Muscle”, i Jane Gaines & Charlotte Herzog (eds.), *Fabrications: Costume and the Female Body*, New York & London 1990; Rosalyn Diprose, *Corporeal Generosity: On Giving with Nietzsche, Merleau-Ponty, and Levinas*, Albany 2002, s. 64 – 65.

49 Kvinnors deltagande i olympiska spelen har historiskt sett varit och är alltjämt mindre omfattande än mäns, sedan kvinnor 1912 fick rätten att officiellt delta i tävlingarna (i tennis och simning). Vid sommar-OS i London 1948 utgjorde kvinnorna 9,4% av de tävlande och tävlade i 14% av det totala antalet grenar, och vid vinter-OS i S:t Moritz samma år var 11,5% kvinnor i 22,7% av grenarna. Vid studiens slutår 1972 utgjorde kvinnorna 14,8% av olympierna och deltog i drygt 22% av grenarna i München, samt 20,5% i 37,1% av grenarna vid vinterspelen i Sapporo. Uppgifter från http://multimedia.olympic.org/pdf/en_report_206.pdf. Om den kvinnliga friidrottens omstridda historia i olympiska sammanhang, se Helena Tolvhed, ”’Damolympiaden’ i Göteborg 1926 och det olympiska spelet kring kvinnlig friidrott”, i *Idrott, historia och samhälle. Svenska idrottshistoriska föreningens årsskrift 2008* (kommande).

gjorde en mindre andel av deltagarna. Mitt huvudsakliga intresse när det gäller frågor om kön i denna studie handlar emellertid inte om kvantitativa förhållanden, utan om kvalitativa aspekter som hur framställningarna ser ut och vilka skillnader som finns mellan representationer av kvinnliga och manliga olympier.

Idrotten organiserade tidigt kvinnliga medlemmar, men dessa var huvudsakligen koncentrerade till specialförbunden för simning, tennis, golf och – framförallt – den icke-tävlingsinriktade gymnastiken. Svenska Gymnastik- och Idrottsföreningarnas Riksförbund (från 1947 Sveriges Riksidrottsförbund, RF) intog länge en skeptisk inställning till kvinnligt idrottande, men från slutet av andra världskriget började synen förändras i riktning mot en mer positiv hållning. Initialt tycks detta främst ha varit en följd av RF:s allt mer uttalade ambition att utgöra en folkrörelse som under parollen ”Idrott åt alla” försökte nå ut till hela befolkningen. Först på 1970-talet kom mer proaktiva åtgärder som syftade till att exempelvis rekrytera kvinnor till ledarpositioner inom idrotten. Den organiserade idrotten i Sverige tycks, som Eva Olofsson har framhållit, med viss eftersläpning ha följt samhällsutvecklingen vad gäller jämställdhetsfrågor.[50] Ändå innefattade den svenska idrottsrörelsens expansion under decennierna efter det andra världskriget en kraftig ökning av kvinnors andel av medlemsantalet: från 15 procent av RF-medlemmar 1952 till 35 procent vid mitten av 1970-talet.[51]

Förutom att idrotten utgör en god utgångspunkt för en studie av iscensättningar av kroppar, motiveras valet att undersöka material från de olympiska spelen också av evenemangets unika karaktär som en global arena präglad av såväl nationalism som internationalism. Som en interna-

50 Eva Olofsson, ”RF och kvinnorna”, i Jan Lindroth & Johan R. Norberg (red.), *Ett idrottsse-kel. Riksidrottsförbundet 1903 – 2003*, Stockholm 2002. Håkan Larsson har i sin genomgång av handböcker utgivna i RF:s regi pekat på att parollen ”Idrott åt alla” dyker upp redan 1949, för att tjugo år senare ”i det närmaste blivit en statlig dogm”, Håkan Larsson, *Iscensättningen av kön i idrott. En nutidshistoria om idrottsmannen och idrottskvinnan*, Stockholm 2001, s. 139.

51 Larsson 2001, s. 142, 150 – 151.

tionell och starkt symboliskt laddad arena som samlar människor från alla världsdelar speglar OS internationella förändringsprocesser och konfliktlinjer under perioden och lämpar sig därför väl för en diskussion om hur svenskhet formuleras och förhandlas. Mellanstatliga relationer har alltid på ett eller annat sätt präglat evenemanget och – trots att den ”olympiska tanken” föreskriver fredlig tävlan bortom politiken – politiserat tävlingarnas utfall, med Berlin-OS 1936 som det mest beryktade exemplet. Efter Sovjetunionens inträde 1952 blev OS skådeplats för en symbolisk kraftmätning mellan väst och öst, och mellan de politiska systemen kapitalism och kommunism.[52] I avkoloniseringens spår ökade mellan 1948 och 1973 antalet medlemsstater i FN från 58 till 135, huvudsakligen genom tillströmningen av nya statsbildningar i Asien och Afrika.[53] En parallell ökning kan noteras när det gäller antalet deltagande länder i sommar-OS, som ökade från 59 stycken i London 1948 till 121 vid spelen i München 1972. De olympiska spelen utgjorde en viktig symbolisk arena med politiska implikationer, dit nybildade stater skickade representanter som en del av en strävan att nå världssamfundets erkännande. Spelen blev också skådeplats för internationella konflikter kring minoritetspolitik och rasism genom de diskussioner och bojkotthot som kantade frågan om apartheidstaternas – Sydafrika och Rhodesia – olympiska deltagande under 1960-talet. Under det mytomspunna året 1968 användes OS som en plattform för politisk protest, ihågkommet i eftervärldens minne genom den bild där John Carlos och Tommie Smith knyter varsin svartbehandskad näve på prispallen i en tyst protest mot rasförtryck.[54]

Mindre politiserade, och i något mindre grad en ”världsscen”, är de

52 Young & Wamsley 2005, s. xvii; Cesar R. Torres & Mark Dyreson, ”The Cold War Games”, i Kevin Young & Kevin B. Wamsley (eds.), *Global Olympics: Historical and Sociological Studies of the Modern Games*, Amsterdam 2005, s. 59 – 82.

53 Uppgift från FN:s officiella hemsida, http://www.un.org/members/growth.shtml (2008-07-15). Uppgift för 1972 saknas.

54 Barrie Houlihan, ”International Politics and Olympic Governance”, i Kevin Young & Kevin B. Wamsley (eds.), *Global Olympics: Historical and Sociological Studies of the Modern Games*, Amsterdam 2005, s. 133 – 134.

vinterolympiska spelen under den period jag undersöker. Även vinter-OS utgör emellertid ett internationellt sammanhang för möten och tävlan mellan nationer, och de svenska framgångarna i tävlingarna på såväl dam- som herrsidan under perioden gör vinter-OS intressant för diskussionen om kropp och nation/nationalism. Genom att peka på hur tidningarna knyter framgångar i vintersporter – främst längdskidåkning men även skridskoåkning – till geografi, kommer jag att undersöka de sätt på vilka ”det svenska” gestaltas genom och knyts till ”det nordiska”.

Tidigare forskning

I denna studie förhåller jag mig till ett antal forskningsfält: historia, genusforskning, postkoloniala studier, medieforskning och idrottsforskning. Som traditioner med lite olika fokus har dessa fält inspirerat mitt arbete, även om det ska framhållas att det inte går några vattentäta skott emellan dem; det finns idag ett stort utbyte mellan vetenskapliga inriktningar och en ofta uttalad fler- eller tvärvetenskaplighet. Det historiska perspektivet genomsyrar avhandlingens diskussion av förändring och kontinuitet samt den kontextualiserande ansatsen där jag strävar efter att förstå textens representationer i ett historiskt sammanhang. Feministiska och postkoloniala perspektiv präglar, vilket redan framgått, studiens teoretiska ansatser och utgör utgångspunkter för analysens övergripande inriktning. Jag ska här dock koncentrera diskussionen till de empiriska forskningslägen som denna studie närmast förhåller sig till; den kulturanalytiska pressforskningen samt den idrottsforskning som studerar förflutna eller nutida sammanhang med kritiskt analytiska utgångspunkter.

Kulturanalytisk populärpressforskning

I pressforskningen finns en tradition av studier inriktade på hur kön och etnicitet representeras i populärkulturella texter som inspirerat föreliggande avhandling. Två amerikanska studier utgjorde tidiga inspirationskällor genom försöken att tänka samman olika maktdimensioner. I *Life's*

America. Family and Nation in Postwar Photojournalism identifierar Wendy Kozol ”domesticity” som kärnan i den amerikanska familje- och bildtidningen *Life*s ordnings- och meningsskapande ideologi under 1950- och 1960-talen. Genom de otaliga bilder som förevisar familjer i hemmiljö etablerades, hävdar Kozol, en syn på kärnfamiljen och hemmet som värn och tillflykt från världen, samtidigt som specifika relationer inom familjen naturliggjordes. Kring ”domesticity” ordnades könsrelationer, nationella strävanden och identitet i enlighet med medelklassvärderingar, och framställningarna av en välmående, framgångsrik nation byggd på gemensamma sociala värderingar legitimerade det konsumtionskapitalistiska samhällssystemet.[55]

Catherine Lutz och Jane Collins innehållsanalys av tidskriften *National Geographic*s fotografier av världen utanför västvärlden mellan 1950 och 1986 utgår från ett postkolonialt perspektiv som också uppmärksammar könskonstruktioners maktdimensioner.[56] Deras sätt att undersöka nationellt identitetsskapande via representationer av Andra blev för mig en ingång till att tänka kring hur skillnad upprättas i bildrepresentationer genom leenden och blickar, kroppsposer och de aktiviteter som bilder iscensätter. Lutz och Collins väjer inte för att synliggöra – och försöka förstå – motstridigheter och paradoxer i materialet, där en idealiserad och betryggande bild av en värld i harmoni uppvisas, samtidigt som rasifierade kategoriseringar med utgångspunkt i geografi och hudfärg naturliggörs och hierarkier reproduceras. Deras resultat visar till exempel att människor med mörkare hud, i jämförelse med de med ljusare hud, oftare förevisas då de utför fysiskt inriktade sysslor, samt att rasifiering i samspel med kön möjliggör sexualiserade framställningar, till exempel exponering av nakna kvinnobröst.

Två avhandlingar som behandlar veckopressens framställningar av kvinnor under samma tidsperiod som min studie är Lisbeth Larssons

55 Wendy Kozol, *Life's America: Family and Nation in Postwar Photojournalism*, Philadelphia 1994.
56 Lutz & Collins 1993.

En annan historia och Gullan Sköld *Från moder till samhällsvarelse*. Deras resultat utgör en del av denna studies kontextualisering, då båda pekar på att 1950- och 1960-talens familjetidningsläsare möter en vacker och leende idealkvinna vars liv i enlighet med husmodersidealet vigdes åt man och barn. Matrecept, sömnadstips och skönhetsråd, frågespalter och reklam bildar tillsammans med romantiska följetonger och noveller det som Larsson benämner en ”guide till att vara kvinna”.[57] Den idealkvinna som framställs har varken tillgång till eller önskan om den samhälleliga makten eller ekonomisk självständighet. Yrkesarbete betraktas som en tillfällig övergångsperiod i väntan på familjebildning och hemmafrutillvaro. I likhet med Kozol pekar Sköld på att veckopressens betoning av familjen bör förstås utifrån att denna som plats för reproduktion och konsumtion framstår som en källa till trygghet och rekreation i ett föränderligt och rationaliserat samhälls- och arbetsliv.[58]

En djupare teoretisering av förhållandet mellan veckopressen och dess läsare samt av mediers kulturella betydelse finns i Anja Hirdmans studie av genus, sexualitet och publiktilltal i *Vecko-Revyn* och *Fib aktuellt*.[59] Genom nedslag i årgångarna 1965, 1970, 1975 och 1995 pekar hon

57 Lisbeth Larsson, *En annan historia. Om kvinnors läsning och svensk veckopress*, Stockholm 1989, s. 52. Larssons avhandling är ett pionjärarbete som speglar den tidiga kvinnoforskningens analytiska utgångspunkter genom inriktningen på kvinnors erfarenheter. Detta fokus medför att det som betraktas som ett specifikt *kvinnligt* behov av identifikation *som kvinna* essentialiseras. Larsson betraktar kvinnors läsning av ”triviallitteratur” som veckopress och romantikböcker som emancipatorisk eftersom den emotionella närheten till och engagemanget i texten skapar ett ”eget” (*kvinnligt*) rum genom att upprätta en distans till omvärlden. Den problematik som Larsson kommenterar är återkommande inom forskning om kvinnors läsning av ”triviallitteratur”: å ena sidan har forskningen velat uppvärdera, istället för att avfärda, den kvinnliga publiken och förstå vad denna får ut av läsandet, å andra sidan har man konstaterat att veckopressens innehåll betonar individuell konsumtion snarare än politisk handling eller solidaritet, och därmed svårligen kan påstås ha gagnat kvinnofrigörelse eller ha erbjudit alternativ till en konventionellt utformad femininitet. För en utförlig diskussion och introduktion till det internationella forskningsläget kring veckopressen, se Ulrika Holgersson, *Populärkulturen och klassamhället. Arbete, klass och genus i svensk dampress i början av 1900-talet*, Stockholm 2005, s. 127 – 135.

58 Sköld 1998, s. 91, 100, 107, 127, 335 – 336; Larsson 1989, s. 190 – 199.

59 Hirdman 2001, s. 142, 273.

på såväl beröringspunkter som skillnader mellan dessa tidningar när det gäller sättet att representera män, kvinnor och relationer dem emellan. Hirdmans diskussioner av seendepositioner och av könade och homosocialt inriktade publiktilltal har inspirerat min analys av hur publikgemenskap kan (åter-)skapas i text och bild.

Några svenska historiker har under det senaste decenniet använt populärkulturella källor för att visa på betydelsen av kön för konstruktionen av en nationell gemenskap. Lars M Andersson har studerat den svenska skämtpressens representationer av "juden" mellan 1900 och 1930. Via konstruktionen av "juden" som en omanlig Andre (beskriven som kroppsligt svag och frånstötande, feg och snål) tydliggörs en svensk, högrest och välproportionerlig manlighet med ett ädelt och behärskat inre.[60] Charlotte Tornbjer har genom delstudier av bland annat fenomenet Mors dag och framställningar av kungafamiljen pekat på hur kvinnor under 1900-talets första hälft – inte minst i veckopressen – fick symbolisera nationen i egenskap av mödrar.[61] Eva Blomberg diskuterar kopplingar mellan svenskhet, kön och konsumtion med utgångspunkt i veckotidningen *Filmjournalen* 1919 – 1953. Hon identifierar en särskild problematik kring filmaktriserna, vilka genom sin plats i offentlighetens ljus utmanade könsordningars föreskrifter för kvinnors varanden och göranden. I Blombergs diskussion om gränserna för femininitet på offentlighetens arena finns paralleller till min undersökning.[62]

En avhandling med en uttalad anknytning till intersektionalitet som begrepp är Ulrika Holgerssons *Populärkulturen och klassamhället*, där hon utforskar sammanflätningen mellan klass och genus i konstruktionen av arbetarklasskvinnan i *Svensk Damtidning* vid 1900-talets början.[63] I Ka-

60 Lars M. Andersson, *En jude är en jude är en jude – representationer av "juden" i svensk skämtpress omkring 1900 – 1930*, Lund 2000, särskilt s. 477 – 485.

61 Charlotte Tornbjer, *Den nationella modern. Moderskap i konstruktioner av svensk nationell gemenskap under 1900-talets första hälft*, Lund 2002.

62 Eva Blomberg, *Vill ni se en stjärna? Kön, kropp och kläder i Filmjournalen 1919 – 1953*, Lund 2006.

63 Holgersson 2005, se diskussion s. 59. En avhandling som undersöker "den skärningsyta" där "kön,

tarina Mattsons och Katarina Petterssons ”Fröken Sverige i folkhemmet – ideal svensk kvinnlighet under 50-talet” kombineras på ett fruktbart sätt en analys av kön med en analys av etnicitet. Genom att studera artiklar om tävlingen Fröken Sverige i *Vecko-Revyn* mellan 1949 och 1959 pekar de på hur svenskhet, vithet och kön sammanflätas. Vinnaren av Fröken Sverige görs, menar de, till ”en könad symbol för nationen Sveriges imaginära gemenskap” genom skönhetsideal som vilar på och förmedlar rasifierade bilder av nationen.[64] I min analys kommer jag att anknyta till några av de mer specifika resultaten i deras studie.

Det ska tilläggas att mina analyser av framställningar av könade och rasifierade kroppar även har inspirerats av empiriska studier utförda av till exempel Richard Dyer, Anne McClintock, Jan Nederveen Pieterse och Yvonne Tasker. Dessa arbeten kommer dock att presenteras i samband med empirianknutna diskussioner längre fram i denna avhandling. Detsamma gäller för forskningsläget kring kalla krigets vardagliga meningsskapande, där bland andra Marie Cronqvists och Kim Salomons arbeten utifrån populärpress kommer att diskuteras närmare i kapitel fem.[65]

Idrottsforskning med kritiska perspektiv

Under den senare delen av 1990-talet och på 2000-talet har några svenska avhandlingar och andra arbeten med kritiska perspektiv på idrott markerat att idrottsforskningen har rört sig bort från ett tidigare dominerande organisations- och folkrörelseperspektiv och nu på ett tydligare sätt

---

’ras’, etnicitet, nation, ålder och klass överlappar varandra” i reseberättelser från USA är Amanda Lagerkvist, *Amerikafantasier. Kön, medier och visualitet i svenska reseskildringar från USA 1945 – 63*, Stockholm 2005.

64 Katarina Mattson & Katarina Pettersson, ”Fröken Sverige i folkhemmet – ideal svensk kvinnlighet under 50-talet”, i Kerstin Sandell & Diana Mulinari (red.), *Feministiska interventioner. Berättelser om och från en annan värld*, Stockholm 2006, s. 270.

65 Marie Cronqvist, *Mannen i mitten. Ett spiondrama i svensk kallakrigskultur*, Stockholm 2004; Kim Salomon, Lisbeth Larsson & Håkan Arvidsson (red.), *Hotad idyll. Berättelser om svenskt folkhem och kallt krig*, Lund 2004; Kim Salomon, *En femtiotalsberättelse. Populärkulturens kalla krig i folkhemssverige*, Stockholm 2007.

också behandlar idrotten som en kulturell arena präglad av maktordningar. Inte minst har genusteoriska utgångspunkter visat sig vara fruktbara. Det svenska forskningsläget har dock tenderat att fokusera idrotten som praktik, organiserad idrottsrörelse eller skolidrott, medan mer omfattande empiriska arbeten om sport i medier än så länge saknas.

Den tidiga kritiken av idrotten kom från marxistiska forskare i efterdyningarna av 1960-talets akademiska radikalisering. Idrotten betraktades som ett sätt för samhällets övre skikt att förtrycka och passivisera arbetarklassen; till exempel har Pierre Bourdieu hävdat att sportens framgång berodde på att såväl politiska partier och fackföreningar som kyrkor och patriarkala arbetsgivare strävade efter en "*complete and continuous containment* of the working population".[66]

Det finns numera också en relativt omfattande internationell forskning kring den roll som idrotten har spelat i uppbyggandet, konsolideringen och naturliggörandet av nationen i såväl europeiska och amerikanska som utomvästliga sammanhang. Det har ofta handlat om idrottens roll i maktens tjänst, som del av en hegemoniproducerande statsapparat, men det finns också studier som lyft fram exempel på hur idrotten utgjort en arena för motstånd mot exempelvis kolonial övermakt.[67] För svenskt vidkommande har Jens Ljunggren visat hur nationella strävanden var centrala inslag i Linggymnastikens manlighetsprojekt under 1800-talet.[68] Torbjörn Andersson har förklarat fotbollens växande popu-

66 Pierre Bourdieu, "How Can One Be a Sports Fan?", i Simon During (ed.), *The Cultural Studies* Reader, London 1993, s. 434, kursivering i original. Sportsociologerna Horne, Tomlinson och Whannel har hävdat att det är slående hur klass inom idrotten är samtidigt närvarande och frånvarande/förnekat ("striking both by its presence and its absence"), i John Horne, Alan Tomlinson & Garry Whannel, *Understanding Sport: An Introduction to the Sociological and Cultural Analysis of Sport*, London 1999, s. 174.

67 McDevitt 2004; Mangan 1986; J.A. Mangan (ed.), *Tribal Identities: Nationalism, Europe, Sport*, London 1995; Joseph Maguire, *Global Sport: Identities, Societies, Civilizations*, Oxford 1999; Adrian Smith & Dilwyn Porter (eds.), *Sport and National Identity in the Post-war World*, London 2004; John Bale & Mike Cronin (eds.), *Sport and Postcolonialism*, Oxford 2003; J.A. Mangan & Andrew Ritchie, *Ethnicity, Sport, Identity: Struggles for Status*, London 2004.

68 Ljunggren 1999, s. 27, 31 – 33; se också Lundquist Wanneberg 2004, s. 51 – 52, 100 – 105.

laritet bland arbetarklassens manliga ungdom under 1900-talets första decennier med att den engelskt influerade tonvikten på gentlemannaskap försvagades, vilket gjorde att fotbollen nu kunde ”passas in ideologiskt och kulturellt både med en fosterländsk patriotism och med de demokratiska ideal landets växande folkrörelser företrädde”. Fotbollen var därmed en del av utformningen av en mer folklig nationalism och blev, särskilt sedan den i större utsträckning börjat uppmärksammas i pressen, ett instrument för nationalisering av de ”lägre” samhällsskikten.[69]

I Billy Ehns, Jonas Frykmans och Orvar Löfgrens *Försvenskningen av Sverige* diskuteras idrotten relativt utförligt. Ehn utnämner här idrotten till ”ett av de mest känslosamma och uttrycksfulla områdena för det nationella”.[70] Fredrik Schoug har för den tidsperiod som är i fokus för min undersökning framhållit idrottens betydelse för nationell gemenskap. Med spridda nedslag i bland annat *Rekordmagasinet*s sportnoveller på 1940- och 1950-talen samt i mediers framställningar av det svenska respektive det sovjetiska ishockeylandslaget under 1980-talet argumenterar Schoug för att äkthet, vanlighet och lojalitet mot kollektivet utgör viktiga beståndsdelar i den föreställning om svenskhet som berättelser om sport etablerar.[71]

Inom feministisk forskning om sport ses det inte som något slumpmässigt sammanträffande att den moderna idrottens expansion och etablering sammanföll med den första ”vågen” av kvinnorörelse som tog form under 1800-talets senare decennier. Tvärtom uppfattas kvinnorörelsens utmaning av männens institutionaliserade överordning genom kraven på rösträtt och deltagande i samhällslivet som i högsta grad relevant för att

---

69 Torbjörn Andersson, *Kung fotboll. Den svenska fotbollens kulturhistoria från 1800-talets slut till 1950*, Eslöv 2002, s. 299. Den organiserade idrottens ideologiska retorik har tenderat att dölja klasskillnader för att istället betona harmoni och klassamverkan, och framställa sporten som ett område där alla har samma möjlighet och där således inte heller klass spelar någon roll, Andersson 2002, s. 254, 299 – 302 , 411 – 413.

70 Billy Ehn, ”Nationell inlevelse”, i Ehn, Frykman & Löfgren 1993, s. 204.

71 Fredrik Schoug, *Intima samhällsvisioner. Sporten mellan minimalism och gigantism*, Stockholm/Stehag 1997.

förstå den specifika utformning som idrotten fick. Idrotten blev det fredade rum där minnet av manlig dominans vårdades och där män socialiserades till att uppfatta sig själva som biologiskt överlägsna jämfört med kvinnor.[72] Senare års feministiskt inspirerade forskning kring maskulinitet har utforskat sporten som en arena där könens åtskillnad återskapas och naturliggörs och en kulturell praktik där könade gränser markeras särskilt tydligt.[73] R. W. Connell har kallat sporten för en slags ”backlash” mot feminismen, då manliga sportprestationer förs fram som ett slags ”symboliskt bevis på männens överlägsenhet och deras rätt att härska”.[74]

Den historiska kopplingen mellan idrott – förstådd som en ansträngande, mål- och vinstinriktad kroppsaktivitet – och maskulinitet har medfört att idrott (och vissa former mer än andra) inte ansetts passa för kvinnor. Samtidigt måste det framhållas att idrotten också kan stå för en utmaning av dominerande förståelser av kön och erbjuda en plattform för motstånd. Ett arbete som på ett nyanserat sätt analyserar kvinnlig idrott som ett komplext fenomen – å ena sidan kontroversiell och kulturellt ”problematisk” och å andra sidan emanciperande arena för gemenskap utanför snäva heteronormerade definitioner av kvinnlighet – är Susan K. Cahns *Coming on Strong: Gender and Sexuality in Twentieth-Century Women's Sport*. Cahn argumenterar för att de upprörda känslor som kvinnligt idrottande historiskt sett har väckt måste förstås utifrån vad som har upplevts stå på spel; eftersom mäns socialt privilegierade position antagits bygga på ett fysiskt övertag, har kvinnoidrotten uppfattats som en utmaning av hela samhällsordningen. Den aktualiserade en oro

72 Susan K. Cahn, *Coming on Strong: Gender and Sexuality in Twentieth-Century Women's Sport*, New York 1995, s. 11 – 12; Jennifer Hargreaves, ”The Victorian Cult of the Family and the Early Years of Female Sport”, i Eric G. Dunning, Joseph A. Maguire & Robert E. Pearton (eds.), *The Sports Process: A Comparative and Developmental Approach*, Champaign, Ill. 1993, s. 71 – 84; Mangan 1986, s. 14 – 15; Michael A. Messner, *Power at Play: Sports and the Problem of Masculinity*, Boston 1992, s. 14 – 15.

73 Rod Brookes, *Representing Sport*, London 2002, s. 123; R.W. Connell, *Maskuliniteter*, Göteborg 1999, s. 80 – 81; Messner 1992, s. 13.

74 Connell 1999, s. 80 – 81.

inför omvälvande förändringar av samhället och allmän normupplösning – skulle de av idrotten maskuliniserade kvinnorna kanske tappa intresset för traditionellt ”kvinnliga” ansvarsområden som hem och familjebildning, eller rentav vända sina sexuella begär mot andra kvinnor?[75] Cahns studie, liksom Allen Guttmanns mer empiriskt hållna *Women's Sports: A History,* lyfter fram kvinnoidrotten som ett omstritt område, där det för amerikansk idrott så avgörande utbildningsväsendet länge såg det som sin uppgift att aktivt förhindra flickors och kvinnors tävlande och istället förespråka mer lekfulla sammankomster som inte riskerade att kompromettera den ”naturliga” kvinnligheten.[76] Samma motsägelsefulla kombination av argument kring ”den kvinnliga naturen” och ambitioner att forma kvinnliga karaktärer framgår av Pia Lundquist Wannebergs studie, där hon visar hur ämnet ”gymnastik med lek och idrott” i läroverk respektive folkskola både förutsatte och fostrade klasspecifika och könade kroppar och karaktärer. Medan det för pojkarna handlade om att fostra till kroppslig styrka, självdisciplin och tävlingsinriktning, betonades rytm och smidighet i flickornas mer gymnastiskt inriktade fysiska bildning.[77]

I ett svenskt sammanhang utgör Eva Olofssons avhandling *Har kvinnorna en sportslig chans?* från 1989 en milstolpe genom att detta är den första studien av den svenska idrottsrörelsens verksamhet som utgår från ett könsperspektiv med feministiska utgångspunkter. Olofsson tecknar här en bild av idrotten som en verksamhet skapad av och för män, och en av hennes övergripande slutsatser är att idrotten i jämförelse med andra samhällsområden har utmärkts av en eftersläpning i frågan om jämställdhet mellan könen. Olofsson konstaterar att RF:s ledning ända fram till 1970-talet förhöll sig kallsinnig till kvinnlig idrott och att mediciniska argument som hävdade att tävlingsidrott kunde vara skadligt för kvinnor fortfarande hördes vid denna tid. Redan innan en idrott eller gren blivit

75 Cahn 1995, särskilt s. 207 – 208.

76 Allen Guttmann, *Women's Sports: A History*, New York 1991, s. 136 – 139.

77 Lundquist Wanneberg 2004.

populär i större skala hade den fått en ”könsstämpel” som antingen lämplig eller olämplig för kvinnor, i enlighet med föreställningar om en ”kvinnlig natur”. Mest lämplig ansågs gymnastiken vara eftersom den uppfattades förstärka kvinnokroppens ”naturliga” mjukhet och smidighet. Även simningen betraktades ofta som godtagbar, då den dolde kroppen under vatten och inte gav upphov till svettningar. Kvinnor skulle hålla sig till det som var vackert för (det heteronormerat manliga) ögat.[78]

Under senare år har några avhandlingar med uttalat könskonstruktivistiska perspektiv utforskat idrott som en såväl könad som könande verksamhet där gränser och normer upprätthålls och kommuniceras. En teoretiskt driven studie med inspiration från Michel Foucault och Judith Butler är Håkan Larssons *Iscensättningen av kön i idrott*. I en av delstudierna – en diskursanalys av RF:s jämställdhetsplaner från 1980- och 1990-talen – pekar Larsson på hur talet om mäns och kvinnors olika kunskaper, erfarenheter, värderingar och intressen konstruerar två distinkta och åtskilda genusspecifika subjekt. Med fokus på språkliga normer och kategoriseringar påvisar Larsson en tillbakagång från 1970-talets ambitioner att skapa lika villkor för idrottande, till ett särartstänkande där jämställd idrott vid seklets slut uppfattades som en fråga om att anpassa idrotten till förgivettagna olikheter mellan könen.[79]

Två avhandlingar som undersöker lagidrotters praktik bör också nämnas i detta sammanhang. Jesper Fundberg sätter i *Kom igen, gubbar! Om pojkfotboll och maskuliniteter* fingret på idrottens värden och normer genom att utifrån kön, etnicitet och sexualitet problematisera gemenskap och identitetsskapande i ett pojkfotbollslag. Jesper Andreassons studie av ett herrhandbollslag och ett damfotbollslag pekar bland annat på att spänningen mellan idrott och kvinnlighet är något som kvinnliga idrottare alltjämt måste förhålla sig till. En studie inriktad på kulturella och

78 Eva Olofsson, *Har kvinnorna en sportslig chans? Den svenska idrottsrörelsen och kvinnorna under 1900-talet*, Umeå 1989.

79 Larsson 2001, s. 155 – 187.

sociala aspekter av idrottens arbetsliv är antologin *I sulky och sadel*, som problematiserar hästsportens historia ur klass- och genusperspektiv.[80]

Forskning om medierad sport

Sportjournalistiken var länge ett negligerat område inom medieforskningen. Peter Dahlén har beskrivit det som att denna forskning föll ”mellan två stolar”:

> [Inom] medieforskningen, så dominerad av forskning kring politisk journalistik och ”hårda” nyheter, ansågs sport som trivial och betydelselös, medan man inom idrottsforskningen inte tog medierad sport på allvar – det var ju inte sport på ”riktigt”, bara en omskrivning av den, dessutom av okunniga och ytliga sportjournalister.[81]

Under de senaste decennierna har det främst i USA vuxit fram ett relativt omfattande forskningsläge – som ofta publicerats i antologiform – inriktat på kritiska analyser av medierad sport utifrån etnicitets-, klass-, köns- och/eller sexualitetsperspektiv. Hela kedjan av medierad kommunikation – produktion, representation och reception – är här föremål för forskningsintresse. Även om empiriskt fokus här ofta har riktats mot de senare decennierna, har de kritiska ansatserna inspirerat min studie.[82]

---

80 Fundberg 2003; Jesper Andreasson, *Idrottens kön. Genus, kropp och sexualitet i idrottens vardag*, Kalmar 2006; Mats Greiff & Susanna Hedenborg (red.*), I sulky och sadel. Historiska perspektiv på svensk trav- och galoppsport*, Stockholm 2007.

81 Peter Dahlén, ”Mediesportforskningen uppsummerad i monumental antologi” (recension av antologin *Handbook of Sports and Media*), tillgänglig på http://www.idrottsforum.org/reviews/items/dahpet_raney-bryant.html

82 Pamela J. Creedon (red.), *Women, Media and Sport. Challenging Gender Values*, London 1994; Susan Birrell & Cheryl L. Cole (eds.), *Women, Sport, and Culture*, Champaign, Ill. 1994; Birrell & McDonald 2000; Lawrence A. Wenner (ed.), *Media, Sports, & Society*, Newbury Park, Calif. 1989; Lawrence A. Wenner (ed.), *MediaSport*, London 1998; David L. Andrews & Steven J. Jackson, *Sport Stars: The Cultural Politics of Sporting Celebrity*, London 2001; Alina Bernstein & Neil Blain (eds.), *Sport, Media, Culture: Global and Local Dimensions*, London 2003; David Rowe (ed.), *Critical Readings: Sport, Culture and the Media*, Maidenhead 2004; Arthur A. Raney & Jennings Bryant (eds.), *Handbook of Sports and Media*, Mahwah 2006. För en internationell översikt, se Pirkko Markula, Toni Bruce & Jorid Hovden, ”Key Themes in the Research

Forskningen om kön, medier och idrott visar att mediers sportbevakning ofta har kommunicerat könade stereotyper om såväl män som kvinnor och utgått från antaganden om naturliga och oföränderliga könsskillnader. Jämfört med representationer av mäns idrottande har kvinnliga idrottares utseende tenderat att oftare hamna i fokus för framställningarna, och den mest omfattande mediala uppmärksamheten har ofta riktats mot de kvinnliga idrottare som betraktats som företrädare för (heteronormerad) femininitet och utövat sådana sporter och grenar som betonar smidighet och skönhet snarare än snabbhet och styrka.

Forskningen om sportjournalistik har pekat ut en tendens att fokusera mer på kvinnors privatliv än på deras tävlingsresultat, samt visat att kvinnors idrottande trivialiserats genom att det framställts som en lek snarare än som en betydande idrottsprestation. Idrotten framstår härigenom snarast som en aktivitet vid sidan av det ”riktiga” kvinnolivet. Genom referenser till familj, barn och make försäkras mediepubliken om att detta är ”riktiga”, heterosexuella kvinnor (*trots* att de alltså utövar sport).[83] Ett historiskt grepp om maskulinitetens omvandlingar, speglat genom den föränderliga konstruktionen av idrottshjältar som Jack Johnson, Muhammed Ali, George Best och David Beckham, tar Garry Whannel i *Media Sport Stars*. I likhet med mitt perspektiv betraktar Whannel sportjournalistiken som en del av större sociala och kulturella förhandlingar kring manlighet som också struktureras av ”ras”, sexualitet och klass.[84]

---

on Media Coverage of Women's Sport”, i Toni Bruce, Jorid Hovden & Pirkko Markula (eds.), *Women in the Olympic Media: A Global Comparison of Newspaper Coverage*, Rotterdam & Taipei 2008 (kommande). För en grundlig introduktion till nordisk och internationell forskning om medierad sport, med specialkapitel om etnicitet, nationalism och kön, se Peter Dahlén, *Sport och medier. En introduktion*, Kristiansand 2008.

83 Brookes 2002, s. 128 – 130; Cahn 1995; Raymond Boyle & Richard Haynes, *Power Play: Sport, the Media and Popular Culture*, Harlow 2000; Garry Whannel, *Fields in Vision: Television Sport and Cultural Transformation*, London 1992; Mary Jo Kane & Susan L. Greendorfer, “The Media's Role in Accommodating and Resisting Stereotyped Images of Women in Sport”, i Pamela J. Creedon (ed.), *Women, Media and Sport. Challenging Gender Values*, London 1994, s. 40 – 41.

84 Garry Whannel, *Media Sport Stars. Masculinities and Moralities*, London 2002.

I det svenska sammanhanget har inga mer omfattande kvalitativa studier av mediesport med utgångspunkt i etnicitet och kön publicerats ännu.[85] Men Mervi Tervo har i sin avhandling, en diskursanalys av den fin-

85 Två pågående avhandlingsprojekt utgår dock från pressmaterial för en problematisering av nationell gemenskap i förhållande till maskulinitet: Christian Widholm undersöker dagstidningars rapportering från OS i Stockholm 1912 och John Hellström arbetar med en studie av hjälteskapande i sportjournalistik under 1900-talet. Se Christian Widholm, "Ett massmedierat kollektiviseringskalas. Sportjournalistiken och nationen vid OS 1912", i Klas-Göran Karlsson, Eva Helen Ulvros & Ulf Zander (red.), *Historieforskning på nya vägar*, Lund 2006; John Hellström, "Ingemar Johansson och svensk media", i *Idrott, historia och samhälle. Svenska idrottshistoriska föreningens årsskrift 2005*. Det finns också några mindre studier samt arbeten där medier ingått i källmaterialet som bör nämnas: Torbjörn Andersson använder sig bland annat av pressmaterial när han diskuterar fotbollens förändrade klassammanhang och den nära kopplingen mellan fotboll och manlighet från slutet av 1800-talet till 1950, Andersson 2002; Nathalie Koivulas avhandling innefattar en delstudie av sport i svensk television under andra hälften av 1990-talet, som visar på en marginalisering av kvinnligt idrottsutövande, särskilt i lagsporter och i sporter som betecknas som maskulina, Nathalie Koivula, *Gender in Sport*, Stockholm 1999; Eva Queckfeldts innehållsanalys av *Arbetet* och *Sydsvenska Dagbladet* vid ett antal sommar-OS mellan 1932 och 1988 inriktas på i huvudsak kvantitativa förändringar i dagspressens sportmaterial och berör endast på ett övergripande sätt frågor om "ras" och kön, Eva Queckfeldt, *Förändringar i pressens sätt att skildra idrott*, opublicerad arbetsrapport, Historiska Institutionen, Lunds universitet 1999; En mer kvalitativt inriktad artikel baserad på samma material är, Eva Queckfeldt, "Attraktiva blondiner, stadiga bitar och mödrar till två barn. Bilden av kvinnor på två dagstidningars sportsidor 1948 – 1980", i *Idrott, historia och samhälle* 2000; Fredrik Schoug använder pressmaterial som stöd för sina resonemang kring idrottens betydelse för nationsbygget, Schoug 1997, särskilt s. 65 – 88; Tobias Stark har i en artikel granskat svenska dagstidningars rapportering från sommar-OS i Berlin 1936, Tobias Stark, "'Stortysk fuga och negerjazz'. Ras-stereotyper och rastänkande i svensk massmediabevakning av Berlinspelen 1936", *Idrott, historia, samhälle. Svenska idrottshistoriska föreningens årsskrift 1998*; Stark diskuterar i en annan artikel de svenska, kanadensiska och sovjetiska ishockeylandslagen delvis utifrån mediematerial, och visar att ishockeyn användes för formulering av nationella identiteter och maskuliniteter, Tobias Stark, "Pionjären, Polar'n och Poeten. Maskuliniteter, nationella identiteter och kroppssyn inom kanadensisk, svensk och sovjetisk ishockey under det kalla kriget", i *Historisk Tidskrift* nr 4 2001; Ulf Wallin konstaterar i sitt översiktsverk om svensk sportjournalistik att denna avspeglat dominerande inställningar till kvinnor, judar och svarta, Ulf Wallin, *Sporten i spalterna. Sportjournalistikens utveckling i svensk dagspress under 100 år*, Göteborg 1998, s. 93 – 99; Johnny Wijk har skrivit om hur Gunder Hägg på 1940-talet beskrevs som nationell idol och hjälte i svensk press, Johnny Wijk, *Idrott, krig och nationell gemenskap. Om riksmarscher, fältsport och Gunder Hägg-feber*, Eslöv 2005, s. 249 – 290; Leif Yttergren har skrivit om "den svenska folkhjälten", Leif Yttergren, *I och ur spår! En studie om konflikter och hjältar i svensk skidsport under 1900-talet*, Lund 2006.

ska dagstidningen *Helsingin Sanomat*, visat det fruktbara i mötet mellan postkoloniala och könsteoretiska perspektiv och ett historiskt sportpressmaterial. Hon framhåller sportjournalistikens betydelse för finska nationaliseringssträvanden under 1900-talets första tre decennier. I hennes sätt att uppmärksamma samspelet mellan konfigurationer av kön, ”ras”/etnicitet och klass i den finländska självbild som framträder i tidningsmaterialet finns tydliga likheter med utgångspunkterna i min studie.[86]

Jag menar att en vetenskaplig dialog med feministisk och postkolonial forskning behövs för att fördjupa de idrottshistoriska resonemangen kring nationalism och manligt hjälteskap bortom det förutsägbara och göra nytta av idrotten som en *kroppslig* praktik. I denna avhandling utforskar jag betydelsebildning kring kroppar och kroppars arbete med ett konstruktivistiskt förhållningssätt som utgår från att världsbilder, relationer, maktförhållanden och identiteter är kontingenta på så sätt att de *kunde ha varit* annorlunda än vad de är.[87] Med dessa teoretiska utgångspunkter undersöker jag framställningar av kroppars arbete, utseende och förmågor som historiskt specifika konfigurationer, och pekar på intersektionalitetsperspektivet som en framkomlig väg för en teoretisk och analytisk vidareutveckling av forskningen om medierad sport.

86 Mervi Tervo, *Geographies in the Making: Reflections on Sports, the Media, and National Identity in Finland*, Oulu 2003.

87 Marianne Winther Jørgensen & Louise Phillips, *Diskursanalys som teori och metod*, Lund 2000, s. 11.

KAPITEL 2

Teori och metod

Forskning som inriktas mot att granska och ”plocka isär” (dekonstruera) hur språk och visuella koder upprättar betydelser anklagas ibland för att vara alltför destruktiv och endast vilja ”riva ned” sammanhang. Problemet med detta synsätt är emellertid att det tycks utgå från att historieskrivningens uppgift är att ”bygga upp” någonting och bekräfta sammanhang och identiteter. Det paradigmskifte som skett, från den tidiga kvinnoforskningens vilja att skriva kvinnors historia till dagens ofta poststrukturalistiskt influerade genusforskning som undersöker betydelser av kön, är ett illustrativt exempel på hur kunskapsteoretiskt fokus har förändras. En parallell finns i utvecklingen från en identitetsinriktad homosexualitetspolitik och Gay- and Lesbian Studies till queerperspektivets sätt att utforska hur sexualitetsnormer bekräftas, naturliggörs och destabiliseras. Kritisk och diskursorienterad forskning visar nya sätt att betrakta företeelser och identiteter som just *historiska* – som situerade i det tidsmässiga sammanhanget.

Diskurs, makt och subjekt

Joan Scott pekade tidigt på det problematiska i den traditionella socialhistoriska ambitionen att ge underordnade grupper upprättelse genom att skriva deras historia, och förespråkade istället en poststrukturalistisk historieforskning inriktad på att undersöka de exkluderande praktiker och normer som har gjort att vissa historier – till exempel de som handlar om arbetare, kvinnor eller etniska minoriteter – har marginaliserats. Scotts diskussion av hur historiska erfarenheter ska förstås öppnar för en syn på förhållandet mellan individ, erfarenhet och samhällets diskursiva ramar där uppgiften är att undersöka skillnadsskapande maktordningar och hur dessa etableras och reproduceras. Enligt detta synsätt är identite-

ter dynamiska, historiskt situerade och föränderliga, snarare än bestämda av yttre, förment ”objektiva” förutsättningar. Det är att ”börja i rätt ände”, att rikta sökarljuset mot de processer, normer och tekniker som sätter gränser för människors handlande och producerar subjektivitet och erfarenheter – ”the historical processes that, through discourse, position subjects and produce their experience” – istället för att tillskriva och låsa fast människor i redan bestämda positioner.[88]

Diskursanalysens huvuduppgift blir därmed att via analys av diskurser förklara och förstå historiska identiteter och erfarenheter, snarare än att utgå från dem som historiska faktum och färdiga kategorier som ”bara finns där”, redo att användas. De positioner som tillgängliggörs i språkliga praktiker är socialt och historiskt specifika och säger därmed något om det sammanhang i vilka de utformas och reproduceras. Genom texters utsagor – representationer – etableras normalitet och normer i ett menings- och identitetsskapande som rör sig mellan likhet och skillnad, avstånd och närhet. Begrepp som i denna studie får beteckna olika dimensioner av makt – som kön, sexualitet, ”ras”/etnicitet, klass och ålder/generation – används därmed som *analytiska* begrepp som syftar på hur människor positioneras genom representationer och tilltal i det textmaterial jag arbetar med. De hänvisar inte till identiteter ”bakom” texten.

Jag använder i denna studie genomgående begreppet kön istället för genus, eftersom det senare vilar på ett enligt min uppfattning problematiskt antagande om att det är möjligt att upprätta en tydlig kunskapsteoretisk distinktion mellan kön som å ena sidan ”biologiskt” och å andra sidan ”socialt”.[89] Begreppen ”ras”/etnicitet utgår från uppfattningen att de diskursiva uttrycken för ”ras” och etnicitet är så tätt sammanlänkade att det inte är meningsfullt att försöka upprätta en tydlig analytisk distinktion mellan dem. Identitetskonstruktioner som hänvisar till fö-

88 Joan W. Scott, ”Experience”, i Judith Butler & Joan W. Scott (eds.), *Feminists Theorize the Political*, New York 1992, s. 24 – 27; citat s. 25. Se även Joan W. Scott, *Gender and the Politics of History*, New York 1988.

89 Judith Butler, *Bodies that Matter: On the Discursive Limits of ”Sex”*, New York 1993.

reställningar om kultur är inte nödvändigtvis mindre uteslutande än de som hänvisar till blod och genetiskt arv – det handlar om en sortering i ”vi” och ”dem”. Nära relaterat till ”ras”/etnicitet är också nationsbegreppet, som här används för betydelser som hänvisar till Sverige eller till någonting ”svenskt”.[90]

Makt och kunskap enligt Foucault

Den som framförallt förknippas med den konstruktivistiska synen på mänsklig identitet är Michel Foucault. Foucault betraktade mänskliga sammanhang som en ständig process av skapande och omskapande, och förkastade den traditionella idéanalysens sätt att utgå från kontinuitet och en närmast organisk framväxt av kunskap och idéer.[91] För Foucault var den etablerade kunskapen, det vill säga innehållet i det som i ett visst sammanhang är möjligt att säga och formerna för hur det kan sägas, alltid nära förbunden med makt. Diskursens utsagor är inte neutrala, utan utformade i relation till och genom makt. Foucaults maktbegrepp är dock inte endast repressivt eller inriktat på direkt fysiskt tvång, utan syftar framförallt på en diskursiv makt som fungerar genom kunskapsproduktion och på olika sätt positionerar människor i sociala sammanhang. Makt och kunskap är för Foucault oupplösligt sammanlänkade på så sätt att varje samhälle har sanningsregimer som skapas och upprätthålls genom den diskursproduktion och -förmedling som sker i och genom institutioner som exempelvis medier, militär eller skola.[92]

---

90 Om relationen mellan nation, etnicitet och ”ras”, se till exempel Étienne Balibar, ”Nationsformen: Historia och ideologi”, i Étienne Balibar & Immanuel Wallerstein, *Ras, nation, klass. Mångtydiga identiteter*, Göteborg 2002; Thomas Hylland Eriksen, *Etnicitet och nationalism*, Nora 1993.

91 Michel Foucault, *Vetandets arkeologi*, Lund 2002, t ex s. 35 – 36, 39; Michel Foucault, *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972 – 1977*, New York 1980, s. 117. Se även Sara Edenheim, *Begärets lagar. Moderna statliga utredningar och heteronormativitetens genealogi*, Eslöv 2005, s. 196; Göran Bergström & Kristina Boréus (red.), *Textens mening och makt. Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*, Lund 2005, s. 327.

92 Foucault 1980, s. 131 – 132.

> Each society has its régime of truth: that is, the types of discourse which it accepts and makes function as true; the mechanisms and instances which enable one to distinguish true and false statements, the means by which each is sanctioned; the techniques and procedures accorded value in the acquisition of truth; the status of those who are charged with saying what counts as true.[93]

Mänskliga föreställningar tillmäts därmed en mer produktiv roll i diskursanalysen än vad som är fallet i traditionell idé- och ideologianalys. Trots att de förefaller naturliga och självklara, är diskurserna arbiträra, specifika för sammanhanget och föränderliga över tid. Diskursiv praktik – omsättning av diskurs – betraktas som en form av social praktik, som formar och förändrar den sociala världen och etablerar ”sanningar”.[94]

Diskursbegreppet sätter fokus på hur företeelser, människor och relationer definieras, kategoriseras och begripliggörs och hur maktordningar upprättas och befästs. Genom ett spel av skillnader regleras vad som hör ihop och inte hör ihop, är normalt och onormalt, sant och falskt. För Foucault utgörs diskursen av en uppsättning utsagor som tillsammans bildar diskursens mönster (eller ”formeringssystem”), det vill säga ett särskilt sätt att organisera kunskap vid en viss tidpunkt och i ett visst sammanhang. Ett och samma diskursiva mönster kan ses i skilda texter och sammanhang vid en och samma tidpunkt, men mönstret är alltid tillfälligt och historiskt föränderligt.[95] I texters utsagor – representationer – sätts diskurserna samman, och följaktligen är det textens representationer och de perspektiv och positioner som den tillgängliggör och befäster som är analysens föremål.

Det ideologibegrepp som utformats inom marxistiskt inspirerad kritisk teori har kritiserats för att ta sin utgångspunkt i en problematisk distinktion mellan sanna och falska (ideologiska) utsagor om världen och att förutsätta att det är möjligt att genom insamling av fakta komma fram

---

93 Foucault 1980, s. 131.

94 Winther Jørgensen & Phillips 2000, s. 25.

95 Michel Foucault, *Diskursens ordning. Installationsföreläsning vid Collège de France den 2 december 1970*, Stockholm 1993, s. 38; Foucault 1980, 131 – 132, Foucault 2002, s. 134 (citat), 144, 236.

till vad som – ”objektivt” – är sant och falskt. Det har uppfattats implicera att människor är lurade in i ett ”falskt medvetande” på ett sätt som diskursbegreppet inte gör:

> Discourse, because of its lack of alliance to a clear political agenda, offered a way of thinking about hegemony – people's compliance in their own oppression – without assuming that individuals are necessarily simply passive victims of systems of thought.[96]

För Foucault är forskarens uppgift – eftersom det inte finns någon sanning oberoende av makt – istället att undersöka hur *sanningseffekter* produceras inom diskurser, vilka i sig själva varken är sanna eller falska.[97] Avsikten med denna studie är inte heller att peka på representationers felaktighet eller falskhet jämfört med ”hur det egentligen förhåller sig”; detta vore att förutsätta att världen redan är formad och möjlig att avspegla på ett direkt och oförmedlat sätt. Roland Barthes proklamerade ”författarens död”, och i en vidareutveckling av detta har Foucault poängterat att tankar, yttranden och texter inte uppstår ”ur ingenting”, genom individens vilja eller intellekt.[98] Individer kan naturligtvis vara kreativa, men de är det alltid inom de diskursiva begränsningar som möjliggör produktionen av texter och idéer.[99] Eftersom det därmed är utsägelsefältets utformning som ”definierar den plats de talande subjekten kan inta” ska utsagor inte sättas i relation till en suverän subjektivitet i form av en talare eller textförfattare, utan forskaren ska ”i den talande subjektivitetens olika former känna igen de effekter som är utmärkande för utsägelsefältet”.[100]

Foucault vände sig emot den ekonomiska determinism som han me-

---

96 Sara Mills, *Discourse*, London 2004, s. 26 – 27.

97 Foucault 1980, s. 118.

98 Roland Barthes, *Image, Music, Text*, New York 1977, s. 142.

99 Michel Foucault, ”What is an Author?”, i Vassilis Lambropoulos & David Neal Miller (eds.), *Twentieth-Century Literary Theory: An Introductory Anthology*, Albany 1987, s. 124 – 142; se också Mills 2004, s. 67.

100 Foucault 2002, s. 150.

nade präglade marxistiskt tänkande. Han har dock ibland uppfattats som extrem ”åt andra hållet”, det vill säga att han istället företrädde en slags diskursiv determinism där samhällets sociala relationer och ekonomiska strukturer inte spelar någon roll. Men det är tydligt att Foucault – en del drastiska formuleringar i hans omfattande produktion till trots – förutsatte att utomdiskursiva faktorer påverkar den diskursiva praktiken, i ett samspel mellan texter, praktiker och samhällets institutioner.[101]

Diskurser är en del av den levda praktiken och texter är därmed en ingång till den sociala ”verkligheten”. Jag betraktar i denna studie texter som en form av social praktik som interagerar med andra former av social praktik i ett historiskt sammanhang. Texter återspeglar, konstituerar och omskapar sociala relationer – de är platser för diskursiv kunskapsproduktion som genom anspråken på att i text och bild skildra ”vad som hände” bidrar till att forma ”verkligheten”. De är både präglade av och medskapare av historiskt specifika sociala relationer och föränderliga sammanhang.[102] Som Nancy Fraser uttryckt det:

> Att ha en social identitet, att vara kvinna eller man t ex, *är* rätt och slätt att leva och handla i enlighet med en uppsättning beskrivningar. Dessa är naturligtvis inte något som utsöndras ur människornas kroppar; än mindre ur deras psyken. Snarare hämtas de ur den fond av tolkningsmöjligheter som är tillgängliga för aktörerna i varje specifikt samhälle.[103]

Inom det feministiska tänkandet har Foucaults syn på makt och kunskap haft stor betydelse. Synen på makt som produktiv har bidragit till att peka ut en väg bort från förenklade förtrycksmodeller där män förutsätts ha intresse av att upprätthålla asymmetriska maktrelationer mellan kö-

---

101 Foucault 1980, s. 88 – 89, 131 – 133; Bergström & Boréus 2005, s. 314 – 315, 350; Mills 2004, s. 32; Winter Jørgensen & Phillips 2000, s. 25 – 27.

102 Smith 1990, s. 4 – 5, 11, 125, 160 – 168, citat s. 166 – 167. I Norman Faircloughs kritiska diskursanalys framhålls språket som samtidigt format av och formande för sociala relationer, Fairclough 1995, s. 55. Jämför även Mills 2004, s. 76, samt Jan Nederveen Pieterse, *White on Black: Images of Africa and Blacks in Western Popular Culture*, New Haven 1995, s. 11.

103 Nancy Fraser, ”Nyttan och skadan av fransk diskursteori”, i *Häften för kritiska studier*, nr 3 1992, s. 50.

nen och en stereotyp kvinnlighet. Istället har forskningen inriktats mot en problematisering av hur former för femininitet och maskulinitet skapas, upprätthålls och förhandlas av såväl män som kvinnor. Med inspiration från Foucaults kritik av ideologi som ett ”falskt medvetande”, har senare decenniers feministiska perspektiv på medier rört sig bort från den tidiga kritiken av en ”falsk” kvinnobild genom insikterna att denna modell implicerar att det skulle vara möjligt att ge en ”korrekt” bild av kvinnan.[104]

Foucaults teoretisering av makt har också inspirerat den feministiska forskningen genom att den inte prioriterar klass över andra dimensioner av makt, vilket feminismens tidiga allierade – marxismen – gjorde. Hans maktbegrepp uppmärksammar hur makt produceras inte bara i offentligheten utan också i den privata sfären och vardagslivets relationer, i familjen och genom sexualiteten. Insikterna om det decentraliserade, historiskt och diskursivt producerade subjektet har varit avgörande för teoretiseringen av kön som en icke-essentiell, föränderlig identitet. Med utgångspunkt i Foucault har exempelvis filosofen Judith Butler utvecklat synen på kön som en reglerande praktik som producerar de kroppar som den styr.[105]

Medietexter som en del av historiska kontexter

I mötet med – i detta fall – ett historiskt tidningsmaterial står forskaren inför uppgiften att skärskåda textens utgångspunkter och självklarheter, liksom hur betydelser här sätts på spel och förhandlas genom diskursers samspel. Hennes uppgift är att försöka förstå kunskapens och identiteternas specifika konfiguration, deras *tillfälliga stabilitet*:

---

104 Sara Mills, *Discourses of Difference: An Analysis of Women's Travel Writing and Colonialism*, London 1991, s. 16 – 18; Mills 2004, s. 70; Irene Diamond & Lee Quinby, ”Introduction”, i *Feminism & Foucault. Reflections on Resistance*, Boston 1988, s. ix – xix. Om ”kvinnobildsbegreppets” begränsningar, se Leonor Camauër, ”Könskonstruktion, representation och den feministiska mediekritiken”, i Leonor Camauër, Madeleine Kleberg & Kristina Lundgren (red.), *Bromskloss och pådrivare. Medier, genus, social förändring*, Stockholm 2002, s. 12.

105 Butler 1993, s. 1; Foucault 1980, s. 122.

> Även om kunskap och identiteter alltid i princip är kontingenta, är de i konkreta situationer alltid relativt låsta. De konkreta situationerna ger mycket begränsande ramar för vilka identiteter en individ kan anta och vilka utsagor som kan accepteras som meningsfulla.[106]

I det moderna och senmoderna samhället har medier varit och är centrala för diskursiv produktion av kunskap. I medietexter iscensätts specifika perspektiv på världen, människor och relationer; de fungerar gränssättande och menings- och identitetsskapande.[107] I föreliggande avhandling betraktas pressens representationer, vilket redan har diskuterats, inte som reflektioner av redan formade sociala identiteter, utan tvärtom som formuleringar, etableringar och förhandlingar av kollektiva och individuella identiteter. Genom mediers representationer (åter)skapas, bekräftas och omformuleras de subjektspositioner som historiens människor förhåller sig till i sina livspraktiker.

Medier ingår i ett kulturellt meningsskapande som alltid *kunde ha sett annorlunda ut* – andra konstruktioner av de händelser, människor eller företeelser än de som erbjuds är möjliga och tänkbara.[108] Därmed behövs ett maktperspektiv som kan erbjuda en större förståelse för hur och varför just dessa konstruktioner blivit socialt och kulturellt meningsfulla och inflytelserika. Text och bild etablerar de positioner utifrån vilka de kan läsas, betraktas och förstås. Detta innebär inte att läsaren förutsätts vara passiv i förhållande till texten, men väl ett antagande om att texter

106 Winther Jørgensen & Phillips 2000, s. 12.

107 Se till exempel Brune 2004, s. 31; Camauër 2002; Jan Ekecrantz & Tom Olsson, *Det redigerade samhället. Om journalistikens, beskrivningsmaktens och det informerade förnuftets historia*, Stockholm 1994; Griselda Pollock, "Saknade kvinnor", i Jan-Gunnar Sjölin (red.), *Att tolka bilder. Bildtolkningens teori och praktik med exempel på tolkningar av bilder från 1850 till i dag*, Lund 1998, s. 450.

108 Hall 1997b, s. 15 – 63; Ekecrantz & Olsson 1994, s. 34 – 37; Griselda Pollock, "Frånvarande kvinnor: Nytt perspektiv på kvinnobilder", i Sara Arrhenius (red.), *Feministiska konstteorier*, Stockholm 2001, s. 106 – 117. Om realism som det dominerande sättet att skapa mening i det moderna samhället, se John Tagg, *The Burden of Representation: Essays on Photographies and Histories*, Minneapolis 1993.

inte är öppna för vilka tolkningar som helst.[109] Norman Fairclough har framhållit att medieforskningens ökade fokus på reception vid början av 1990-talet riskerar att förbise de sätt på vilka själva texten bär på begränsningar av möjliga läsningar och överdriva läsarens relativa självständighet i förhållande till texten.[110] Även medieforskaren Ylva Brune argumenterar för textanalysens fortsatta relevans och hävdar att även om människor kan använda och tolka medier på delvis olika sätt, "så är allmänheten i allmänhet hänvisad till den meny av verklighetsbeskrivningar som medierna erbjuder".[111] Jag ansluter mig till dessa reservationer mot att frikoppla identiteter från diskurs. Överbetoningen av subjektets frihet och möjlighet till motstånd implicerar inte sällan liberala föreställningar om en autonom individ, vilka döljer hur makt och kunskap hänger samman.[112]

Det är dock viktigt att undvika att hemfalla åt en alltför litterär och textcentrerad analys där texten blir ett eget universum.[113] Det kulturella meningsskapandet är historiskt, geografiskt och socialt situerat och måste kontextualiseras. Tom Olsson beskriver den metod han benämner *kontextorienterad diskursanalys* som en kombination av socialhistorisk analys och diskursanalys. Med stöd hos John B. Thompson menar Olsson att detta metodologiska förhållningssätt undviker såväl "the fallacy of inter-

109 För diskussion om relationen mellan text och läsare se till exempel Stuart Hall, "Encoding/Decoding", i Stuart Hall (ed.), *Culture, Media, Language. Working Papers in Cultural Studies, 1972 – 79*, Hutchinson 1980; Camauër 2002; Graeme Turner, *British Cultural Studies. An Introduction*, London 2003, s. 71 – 108, 126 – 127. För en introduktion till den kritik som hävdar att cultural studies under senare decennier alltför ensidigt ägnat sig åt och hyllat konsumtion och användning av populärkultur som motmakt utan att ta hänsyn till och kontextualisera dess produktionssida, se John Storey, "Cultural Studies: An Introduction", i John Storey (ed.), *What is Cultural Studies? A Reader*, London 1996, s. 7, 9.

110 Fairclough 1995, s. 16.

111 Ylva Brune, *Nyheter från gränsen. Tre studier i journalistik om "invandrare", flyktingar och rasistiskt våld*, Göteborg 2004, s. 13.

112 Smith 1990, s. 206; Winther Jørgensen & Phillips 2000, s. 23.

113 Michael P. Steinberg, "Cultural History and Cultural Studies", i Cary Nelson & Dilip Parameshwar Gaonkar (eds.), *Disciplinarity and Dissent in Cultural Studies*, New York 1996, s. 105, 110 – 111; Raymond Williams, "The Future of Cultural Studies", i John Storey (ed.), *What is Cultural Studies? A Reader*, London 1996.

nalism", det vill säga att analysera texter utan referens till deras betingelser, som "the fallacy of reductionism", att texterna reduceras till sina betingelser.[114] På ett liknande sätt strävar jag efter att i min metodologi låta kontexterna utgöra en del av undersökningens analytiska fokus i syfte att fördjupa förståelsen av själva texten. Samtidigt kan historiska analyser inte göra anspråk på att ta hänsyn till "allt" och historiska kontexter inte betraktas som givna eller självklara bakgrunder som "bara finns där". Det historiska sammanhanget har i denna studie avgränsats dels utifrån de teman som framträder i materialet, dels utifrån de teoretiska och analytiska ingångarna.[115] På så sätt har jag identifierat de kontexter som är relevanta för att, utifrån mina frågeställningar, förstå källmaterialet.

Från kön och etnicitet till intersektionalitet

Det inom genusforskningen numera relativt vanligt förekommande begreppet *intersektionalitet* innebär ett synsätt där olika sociala positioner betraktas som sammanflätade. Den socialistiska feminismen har sedan 1800-talets första våg av politisk feminism brottats med frågan om relationen mellan maktordningarna klass och kön – en diskussion som också sysselsatte 1970-talet kvinnoforskning.[116] En mer direkt föregångare till intersektionalitetsperspektivet finns dock i den feministiska forskningen kring nationalismens könsimplikationer, vilken har synliggjort att konstruktionen av nationen vilar på en komplementär könsuppfattning. Denna forskning har framhållit att nationen både förutsätter och reproducerar specifika konfigurationer av "kvinnlighet" och "manlighet". Könsskillnader framstår som nödvändiga för den nationella organismens

114 Jan Ekecrantz, Tom Olsson & Kristina Widestedt (red.), *Nittonhundrafemtiofem. Journalistiken och folkhemmet*, Stockholm 1995, s. 14.

115 Hillevi Ganetz, *Hennes röster. Rocktexter av Turid Lundqvist, Eva Dahlgren och Kajsa Grytt*, Eslöv 1997, s. 16.

116 Se till exempel Hillevi Ganetz, Evy Gunnarsson & Anita Göransson, *Feminism och marxism. En förälskelse med förhinder,* Stockholm 1986; Schmitz 2007; Sofie Tornhill & Helena Tolvhed, "Samhällsomdaningens subjekt och horisonter – om vänstern och feminismen som kritik och politik", i *Fronesis* nr 25/26, temanummer om "Feminismen och vänstern" (2008).

funktionella behov, och som garant för gemenskapens friktionsfria funktion. Genom analogin med familjemetaforen kunde nationen framträda som en organisk och ”naturlig” intressegemenskap.[117] Anne McClintock formulerar i *Imperial Leather* tanken om maktordningars samspel; ”race, gender and class […] come into existence in and through relation to each other – if in contradictory and conflictual ways”.[118] Naturliggörandet av sociala hierarkier utgår, hävdar hon, på ett metaforiskt plan från en analogi med kvinnors och barns föregivet ”naturliga” underordning:

> Because the subordination of woman to man and child to adult were deemed natural facts, other forms of social hierarchy could be depicted in familiar terms to guarantee social difference as a category of nature. The family image came to figure hierarchy within unity as an organic element of historical progress, and thus became indispensible for legitimizing exclusion and hierarchy within nonfamilial social forms such as nationalism, liberal individualism and imperialism.[119]

Begreppet intersektionalitet myntades av Kimberlé Crenshaw och perspektivet vidareutvecklades mot slutet av 1990-talet av Patricia Hill-Collins. Som företrädare för forskningsfältet Black feminism utforskade Crenshaw och Hill-Collins svarta kvinnors ”dubbla positionering” och framförde kritik mot den västerländska feminismens vita, medelklassbaserade och därmed starkt begränsade utgångspunkter.[120] Den intersektio-

---

117 Nira Yuval-Davis, *Gender & Nation*, London 1997, s. 1 – 4, 39, 73. Den feministiska kritiken av nation och nationalism introducerades i svensk historieforskning genom Monika Edgren, ”Nationalismer och genus. Kunskapssyn och politik”, i *Historisk Tidskrift* nr 2 1996, s. 233 – 254. Annette Warring har pekat på hur kvinnors sexualitet uppfattats som tillhörande nationen i sin studie av hur utslag av dansk nationalism under den tyska ockupationen medförde att de så kallade tyskepigerne betraktades som landsförrädare, Annette Warring, *Tyskerpiger. Under besættelse og retsopgør*, Köpenhamn 1994.

118 McClintock 1995, s. 5.

119 McClintock 1995, s. 45.

120 Kimberlé Crenshaw, ”Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence Against Women of Color”, i Martha Albertson Fineman & Rixanne Mykitiuk, *The Public Nature of Private Violence. The Discovery of Domestic Abuse*, New York 1994; Patricia Hill-Collins, ”Toward a New Vision: Race, Class, and Gender as Categories of Analysis and Connection”,

nella synen på makt är dynamisk, inte additativ. Det handlar således inte om att lägga parametrar bredvid varandra för att uppnå en slags ”breddning” av bilden, utan om att uppmärksamma interaktion och dynamisk samverkan. Förhållningssättet öppnar emellertid upp för en oändlig rad av positioner att ta hänsyn till och forskaren uppmärksammar med nödvändighet alltid vissa av dessa mer, på bekostnad av andra. Detta har diskuterats som en svaghet.[121] Dessa invändningar sätter fingret på en problematik som enligt mitt förmenande rör forskningens anspråk snarare än dess grundläggande utgångspunkter. Det måste självklart finnas en tydlighet vad gäller de intersektioner som forskaren föresätter sig att utforska. Men kvalitativ forskning kan aldrig avkrävas – och heller inte göra anspråk på – fullständighet och fullkomlighet. Intersektionalitet är ett förhållningssätt vars fullständighet är omöjlig att realisera, men som i bästa fall kan vara ett sätt att uppnå mer nyanserade och mer teoretiserande förståelser av kulturella sammanhang. Det man kan sträva efter att uppnå är *bättre* – inte ”fullkomliga” – analyser, som bidrar till fördjupad förståelse och teoretisering av makt.

I min studie strävar jag efter att visa hur intersektionalitet som perspektiv kan användas för att problematisera och uppnår en djupare förståelse av det kulturella meningsskapande där människor positioneras genom maktdimensioners samspel.[122] Den intersektionella ansatsen

---

i Karen E. Rosenblum & Toni-Michelle C. Travis (eds.), *The Meaning of Difference*, New York 1996; Patricia Hill-Collins, ”It´s all in the Family. Intersections of Gender, Race and Nation”, i Uma Narayan & Sandra Harding (eds.), *Decentering the Center. Philosohy for a Multicultural, Postcolonial and Feminist World*. Bloomington 2000, s. 156 – 176. Begreppet intersektionalitet introducerades i ett svenskt forskningssammanhang genom Paulina de los Reyes, Irene Molina & Diana Mulinari, ”Introduktion – Maktens (o)lika förklädnader”, i Paulina de los Reyes, Irene Molina & Diana Mulinari (red.), *Maktens (o)lika förklädnader. Kön, klass & etnicitet i det postkoloniala Sverige*, Stockholm 2002, s. 23 – 25, samt Nina Lykke, ”Intersektionalitet – ett användbart begrepp för genusforskningen”, *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 2003:1. För en kritik av begreppet, se Maria Carbin & SofieTornhill, ”Intersektionalitet – ett oanvändbart begrepp?”, *Kvinnovetenskaplig Tidskrift* 3, 2004.

121 Lykke 2003, s. 48 – 53.

122 Paulina de los Reyes & Masoud Kamali, ”Inledning”, i Paulina de los Reyes & Masoud Kamali

medför i denna studie en strävan efter att undvika att determinera olika positioneringars inbördes ordning eller relationer. Hur olika positioneringar aktualiseras i olika sammanhang är, liksom deras inbördes relationer, en empirisk och historisk fråga, omöjlig att nagla fast ”en gång för alla”. Genom avhandlingens grundläggande analytiska ingångar *nation* och *kropp* utforskas maktordningars samspel. De utgör knutpunkter, eller nodalpunkter, genom vilka jag kan skriva fram, organisera och knyta samman den intersektionella analysen.[123]

Analysens tillvägagångssätt och verktyg

Att identifiera meningsskapande i ett så omfattande och mångbottnat material som veckopressen handlar om att läsa och läsa om för att, utifrån mina utgångspunkter, så småningom få syn på återkommande mönster i textmassan. Eva Blomberg har jämfört den textanalytiska processen med buljongkokning, vilket är en bra metafor för att beskriva hur det väsentliga utifrån forskarens frågeställningar i en mödosam process renodlas och ”kokas fram” genom att utsagor i texten relateras till varandra.[124] Min ambition har dock varit att även uppmärksamma det som bryter av från mönstret, att lyfta fram diskursiv spänning, ambivalens och sprickor som vittnar om komplexitet, motsättningar och förändring. Destabiliserande representationer som till synes går emot det övergripande mönstret markerar att något faktiskt är *möjligt* att säga och visa, och utifrån de intersektionella utgångspunkterna har jag utforskat dem som öppningar möjliggjorda av diskursers samspel.

En vanlig och ofta fruktbar metodologi för att undersöka diskursiv betydelsebildning har utgått från Saussures språkmodell, enligt vilken

---

(red.), *Bortom vi och dom. Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering (Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering)*, Stockholm 2005, s. 24.

123 Marianne Winther Jørgensen & Louise Phillips definierar ”nodalpunkt” som ”ett privilegierat tecken kring vilket de andra tecknen [i diskursen] ordnas och från vilket de får sin betydelse”. Marianne Winther Jørgensen & Louise Phillips, *Diskursanalys som teori och metod*, Lund 2000, s. 33.

124 Blomberg 2006, s. 41.

mening skapas genom binär kontrastering av betydelser.[125] Metoden syftar till identifikation av de konkreta dikotomier som texten arbetar med, de ”språkets/kulturens motsatspar [som används] för att identifiera eller konstruera olikhet mellan människor”, som Ylva Brune har uttryckt det.[126] Enligt Derridas vidareutveckling av Saussures modell överordnas den ena av polerna och betraktas som det normala, medan den andra polen betraktats som avvikande.[127] Detta språkstrukturalistiska sätt att betrakta kultur och meningsskapande riskerar dock att bli begränsande och fastlåsande i analysen av ett material. Det kan, som Knut Kjeldstadli framhållit, finnas mer än en enda tänkbar motpol till en sida av en dikotomi.[128] Vidare är det viktigt, vilket Johan Fornäs har påpekat, att dikotoma identitetsordningar inte betraktas som statiska, utan som föränderliga över tid och i olika sammanhang och föremål för omförhandlingar.[129]

Som grundläggande analytiskt perspektiv för avhandlingen medför intersektionalitet att uppmärksamheten riktas mot hur olika maktordningar förhåller sig till varandra och förskjuter, förstärker eller försvagar varandras relativa betydelser. Metodologin är utformad i enlighet med en syn på kultur som dynamisk och inte sällan motsägelsefull, och jag strävar efter att undvika att låsa analysen i förenklande dikotoma modeller som man – kvinna, öst – väst eller svensk – utländsk.[130] Som Katarina Mattson har betonat är det viktigt att inte endast studera hur idéer om svenskhet formas genom att denna avgränsas mot andra etniciteter, utan att också uppmärksamma den andra sidan av detta; ”hur idéer om svenskhet handlar om att positionera nationen Sverige och den föreställda befolkningen svenskar i ’det moderna vita västerländska’ och anknyta till föreställning-

125 Hall 1997a, s. 235.

126 Brune 2004, s. 253 – 256.

127 Stuart Hall, ”The West and the Rest. Discourse and Power”, i Stuart Hall & Bram Gieben (eds.), *Formations of Modernity*, Cambridge 1992a, s. 308; Hall 1997a, s. 235, 258.

128 Knut Kjeldstadli, *Det förflutna är inte vad det en gång var*, Lund 1998, s. 179.

129 Johan Fornäs, *Moderna människor. Folkhemmet och jazzen*, Stockholm 2004, s. 42.

130 Pieterse 1995, s. 233 – 234.

ar om 'vita västerlänningar'".[131] Detta är, anser jag, ett viktigt påpekande: betydelser av svenskhet som en "normalitet" utmejslas och tydliggörs genom skillnadsskapande som berättar *vilka "vi" inte är*, men också genom förankring och anknytning som faktiskt talar om *vilka "vi" är*. Etnisk identifikation är både inkluderande och exkluderande på sätt som varierar med sammanhanget, där grupper av människor positioneras enligt en glidande skala mellan "nästan som vi" och "mycket annorlunda".[132]

I syfte att fånga vad som i det empiriska materialet ställs mot eller länkas samman med vad, samt vilken sorts relation mellan olika representationer som härigenom etableras, har jag identifierat ett antal textuella och visuella tekniker som jag benämner *kontrastering*, *kompensering*, *harmonisering*, *sammanlänkning* och *dikotomisering*. I analysen beskriver jag hur betydelser av maskulinitet, femininitet och det svenska via dessa tekniker upprättas i textmassan, och hur svenskhet på komplexa sätt anknyts till och avskiljs från "Norden", "världen", "väst" och det västerländska vita.

Textens "värld" och tilltal

Diskursanalysen handlar, som tidigare diskuterats, om att frilägga de sätt på vilka objekt beskrivs, inringas, värderas, benämns, förklaras, klassificeras och ordnas i relation till andra objekt.[133] Med Foucaults karakteristiska formuleringskonst är forskarens uppgift att:

> Ersätta 'tingens' gåtfulla skatt från före diskursen med det regelbundna utformandet av objekt som endast tecknas inom den. […] Skriva en de diskursiva objektens historia som inte trycker ner dem i en ursprungsmarks gemensamma djup utan utvecklar det nätverk av regelbundenheter som styr deras spridning.[134]

---

131 Katarina Mattsson, "Diskrimineringens andra ansikte – svenskhet och 'det vita västerländska'", i Paulina de los Reyes & Masoud Kamali (red.), *Bortom vi och dom. Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering (Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering)*, Stockholm 2005, s. 151.

132 Hylland Eriksen 1993, s. 20 – 22, 43, 87. Se även Byström 2006, särskilt s. 29, 253 – 259.

133 Foucault 2002, s. 48 – 49, 58 – 59.

134 Foucault 2002, s. 65.

I en kritiskt analytisk metodologi är teori och metod sammanlänkade och de teoretiska utgångspunkterna hjälper till att formulera frågor och analytiska redskap. Det teoretiska ramverket, med begrepp som representation, läsargemenskap och subjektspositioner, har i denna studie fungerat distanserande i förhållande till texten.[135] I syfte att konkretisera analysverktygen utgår jag från Norman Faircloughs uppdelning mellan textens ideationella och interpersonella funktioner. Den *ideationella* funktionen handlar om textens ”världsbild” – hur händelser, situationer, människor och relationer representeras – och uppmärksammar vem som syns eller inte syns i vilka sammanhang och vem som gör vad i materialet.[136] Analyserna inriktas mot att undersöka de perspektiv som anläggs på människor och de formuleringar av likhet/skillnad, närhet/avstånd och vi/dem som upprättas i texten, samt vilka grunder – till exempel hudfärg, kön, nation eller kalla krigets storpolitiska diskurs – som pekas ut för detta.[137] Analyserna uppmärksammar vilka egenskaper, drivkrafter och förmågor som människor tillskrivs genom visuella koder eller användning av språkliga metaforer, substantiv, adjektiv och verb. Metoden handlar också om att lägga märke till i vilka situationer och för vem dessa språkliga markörer används, och hur egenskaper värderas genom språkliga formuleringar.

Ett metodiskt grepp som jag har använt mig av för att underlätta en kritisk distans, ”läsa mot texten” och därigenom synliggöra dess ideationella dimensioner och associationskedjor är utbytestest (eller permutationstest), det vill säga att föreställa sig att människor ”byter plats”.[138] Detta kan göras genom att till exempel föreställa sig att en viss representation handlat

135 Joe L. Kincheloe & Peter McLaren, ”Rethinking Critical Theory and Qualitative Research”, i Norman K. Denzin & Yvonna S. Lincoln (eds.), *Handbook of Qualitative Research*, Thousand Oaks, Calif. 2000, s. 281.

136 Fairclough 1995, s. 106. Se även Lennart Hellspong & Per Ledin, *Vägar genom texten. Handbok i brukstextanalys*, Lund 1997, s. 257.

137 Fairclough 1995, s. 5, 17, 18, 25. Jämför Anna Roosvall, *Utrikesjournalistikens antropologi. Nationalitet, etnicitet och kön i svenska tidningar*, Stockholm 2005, s. 80 – 81, 87.

138 Jostein Gripsrud, *Mediekultur, mediesamhälle*, Göteborg 2002, s. 147 – 148; jämför även Brune s. 52; Jens Rydström, ”Queer teori och historia”, i *Lambda Nordica* 2, nr 3 – 4 1996, s. 81 – 100.

om en kvinna istället för om en man eller vice versa, en person tävlande för Sverige istället för en som tävlar för något annat land, en person med mörk istället för ljus hudfärg och så vidare. Kan liknande bildmässiga framställningar, kroppsposer eller aktiviteter förevisas då – eller är dessa kanske sällsynta, rentav omöjliga att tänka sig? Härigenom tydliggörs det specifika i en representation och vilka betydelser som knyts till vilka kroppar.

De representationer som etablerar skillnader måste förstås som förhandlingar av ett historiskt situerat ”vi” – inte som sanningar eller fakta om de människor som representeras.[139] I analysen av det som Fairclough benämner textens *interpersonella* funktion friläggs de sociala identifikationer och positioner som texten tillgängliggör och uppmuntrar. Här uppmärksammas de identiteter och inbördes relationer som tillskrivs den medierade kommunikationens parter, i detta fall tidningen, publiken och de personer som omtalas och intervjuas i texten.[140] Analys av den interpersonella funktionen utforskar tidningens sätt att tala till läsaren, hur texten positionerar denna läsare i förhållande till de människor som texten omtalar och vilka gemenskaper – vilka ”vi” – som etableras genom visuella och textuella tekniker.[141] *Tilltalet* handlar också om den ”common sense”-förståelse som tillskrivs läsaren och gör texterna begripliga och meningsfulla. Forskaren har därmed i uppgift att i en kreativ process försöka återskapa de läsarpositioner från vilka texten är sammanhängande, koherent och meningsfull.[142]

Bildanalys

Genom att fotografiet historiskt sett har tillskrivits status som en ögonvittnesskildring bär det visuella meningsskapandet, jämfört med det textuella, särskilt starka anspråk på ”realism”. Men fotografiets realism måste, som Kozol har påpekat, förstås som ”a historical and historically changing

139 Pieterse 1995, s. 232 – 233; se även Hall 1997a, s. 235 – 236.

140 Fairclough 1995, s. 5, 17.

141 Hall 1997a, s. 234 – 237.

142 Fairclough 1995, s. 107; Smith 1990, s. 121. Jämför även Roosvall 2005, s. 18, 82, 314.

form of representation".[143] Lika lite som det skrivna ordet kan fotografier betraktas som enkla återgivningar av en verklighet "utanför", eftersom betraktaren är hänvisad till kamerans position. Denna position bestäms inte enbart "på plats" vid ögonblicket för fotograferingen, utan är också resultatet av en process där fotot valts ut, beskurits och arrangerats på tidningssidan.[144] Liksom texter är fotografiskt material kodat med specifika och normerande sätt att se på och förstå världen, människor och relationer. I metodologiskt avseende gör jag därför i denna undersökning inte någon distinktion mellan text och bild som material, utan betraktar båda som medierad kommunikation av diskurs. "Text" använder jag, när inte annat framgår, som ett begrepp som innefattar såväl bilder som skriven text.

Målet med denna avhandlings bildanalys är att undersöka bilders komposition och de avbildade människornas poser och aktiviteter som del av ett historiskt sammanhang. För att göra detta måste analysen kunna fånga de visuella uttryck som kodar relationerna mellan kameran och avbildade människor, mellan människor på bilderna och mellan den/de som avbildas och den implicerade betraktaren. För dessa syften arbetar jag efter följande schema för bildanalys:[145]

Bildkomposition:

- Grad av och former för posering: Framstår avbildade personer som medvetna om kameran, till exempel genom att de vänder sig mot eller tittar in i kameran?
- Kamerans perspektiv: Hur vägleds betraktarens blick genom uppifrån-, parallell- eller nedifrånperspektiv? Vilka delar av kroppen förevisas?

143 Kozol 1994, s. 9.

144 Karin Becker, "The Changing Picture on/of the Newspaper Page", i Karin Becker, Jan Ekecrantz & Tom Olsson (red.), *Picturing Politics: Visual and Textual Formations of Modernity in the Swedish Press*, Stockholm 2000, s. 139; Hirdman 2001, s. 42.

145 Sammanställningen av mitt analysschema har inspirerats av Lutz & Collins 1993, s. 96 – 106, 196 – 205, samt av Hirdman 2001, s. 48 – 52.

- Förgrund/bakgrund: Vad/vem placeras i förgrunden respektive längre bak i bilden?
- Gruppstorlek: Visar bilden en person, två personer tillsammans eller (mindre eller större) grupper?
- Konstruktion av relationer mellan människor på bilden: Vilka former för interaktion förevisas, som till exempel leenden, känslotillstånd, beröring, blickar?
- Distans: Vilket avstånd upprättas mellan kameran och det som avbildas? Är det fråga om en närbild som förmedlar intimitet eller är bilden tagen på avstånd?

Gestaltning av kroppar:

- Aktiv/passiv: Förevisas kroppar i rörelse eller som passiva?
- Kroppspose och kroppens spatiala rörelse: Framstår den kropp som avbildas som uppställd eller avslappnad, eller är den spatialt ”utspridd” över bildytan på ett sätt som förmedlar storlek och kraftfull rörelse?
- Klädsel och sammanhangets idrottsinramning: Föreställer bilden personer som är klädda för idrottsutövning, iförda nationströjor eller ”civila” kläder?
- Exponering/sexualisering av kroppen: Förevisar bilden exempelvis exponerad hud eller tättsittande kläder?
- Ansiktsuttryck och leende: Vilket ansiktsuttryck har fotograferade personer, till exempel leenden eller grimaser av ansträngning? Leendet är en representationskonvention som förmedlar inbjudande tillgänglighet.
- Blick i kameran/bortvänd blick: Tittar avbildade personer in i kameran eller åt ett annat håll? Den bortvända ”upptagna” blicken har fotografihistoriskt sett ofta förbehållits män och samhällets elit medan vanliga människor avbildats med blicken in i kameran. Lutz och Collins betraktar den mötande blicken som en signal

om tillgänglighet, där ögonen (den del av ansiktet som uppfattas som en reflektion av individens inre) är möjliga att undersöka.[146]

Detta schema ska uppfattas som en modell som vägleder analysen. De konkreta bildanalyserna i studien kommer inte att redovisa samtliga av dessa punkter, utan lyfter fram de aspekter som jag bedömer är relevanta för de betydelser som den aktuella bilden kommunicerar. Utöver de aspekter som ovan presenterats, beaktas också samspelet mellan bilden och omgivande text – inte minst den näraliggande bildtexten.[147] Bild och text förankrar eller förskjuter varandras mening, och i detta samspel tillgängliggörs positioner för läsaren. Roland Barthes har resonerat kring hur fotografiet skänker texten autencitet genom dess traditionella status som bevis och förmåga att inge en känsla av att vara ”på plats”. Samtidigt understryker han att bilders polysemi (mångtydighet) gör att särskilt rubriker och bildtexter har avgörande sammanhangsskapande funktioner i förhållande till bilden eftersom de förankrar bildens mening.[148]

Forskningens anspråk och forskarens kunskapande

Att strunta i metodologiska frågor är att anta att kunskap kommer från ingenstans och låta kunskapsmakarna svära sig fria från ansvar för vad de producerar

146 Jämför Lutz & Collins, vars kvantifiering av *National Geographic*s fotografier visade att kvinnor tittade in i kameran mer än män, barn mer än vuxna, fattiga mer än rika, de med mörk hud oftare än de med ljus, de med ”traditionell” (de använder begreppet ”native”) klädsel mer än de ”västerländskt” klädda, och så vidare. Lutz & Collins 1993, s. 197 – 200. Jämför även Tagg 1993, s. 36 – 37.

147 Karin Becker har betonat att forskaren bör beakta bildens position i den journalistiska kontexten; sidans grafiska form som helhet och dess ”rumsliga arrangemang”, den relativa betoningen av de olika inslagen (genom placering, relativ storlek, kontrasteringar) samt det sätt på vilket inramning av artiklar länkar samman eller åtskiljer sidans beståndsdelar, Becker 2000, s. 134 – 135, 140 – 141.

148 Roland Barthes, ”Bildens retorik”, i Kurt Aspelin & Bengt A. Lundberg (red.), *Tecken och tydning. Till konsternas semiotik*, Stockholm 1976, s. 120, 121 samt Barthes 1977, s. 38 – 41. Se även Hall 1997b, s. 228. En diskussion om relationen mellan text och bild finns i Hirdman 2001, s. 24 – 27. För en kritik av Barthes sätt att underordna fotografiets betydelse i förhållande till texten, se Kari Andén-Papadopoulos, *Kameran i krig. Den fotografiska iscensättningen av Vietnamkriget i svensk press*, Stockholm 2000, s. 25.

> och hur de framställer saker och ting. Att skjuta metodologin åt sidan innebär att våra redskap för att producera kunskap hålls dolda […].[149]

Den konstruktivistiska utgångspunkten att sanning är diskursivt producerad gör forskarens roll som kunskapsproducent problematisk. Vad skiljer då forskningens resultat från andra former av kunskapande och förståelser?[150] Antagandet att all kunskap och allt tänkande genomsyras av tid och rum och av historiska sociala relationer medför krav på reflexivitet och tydlighet vad gäller vilka anspråk forskningen kan göra och de redskap som används för att skapa kunskap. Beverly Skeggs ord ovan understryker vikten av att göra den vetenskapliga kunskapsprocessen så genomskinlig som möjligt genom att tydliggöra forskningens utgångspunkter och tillvägagångssätt.

Den feministiska vetenskapsteoretikern Donna Haraway har hävdat att den positivistiska vetenskapssynen gör anspråk på ett ”God-trick” eftersom den utgår från att det är möjligt att ”se från ingenstans och från alla positioner samtidigt”. För Haraway är den kunskapande blicken – till exempel forskarens blick – alltid en blick *från* någonstans, från och ur en viss position. Kunskap är med andra ord alltid situerad, blicken alltid ofullständig och partiell och det finns inget sätt att oförmedlat föra över själva studieobjektet till en akademisk text. Källorna talar inte i sig själva – den kunskap de ger beror på frågorna, perspektiven och metoderna. Haraways förslag för en väg bort från den positivistiska vetenskapssynen som samtidigt undviker att hamna i en fullständig relativism som inte gör kunskapsproducenten ansvarig för den kunskap som produceras, är att betrakta forskningen som en aldrig avslutad process, där inga universella eller slutgiltiga resultat kan uppnås.[151] Den läsning som forskaren gör är inte

149 Beverly Skeggs, *Att bli respektabel. Konstruktioner av klass och kön*, Göteborg 2000, s. 33.

150 Winther Jørgensen & Phillips 2000, s. 29. Det ska påpekas att författarna använder termen ”socialkonstruktionism” istället för ”socialkonstruktivism”, vilket de motiverar i not 4, s. 11.

151 Donna J. Haraway, *Simians, Cyborgs, and Women. The Reinvention of Nature*, New York 1991. Jämför även diskussion i Christina Jansson, *Maktfyllda möten i medicinska rum. Debatt, kunskap och praktik i svensk förlossningsvård 1960 – 1985*, Lund 2008, s. 16.

den enda möjliga, den kan inte göra anspråk på att ”tömma” texten på betydelser, utan utforskar alltid ett fåtal av en mångfald av möjligheter.

Diskursanalysens främsta utmaning handlar om att, så långt som det är möjligt, distansera sig och göra sig främmande för det som i källorna konstrueras som självklarheter.[152] För historikern kan den tidsmässiga distansen utgöra en fördel som ger större möjligheter att upptäcka de metaforer och föreställningar som utgjorde dåtidens ”common sense”. Historikern genomsyras inte på samma sätt av dessa som av sitt eget samtida sammanhang. Med utgångspunkt i Foucaults betoning av diskursens historiska diskontinuitet ger Sara Mills följande kommentar: ”It is easier to examine the epistemes that were current in past periods and past cultures precisely because the machinery of thinking within the contemporary culture is so naturalised”.[153]

Analysen av ett historiskt textmaterial har dock sina inneboende begränsningar. Jag kan resonera kring vilka identiteter och subjektspositioner som upprättas och möjliggörs i text, men inte förutsätta att dåtidens människor levde i enighet med sin samtids diskurser och okritiskt intog de subjektspositioner som pekades ut. Däremot betraktar jag det som rimligt att anta att människor i sitt meningsskapande och sin livspraktik måste *förhålla* sig till och *förhandla* med det diskursiva sammanhang som är en del av den sociala praktiken.[154] Men meningsbildning i ett populärkulturellt material är varken konsekvent eller entydig. Här menar jag att det är viktigt att inte betrakta motsägelsefullheter som ekvationer som forskaren har i uppgift att ”lösa”, utan tvärtom lyfta fram de ambivalenser och destabiliserande identifikationer som texter rymmer. Medan berättelsebegreppet ibland tenderat att medföra en trubbig metodo-

152 Winther Jørgensen & Phillips 2000, s. 28; Kincheloe & McLaren 2000, s. 291; Bengt Starrin & Per-Gunnar Svensson, *Kvalitativ metod och vetenskapsteori*, Lund 1994, s. 59.

153 Mills 2004, s. 53; se även Tom Olsson, ”Den politiska föreställningen”, i Karin Becker, Jan Ekecrantz & Tom Olsson (red.), *Picturing Politics: Visual and Textual Formations of Modernity in the Swedish Press*, Stockholm 2000, s. 100, Pieterse 1995, s. 14.

154 Mills 2004, s. 87.

logi som utmynnat i upprättandet av homogeniserande och entydiga berättelser, erbjuder diskursperspektivet större möjligheter att synliggöra – och därigenom kunna analysera och förstå – materialets nyanser och komplexiteten i ett dynamiskt meningsskapande präglat av konflikt och makt. Sara Mills ger ett exempel då hon menar att en text som artikulerar kolonial diskurs också kan rymma underströmmar från andra och delvis motsägande diskurser. Detta är något som, ifall forskarens analytiska redskap och perspektiv tillåter, kan leda till en mer dynamisk och nyanserad diskussion och bryta upp exempelvis ett intryck av ”allomfattande förtryck”. Diskursperspektivets styrka är att det förmår visa på komplexiteten i ett diskursivt spel som inrymmer motsägelsefullhet, luckor och dynamik, långt ifrån skrivandet av en ”sömlös” berättelse med en tydlig början och ett tydligt slut.[155]

Material

Som ingång till vardagens föreställningsvärldar använder jag i denna studie populärkulturella medier. Det är genom att omsättas i vardagliga sammanhang som nation, kön och sexualitet har reproducerats som förment ”naturliga” och självklara ordningar. Som forskningen om nationen som ”föreställd gemenskap” pekat på, har nationens vardagliga förståelseramar varit långt mer betydelsefulla för nationsskapandet än den regelrätta nationalistiska propagandan. Här har de moderna massmedierna varit avgörande för att överbrygga uppdelningen mellan den privata, lokala sfären och det offentliga och nationella.[156]

Populärkulturens, eller ”masskulturens”, explosionsartade tillväxt under 1900-talet är ett av de mest utmärkande dragen i det moderna sam-

155 Mills 2004, s. 106. Se också Spivak, som bär fram en kritik av Saids ensidighet och homogeniserande av kolonial diskurs, Gayatri Chakravorty Spivak, ”Kan det subalterna tala?”, i *Postkoloniala studier*, Stockholm 2002.

156 Anderson 1993, s. 44 – 46; Michael Billig, *Banal Nationalism*, London 1995; Hobsbawm 1994, s. 185 – 186; Jonas Frykman & Orvar Löfgren, *Den kultiverade människan*, Lund 1979; Jonas Frykman & Orvar Löfgren, *Modärna tider. Vision och vardag i folkhemmet*, Malmö 1985.

hället och har kantats av samhällsdebatter kring dess förment skadliga inverkan på i synnerhet ungdomens fostran och moral. Sedan det tidiga 1900-talets så kallade Nick Carter-debatt – om en ny sorts äventyrspräglade pojkböcker – har exempelvis jazz, bio, dansbanor, veckopressen (”den kolorerade faran”) och videovåld fått stå i skottgluggen för en nedvärdering av de kulturella uttryck som förknippats med samhällets lägre skikt och kvinnor. Populärkulturen har också kritiserats genom sexualmoraliserande och nationalistiska argument, där en inhemsk kultur föreställts stå under hot från utländska och ”främmande” element.[157]

Det engelska begreppet ”popular culture” har att göra med ”people”, och rymmer en implicit kontrastering mot elitkulturen.[158] Såväl historievetenskapens traditionella inriktning på ”officiellt” källmaterial som konst- och litteraturvetenskapens inriktning på elitkultur och kulturell kanon har fram till för ett par decennier sedan tenderat att sätta populärkulturen på undantag. Men genom att använda populärkulturellt källmaterial kan forskaren få syn på sådana kulturellt meningsbärande inslag i historiska sammanhang som inte kan utläsas ur myndighetskällor eller annat ”officiellt” material.[159] Att studera vardagens kulturella uttryck är att peka på hur dessa ingår i sammanhang som är både politiska och sociala, där de dock på grund av sin vardaglighet och förtrolighet ofta passerar obemärkt.[160] För forskare inom cultural studies-traditionen har valet att studera populärkultur ofta motiverats utifrån demokratiska

157 Henrik Berggren, *Seklets ungdom. Retorik, politik och modernitet 1900 – 1939*, Stockholm 1995; Ulf Boëthius, *När Nick Carter drevs på flykten. Kampen mot ”smutslitteraturen” i Sverige 1908 – 1909*, Stockholm 1989; Jonas Frykman, *Dansbaneeländet. Ungdomen, populärkulturen och opinionen*, Stockholm 1988; Fornäs 2004; Tommy Gustafsson, *En fiende till civilisationen. Manlighet, genusrelationer, sexualitet och rasstereotyper i svensk filmkultur under 1920-talet*, Lund 2007; Larsson 1989.

158 Colin Sparks, ”Popular Journalism: Theories and Practice”, i Peter Dahlgren & Colin Sparks (eds.), *Journalism and Popular Culture*, London 1992, s. 25.

159 Lars M Andersson har visat att den antisemitiska diskurs som efter 1870 tonas ned i de källor som rättsväsende och andra institutioner lämnat efter sig alltjämt är synnerligen närvarande i svensk skämtpress fram till (åtminstone) 1930, Andersson 2000, s. 485.

160 Hirdman 2001, s. 42 – 43; Turner 2003, s. 2 – 3.

argument och utgångspunkten att folkligt kulturella uttryck utgör meningsfulla studieobjekt. I populärkulturen produceras och reproduceras hegemoniska föreställningsvärldar, samtidigt som den också är en arena för utmaning och omförhandling av dessa.[161]

På ett övergripande plan behandlar jag tidningens texter – inklusive bildmaterialet – som utsagor producerade inom publikationens diskursiva parametrar och som del av sin samtids diskursproduktion. För att överleva i den knivskarpa konkurrensen på tidningsmarknaden kunde de knappast avvika alltför mycket från etablerade förhållningssätt, utan var beroende av att uppfattas som tilldragande och kulturellt begripliga.[162] Som Anja Hirdman har påpekat har veckopressen alltid varit renodlat kommersiell. Liksom Hirdman menar jag att förändringar vad gäller veckotidningars inriktning främst ska förstås utifrån ambitionen att locka och hålla kvar publik, snarare än som förändringar betingade av produktionsförhållanden.[163] I enlighet med diskursperspektivets decentraliserade författarsubjekt kommer jag inte att fördjupa mig i enskilda veckopresskribenter. Jag kommer dock att på något ställe lyfta fram tongivande skribenter som Barbro Alving eller Rune Moberg, inte för att jag anser att deras texter i högre grad än andra är uttryck för individuell subjektivitet utan därför att deras särskilda stil och publiktilltal måste betraktas som en del av texternas diskursiva sammanhang. Dessa högprofilerade skribenter används dessutom inte sällan i tidningens marknadsföring och omnämns ibland redan på omslagen, vilket får ses som ett belägg

161 Cultural studies kritiska ansats och uppmärksammande av kulturens maktdimensioner har förbindelselinjer med den tidigare Frankfurtskolan, inom vilken populärpress och film betraktades som distraktioner och som medel för övre samhällsklassers manipulation av de lägre skikten. Forskare inom fältet cultural studies har haft en mer positiv inställning till sina studieobjekt, men frågan om i vilken utsträckning populärkulturen, eller masskulturen, bör ses som en arena för passiviserande manipulation, eller som någonting som människor förhåller sig aktivt till och som kan vara en plattform för människors kreativa motstånd, diskuteras alltjämt inom fältet. Se John Storey, *An Introduction to Cultural Theory and Popular Culture*, Athens 1998.

162 Andersson 2000, s. 81.

163 Hirdman 2001, s. 240.

för att deras texter uppfattades bidra till tidningens attraktionskraft.

Decennierna kring 1900-talets mitt var den svenska veckopressens storhetstid. Dess sammanlagda upplaga nådde ett historiskt maximum i början av 1960-talet med ca 7 miljoner exemplar (special- och konsumenttidningar inräknade). Den nedgång som började under 1960-talet och blev dramatisk under det påföljande decenniet beror enligt Ingemar Oscarsson ”både på livsstilsförändringar hos publiken, med nya konsumtions- och fritidsvanor, och på den hårdnande konkurrensen från andra medier, i synnerhet televisionen”. Veckopressen slog till en början mynt av televisionen genom att skriva om det nya mediet och dess profiler, men de långa pressläggningstiderna blev i längden handikappande i jämförelse med TV:s aktualitet och omedelbarhet.[164]

Urvalet av de fem tidningar som jag undersöker – *Bildjournalen*, *Idun*, *Se, Vecko-Journalen* och *Vecko-Revyn* – grundar sig på att dessa delar en inriktning på aktualitetsmaterial, vilket är en förutsättning för uppmärksammandet av OS, och på att dessa publikationer tilltalar olika publiker.[165] Pressforskningen har förvisso delat in veckopressen på lite olika sätt, men jag följer här på det övergripande planet Oscarssons indelning av svensk veckopress i fyra traditioner: ”De ’illustrerade’”, ”För hela familjen men mer och mer för kvinnorna”, ”Damtidningar med flera” samt ”Den maskulina traditionen”. De fem tidningar jag undersöker kategoriserar han på följande sätt: *Vecko-Journalen* och *Bildjournalen* tillhör ”De ’illustrerade’”, *Vecko-Revyn* ingår i ”För hela familjen men mer och mer för kvinnorna” och *Idun* faller under ”Damtidningar med flera”. *Se* tillhör enligt Oscarssons klassificering ”De illustrerade”, dock med påpekandet att tidningen under ”de sista åren före nedläggningen [1981]” snarare bör räknas till ”Den maskulina traditionen”.[166] Jag skulle dock vilja

164 Oscarsson 2005, s. 13 – 14.

165 I en studie av perioden 1938 – 1945 konstaterar Tobias Lindberg att *Se, Idun* och *Vecko-Journalen* var de tidningar som gav störst utrymme åt dagsaktuella reportage och artiklar, Tobias Lindberg, *Ett nytt sätt att Se. Om bildtidningen Se 1938 – 1945*, Göteborg 2004, s. 315.

166 Oscarsson 2005, s. 14 – 20.

hävda att *Se* redan under min undersökningsperiod ligger nära den sistnämnda, vilken av Oscarsson betecknas som präglad av ”humor i ord och bild, äventyrs- och kriminalstoff, diverse reportage och kuriosa, teknik, sport och nöjesliv”.[167] Min undersökning visar ett tilltal som allt tydligare framstår som riktat mot en manlig läsare.

Den sammantagna bredd som materialet uppvisar vad gäller publikinriktning och ”nisch” ger möjligheter till jämförelser mellan tidningar som vänder sig till olika primära målgrupper: män och kvinnor, äldre och yngre, mer eller mindre ”bildade”. Genom att även undersöka tidningar som är avsedda för en delvis eller i huvudsak kvinnlig publik – medan sportmaterial av tradition ofta vänt sig till manliga läsare – och där kvinnors liv står i fokus, har en större mängd inslag om kvinnliga olympier kunnat inkluderas i materialet, vilket samtidigt har givit större möjligheter att i olika kontexter utforska relationen mellan representationer och tilltal.

Samtliga av tidningarna kännetecknas av ett rikt bildmaterial. Bildinriktade föregångare som *Vecko-Journalen* och *Se* tycks i detta avseende ha bildat skola för veckopressgenren som helhet. Veckopressens bildrikedom gjorde den lättillgänglig och var en viktig faktor bakom dess popularitet. Dess bildmaterial var mer genomarbetat än dagspressens, eftersom man inte styrdes av samma korta pressläggningstider. Veckopressen erbjuder därmed större möjligheter än dagspressen att analysera ett bildmaterial som inte i första hand fungerade för att illustrera texten, utan i sig självt utgjorde ett centralt säljargument.[168]

Idun (1888 – 1963) är den av tidningarna som tydligast vände sig till en kvinnlig publik. Till skillnad från familjetidningens inriktning på den lilla och nära världen kring hemmet, vände sig *Idun* till en mer bildad kvinnlig publik med intresse för både samhällets och hemmets sfärer.[169] Inslagen handlade ofta om framstående kvinnor, inte sällan yrkesarbe-

167 Oscarsson 2005, s. 20.

168 Patrik Åker, ”Vår bostad i bild”, i Karin Becker, Jan Ekecrantz & Tom Olsson (red.), *Picturing Politics: Visual and Textual Formations of Modernity in the Swedish Press*, Stockholm 2000, s. 52.

169 Larsson 1989, s. 105 – 106; Oscarsson 2005, s. 18.

tande och verksamma inom politik, samhälle eller kulturliv. Bland *Idun*s medarbetare fanns erkända skribenter som Ria Wägner, Beppe Wolgers och Eva Moberg. Tidningen rymde såväl kriminalreportage, samhällsdebatt och kulturbevakning som traditionellt feminiserade intresseområden som mode, mat, kändisar och kungligheter. Under de årgångar av *Idun* som jag undersöker uppgick tidningens upplaga till mellan 60 000 och 80 000 exemplar, och med dess bildade och borgerligt kulturella inriktning hade den allt svårare att hävda sig i konkurrensen med nyare tidningar med ett mer populärt anslag.[170] År 1963 slogs tidningen samman med *Vecko-Journalen* till en publikation som fram till 1967 hette *Idun/Vecko-Journalen* men sedan endast *Vecko-Journalen*.

Vecko-Journalen (1910 – 1981) utvecklade tidigt fotojournalistiken och var därmed en viktig föregångare för genrens bildinriktning.[171] Det var en tidning för den bildade borgerligheten, ett liberalt forum för kultur- och samhällsdebatt som samtidigt innehöll populärpressgenrens mer lättsamma material om kungligheter och populärkulturens kända namn.[172] ”Finkulturen” var dock väsentlig för tidningens självbild, vilket illustreras av en annons för *Vecko-Journalen* som publicerades i *Vecko-Revyn* 1972 där författarporträtt och ”litterära nyheter” framhålls.[173] Tidningens smalare profil märks också i upplagesiffrorna, som under femtiotalet låg mellan 60 000 och 80 000. Efter sammanslagningen med *Idun* 1963 översteg upplagan under några år 100 000 men sjönk därefter till 70 – 80 000.[174] Lisbeth Larsson placerar, till skillnad från Oscarsson, *Vecko-Journalen* i en herrtidningstradition, men understryker att tidningen också hade am-

170 Roger Bernow & Torsten Österman, *Svensk veckopress 1920 – 1975*, Stockholm 1979, s. 186; Oscarsson 2005, s. 18.

171 Lindberg 2004, s. 61 – 63.

172 Tom Olsson, ”Mannen med de 29 kostymerna eller Ett heroiskt liv i folkhemmet”, i Jan Ekecrantz, Tom Olsson & Kristina Widestedt (red), *Nittonhundrafemtiofem. Journalistiken och folkhemmet*, Stockholm 1995, s. 93; Salomon 2007, s. 39.

173 *Vecko-Revyn* 1972, nr 4, s. 55.

174 Bernow & Österman 1979, s. 186.

bitionen att nå ut till en kvinnlig läsekrets.[175] I det omfattande flerbandsverket *Den svenska pressens historia* bedöms däremot denna ”Bonnierförlagets prestigeprodukt”, med välkända skribenter som Barbro Alving och Gustaf von Platen, ha varit inriktad på en övervägande kvinnlig publik.[176] Mitt intryck är att tidningens inriktning och tilltal ”feminiserades” allt mer under den period jag undersöker, vilket manifesterades genom sammanslagningen med *Idun* 1963.

Vecko-Revyn (1935 –) startade som en bildtidning som skulle komplettera förlaget Åhlén och Åkerlunds flaggskepp *Vecko-Journalen*, med det uttalade syftet att fånga in en yngre publik. Den gjordes emellertid snart om till vad Oscarsson beskriver som en ”familjetidning av det lättsammare och ungdomligare slaget med skvaller, fiktion, film, tecknade serier och läsarrådgivning”. Så småningom kom kvinnorna att framstå som den primära målpubliken.[177] *Vecko-Revyn* var tillsammans med *Året Runt* och *Hemmets Veckotidning* en av 1950-talets stora veckotidningar med en upplaga på över 400 000 exemplar, vilken dock vid denna studies slutår 1972 successivt hade sjunkit till 240 000.[178]

En renodlad ungdomstidning var *Bildjournalen* (1954 – 1969, tidigare den filminriktade *Filmjournalen*). Här uppmärksammades filmens, televisionens och musikens idoler med sikte på en könsmässigt blandad publik.[179] Även *Bildjournalen* hade sin storhetstid under 1950-talet då dess upplageexplosion var rekordartad. Kring 1960 nåddes en topp på 250 000 exemplar, en siffra som emellertid hade halverats mot slutet av 1960-talet

175 Larsson 1989, s. 104, 142.

176 Lars-Åke Engblom, ”Tidningar dör men pressen lever”, i Gunilla Lundström, Per Rydén & Elisabeth Sandlund (red.), *Den svenska pressens historia III. Det moderna Sveriges spegel (1897 – 1945)*, Stockholm 2001, s. 60; Sverker Jonsson, ”Tv förändrar världen (1958 – 1975)”, i Lars-Åke Engblom, Sverker Jonsson & Karl Erik Gustafsson (red.), *Den svenska pressens historia IV. Bland andra massmedier (efter 1945)*, Stockholm 2002, s. 201.

177 Oscarsson 2005, s. 17; Lindberg 2004, s. 70 – 71.

178 Bernow & Österman 1979, s. 186; Engblom 2001, s. 59.

179 Jonsson 2002, s. 204; Larsson 1989, s. 144 – 145.

genom ett upplagefall som ledde till att tidningen lades ned 1969.[180]

Se (1938 – 1980) brukar räknas som den första moderna bildtidningen i Sverige och hade i jämförelse med föregångaren *Vecko-Journalen* ett mer ungdomligt anslag.[181] Tidningen startades 1938 under ledning av Carl-Adam Nycop, vilken hade ett förflutet som sportjournalist. De amerikanska bildtidningarna *Look* och *Life* utgjorde de tydligaste förebilderna för den nya tidningen, som hade en upplaga på strax över 200 000 exemplar under hela femtiotalet för att 1964 nå en topp på 250 000. År 1972 understeg *Se* för första gången 200 000 exemplar, med en upplagesiffra på 172 000.[182] Tidningen blev föregångare för en ny sorts användning av bilder i veckopressen, där bilderna ofta utgjorde inslagens centrum istället för att som tidigare fylla en i första hand illustrativ funktion i förhållande till texten. Detta bildberättande var en viktig faktor bakom *Ses* popularitet under de första utgivningsdecennierna.[183] I den nya sortens fotografi vändes kameran mot vardagslivet, och med ökad närhet, rörelse och engagemang i bilderna minskades avståndet mellan fotograf och objekt då bilderna ”kröp nära inpå både läsaren och den som avbildades”.[184] Till *Ses* profilområden hörde nyhetsmaterial och politisk debatt, sport, teknik och vetenskap. Åren kring 1970 skedde dock ett kraftigt ras och man kom att halka efter de främsta konkurrenterna *Fib aktuellt* och *Lektyr*. Detta har förklarats med att *Se*, trots att den vid denna tid transformerats från en bild- och nyhetstidning till en modern herrtidning med bilder på nakna kvinnor, sexnoveller och sexrelaterade artiklar, trots allt inte gått lika långt i denna riktning som konkurrenterna och därmed inte kunde hävda sig i kampen om publiken.[185]

---

180 Bernow & Österman 1979, s. 179; Oscarsson 2005, s. 15.

181 Lindberg 2004, s. 61 – 63.

182 Bernow & Österman 1979, s. 183.

183 Engblom 2001, s. 42. Se också Kozol 1994, s. 8, 36.

184 Hirdman 2001, s. 33.

185 Jonsson 2002, s. 203. I reklam för tidningen från 1968 och 1972 framstår bilder på lättklädda kvinnor som ett viktigt lockbete, men också redaktören Rune Mobergs analyser och starka åsikter, i *Vecko-Revyn* 1968, nr 1, s. 55; *Vecko-Revyn* 1972, nr 10, s. 53; *Vecko-Journalen* 1972, nr 10, s. 48.

Bland de tidningar som jag undersöker har *Se* den i särklass mest omfattande bevakningen av OS. Sport var ett av tidningens profilområden och man har alltid egna reporterteam på plats. Även *Vecko-Journalen* är relativt konsekvent i uppmärksammandet av OS under hela perioden och har egna utsända reportrar, medan *Idun* ofta nöjer sig med ”inför”-material som redogör för svenska olympiers förberedelser på hemmaplan. I *Vecko-Revyn* och *Bild-Journalen* finns det fram till och med 1960 ett relativt stort intresse för evenemanget, men därefter krymper det olympiska materialet avsevärt. Omfattningen av det material som är relaterat till OS varierar således mellan publikationerna, men också mellan olika årgångar av en och samma publikation. Genom att undersöka flera tidningar som vänder sig till en könsblandad eller övervägande kvinnlig publik är det, menar jag, möjligt att balansera upp omfattningen av materialet från *Se*.

Vid en översiktlig genomgång inledningsvis visade sig publikationer i familjetidningsfacket – *Allers*, *Hemmets Journal*, *Året Runt* och *Hemmets Veckotidning* – rymma få inslag med anknytning till OS. Till en del kan detta förklaras av att de inte var inriktade på aktualitetsmaterial. Men det ger också en fingervisning om att idrottstävlingar inte betraktades som en del av de medelålders hemmafruarnas intressesfär. Det är också mot denna bakgrund som jag tror att det minskade intresset för OS i *Vecko-Revyn* under 1960-talet bör förstås, eftersom tidningen vid det laget förefaller rikta sig till en kvinnlig och något äldre läsare. Mer förvånande är det kanske att sport förutsattes engagera *Idun*s och *Vecko-Journalen*s bildade publik. Detta kan nog förklaras dels av att dessa tidningar till skillnad från de heminriktade familjetidningarna intresserade sig för händelser ute i ”världen”, dels av att deras läsare antogs tilltalas av den ”olympiska tanken” om fredlig och amatöristisk tävlan.[186]

Se, *Vecko-Revyn* och *Vecko-Journalen* utgavs under hela den tidsperi-

186 Hart Cantelon, ”Amateurism, High-Performance Sport, and the Olympics”, i Kevin Young & Kevin B. Wamsley (eds.), *Global Olympics: Historical and Sociological Studies of the Modern Games*, Amsterdam 2005.

od jag undersöker. Av *Bildjournalen*, som endast existerade under sexton år, har jag har jag haft möjlighet att undersöka de olympiska årgångarna 1956, 1960, 1964 och 1968. *Idun* ingår under åren 1948, 1952, 1956 samt 1960 som självständig publikation i mitt material, varefter den slås samman med *Vecko-Journalen* till en publikation som under OS-årgången 1964 går under namnet *Idun/Vecko-Journalen* men som 1968 och 1972 återigen enbart heter *Vecko-Journalen*. Av respektive publikation har jag undersökt fyra nummer före de olympiska spelens början, vilka ofta innehåller förhandsspekulationer och artiklar om svenska och utländska olympier, tre nummer som rapporterar från evenemanget då det pågår samt två nummer efter det att OS avslutats, där de svenska insatserna och tillställningen som helhet summeras. Sammantaget har därmed nio nummer av respektive tidning ingått i varje ”OS-årgång”.

	Se	*VJ*	*VR*	*Idun*	*Idun/VJ*	*BJ*	Summa
1948 V, S:t Moritz	Nr 1 – 9	Nr 1 – 9	Nr 1 – 9	Nr 1 – 9	X	X	36
	37 s.	6 s.	7 s.	2 s.	X	X	52
1948 S, London	Nr 27 – 35	Nr 27 – 35	Nr 28 – 36	Nr 28 – 36	X	X	36
	55 s.	15 s.	23 s.	3 s.	X	X	96
1952 V, Oslo	Nr 2 – 10	Nr 3 – 11	Nr 3 – 11	Nr 2 – 10	X	X	36
	30 s.	12 s.	17 s.	3 s.	X	X	62
1952 S, Helsingfors	Nr 27 – 35	Nr 27 – 35	Nr 26 – 34	Nr 27 – 35	X	X	36
	70 s.	25 s.	22 s.	20 s.	X	X	137
1956 V, Cortina	Nr 1 – 9	Nr 1 – 9	Nr 1 – 9	Nr 1 – 9	X	Nr 1 – 9	45
	30 s.	13 s.	5 s.	6 s.	X	8 s.	62
1956 S, Melbourne	Nr 42 – 50	Nr 42 – 50	Nr 42 – 50	Nr 42 – 50	X	Nr 42 – 50	45
	33 s.	6 s.	8 s.	3 s.	X	3 s.	53
1956 S, Stockholm*	Nr 26 – 29	Nr 25 – 28	Nr 25 – 28	Nr 25 – 28	X	Nr 25 – 28	20
	2 s.	2 s.	2 s.	6 s.	X	1 s.	13
1960 V, Squaw V.	Nr 3 – 11	Nr 3 – 11	Nr 2 – 10	Nr 3 – 11	X	Nr 3 – 11	45
	23 s.	10 s.	9 s.	7 s.	X	7 s.	56
1960 S, Rom	Nr 31 – 39	Nr 31 – 39	Nr 31 – 39	Nr 31 – 39	X	Nr 31 – 39	45
	40 s.	25 s.	10 s.	8 s.	X	12 s.	95
1964 V, Innsbruck	Nr 1 – 9	X	Nr 2 – 10	X	Nr 1 – 9	Nr 1 – 9	36
	70 s.	X	5 s.	X	9 s.	4 s.	88
1964 S, Tokyo	Nr 38 – 46	X	Nr 38 – 46	X	Nr 38 – 46	Nr 38 – 46	36
	57 s.	X	5 s.	X	18 s.	3 s.	83
1968 V, Grenoble	Nr 2 – 10	Nr 2 – 10	Nr 1 – 9	X	X	Nr 2 – 10	36
	59 s.	20 s.	9 s.	X	X	0 s.	88
1968 S, Mexico C.	Nr 38 – 46	Nr 38 – 46	Nr 38 – 46	X	X	Nr 38 – 46	36
	57 s.	13 s.	4 s.	X	X	2 s.	76
1972 V, Sapporo	Nr 1 – 9	Nr 1 – 9	Nr 1 – 9	X	X	X	27
	58 s.	5 s.	3 s.	X	X	X	66
1972 S, München	Nr 30 – 38	Nr 31 – 39	Nr 31 – 39	X	X	X	27
	71 s.	30 s.	6 s.	X	X	X	107
Nr av varje publikation	130	112	130	76	18	76	542
Antal sidor	692	182	135	58	27	40	1134

Tabell över det samlade materialets sammansättning, som visar dels de undersökta nio tidningsnumren vid varje nedslag, dels det totala antalet sidor i dessa nio nummer som helt eller delvis ägnas åt OS-rapportering, inklusive omslag och insändarsidor där OS debatteras. Uppgifterna om sidantal baseras på det kopierade material jag samlat på mig och tabellen utgör en god uppskattning som dock inte är exakt. Av tabellen framgår att materialet består av totalt 542 tidningar, som tillsammans ägnar 1134 sidor åt rapportering om/från de olympiska spelen.

** Ryttarspelen 1956 avhölls i Stockholm 10 – 17 juli. Jag har undersökt fyra nummer av tidningen kring tävlingarna.*

Studiens disposition

I kapitel tre, ”Nation och maskulinitet mellan kontinuitet och omvandling”, undersöker jag materialets mest framträdande normerande ordningar genom iscensättningar av nationen och av ”svensk maskulinitet”. Jag analyserar här hur läsaren positioneras som del av en svensk gemenskap som också knyts an till föreställningar om ”det nordiska”. Jag uppmärksammar analysens synkrona (samtidiga) dimensioner i samspelet mellan svenskhet och maskulinitet som normerande ordningar. Analysens diakrona dimensioner (över tid) tydliggörs genom att kapitlet har ett delvis kronologiskt upplägg, där jag diskuterar hur konfigurationen av ”svensk maskulinitet” blir mer diversifierad på 1960-talet som del av en ny generations formering.[187]

I kapitel fyra, ”Femininitetens konfigurationer, tematiker och utmaningar”, fokuseras den kunskap om kvinnlighet och kvinnokroppar som skapas, reproduceras och utmanas i källmaterialet. Jag undersöker här hur spänningsförhållandet mellan femininitetens konfiguration och (tävlings-)idrotten upprättas och förhandlas. Jag pekar emellertid också på hur idrottssammanhanget ger förutsättningar för utmaning och destabilisering av denna dominerande femininitetskonfiguration, i skärningspunkterna mellan kön, nation och ungdom. Kapitlet är tematiskt dispo-

187 Om synkron och diakron analys av kulturella sammanhang, se Robert Bocock, ”The Cultural Formations of Modern Society”, i Stuart Hall & Bram Gieben (eds.), *Formations of Modernity*, Cambridge 1992, särskilt s. 237, 247.

nerat, vilket speglar den stabilitet och kontinuitet som är ett av detta kapitels mest centrala resultat.

I kapitel fem, ”Det svenska i ’världen’”, riktas fokus mot hur ”det svenska” formuleras i relation till ”världen utanför” (Sverige och Norden) genom att knytas an till eller avskiljas från föränderliga internationella sammanhang. Kapitlet ställer den tidigare analysen av maskulinitet och femininitet i delvis nytt ljus genom att lyfta fram de underordnade former som struktureras av nation, ”ras”/etnicitet, klass, sexualitet och kalla krigets storpolitiska diskurs. Här undersöks svenskhetens komplexa positioneringar i förhållande till ”världen”, kalla krigets västsida och mot vithet och västerländsk civilisation som del av självförståelsen. För att tydliggöra det diakrona förändringsperspektivet diskuteras två sommarolympiska spel som fördjupande empiriska exempel; Helsingfors 1952 och Mexico City 1968. Utifrån dessa belyses och analyseras vridningen av fokus från relationen mellan öst och väst till en större betoning och tematisering av andra dimensioner, där nord ställs mot syd, rik mot fattig och det gamla mot det nya på ett sätt som visar en orientering från en kulturell inriktning på konsensus till en mer konfliktorienterad erkännandets politik.

De tre empiriska kapitlen är ordnade efter en analytisk progressionsprincip där analysen fördjupas genom att nya perspektiv och utsiktspunkter tillförs. Valet av det övergripande tematiska upplägget istället för ett strikt kronologiskt har gjorts för att undvika allt för mycket upprepning av de analytiska poängerna och för att det av arbets- och presentationstekniska skäl helt enkel inte är möjligt att diskutera ”allt på samma gång” om ambitionen samtidigt är att gå på djupet. Upplägget har dock haft den konsekvensen att jag ibland fått vänta med intersektionella poänger för att så att säga inte ”gå händelserna i förväg”. Jag vill dock understryka att de tre empiriska kapitlen ska betraktas som en sammanhängande helhet, där sammanflätade dimensioner av makt diskuteras från lite olika utkiksposter eller ”inzoomningar”. I det avslutande kapitel sex summerar jag hur analysens olika delar hänger samman och försöker att tydliggöra

resultaten genom en diskussion av hur maktordningar i detta material har visat sig samspela, belysa, förstärka och förskjuta varandra. Detta blir därmed samtidigt en slags utvärdering av vad det intersektionella perspektivet har tillfört analysen av ett historiskt kulturellt sammanhang.

KAPITEL 3

Nation och maskulinitet mellan kontinuitet och omvandling

> Instead of thinking of national cultures as unified, we should think of them as constituting a *discursive device* which represents difference as unity or identity. They are cross-cut by deep internal divisions and differences, and "unified" only through the exercise of different forms of cultural power.[188]
>
> – Stuart Hall

Betraktat som en föreställd gemenskap och ett kulturellt representationssystem är nationen både inkluderande och exkluderande. Den upprättar normer, gränsdragningar och perspektiv, och är beroende av att inre konfliktlinjer undertrycks så att alternativa identitetsgrunder inte tillgängliggörs.[189] I detta kapitel inriktas diskussionen på hur nationen formuleras *inåt*, som en överordnad och homogeniserande identitetsgrund. Det handlar därmed *dels* om *vilka betydelser som läggs i "det svenska"* som grund för nationell identitet och gemenskap, *dels* om *formerna för upprättande och naturliggörande av "det svenska"* som ett perspektiv i text. Källorna betraktas härvidlag som delar av de sociala processer som upprättar och ordnar *nationella subjekt*.[190] Jag undersöker i detta kapitel hur nationens och maskulinitetens diskurser sammanflätas och förstärker varandra i representationerna av den svenske idrottsmannens kropp. Kapitlets delvis kronologiska upplägg gör det möjligt att analysera såväl förändring som stabilitet i maskulinitetens konfiguration.

---

188 Stuart Hall, "The Question of Cultural Identity", i Stuart Hall, David Held & Tony McGrew (eds.), *Modernity and Its Futures*, Oxford 1992b, s. 297.

189 Hall 1992b, s. 292, 297; Yuval-Davis 1997, s. 19.

190 Yuval-Davis 1997, s. 19.

Tidskontext: nationell gemenskap i folkhemmet och välfärdsstaten

Det tidiga 1930-talets klasskonflikter och internationella hotbilder från nazism och kommunism skapade en grund för kompromisslösningar i den svenska inrikespolitiken. Folkhemmets och välfärdsstatens nationalstatliga hegemoni förutsatte en kulturell identifikation där interna konfliktlinjer tonades ned till förmån för ett starkt och enat samhälle. Framstegsorienterade och homogeniserande nationella projekt förekom under efterkrigstiden överallt i världen, men det svenska utmärker sig i viss utsträckning genom den socialdemokratiskt anförda politiska folkhemsdiskursens anspråk på arbetarklassens integrering. Det betyder inte att det saknades intressemotsättningar eller politiska konflikter, men väl att diskursen om ett allomfattande välfärdssamhälle definierade dessa konflikters yttre gränser.[191] För män och kvinnor anvisades för samhället avgörande men samtidigt åtskilda uppgifter i enlighet med samhällsfunktionalistiska synsätt. Den komplementära utformningen av dessa positioner tycktes borga för en neutralisering av könsrelationerna som potentiell grund för konflikter.[192]

Folkbegreppets samlande politiska slagkraft artikulerades genom sammansättningar som folkhem och folkhälsa och fick hegemonisk verkan som ordningsbringande och klassöverbryggande värde runt vilket politiker från olika läger, folkrörelserna och tongivande kulturpersonligheter slöt upp. Den nationella gemenskapens förmenta klasslöshet vilade dock på en grund av de ideal och normer som varit centrala i medelklassens formering och gestaltning som klass; renlighet, ordning, kroppsdisciplin och den komplementära könsordningen. Som Ehn och Löfgren framhållit hade medelklasskulturen på 1930-talet förvandlats från klasskultur till någonting svenskt och normalt som fick ett brett socialt ge-

191 Ehn & Löfgren 1985, s. 20; Ekecrantz & Olsson 1994, s. 192 – 193, 220, 247 – 249; Stråth 1993; Håkan Thörn, *Globaliseringens dimensioner. Nationalstat, världssamhälle, demokrati och sociala rörelser*, Stockholm 2002, s. 83.

192 Yvonne Hirdman, *Att lägga livet tillrätta. Studier i svensk folkhemspolitik*, Stockholm 2000.

nomslag. ”Folket”, det vill säga medelklassen och stora delar av (den skötsamma) arbetarklassen, skulle utgöra en sund stomme av ”A-människor” i ett samhälle utan eliter. Idéer om en folkgemenskap som överskuggade sociala skillnader var också framträdande inom den samtida fascismen – detta var en tendens i tiden. Arvsbiologin passades in i ett samhälle där gamla klasstrukturer betraktades som förlegade.[193] Folkhälsokampanjernas och steriliseringslagarnas utformning och tillämpning kommunicerade att kollektivet – ”folket” – sattes framför individen.[194]

Flera svenska forskare har hävdat att svensk identitet och självbild under efterkrigstiden var knuten till ”den svenska modellen” och utgick från folkhemmet, välfärdsstaten och neutraliteten. En självförståelse som tar fasta på *frånvaron av* nationalism och nationell chauvinism har ansetts vara utmärkande för den ”modernitetsnationalism” eller ”välfärdsnationalism” som utformades under socialdemokratisk hegemoni. Det har sagts att svensk nationell identitet efter andra världskriget handlade om modernitet, den höga levnadsstandarden och om nuet och framtiden snarare än om historien.[195]

---

193 Ehn & Löfgren 1985, s. 60 (citat), 20, 32, 59 – 69, 137, 139. Karin Johannisson konstaterar att tanken på medelklassens särskilda värde som barnalstrande grupp tillhörde fundamenten i rashygienen, och att detta var uppfattningar som formulerades explicit in på 1940-talet, Karin Johannisson, ”Folkhälsa. Det svenska projektet från 1900 till 2:a världskriget” i *Lychnos. Årsbok för idéhistoria och vetenskapshistoria* 1991, s. 145 – 183.

194 Ehn & Löfgren 1985, s. 35 – 64. Den första steriliseringslagen från 1934 – vilken fick ett ganska begränsat genomslag – ersattes av en omarbetad och utvidgad lag 1941, och i den sociala ingenjörskonstens ambition att på rationell vetenskaplig grund forma ett starkt samhälle och en stark nation steriliserades drygt 60 000 människor i Sverige under perioden 1935 – 1975, Johannisson 1991, s. 177. Maija Runcis har skrivit om steriliseringslagarnas könade slagsida: över 90 procent av de som steriliserades var kvinnor, Maija Runcis, *Steriliseringar i folkhemmet*, Stockholm 1998. Som Broberg & Tydén påpekar i sitt förord till den nya upplagan av *Oönskade i folkhemmet* råder det delade meningar inte bara om skuldfördelningsfrågan – det vill säga i vilken utsträckning steriliseringarna i huvudsak var ett socialdemokratiskt initiativ och projekt eller om det tvärtom fanns en bred politisk uppslutning bakom dessa åtgärder – utan också om graden av tvång när det gäller uppgiften om 60 000 steriliserade personer, Gunnar Broberg & Mattias Tydén, *Oönskade i folkhemmet. Rashygien och sterilisering i Sverige*, Stockholm 2005, s. 7 – 8, 15. Se även Mattias Tydén, *Från politik till praktik. De svenska steriliseringslagarna 1935 – 1975*, Stockholm 2002.

195 Alf W. Johansson ,”Svensk nationalism och identitet efter andra världskriget”, i Alf W. Johans-

Samtidigt finns det, som Rune Johansson påpekar, en lång tradition av svenskt nationellt tänkande, och den socialdemokratiskt anförda folkhemsnationalismen utgjorde knappast något radikalt brott med den grundläggande nationalisering av det svenska samhället som intensifierats från slutet av 1800-talet.[196] Tanken på Sveriges befolkning som ett *folk* innebar snarare en moderniserad omstöpning av element från nationella diskurser med rötter i 1800-talets radikala, liberala och konservativa nationalism.[197] Folkhemmets och välfärdsstatens moderna nationella projekt förenade både framåt- och tillbakablickande perspektiv då vetenskaps- och framtidstro genomkorsades av civilisationskritik och historisk nostalgi. Inte minst blev detta påtagligt i arvshygienismens "aktiva befolkningspolitik", vilken med Broberg och Tydéns ord tycktes "tillgodose såväl önskningar om återgång till det förflutnas värden som krav på förändringar mot en vetenskapens utopia".[198]

Jag kommer i detta kapitel att peka på hur den kulturella konstruktionen av nationen innefattar bakåtblickande och homogeniserande diskursiva element som hänvisar till föreställningar om någonting ursprungligt och äkta svenskt som grund för nationell konsensus. Den nationella identiteten är, som Håkan Thörn uttryckt det, "bärare av vissa bestämda ambivalenser, som gör att den, manifest eller latent, på samma gång härbärgerar flera olika typer av nationalistiska uttryck". Svensk efterkrigsnationalitet kan uppträda som nostalgisk och protektionistisk, men också i en univer-

---

son (red.), *Vad är Sverige? Röster om svensk nationell identitet*, Stockholm 2001, s. 8; Ottosson 2001, s. 20; Bo Stråth, "Poverty, Neutrality and Welfare. Three Key Concepts in the Modern Foundation Myth of Sweden", i Bo Stråth (red.), *Myth and Memory in the Construction of Community: Historical Patterns in Europe and Beyond*, Bryssel 2000, s. 376; Wiklund 2006, s. 121. Ulf Zander har förklarat historieämnets nedgång utifrån att dess hävdvunna koppling till nationalism gjorde att ämnet framstod som mindre användbart då demokrati efter andra världskriget blev grundpelare i skolans medborgarfostran, Zander 2001, s. 329.

196 Johansson 2000, s. 330, 338; Linderborg 2001, s. 251 – 252, 313 – 314, 325 – 327.

197 Victor Lundberg, *Folket, yxan och orättvisans rot. Betydelsebildning kring demokrati i den svenska rösträttsrörelsens diskursgemenskap, 1887 – 1902*, Umeå 2007.

198 Broberg & Tydén 2005, s. 15.

salistisk variant där ”det svenska” i självförståelsen får representera en, med Thörns ord, ”närmast globalt unik kombination av ’nationalitet’ och internationell solidaritet”.[199] Som perspektiv och position i text skapas nationen genom orienterande hänvisningar såväl framåt som bakåt i tiden. Genom konstruktionen av en gemensam historia och en delad framtid kommer nationen att framstå som en naturlig och ovedersäglig identitetsgrund.

Svensk självförståelse under den period jag undersöker utmärks också av kontinuitet, snarare än skarpa avbrott i förhållande till tidigare perioder, i det avseendet att den förutsätter en könsdikotomi där kvinnor och det kvinnliga står för någonting specifik och beständigt. Feministisk och postkolonial forskning har genom att vidareutveckla Benedict Andersons analys av nationen som en föreställd gemenskap understrukit att nationskonstruktioner är länkade till maktrelationer. Grupper av människor positioneras på olika sätt inom ramarna för nationell diskurs, samtidigt som nationens framgång som meningsskapare är beroende av att dessa ”interna” positioneringar inte synliggörs som konflikter. Kvinnan och det kvinnliga har i nationens domesticerande genealogier stått för kontinuitet och reproduktion i biologisk såväl som kulturellt symbolisk mening. Kvinnor har positionerats som passiva symboler för gemenskapen och de värden som ska skyddas, medan mannen har konstruerats som nationens aktiva subjekt och försvarare, den som erövrar, uppfinner och för nationen framåt. Som ett sätt att ordna relationer har kön fungerat som en ordningsskapande garant för samhällets vidmakthållande.[200]

Som enande visioner förutsatte folkhemmet och välfärdsstaten könskomplementaritet. En bild av den svenska efterkrigstidsnationalismen som entydigt framåtorienterad är problematisk, menar jag, eftersom den bortser från de starka bakåtblickande inslagen, vilka illustreras av arvshygienens fortsatta relevans samt av att den nationella gemenskapen under denna pe-

199 Thörn 2002, första citatet från s. 96, andra citatet från s. 108.

200 Anne McClintock skriver att ”Women are typically constructed as symbolic bearers of the nation, but are denied any direct relation to national agency”, McClintock 1995, s. 354, se även s. 355 – 357; Yuval-Davis 1997, s. 47.

riod, liksom i tidigare konfigurationer av nationen, vilade på specifika förståelser av kön och på den traditionella familjekonstellationen.[201]

En svensk publik: svenskheten som position och perspektiv

Michael Billig har jämfört nationen med ett språk som ständigt måste omsättas för att överleva: ”Just as a language will die rather for want of regular users, so a nation must be put to daily use”.[202] Med begreppet ”banal nationalism” fångar Billig den nationalism som ligger långt ifrån öppen nationell propaganda eller extremnationalistiska högerpartier, och understryker att nationen i redan etablerade nationalstater snarare är ett sätt att leva och tänka, ett perspektiv eller en självklar utgångspunkt: ”The community and its place are not so much imagined, but their absence becomes unimaginable”.[203] Som formuleringen antyder markerar han ett visst avstånd till Benedict Andersons beskrivning av nationer som föreställda gemenskaper (imagined communities) – en metafor som Billig anser problematisk eftersom den tycks implicera *aktivt* föreställande praktiker.

Billig har också framfört en i mitt tycke relevant kritik mot Andersons förenklade sätt att tala om tryckkapitalismens möjliggörande roll för nationell gemenskap. Anderson har givetvis rätt i att medier etablerar känslor av samhörighet mellan människor som inte är, och heller aldrig kommer att kunna bli, personligen bekanta med varandra. Men sättet att förklara nationell gemenskap som ett resultat av individers blotta vetskap om att andra individer inom nationens geografiska gräns sam-

201 Om köns- och familjediskursen under denna period, se Hirdman 1998; Madeleine Kleberg, *Skötsam kvinnosyn. Hem- och familjereportage i svensk TV åren 1956 – 1969*, Stockholm 1999. Om betydelsen av kön i den befolkningspolitiska diskursen redan under 1700-talet, se Monika Edgren, *Från rike till nation. Arbetskraftspolitik, befolkningspolitik och nationell gemenskapsformering i den politiska ekonomin i Sverige under 1700-talet*, Lund 2001, s. 91 – 124. Om hur folkbegreppet knöts till manligt kön och en manligt normerad medborgare i opinionsbildning för rösträtt kring 1900, se Lundberg 2007.

202 Billig 1995, s. 95, se även s. 69.

203 Billig 1995, s. 77 (citat), se även s. 10, 65, 95, 99.

tidigt läser samma tidning framstår som otillfredsställande och förenklande.[204] I likhet med stora delar av forskningen om nationsbyggande erbjuder Anderson bara vaga svar på frågan om *vad* det egentligen är som delas och hur detta sker.[205]

För att förstå hur nationellt ”gemenskapande” sker och vilka betydelser som förmedlas måste fokus istället inriktas på *hur* medietexter talar till läsaren som *nationella subjekt*, samt en analys av *vad* de hänvisar till. Sara Ahmed har understrukit att uppgiften handlar om att se vilka *former för identifikation* som nationen producerar och hur dessa former överordnas andra genom att individen kommer att se sig själv, inte bara som någon som *har* en nationalitet, utan som *är* en nationalitet. Nationen produceras genom vardagens förhandlingar om vad det innebär att vara denna nation(-alitet) och konfigureras enligt Ahmed ”*as place and person*”, det vill säga som förment nationella karaktärsegenskaper och ett föreställt nationellt rum.[206]

I de svenska veckotidningar jag undersöker framställs svenska idrottares insatser i OS mellan 1948 och 1972 som nationella intressen och angelägenheter på ett sätt som förutsätter ett enat och homogent svenskt folk. Det svenska perspektivet är självklart: seger för en svensk är bra, misslyckanden för en svensk är negativt. Som en del av upptakten inför ett olympiskt spel redogörs för tidigare svenska OS-resultat, och möjligheterna den här gången utvärderas i förhållande till dessa historiska resultat; framgångar i föregående spel måste försvaras, och gick det dåligt senast måste ”vi” nu rehabilitera ”oss” och ta revansch.[207] Här konstrueras således inte bara en vi-position, utan också ett kollektivt, nationellt minne. Inför OS i Helsingfors 1952 har ett uppslag i *Se* rubriken ”Minns

204 Billig 1995, s. 95, 121, 125 – 126.

205 Ehn, Frykman & Löfgren 1993, s. 14.

206 Sara Ahmed, *Strange Encounters: Embodied Others in Post-Coloniality*, London 2000, s. 98 – 99.

207 Utöver de exempel som diskuteras närmare i det följande se även *Vecko-Revyn* 1948, nr 34, OS-bilaga s. V, VI; *Se* 1952, nr 28, s. 8: ”Håller vi blå bandet?”; *Se* 1956, nr 4, s. 2; *Se* 1960, nr 34, s. 16; *Idun/Vecko-Journalen* 1964, nr 41, s. 52 – 54.

ni London??", en fråga som omedelbart besvaras med orden "Javisst gör ni det – fattas bara annat!".[208] De föregående spelen beskrivs som något som "sannerligen inte [glöms] i brådrasket av oss svenskar", som "en enda lång festdag för hela Sveriges idrottsungdom […] då vi nådde toppen på vår internationella himlastege". Till denna minneskonstruktion knyts förhoppningar om kommande framgångar; "det är i Londonandans segertecken vår tappra kamp skall gå vidare. Vi får aldrig glömma 1948!".

Textens "vi" positionerar läsaren som en del av ett svenskt "vi". Den publik som tilltalas blir lika med ett svenskt folk som föreställs sätta sitt kollektiva hopp till de svenska olympiska representanterna. Genom ständig upprepning naturliggörs ett "vi svenskar", en svensk publik som via medier spänt följer framgångar och motgångar och vars sympatier på ett självklart sätt förutsätts ligga hos den olympiska idrottare som refereras till som "vår", "vår egen" eller "vårt hopp". "Vi" ställer "våra" förhoppningar till, engagerar "oss" i, gläds och förtvivlar över fram- och motgångar. Genom texten positioneras och ordnas svenska veckopressläsare i relation till varandra som en nation med ett gemensamt (idrotts-)öde och (idrotts-)arv.[209] Goda svenska insatser förmodas sprida lycka över hela befolkningen, liksom mindre goda utgör en delad prövning: "Och är det verkligen då att undra på att *vi svenskar* är både glada och lyckliga? Det borde *vi* väl ha rätt till, *vi som fått gå igenom så mycket*…", påstås det med anledning av de

208 *Se* 1952, nr 27, s. 16 – 17.

209 Det finns otaliga referenser till ett svenskt "vi": idrottare, vinster och förluster är "våra", publiken är "vi svenskar" eller "svenska folket" med delade förhoppningar. För några exempel se: *Se* 1948, nr 4, s. 19: Göte Hedlund och hans kamrater ska "ta de medaljer de själva och svenska folket drömmer om just nu"; nr 33, s. 18; *Vecko-Journalen* 1948, nr 33, s. 15: "Huvudsaken att [guldet] stannade i familjen"; *Vecko-Revyn* 1948, nr 3, s. 7; nr 29, s. 15; *Se* 1952, nr 9, s. 12 – 13, rubrik på bildserie: "– Tack ska du ha, sa Jerring till Martin. Och Sverige instämmer med tacksamhet"; nr 31, s. 23: Gert Fredriksson är Sveriges "hopp"; *Vecko-Revyn* 1952, nr 7, s. 26; nr 9, s. 16 – 17: enstaka svenska framgångar i misslyckat OS är "tröst"; *Se* 1956, nr 48, s. 24 – 25: "vårt hopp"; *Se* 1960, nr 9, s. 8 – 9, "våra pojkar"; *Vecko-Journalen* 1960, nr 36, s. 14; *Se* 1964, nr 5, s. 20; "svenska folket håller tummarna"; nr 8, s. 9: Rit-Ola om hur svenska folket följt OS i press, tv och radio; *Vecko-Revyn* 1964, nr 5, s. 19; *Se* 1968, nr 3, s. 14 – 15: "I söndags kunde svenska folket andas ut – skidkungen Assar Rönnlund hittade sitt rätta jag."; nr 9, s. 40; *Vecko-Journalen* 1968, nr 40, s. 33: "vårt största hopp".

många svenska medaljerna i vinter-OS i Cortina 1956.[210]

Sixten Jernbergs silver i tremilsloppet i Cortina betraktas av *Se* som en ”svensk revansch” efter Oslo på ett sätt som tydliggör att svenska idrottsprestationer förutsätts spegla nationens allmäntillstånd: ”Efter de många bakslagen [i Oslo] utdömdes ju på sina håll praktiskt taget hela svenska folket som degenererat, försoffat och senilt samt i behov av omedelbar och total anstaltsvård. […] Men, men – haver man skådat! – liket andades!”.[211] De goda prestationerna framstår som en symbolisk upprättelse av en kollektiv ära, vilket omsätter folkhemsperiodens politiska visioner om samarbete och uppslutning kring gemensamma nationella mål.[212] När de svenska prestationerna i dessa vinterspel summeras i numret därpå, med rubriken ”Tårar av lycka”, tillskrivs framgångarna stor nationell betydelse:

> De olympiska vinterspelen i Cortina kommer *vi svenskar* länge att minnas. […] Vi kommer att minnas dem för *våra ungdomars* framåtanda och löftesrika insatser på skidor och skridsko. Vi kommer att minnas dem därför att *alla svenskar* gjorde sitt yttersta och lite’ till på alla tävlingsfronterna och hjälptes åt.[213]

Kring de svenska olympiernas insatser iscensätts länkar mellan de svenskar som är på plats vid tävlingarna och det föreställda svenska folk som via press, radio eller så småningom TV följer händelserna – ”hemmasvenskarna”.[214] Svenska olympiers framgångsrika prestationer väcker gensvar hos alla svenskar; ”Svenska ledare skyndade till, pressen stormade segraren, i radiohytten väntade hyllningarna från *hela svenska folket*”.[215] I Squaw Valley 1960 görs ett stort nummer av de så kallade ”Amerikasvenskarna”, det vill säga de amerikaner med svensk bakgrund

---

210 *Se* 1956, nr 5, s. 14 – 15. Mina kursiveringar.

211 *Se* 1956, nr 5, s. 12 – 13.

212 Fredrik Schoug har pekat på sammanhållning, kamratskap och lojalitet med kollektivet som centrala för den moraliska didaktiken i sportnoveller i ungdomsmagasinet *Rekordmagasinet*, som var populärt bland tonårspojkar under 1940- och 1950-talen, Schoug 1997, s. 39 – 43.

213 *Se* 1956, nr 6, s. 16 – 17. Mina kursiveringar.

214 *Se* 1948, nr 7, s. 9.

215 *Se* 1960, nr 9, s. 8 – 9. Min kursivering.

som med stort engagemang påstås ha följt Sixten Jernbergs segerlopp:

> Men gladast var *amerikasvenskarna*. Här bland publiken stod *svenskar* som inte varit *hemma* på många år, som åkt till Squaw Valley för att se en glimt av det gamla landet, som mer än några andra haft förhoppningar på hur det skulle gå för den svenska truppen. De grät av glädje. Så började vinter-OS i en klang av *svenskt jubel och segerstämning*.[216]
>
> För många av dem var detta den största dan sen de tog amerikabåten från Göteborg någon gång i seklets barndom. […]
> – Tänka sej bara, sa dom – ännu finns det *vikingar i vårt gamla country*. *Vi svenskar* och svenskättlingar har ett gott namn här i Staterna. Nu blir det ännu bättre. Hälsa till grabbarna och tacka av hela vårt hjärta.[217]

”Amerikasvenskarna” representeras här som del av det svenska – de är ”svenskar” som inte varit ”hemma” på många år. Genom hänvisningarna till ”vikingar” och ”svenskättlingar” markeras detta svenska ”hemma” som ett inneboende arv, något som dessa amerikaner alltjämt bär med sig. Framställningar av deras deltagande i påhejandet av idrottare som tävlade för Sverige och den känslosamhet de uppges visa vid Sixten Jernbergs seger införlivar dessa personer, långt där borta i USA, i en nationell gemenskap. Nationell identitet formuleras således som etnisk-genetisk, samtidigt som det blir tydligt hur Amerikaemigrationen uttrycks som en nationell erfarenhet som ingår i självförståelsen.

Det svenska folkets engagemang i idrottarnas olympiska upplevelser och öden representeras som intensiv, rentav som fysiskt kännbar. Från Melbourne 1956 skriver *Vecko-Journalen* med anledning av de svenska olympiernas många skador att läget är ”bittert” för ”en favorit”, men också för ”hans [*sic!*] landsmän”:

> Intensivt har vi upplevt våra Melbournehopps smärta i tår, lår och höfter, vi har gråtit med dem i deras sportspaltsorg. Hur skulle det nu gå för de svenskar som ännu inte tävlat färdigt? Oron koncentrerades på tre par särdeles betydelsefulla ben [Evert Nybergs, Thomas Nilssons och Arnold Waides] i alla

216 *Se* 1960, nr 9, s. 6 – 7. Mina kursiveringar.

217 *Se* 1960, nr 9, s. 8 – 9. Min kursivering.

moderna olympiaders största prövning: maratonloppet. [218]

Det var via olika medier som den svenska publiken, och folket, föreställdes ta del av OS. I *Se* 1948 syns skridskoåkaren Åke Seyffarths fru och två små barn framför radion: ”Hemma i familjen Seyffarths villa i Stureby var det spännande ögonblick under radiosändningarna från S:t Moritz”.[219] Fästmör, hustrur och barn tar liksom övriga ”svenska folket” förväntansfullt del av idrottsmännens stora prestationer via medier, och väntar på honom hemma, som en del av segrarens belöning.[220] I det återkommande inslaget ”Rit-Ola”i *Se* 1964 syns en teckning av en kvinna som sitter på knä med händerna sammanförda som i bön framför TV:n, med pratbubblan: ”Söta Sixten – nu måste du komma!!”. Texten påstår att det ”svenska folket tillbringade de olympiska dagarna tillsammans med Jernberg, Assar, Jonny, Klimpen & co via press, tv och radio. Man hoppas och man lider – glädjetårar och förbannelser”.[221]

De journalister som utgör förmedlande länkar mellan händelserna vid OS och det förment engagerade folket ”där hemma” framstår – följaktigt – som centrala figurer som blir föremål för intresse i veckopressen.[222] Efter televisionens genomslag vid slutet av 1950-talet uppmärksammas och utvärderas de TV-reportrar som hade hand om sändningarna från OS. Vid spelen i Rom 1960 – allmänt kallad ”TV-olympiaden” – iscensätts i flera av tidningarna en svensk publik med krav på att få ta del av evene-

218 *Vecko-Journalen* 1956, nr 48, s. 18.

219 *Se* 1948, nr 7, s. 14.

220 *Vecko-Journalen* 1948, nr 7, s. 18 – 19: Åke Seyffarth ”hälsades vid hemkomsten av söt fru och dito svägerska (på bilden får han en puss på varje kind); *Vecko-Revyn* 1948, nr 7, omslag: ”GULD OCH SILVER FICK ÅKE Seyffarth i S:t Moritz och en fin skiddräkt hade han med sig hem åt fru Kisti. Roligt reportage i detta nummer.”; s. 11: Bilder på Seyffarth i hemmiljö omgiven av familjen samt i sin sportaffär. Jämför även *Bildjournalen* 1956, nr 7, s. 8 – 9, 36: Ett inslag om Sigge Eriksson ställer hans fru Ing-Mari i fokus och berättar om hur hon sköter om hemmet och sin man och muntrar upp honom om han är trött. I artikelavslutningen konstateras ”Hemmakvinnans hjältemod syns mindre ofta i rampljuset än mannens. Och det ger sällan olympiska guldpengar…”.

221 *Se* 1964, nr 8, s. 9.

222 *Se* 1952, nr 27, s. 14 – 15: ”Dom som ska skildra OS och vad dom helst vill skildra”.

manget på bästa sätt. *Vecko-Revyn* presenterar under vinjetten ”TV-ansiktet” i två nummer intervjuer med Bengt Bedrup och Lasse Holmkvist, som båda ingick i ”den TV-trupp som ska bevaka OS åt oss”.[223] TV-kritiken utgjorde därefter ett återkommande inslag i OS-rapporteringen, som i det fyrsidiga reportaget ”Svenska TV-män pratade bort guldet!” i *Se* 1968. I detta kommenteras ingående OS-reportrarna Lennart Hylands, Bengt Grives, Leif Forsbergs och Lars-Gunnar Björklunds sätt att sköta intervjuer och tävlingsreferat.[224]

Andra som, i likhet med journalisterna, är på plats vid de olympiska tävlingarna är de svenska kungligheterna. De syns på läktare och i OS-byns vimmel och deras närvaro i tidningen markerar sammanhanget som en angelägenhet för nationen. Bland svenska kungligheter är det någon gång Hagaprinsessorna, men framförallt Prins Bertil och mot slutet av perioden kronprins Carl Gustaf som syns.[225] Prins Bertil förekommer ständigt på omslag och i artiklar, han uttalar sig om svenska olympiers chanser och prestationer, hejar och gratulerar svenska deltagare vid framgångar och bjuder på uppmuntrande ord vid motgång.[226] Ett inslag i *Se* 1948 under rubriken ”Inga hinder hindrade de våra” inleds med ett citat från prinsen: ”Pojkarna sprang precis som dom skulle göra”.[227] I representationen av Prins Bertil kombineras den kungliga närvaron som markör för en med nationen förbunden högtidlighet med en manifestation av en egalitär ”svensk” karak-

223 *Vecko-Revyn* 1960, nr 32, s. 28 – 29, 41; nr 33, s. 28 – 29, citat från s. 41. Se även *Bildjournalen* 1960, nr 8, omslag, s. 21 (Hyland); nr 34, s. 22 (Bedrup); *Vecko-Journalen* 1960, nr 34, s. 3: OS påstås bli Bengt Bedrups ”och hela televisionens eldprov”. TV-apparater marknadsfördes genom hänvisningar till kommande OS, se till exempel *Se* 1960, nr 34, s. 5; *Vecko-Revyn* 1968, nr 6, s. 31.

224 *Se* 1968, nr 8, s. 26 – 27. Bedömning av TV-sändningarna finns även i *Se* 1964, nr 44, s. 78.

225 För exempel på bilder av svenska kungligheter i OS-materialet se *Vecko-Revyn* 1948, nr 34, OS-bilaga s. VI; *Idun* 1956, nr 8, s. 6; *Se* 1956, nr 6, s 22 – 23: Jernberg gratuleras i Cortina av prinsessan Birgitta; *Idun* 1960, nr 37, s. 20; *Vecko-Journalen* 1960, nr 36, s. 17: ”kunglig sportanda”; *Se* 1968, nr 7, s. 26 – 27; *Vecko-Journalen* 1968, nr 3, s. 5; *Vecko-Journalen* 1972, nr 37, omslag, s. 8 – 9.

226 Se till exempel *Se* 1948, nr 32, s. 15: Prins Bertil ”gjorde sitt allra bästa för att injaga kämpahumör hos de svenske”; nr 33, s. 14 – 15; *Se* 1952, nr 9, s. 8 – 9; *Vecko-Journalen* 1952, nr 31, s. 11; *Vecko-Revyn* 1952, nr 9, s. 16 – 17; *Idun* 1956, nr 7, s. 6: bild på Sonja Edström, Sixten Jernberg och prins Bertil.

227 *Se* 1948, nr 33, s. 14.

tär. Umgänget mellan prinsen och olympierna framstår som avspänt och prinsen som okonventionell. Han är en ”idrottsprins” som till skillnad från utländska kungligheter är genuint intresserad av idrotten snarare än av lyx- och nöjesliv.[228] På omslaget till ett nummer av *Se* under vinter-OS 1952 syns ishockeyspelaren Rune Johansson med armen avspänt om prins Bertil, och rubriken lyder: ”En kunglig kompis i Tre kronors gäng”.[229] Fyra år senare, i samband med ryttar-OS i Stockholm, får ett inslag i *Idun* rubriken ”…det räcker med PRINSEN”, och det berättas att Prins Bertil gärna lägger bort titeln ”Ers kungliga höghet”. Prins Bertils popularitet knyts här till hans praktiska läggning, uppskattningen av sport och att han är ”[e]n chosefri, spontan och hygglig karl”.[230] Samtidigt som hans synlighet markerar tillfällets högtidlighet representeras prinsen – i likhet med OS-deltagarna – som vanlig, som ”en av oss”. Folkhemsvisionens egalitära ideologi och gemenskapen i det nationella omsätts således genom idrottssammanhanget.

Omslag till Se 1952, nr 9.

I *Vecko-Journalen* 1968 benämns Bertil ”skrinnarprinsen”, medan kronprins Carl Gustaf är en ”friskus”.[231] Den ”välträngade” och idrottsintresserade kronprinsen sägs ha undvikit hedersläktaren och istället föredragit att själv åka omkring på skidor och umgås med de svenska olympierna under informella former: ”Prinsen hade bråttom upp till olympiabyn för att äta frukost med svenska laget och ladda upp med *havregröt, mes-*

228 *Vecko-Journalen* 1948, nr 6, s. 18.

229 *Se* 1952, nr 9, omslag.

230 *Idun* 1956, nr 28, s. 16 – 17.

231 *Vecko-Journalen* 1968, nr 8, s. 48; nr 3, s. 54.

smör, knäckebröd, Kalles kaviar och *helsvenska köttbullar*. Sedan skulle han ut på en provtur i de olympiska backarna".[232] Detta synnerligen rejäla och helsvenskt markerade frukostintag i svenska vinteridrottares sällskap understryker här kronprinsens vanlighet som "en i gänget". De två svenska kungligheterna figurerar detta år på varsitt omslag av *Vecko-Journalen* med rubrikerna "EXTRA: Med kronprinsen på Olympiaden" respektive "Prins Bertil och drottning Gustafsson", där prinsen håller armen om "skiddrottningen" Toini Gustafsson.[233] De kungliga fungerar som markörer för den nationella betydelsen, men de avspända poserna och den likvärdiga "kungliga" status som omslagsrubriken tillskriver Gustafsson och Prins Bertil markerar också en jämlikhet mellan kunglig och icke-kunglig.

Analysen har så här långt pekat på representationer av nationell uppslutning och sammanhållning och lyft fram det tilltal som positionerar läsaren som en del av en nationell gemenskap. Orienteringen mot förgångna och förväntade "stora idrottsögonblick" blir så en del av återskapandet av nationen i människors vardag. Texten tillgängliggör ett "vi" som minns tidigare svenska insatser och hoppas på framtida framgångar. Genom representationer av olympisk idrott konstrueras nationen som en homogen gemenskap både bakåt och framåt.[234] Som Sara Ahmed påpekat handlar nationsskapandet inte bara om *att* ett "vi" konstrueras och upprepas, utan om *vad det innebär* att vara denna nation(-alitet); de karaktärsegenskaper och det rum som är centrala för det nationella subjektets identifikation. I det följande utforskas innehållet i "det svenska" närmare.

Aktiva och disciplinerade svenska manskroppar 1948 – 1960

Med konstruktivistiska utgångspunkter är idrott inte ett fenomen som utformats för att "passa män" i någon essentiell bemärkelse, då detta skul-

232 *Vecko-Journalen* 1968, nr 7, s. 15; 18. Mina kursiveringar.

233 *Vecko-Journalen* 1968, nr 7 (omslag); nr 8 (omslag).

234 Jämför Balibar 2002, s. 117 – 119, 126; Billig 1995, s. 37 – 43; Yuval-Davis 1997, s. 15 – 19.

le innebära att det finns något grundläggande och evigt ”manligt” att förhålla sig till. Däremot utmärks idrottens historia av att den, vilket tidigare har diskuterats, har bevarat och stärkt hegemoniska former av maskulinitet.[235] I detta avsnitt undersöks de betydelser som tillskrivs svenska manliga olympier som nationens företrädare mellan 1948 och 1960. Jag pekar på hur idrottsprestationer mobiliseras i nationellt identitetsskapande och hur svenskhet och maskulinitet länkas samman i å ena sidan en manligt normerad konstruktion av nationen och å andra sidan en konfiguration av maskulinitet tätt knuten till nationen.

Rörliga kroppar, uppoffrande karaktärer

Vid en genomgång av veckopressens olympiska bildmaterial mellan 1948 och 1960 framträder ett starkt dominerande motiv: manskroppen och dess fysiska rörelse genom rummet. Bilderna förevisar en eller flera aktiva manskroppar stadda i kraftfull och häftig framåtrörelse, i en kamp mot andra manskroppar vid de olympiska tävlingarna. På dramatiska och fartfyllda bilder syns män som löper, brottas, åker skidor, hoppar högt eller långt och så vidare. I kronologiskt ordnade, narrativa bildserier dramatiseras tävlingsförloppet – särskilt innan TV:s genombrott kring 1960 – på ett sätt som förstärker av intrycket av rörelse. Bilderna är ofta tagna i den fas i rörelsen där kroppen är spatialt utspridd över fotografiet, på ett sätt som understryker kroppsansträngning, fart och kraftfullhet.

Såväl idrottsmän som tävlar för Sverige som de som tävlar för andra nationer representeras enligt dessa bildkonventioner för manligt idrottande. Dessa utgör därmed generella framställningar av ett aktivt maskulint ideal. En specifikt svensk form av maskulinitet iscensätts istället genom kombinationerna av bild, bildtexter och texter. Genom en mängd adjektiv som talar om djärvhet, tapperhet, disciplinering, obeveklighet och kraftfullhet gestaltas manliga svenska karaktärer. Dessa tillskrivs ”frisk fighteranda”, ”hår på bröstet” och ”heroisk[t] fighterhumör”, eller

235 Larsson 2001, s. 167.

Se 1948, nr 33, s. 19. Bildtexten lyder: "Och här kommer det avgörande skedet! 60 meter före mål gör Henry Eriksson det avgörande rycket, som t. o. m. blir för mycket för Strand. Bergkvist har tvingats släppa men i hälarna på de båda svenskarna nalkas en annan fara: holländaren Slijkhuis, vars spurt så när berövat Strand silvermedaljen!"

Det sprutade om både paddel och kanot när Gert forsade hem med sin fjärde och femte guldmedalj.

Se 1956, nr 49, s. 14. Bildtexten lyder: "Det sprutade om både paddel och kanot när Gert forsade hem med sin fjärde och femte guldmedalj."

Vecko-Journalen 1960, nr 10, s. 4.

Omslag till Se 1960, nr 9.

visar en ”enorm[.] kraftkoncentration” och ”en kraftsamlad spurt mot seger, seger, seger!”.[236] De verbformer som används frammanar det kraftfulla i kropparna och i den fysiska rörelsen; de ”kämpar”, ”forcerar”, kommer ”forsande” och ”störtande”, de ”krigar” och ”krossar” sina motståndare.[237] Genom fysisk kraft, med ”förgörande” och ”fruktade” kapaciteter, besegrar den svenske mannen sina motståndare och bärgar medaljen. *Vecko-Revyn* beskriver hur kanadensarnas råhet i den olympiska ishockeymatchen 1952 ”neutraliserades” av ”taktiska, tekniska, samspelta [svenska] sportsmän” som ”forcerade hela tiden”, och konstaterar ”Stronga grabbar, de svenske!”[238]. Genom denna sorts iscensättningar av idrottskroppen återskapas svensk maskulinitet som fysiskt aktiv och målinriktad.

Men kropparna är inte bara starka och kraftfulla – minst lika påfallande är att de också är disciplinerade och satta under viljans kontroll. Representationer av svenska idrottsmäns ”bragder” understryker de hårda, närmast omänskliga plågor som deras kroppar underkastas. Det är en självövervinnelse där kroppsliga umbäranden underordnas viljan att nå framgång i nationens och folkets namn.[239] Skildringar av tävlingsförlopp återger hur svensken med viljestyrka tänjer kroppens gränser. Inte bara konkurrenterna utan även den egna kroppen framstår som en slags be-

236 De två första citaten från *Se* 1948, nr 4, s. 21, de två därpå följande från *Se* 1956, nr 6, s. 16, det sista från *Vecko-Revyn* 1956, nr 1, s. 20 – 21. För exempel på aktivitetsbilder på svenska idrottsmän och texter som understryker tapperhet, prestationens hårdhet och kropparnas kraftfullhet och ansträngningar, se: *Se* 1948, nr 6, s. 17 – 19; nr 7, s. 9, 12, 17; nr 34, s. 24 – 25; *Se* 1952, nr 8, s. 8 – 9; nr 9, s. 8 – 11; nr 31, s. 28 – 29; nr 32, s. 14; *Vecko-Revyn* 1952, nr 10, s. 11; nr 11, s. 28; *Vecko-Journalen* 1956, nr 6 s. 12 – 13; *Se* 1960, nr 9, s. 8 – 9; *Vecko-Journalen* 1960, nr 9, s. 46; nr 10, s. 4.

237 För några exempel utöver de som följer i texten, se: *Se* 1948, nr 6, omslag: ”forsande”; *Se* 1948, nr 34, s. 24 – 25: Den ”svenska kanotisttruppen krigade med friskt mod till sig 4 olympiska guldmedaljer”; *Vecko-Journalen* 1960, nr 9, s. 20 – 21: ”Jernberg […] fräser ut på sista varvet mot en hägrande guldmedalj”.

238 *Vecko-Revyn* 1952, nr 10, s. 11.

239 Jämför Stefan Nordqvist studie av *Stockholms-Tidningen*s rapportering från cykeltävlingen Sverigeloppet, där de tävlande männen beundrades för hårdhet, viljestyrka och förmågan att uthärda smärta; Stefan Nordqvist, ”Den okände cyklisten”, i Kim Salomon, Lisbeth Larsson & Håkan Arvidsson (red.), *Hotad idyll. Berättelser om svenskt folkhem och kallt krig*, Lund 2004.

gränsning att övervinna och besegra.[240] Segern över materien manifesterar prestationens högre syften, som i skildringen av den svenska ”trippeln” i hinderloppet på 3000 meter 1948, där bronsmedaljören Göte Hagström

> tvingade sig över hindren, övervann den fruktansvärda vattengraven, avverkade uppploppssidans milslånga, förtärande grymma hundra meter.[…] Han sprang inte längre på kondition utan på energi, på viljan att göra det omöjliga. Han gjorde det. Döv och blind spurtade den dödströtte dalmasen genom plågorna, frampiskad av det desperata hoppet om svensk hegemoni på olympiadens segerpall.[241]

Denna skildring påminner om Roland Barthes läsning av cykeltävlingen Tour de France som en hjältedikt, där den tävlande blir en krigare och själva tävlingen ett slagfält och en kamp med naturkrafterna.[242] Barthes lägger inte någon särskild vikt vid att cyklisterna är just män, men den hjältesaga han hänvisar till är, menar jag, knuten till manskroppen som symboliskt förkroppsligande av hjältemod, nationen och en närmast gudomlig upphöjdhet. Citatet ovan omsätter en kristen asketisk representationstradition, där (den vita) manskroppens lidande och martyrskap symboliserar hur själen höjer sig över kroppens begränsningar. Smärtan och lidandet förstärker triumfen och förevisar viljestyrd kontroll av kroppens materia.[243]

Ingående beskrivningar och narrativa bildskildringar av idrottsman-

---

240 Se till exempel *Se* 1948, nr 6, s. 14 – 15; nr 29, s. 30; nr 31, s. 31; nr 32, s. 9; nr 33, s. 11, 14, 18, 22; *Se* 1952, nr 7, s. 25; nr 31, s. 22; *Vecko-Revyn* 1952, nr 10, s. 39.

241 *Se* 1948, nr 33, s. 14.

242 Roland Barthes, *Mytologier*, Staffanstorp 1970, s. 116, 117.

243 Om kristendomens sätt att se på relationen mellan kropp och själ, se Turner 1996. Om självbehärskning och kroppsdisciplin som centrala för den moderna maskuliniteten, se även Susan Bordo, *The Male Body: A New Look at Men in Public and in Private*, New York 1999, s. 89; Thomas Johansson, *Den skulpterade kroppen*, Stockholm 1998, s. 16 – 40; Mosse 1996; Steorn 2006, s. 9, 56, 99; Yvonne Tasker har visat kontinuiteten i kopplingen mellan maskulinitet och kontroll, genom att peka på att den vite manlige hjälten i Hollywoods actionfilmer under 1980- och 1990-talen inte endast utmärkts av den stora och muskulösa kroppen utan också av förmågan att behärska och kontrollera denna kropp, Tasker 1993, s. 9, 39 – 40, 74, 105 – 106, 125.

nens kamp under själva tävlingsloppet är särskilt vanligt förekommande 1948 och 1952. Härefter gestaltas maskulin disciplinering i högre utsträckning genom framställningar av de hårda förberedelserna inför tävlingarna. Tidningarna artikulerar här den puritanska kroppssyn som Thomas Johansson identifierat i 1930- och 1940-talens svenska kroppsbyggarkultur, där den välbyggda manskroppen som en kulturell markör framförallt symboliserade de uppoffringar och det karaktärsfostrande hårda arbete som krävts för att uppnå denna kropp.[244] I veckopressens iscensättning framstår de svenska idrottsmännens framgångar som förtjänade inte bara genom ansträngning under själva tävlingen utan även – och kanske framförallt – genom en lång period av kroppsdisciplinering. I ingående redogörelser för olympiernas noggranna och självuppoffrande förberedelser skildras deras tillvaro som starkt inrutad; en ändlös uppsättning av tidiga morgnar, försakelser och kroppsliga plågor. Träningen är ”hård, nästan omänsklig” och ”segern är […] lönen för ett asketiskt och hårt liv”.[245] De fysiska, sociala och ibland även ekonomiska försakelserna framstår som centrala för konstruktionen av en disciplinerad svensk maskulinitet. Wille Grut, svensk OS-guldmedaljör i modern femkamp 1948, kallas i *Se* för ”en svensk stålman”:

> Kom ihåg att han inte alltid dansat på rosenblad! Kom ihåg att han började som simmare och arbetat som en galärslav för att bli lika bra på hästar och apostlahästar, på florett och pistol. Glöm inte heller att han haft att kämpa mot skador och svårigheter av många slag, tagit törnarna och kommit igen, segt, målmedvetet, metodiskt.[246]

244 Johansson 1998, s. 16 – 40; Helena Tolvhed, ”’Stål i musklerna och stål i viljan’. Genus, nation och kropp i tidningen *Frisksport* på trettio- och fyrtiotalen”, i Nils Andersson, Lars Berggren & Mats Greiff (red.), *Sociala konflikter och kulturella processer. Historia med människor i centrum*, Malmö 2004.

245 *Se* 1960, nr 6, s. 10 – 11. För fler exempel se *Se* 1948, nr 34, s. 5: ”träning, försakelser och uppoffringar”; s. 24 – 25: ”lön för många träningsdagars möda”; *Se* 1952, nr 4, s. 14 – 15: ”träningens svettiga stig; nr 31, s. 20, 32; *Se* 1956, nr 6, s. 16 – 17: ”Sigge slet som ett djur”; *Se* 1960, nr 8, s. 22 – 23: ”de sista slitsamma träningsmilen”; *Vecko-Revyn* 1960, nr 3, s. 12 – 13, 48.

246 *Se* 1948, nr 33, s. 11.

Den visuella och textuella representationen av en rumsligt rörlig, aktiv och disciplinerad manskropp återkommer om och om igen i representationerna av svenska idrottsmän i tidningarna under årgångarna 1948, 1952, 1956 och 1960. Bakom framgången ”ligger år av förberedelser och drömmar” då de ”legat i av attan, stakat så svetten lackat, tränat, tränat, inte unnat sej en minuts vila”.[247] Avvikelser från denna form av representation, där mannens kropp framstår som ett viljestyrt maskineri och dess fysiska arbete betonas, är sällsynta. I *Bildjournalen* 1956 ryms dock en viss ambivalens i beskrivningen av mannens kropp, då en aktivitetsbild över en helsida på skridskoåkaren ”Sigge” Ericsson har bildtexten: ”Sigge i aktion: en våldsam kraftansträngning, ett maximum av energi, en total uppoffring inför uppgiften. Men samtidigt: rörelser fulländade som en prima ballerinas, varje skär fyllt av manlig skönhet…”.[248] Kroppen förankras här först som manligt explosiv, varpå rörelsernas precision, smidighet och elegans understryks genom jämförelsen med en ”ballerina”. Formuleringen ”*manlig* skönhet” framstår som en markering av att kroppens och aktivitetens skönhet trots allt är något annat än den hos en kvinnlig ”prima ballerinas”. Längre utanför ramarna än så här går textuella beskrivningar av idrottsmannens kropp och idrottsutövning inte under denna period.

Det kompensatoriska förhållandet mellan utsagorna ”våldsam kraftansträngning” och metaforen ”ballerina”, samt mellan ”manlig” och ”skönhet” som anas av bildtexten till bilden på Ericsson, kan ytterligare belysas genom ett par av de mycket få artiklar i materialet som synliggör konståkande och gymnastiserande män. I *Se*s inslag ”18-årig *USA-kanon*” från 1948 används ett tydligt kompenserande språk som blottar en spänning kring manskroppens förevisning av en kvinnligt kodad aktivitet. Texten fortsätter rubrikens militära metaforik: ”I konståkning har USA kört fram med *tungaste artilleriet på fullaste allvar*. Till de verkligt stora ame-

247 Första citatet från *Se* 1948, nr 7, s. 17; andra citatet från *Vecko-Revyn* 1956, nr 1, s. 20 – 21, 35.

248 *Bildjournalen* 1956, nr 7, s. 8.

rikanska *kanonerna* hör 18-åringen Richard Totten Button". På ett bilddominerat uppslag syns Totten Button på sex bilder i olika storlek, tagna i alpmiljö. Samtliga bilder visar relativt yviga rörelser där kroppen är spatialt utspridd över bilden snarare än samlad, vilket ger intryck av fart. Bildtexterna berättar att Tottens serier består av "lika svåra som påfrestande hopp" och att hans "suveräna uppvisning inför kameran" är – med en kompenserande formulering – "[g]raciös och mjuk, *men på samma gång manligt kraftfull*".[249] På ett liknande sätt visar de bilder som dominerar uppslaget om svenske gymnasten William Thoresson fyra år senare honom i rörelse och bildtexten redovisar samtliga de övningar som hans segerserie innefattade. I såväl bildtext som huvudtext framhålls den stora träningsmängd som Thoresson har utsatt sig för – han har tränat "som en besatt" – för att nå guldmedaljen.[250]

Den arbetande och kämpande kroppen blev, som Frykman och Löfgren framhållit, en central symbol för samhällsnyttighet under den kroppsdyrkande mellankrigstiden. I ett mer socialt rörligt samhälle tycks kroppens betydelse som distinktionsmärke ha ökat när de gamla hävdvunna privilegierna inte längre betraktades som legitim grund för skillnad mellan människor.[251] Men den kämpande kroppen var inte en könsneutral konstruktion. Förmågan till behärskning, att utstå plågor och pressa sig till det yttersta knöts till manskroppen, vilket jag själv tidigare argumenterat för i en studie av den svenska frisksportrörelsen under 1930- och 1940-talen.[252]

Hänvisningarna till dessa karaktärsegenskaper gav uttryck för ett maskulint ideal där maskulinitet – till synes motsägelsefullt – förankrades *både* i manskroppens förment "naturliga" förmågor *och* i (vit och västerländsk) kultur och civilisation. Gail Bederman har förklarat genomslagskraften för den civilisationsdiskurs som under decennierna kring

249 *Se* 1948, nr 6, s. 12 – 13. Mina kursiveringar.

250 *Se* 1952, nr 31, s. 32.

251 Frykman & Löfgren 1985, s. 69 – 72.

252 Tolvhed 2004.

1900 blev normerande för den vita och borgerliga hegemoniska maskuliniteten utifrån förmågan att innesluta motstridiga diskursiva element, genom en kombination av viktorianskt civiliserad och självdisciplinerad manlighet och en mer ursprunglig, viril maskulinitet som betonade aggressivitet och fysisk styrka.[253] Manskroppens styrka och prestationer konstruerades som samtidigt ”naturliga” – och därmed ovedersägliga ”bevis” för mannens överlägsenhet – och som hans egen skapelse som symboliserade det arbete i form av träning och försakelse som låg bakom. Dubbelheten gav denna konfiguration av maskulinitet en särskild motståndskraft mot utmaningar i samtiden, där den borgerlige mannens hegemoni i det amerikanska sammanhanget uppfattades som hotad av svarta män, kvinnor, arbetarklassen och en allmänt förslappande och feminiserande modern livsföring. Bederman framhåller att idrottsarenan var idealisk för artikulationen av en ointaglig och suverän manlig karaktär och kropp. Medan hänvisningar till kvinnans kropp i enlighet med socialdarwinistiskt inspirerad kvinnomedicin markerat henne som svag och begränsad, skulle den vite mannen – i egenskap av civilisationens krona – istället vara *herre över* sin kropp och kunna behärska och kuva dess väldiga, ”naturliga” krafter.[254]

Det svenska veckopressmaterialet från OS mellan 1948 och 1960 omsätter denna civilisationsdiskurs genom den kombination av kraftfull fysik och självövervinnelse som tillskrivs svenska idrottsmän. De anknyts därmed till och lokaliseras inom ramen för en västerländsk civiliserad maskulinitet. Men betoningen av kroppslig disciplin måste också ses som en form av artikulation av den ”hygieniska” diskurs vars utformning och genomslag utmärker det svenska tidssammanhanget. Denna diskurs framförde måttfullhet, ordning och självbehärskning som fundamentala värden och symboler för ett sunt, välorganiserat och rationellt

253 Gail Bederman, *Manliness & Civilization*, Chicago 1995.

254 Jämför även Turner 1996, s. 12, 142; Gatens 1996, s. 43, 49 – 50, 60.

efterkrigssamhälle.[255] Hygienismens disciplinerande anspråk och funktioner var starka; det handlade om att i människor inympa en känsla av ansvarstagande för det kollektiva goda, för nationens och folkets renhet, ordning och framtid.

Folkhälsodiskursen kombinerade vetenskapstro och ”social ingenjörskonst” med en förståelse av det svenska som något sunt och enkelt som måste skyddas och bevaras. Bonden och landsbygden idealiserades som symboler för det sunda och naturliga.[256] Fredrik Schoug har uppmärksammat att landsbygden, och särskilt den norrländska, ofta utgör geografisk inramning för *Rekord-Magasinet*s sportnoveller på 1940- och 1950-talen. Landsbygden som plats blir en del av berättelsernas moraliserande didaktik, genom att den står för äkthet, vanlighet, rättrådighet och naturlig (manlig) kraft.[257] Också veckopressens artiklar om svenska idrottsmän inramas inte sällan av referenser (i text eller bild) till en föreställd svensk geografi, kännetecknad av landsbygd och natur, som förankrar idrottsmännens svenskhet. Deras framgångar länkas samman med närheten till naturen, till exempel genom ett ”konditionsstärkande och uppbyggande skogsarbete” som påstås bygga upp såväl en stark fysik som mental harmoni.[258] Idrottsmannens kropp och psyke är formade av svensk natur och av arbete i den svenska skogen, han är en ”svensk fura” eller ”fjällets son”, gjord av särskilt ”virke”.[259] Det är i denna natur den svenske idrottsmannen trivs bäst.

> Han är en skogens man. En rödblommig, blond, blåögd jämtlänning. Seg, hård, uthållig och tystlåten som man blir av livet som avmätare i skogen. Hans

255 Johannisson 1991, s. 158.

256 Frykman & Löfgren 1985, s. 64 – 67.

257 Schoug 1997, s. 42 – 45.

258 *Se* 1948, nr 7, s. 3.

259 Citaten i tur och ordning från *Se* 1952, nr 30, s. 24; *Se* 1948 nr 4, s. 18 samt *Se* 1952, nr 31, s. 29. Jämför även *Se* 1948, nr 4, s. 18 – 21; nr 33, s. 14: ”dalmas”; *Se* 1952, nr 4, s. 14 – 15: ”Sigge är trollbunden av fjällen”; *Se* 1952, nr 8, s. 10 – 11: ”Den trygge jämten Stig Sollander är av rätta resningen, rätta stilen”; *Se* 1960, nr 6, s. 10 – 11: Sixten Jernberg citeras: ”Skogsarbetet, det är grunden till alltihop”. Skogsarbete påstås ge armstyrka men också psykisk harmoni; nr 9, s. 8 – 9: ”våra tappra dalmasar”; *Vecko-Revyn* 1960, nr 3, s. 12 – 13, 48.

> namn är Göran Thor, 23-årig skidlöpare från Hammerdal – en pojke som i söndags från det okända stakade rakt in i själva den olympiska eliten av svenska storrännare.[260]

Till en lantlig bakgrund knyts också ett saktmod och själslig stabilitet, en förmåga att ta framgångarna med ro, som då skridskoåkaren Sigge Eriksson benämns ”den trygga styrkan personifierad” som ”inte alls låter triumferna berusa sig”.[261] Anspråkslöshet framstår som något svenskt, lantligt och sunt, och medför en motvilja mot allt för mycket ståhej. Denna enkelhet och vanlighet framstår som en grundsten i ett nationellt och abstrakt samlande ”vi”, där den vanliga människans möjligheter att nå framgång iscensätts genom strävsamt arbete och svensk natur. Ett inslag i *Se* 1960 med anledning av de kommande vinterspelen beskriver ett besök hos den framgångsrike längdskidåkaren Sixten Jernberg och hans familj. Här representeras ett vanligt folkhem med husmodern i köket och ett finrum där gäster tas emot: ”Kerstin Jernberg fortsätter med disken och vi går vidare in i finrummet och slår oss ned”. Samtidigt gestaltas rummet som ett vittnesmål om att den som bor här också är exceptionell, genom beskrivningar av de många prisbucklorna och medaljerna och av hur telefonen ringer i ett. Jernberg är därmed både vanlig och ovanlig. Rubrikens utformning ”Nu måste dom lämna mej i fred!” antyder kändisskapets baksidor i form av uppvaktning från medier och allmänhet, och i citatform beklagar sig Jernberg över ”[a]lla som tränger sej på en”. Han föredrar lugnet på landsbygden, för ”här hemma i Limedsforsen […] har folk tittat färdigt på varann och kan vara som normala människor”.[262]

Idrotten föreställs vara fostrande för den (manliga) ungdom som växer upp i vad som beskrivs som ett modernt och bekvämt samhälle,

---

260 *Se* 1948, nr 3, s. 13.

261 *Se* 1952, nr 4, s, 14 – 15. Jämför också till exempel *Se* 1948, nr 31, s. 31, där frånvaron av extravagans på förläggningen i Richmond Park sägs vara något som ”passar svenskarna”; nr 33, s. 14: ”Idrottsmän emellan behövs det inte mycket prat när den vinnande gärningen talat så att det givit eko över hela världen”.

262 *Se* 1960, nr 6, s. 10 – 11.

och till kroppsansträngning och kroppsdisciplin knyts idrottsmännens roll som goda föredömen för en uppväxande generation. I en av *Vecko-Revyn*s återkommande friidrottskrönikor under OS-året 1952, skriven av aktive löparen Rune Larsson under vinjetten ”Från innerbanan”, anses idrotten spela en viktig roll som ungdomsfostrare. I krönikan används beteckningen ”grabbar” som utbytbar med ”ungdom” på ett sätt som ger intryck av att det framförallt är den manliga ungdomen som är i behov av upprustning. Återväxten inom svensk vinteridrott påstås vara skral och den unga generationen uppmanas att följa efter ”de gamla kämparna”, där Nils Karlsson, Martin Lundström, Åke Seyffarth och Åke Andersson nämns som exempel.[263] Det ska dock inte vara något ”dalt” eller ”dyr specialutrustning” utan istället ska ”grabbarna” springa på landsväg och använda ”vilka plank som helst” till skidor. Folkhemmets egalitära ideologi och föreställningarna om det svenska som det enkla sammanlänkas här med fostran av manlig ungdom till en fysiskt disciplinerad maskulinitet:

TORE NILSSON:

OLYMPISKT BREV TILL GUNDER HÄGG

”Olympiskt brev till Gunder Hägg”, Vecko-Journalen 1948, nr 33, s. 15.

> Den som […] får allt serverat för sej, blir sällan någon riktig idrottsman. Den verkliga stjärnan är den som slår sej igenom svårigheter och med växande viljestyrka bryter sej fram. Den rätta hårdheten, kroppens och sinnets, saknas nu hos många ungdomar.

263 *Vecko-Revyn* 1952, nr 8, s. 23. Jämför även *Vecko-Revyn* 1960, nr 3, s. 48: i en intervju med Sixten Jernberg kopplas en påstått klen återväxt bland skidfolket samman med ungdomens bekvämliga inställning, att de ”ger upp så fort det börjar ta emot”.

Rune Larssons krönikor, som återfinns i samtliga av de nummer av *Vecko-Revyn* som jag undersökt under vinter- och sommar-OS 1952, har ett idrottsligt mycket seriöst fokus som innefattar en omfattande sifferredovisning från träningar och tävlingar. Någon enstaka antydning om att det även finns kvinnliga olympier står i skarp kontrast till detaljrikedomen och engagemanget i skildringen av de manliga friidrottarnas resultat och placeringsmöjligheter.[264] Då framgångsrika svenska idrottsmän representeras som föredömen och inspiration för en kommande generation av svensk (idrotts-)ungdom som förvaltar och för vidare en nationell tradition, förankras nationen historiskt samtidigt som den formuleras som ett framtidsperspektiv.[265] I talet om traditioner tycks nationen och maskuliniteten som bestående värden bekräfta och legitimera varandra. I *Vecko-Journalen*s ”Olympiskt brev till Gunder Hägg” 1948 formuleras det så här: ”Det var ert föredöme, er ambition och skötsamhet, era rekord som tände intresset hos många unga pojkar – intresset för idrott, för möjligheterna att med snabba fötter, spänstiga ben, starka armar och en snabbtänkt hjärna få se sig om i världen, att sikta mot berömmelse och olympiad”.[266] Även mindre framgångsrika prestationer, som i vinter-OS i Oslo 1952, kan dock bli en del av framställningen av svenska idrottsmän som ansträngar sig för nationell ära, genom att ”hålla stilen” som goda förlorare och trots allt uppvisa ”kraft och vilja och energi”; ”vi har *alltid haft* och *kommer alltid att ha* svenska pojkar som sätter målet högt och som satsar allt för att nå detta mål”.[267]

I inslaget ”Olympiska oldboys ger ord på vägen” sammanför *Se*, in-

264 *Vecko-Revyn* 1952, nr 7, s. 26.

265 Exempel på hänvisningar till traditioner mellan generationer av svenska män: *Se* 1948, nr 33, s. 11 – 12: Modern femkamp, på bild syns Grut och två tidigare svenska olympiska guldmedaljörer, Lindman och Thofeldt. Grut sägs nu komma ”att rida, fäkta, skjuta, simma och löpa framför många unga svenska femkampare, som har medvetandet om den olympiska segrarens bragd i sina viljande hjärtan då de stormar mot höjderna.”; *Vecko-Revyn* 1948, nr 2, s. 7; *Vecko-Revyn* 1952, nr 7, s. 26; nr 25, s. 31: i cykling har ”vi” haft ”många legendariska kämpar”; *Se* 1956, nr 49, s. 12.

266 *Vecko-Journalen* 1948, nr 33, s. 29.

267 Citaten från *Se* 1952, nr 9, s. 5. Mina kursiveringar.

för de kommande spelen i Helsingfors 1952, sju stycken aktuella manliga OS-hopp med var sin äldre framgångsrik svensk utövare av samma idrott. Bilderna visar dem tillsammans och på flera av dem förefaller veteranerna handgripligen förevisa 'hur det ska gå till'. Tidigare svenska "bragder" ska följas upp av nya generationers svenska (manliga) ungdomar, och kunskapen ska överföras. De äldre ger i texten de yngre goda råd inför de kommande olympiska tävlingarna, vilket markeras redan av rubrikernas uppmanande utformningar: "Släpp aldrig taget!", "Kasta på knock direkt!" och "Ös på i OS bara!". Idrotten framstår som en generationsöverbryggande läroprocess i en iscensättning av en manlig idrottstradition som förvaltas, och nostalgi över tidigare framgångar präglar framställningen;

> De gamla kämparna är den nya generationens lanternor i natten, och det har blivit något av en hederssak för de unga att på ett så värdigt sätt som möjligt förvalta det olympiska arvet från de veteraner som de i många fall inte ens sett – bara hört talas eller läst om.[268]

Rune Larssons krönika "Revansch-tankar på Bosön" rapporterar från träningslägret inför det kommande OS i Helsingfors. De svenska idrottsmännen sägs vara "fast beslutna att blodigt hämnas nederlagen i Oslo" och samlingen på Bosön försäkras vara en "verklig hårdkörning" med träning i skog och på landsväg: "Om man kände sej trött nån gång, tänkte man bara på Oslo och slet vidare".[269] Här frammanas en bild av kollektivt ansvarstagande för nationell ära och av ett arv som ska föras vidare på ett sätt som förankrar nationen bakåt och framåt. Att framgångarna uteblivit i Oslo gör också att de stora svenska framgångarna i det därpå följande vinter-OS i Cortina 1956 kommenteras som en revansch, som är "nästan som i fornstora da'r…".[270]

Det är en homosocialt orienterad manlig gemenskap och "arvsföljd"

268 *Se* 1952, nr 28, s. 10 – 12.

269 *Vecko-Revyn* 1952, nr 11, s. 28.

270 *Se* 1956, nr 5, s. 14 – 15.

Ur "Olympiska oldboys ger ord på vägen", Se 1952, nr 28, s. 10 – 11.

som konstrueras genom hänvisningar till hur framgångsrika svenska idrottsmän motiveras av de "föregångare" och "legendariska kämpar" vars framgångar måste "försvaras". Det nationellt kodade arvet mellan män understryks av den återkommande användningen av "titlar" som "skidkung" eller "kronprins" vilka övertas från tidigare innehavare av "skidtronen".[271] OS-aktuella idrottsmäns "stil", personlighetsegenskaper och idrottskvaliteter jämförs med och diskuteras i förhållande till föregångare. En artikelingress i *Se* 1960 kopplar nationens storhet till tidigare (manliga) sportprestationer genom att Sixten Jernbergs guldmedalj jämförs med en tidigare svensk sportprestation: "Det var Sveriges största dag i USA *sedan Ingo vann VM*".[272] Vissa idrottsgrenar, främst längdskidåkning men även modern femkamp, cykling, brottning och 1500-meterslöpning, uppfattas som särskilda "svenskgrenar" där det finns extra stolta traditioner att försvara och bevara.[273] Konstruktionen av ett nationellt arv mellan generationer av idrottsmän riktas dock – efter hand som minnena bleknade av det framgångsrika sommar-OS i London, då Sverige

271 Till exempel *Se* 1948, nr 7, s. 7, 12; *Idun* 1956, nr 8, s. 6; *Se* 1956, nr 6, s. 22 – 23; *Se* 1960, nr 6, s. 10 – 11.

272 *Se* 1960, nr 9, s. 6. Min kursivering.

273 *Se* 1948, nr 7, s. 3, 17: Guldmedaljören och längdskidåkaren Martin Lundström försvarar "de traditioner som byggts upp av 'järnmän' som Hedlund, Axel Wikström, Sven Utterström och Co."; *Se* 1952, nr 28, s. 8: "Sveriges uppgift" är att "försvara" tidigare framgångar i "svenskgrenen" 1500 meter.

samlade ihop hela 44 medaljer mot krigshärjade konkurrenter – alltmer in på vinter-OS, där det särskilt i längdskidåkningsgrenarna fanns omfattande och kontinuerliga svenska framgångar.

Sammanflätningen mellan maskulinitet och nation kan öppna för uttryck för känslosamhet som vanligen inte ryms i den hegemoniska konfigurationen av maskulinitet. En sida i *Se* 1956 visar en narrativ serie om fyra bilder, där Sigge Ericsson intervjuas av Lennart Hyland efter vinsten på 10.000 meter skridsko. Bilderna visar hur Ericsson brister i gråt och slutligen döljer ansiktet i händerna. Bildtexterna skildrar händelseförloppet: ”Det var en jublande och strålande glad Sigge, som började intervjuas av Lennart Hyland efter loppet. ’Tack min kära lilla fru för allt’, sa han”; ”Men sedan gick det inte längre. Hur han än ansträngde sig kunde han inte dölja de känslor, som rörde sig inom honom en stund som denna”; ”Han kunde inte göra någonting åt tårarna – tårarna av lycka – som trängde sig fram. Bara försöka torka bort dem med handens baksida” samt slutligen ”När inte heller det hjälpte slog han bägge händerna för ansiktet. Det var inga tårar, som han behövde skämmas för. Sigge hade rätt till dem”. Inslagets huvudtext avslutas med orden att det var ”länge sedan en svensk idrottsman verkligen hade rätt att – som Sigge Ericsson efter sin miltriumf på Misurinasjön – fälla tårar av lycka och glädje…”. Genom formuleringar som att ”Sigge” inte ”behövde skämmas för” tårarna och har ”rätt till” dem, markeras en svensk olympisk guldmedalj som ett slags undantagstillstånd, ett tillfälle då en man inte behöver skämmas över sina tårar – vilket samtidigt understryker det oerhörda i prestationen.

Vinter-OS: det svenska och det nordiska mot kontinental lyx och feminiserat förfall

Jag har frilagt de nationellt knutna subjektspositioner som texter från OS tillgängliggör genom att peka på hur den tilltalade läsaren ordnas i förhållande till olympiska insatser utförda av svenska män. I det följande diskuterar jag hur ”det svenska” i överlappande identitetskonstruk-

tioner gestaltas och anknyts till någonting ”nordiskt”, där skridsko- och längdskidåkning får stå som samlande symboler för enkelhet, äkthet och sundhet. Det är i förhållande till de nordiska grannländerna Finland och Norge som de svenska insatserna i vinter-OS utvärderas; deras respekt framstår som eftersträvansvärd samtidigt som det också är dem som ”vi” i första hand ska ”slå”. Deras motgångar beskrivs ibland som ”tröst” vid svaga svenska insatser – de är *samtidigt* ”broderfolk” *och* de främsta konkurrenterna. En nordisk anknytning etableras kring en förment särskild tradition och förståelse för vintersport, och inte minst representeras längdskidgrenarna som en särskild angelägenhet för människor i Norden.[274] Det är en *särskild relation*, grundad i föreställningar om likhet, som iscensätts, där ”Norden” som kulturell konstruktion och identitetsposition överlappar med ”det svenska”.

Manliga längdskidåkare från Norge och Finland representeras vid några tillfällen på sätt som påminner om representationer av svenska dito; kraftfulla aktivitetsbilder och betoning av kroppsansträngning, och textutsagor som talar om ”självövervinnande seghet” eller ”kämpalynne”.[275] Gränserna mellan ”dem” och ”oss” framstår när det gäller nordiska grannar – och inte minst Norge – som flexibla; i *Se* 1956 diskuteras ”det svenska kynnet” och ett ”nordisk[t] sinnelag” på ett sätt som gör att dessa två

274 Se även *Se* 1948, nr 7, s. 9, rubrik: ”Varje svensk slår sin finne”; *Se* 1956, nr 4, s. 2; nr 49, s. 18: ”vi får trösta oss med det faktum, att det gick inte lika fullt men nästan lika illa för våra finska bröder […] som säkerligen har svårt att smälta raden av missräkningar i slät- och hinderlöpning”; *Se* 1964, nr 7, s. 52: skridskoguldmedaljören Jonny Nilsson gratuleras guld av norska journalister, ”Jonnys seger över sej själv gav honom även inne i fiendelägren större respekt än någon annan olympier!”; *Se* 1968, nr 9, s. 40: ”Då tystnade ’Seiern är vår’”, Johnny Höglin sägs ha stulit ”föreställningen och gullpengen (15.23,6). När sedan Örjan Sandler plockade bronset kunde en svensk inte önska sig mer av dagen”; *Se* 1972, nr 8, s. 26: Det svenska ishockeylandslaget misslyckanden efter initiala framgångar sägs ha spritt ”glädje över hela Norden. Till en början framgångens glädje i sitt hemland. I fortsättningen skadeglädje bland våra broderfolk”; s. 27: ”vi” klarade ”oss” bra i skidåkningen i jämförelse med Finland men har ”mycket att lära av” norrmännen.

275 Se exempelvis *Se* 1948, nr 6, s. 18 – 19; *Se* 1952, nr 9, s. 8 – 9: ”I ett av de hårdaste och vanskligaste olympiska femmilslopp som någonsin utkämpats piskade [finländaren Hakulinen] sej till seger”. En norrman tillskrivs ”självövervinnande seghet” och ”kämpalynne”.

koncept framstår som utbytbara.[276]

Jag ska här fokusera främst på de olympiska årgångarna 1948 och 1952, eftersom föreställningar om särskilt närstående relationer mellan nordiska länder – ”nordismen” – är speciellt påfallande i veckopressmaterialet från dessa år. En relevant bakgrund till detta är de nordiska ländernas dominans i längdskidåkningsgrenarna, men det bör också kopplas samman med den politiska kontexten. Efter det andra världskriget fanns planer på ett nordiskt försvarsförbund som dock grusades i och med Norges och Danmarks inträde i NATO. Men tankarna på ett utökat nordiskt ekonomiskt och politiskt samarbete levde vidare, och manifesterades då Nordiska rådet inledde sin verksamhet 1952 som ett politiskt organ för samarbete mellan Nordens parlament och regeringar i frågor av gemensamt intresse. Rådets arbete kom dock att hämmas av praktiska problem då länderna hade olika inställningar till samarbetet. Från mitten av 1950-talet trängdes tankarna på en nordisk tullunion bort när planerna på ett västeuropeiskt frihandelsförbund tog allt fastare form för att utmynna i bildandet av EFTA 1960. Nordismen var inte död med detta, men visionerna om en politisk och ekonomisk implementering av de ”nära relationerna” hade gått om intet.[277]

Samarbetstankarna var med andra ord särskilt politiskt framträdande under åren kring 1950. Med begreppet ”den nordiska tanken” har Mikael Byström analyserat hur det svenska flyktingmottagandet under andra världskriget från Norge, Danmark och Finland styrdes av föreställningar om ett särskilt ansvar för dessa nordiska ”brödrafolk”. Broderbegreppet anger, framhåller han, ”en större känsla av gemenskap än en allmän samhörighetskänsla”. Den nordiska tanken utgjorde en diskursordning med bred partipolitisk uppslutning, där nordisk gemenskap tolkades som etniskt betingad av kulturell likhet och gemensamma värderingar om fri-

276 *Se* 1956, nr 5, s. 9.

277 Mikael af Malmborg, *Den ståndaktiga nationalstaten. Sverige och den västeuropeiska integrationen 1945 – 1959*, Lund 1994, s. 35, 60, 373 – 375, 389, 405.

het, humanitet och demokrati. Det nordiska fungerade såväl inkluderande som exkluderande, genom att gränser suddades ut mellan nordiska länder samtidigt som denna gemenskap upprättade gränser mot världen utanför Norden.[278]

I S:t Moritz 1948 får nordiska skidmän – ”de björnstarka skidvikingarna från Höga Nord” – förkroppsliga de värden ingår i konstruktionen av en förment äkta idrottstradition. Längdskidgrenarna beskrivs som ”de hårdaste och rejälaste av alla idrottsgrenar”, med femmilsloppet som ”det nordiska skidkraftprovet nr 1”.[279] Valet av den exklusiva skidorten S:t Moritz som skådeplats för de olympiska spelen 1948 blir föremål för omfattande kritik. I *Se* påstås valet av plats vara lika absurt som att ”hålla en sommarolympiad på Gröna Lund” och ställs i kontrast till det som uppges ha varit de Coubertins egentliga avsikter med de olympiska spelen.[280] Publiksammansättningen i S:t Moritz betraktas som oförenlig med idrottens sundhet och äkthet. Det nordiska ställs mot det kontinentala genom att lyxpublikens andefattiga nöjesliv jämförs med olympiernas kamratliga umgänge och hedervärda idrottsliga kraftmätningar. En ledare betitlad ”Idrottssvans av sobel och hermelin” beklagar att de höga priserna gör det omöjligt för verkliga sportentusiaster att besöka spelen. Överklasspubliken anses ”huvudsakligast […] intressera sig för varandra och för kokkonst, skräddarkonst och dans” snarare än stärkande idrott. I ”lyxhotellens matsalar och danssalonger” är ”luften stinn av parfym och pengar. Där gnistrar det av juveler och där svävar avklädda skönheter omkring i armarna på kavaljerer, som inte ser ut att kunna skilja mellan en bobsleigh-tävling och en slädfärd till julottan”.[281]

Nej, den verkliga olympiadpubliken, den finns i den höga nord och på andra

278 Byström 2006, citat från s. 81, se även s. 68 – 69, 79 – 80, 84 – 85. Jämför även Øystein Sørensen & Bo Stråth (eds.), *The Cultural Construction of Norden*, Oslo 1997, s. 22 – 24.

279 *Se* 1948, nr 6, s. 3 (första citatet); nr 7, s. 17 (andra och tredje citatet). Jämför Yttergren 2006, s. 36 – 38.

280 *Se* 1948, nr 7, s. 10.

281 *Se* 1948, nr 6, s. 3.

håll i världen, där man intresserar sig för denna tävling som *verklig kraftmätning* och inte som ett litet egendomligt och främmande led i en mannekängparad. *Den riktiga publiken* kommer att sitta vid sina högtalare när det händer stora saker här nere och den kommer att kasta sig över tidningarna för att i bild och ord följa pojkarnas kamp mot vinteridrottens elit. *Den publiken känner pojkarna också sin plikt mot*.[282]

I kontrast till denna nöjeslystna lyxpublik utgör de tävlande olympierna ”en härligt demokratisk samling, goda kamrater, som inte frågar efter titlar och samhällsställningar. De hade förtjänat en publik av samma pålitliga sammansättning”. Här omsätts folkhemsperiodens klassöverbryggande retorik, enligt vilken det var möjligt för *alla* att nå framgång. Den sociala bakgrunden var enligt denna diskurs betydelselös, och den finklädda kontinentala publiken får här symbolisera det gamla klassamhälle som ”vi” (i Sverige) lämnat bakom ”oss”. Vägen till ett bra liv står öppen för den som kämpar och anstränger sig. Den kontinentala lyxpubliken kontrasteras mot en sund och vanlig nordisk ungdom som förstår att uppskatta idrottsprestationerna:

de sakförståndiga, hängivna, hederligt fattiga grabbar och jäntor, som brukar kringjubla och bekransa [de svenska längdskidåkarna] i Mora och Sollefteå, och som vet att uppskatta deras prestationer efter förtjänst och som förstår hur många hundra hårda skidkilometer av målmedveten träning, som ligger bakom.[283]

Skidsportens olika grenar blir också en del av kontrasteringen. För medan man ”på kontinenten”, enligt *Vecko-Revyn*, föredrar att ”rasa utför alpbranterna”, är det i längdskidåkning de ”långa och konditionssugande motluten [som] vanligtvis bli de avgörande momenten i tävlingen”.[284] Det nordiska iscensätts som någonting rejält och uthålligt och ställs mot en kontinental, mer bekväm inställning. *Se*s ledare ”Flabbgrinet och den tysta applåden” kritiserar publikens fåtalighet och kopplar detta till att

282 *Se* 1948, nr 6, s. 3. Mina kursiveringar.

283 *Se* 1948, nr 6, s. 3.

284 *Vecko-Revyn* 1948, nr 4, s. 20.

man på kontinenten inte på samma sätt som i Norden förstår att uppskatta längdskidåkningen.[285] Att spelen förlagts här innebär, som titeln på en krönika säger, rent av en ”Olympisk bankrutt” för ”den olympiska tanken om broderskap och vänskap, om idrottslig kamp för idrottens och inte segerns skull och om de fem ringarna som en symbol högt över det kommersialiserade”.[286] Istället är det ”kontinentens halsbrytande men bekväma och föga kraftödande alpina skidakrobatik” som uppskattas här. Nordiska deltagare och publik samt längdskidåkning som gren gestaltas som bärare av en äkta och ursprunglig idrott. Härmed fästs också ett större värde vid ”våra” framgångar i dessa grenar, medan de grenar där ”vi” inte hävdar ”oss” lika bra framställs som mindre betydande. Följande citat från *Se* illustrerar hur det svenska och det nordiska förefaller utbytbart, i ett resonemang som tar en oförblommerat rasbiologisk och modernitetskritisk riktning:

> För varje *nordbo* ligger det något av fest över varje längdlöpning, hur litet det sedan än må intressera kontinentalerna. Vi har en känsla av att det är det bästa av *den svenska folkstammen*, som här *för arvet av kraft och uthållighet* vidare genom sin insats i det olympiska provet. Folk som *”fötts” till skidlöpare, därför att skogen kommit att bli deras arbetsplats*. Folk som står utanför och över moderna tiders bomullsembalerande stjärnkult. Folk representerande verklig elit av *äktnordisk* idrott.[287]

Här kombineras kulturella och biologiska grunder för en svensk-/nordiskhet som konstrueras som *samtidigt* medfödd och förvärvad genom skogsarbete. Formuleringarna upprättar länkar mellan det nordiska och det svenska som ett och samma ”folk” där de betydelser som dessa gemenskaper tillskrivs överlappar varandra och glider samman. De förefaller förstärka snarare än motsäga varandra. Glidningen visar hur det innehåll som definierar ett ”vi” inte endast skapas och etableras genom

285 *Se* 1948, nr 7, s. 3.

286 *Se* 1948, nr 7, s. 10.

287 *Se* 1948, nr 7, s. 3. Mina kursiveringar.

avgränsning utan också via anknytning. Det antyder att ”vi”-et kan vara flexibelt som inne- och uteslutande konstruktion av gemenskap.

Den påstådda dekadensen i S:t Moritz förevisas utförligt i bildbetonade inslag där miljonärer, societetsfolk och sångerskor vimlar på middagar och danskvällar.[288] Här blir det tydligt att den kontrasterande iscensättningen av det nordiska och det kontinentala också struktureras av kön. Till skillnad från de sidor som behandlar de olympiska tävlingarna synliggörs, rentav dominerar, kvinnorna på dessa ”vimmelsidor”. Den kontinentala och överklassmarkerade dekadensen och förfuskningen av idrottens egentliga anda antar här ett kvinnligt ansikte genom att lyxlivet feminiseras i text och bild. I *Vecko-Journalen*s reportage ”Drinks och skådespel” står bilder av kvinnor i fokus även om de på några av bilderna förevisas tillsammans med män.[289] Kvinnorna är, enligt bildtexterna, mannekänger, italienska ”förförerskor” och societetskvinnor, men här syns också en kvinnlig konståkare posera mot ett alplandskap. Uppdelningen mellan tidningarnas material tycks ordnad på grundval av en könad (och könande) princip, där sportrapporteringen och lyxlivskritiken maskuliniseras medan flärdfulla kvinnor med pälsar och påliga smycken dominerar ”vimmelsidorna”. Även på sistnämnda sidor återfinns emellertid en kritisk udd som framförallt riktas mot kvinnorna. En bild i *Vecko-Revyn* visar en man och en kvinna som skålar med varandra, och har bildtexten: ”Allt är inte vackert som glimmar och det kan nog hända att miss Paerson från USA är stor stjärna inom S:t Moritz’ societé – men man undrar om det verkligen är intelligens som lyser ur de uppspärrande ögonen”.[290] Ännu mer explicit i feminiseringen av lyxlivet är *Se*:

---

288 *Se* 1948, nr 6, s. 14 – 15; nr 7, s. 14 – 15, ”Hello Norma” (om skådespelerskan Norma Scherers besök i S:t Moritz och hennes resegarderob); *Vecko-Journalen* 1948, nr 6, s. 18 – 19; *Vecko-Revyn* 1948, nr 5, s. 10. I *Idun* rapporteras inte mycket från detta vinter-OS, dock återfinns ett inslag med rubriken ”Kvinnor och kläder”, ett bildkollage från en mannekänguppvisning i S:t Moritz, *Idun* 1948, nr 8, s. 14 – 15.

289 *Vecko-Journalen* 1948, nr 6, s. 18. Jämför även liknande inslag i *Se* 1948, nr 6, s. 3: ”Idrottssvans av sobel och hermelin”; *Vecko-Revyn* 1948, nr 2, s. 7; nr 5, s. 10.

290 *Vecko-Revyn* 1948, nr 5, s. 10.

Miljonärsdöttrar från USA tittar intresserat på de *björnstarka skidvikingarna från Höga Nord*, men det är inte med sportälskarens intresse de tittar, utan snarare har de något av den uppskattning i blicken, som man torde ha kunnat finna hos en språkkunnig habitué på gladiatorspel.[291]

S:T MORITZ MELLAN SLAGEN

"S:t Moritz mellan slagen", Se 1948, nr 6, s. 14.

Kontrasteringen mellan svensk/nordisk manlig äkthet och kontinental kvinnlig ytlighet understryks här genom att det betraktas som ovärdigt att de "renhåriga prestationer" som "våra idrottspojkar" står för ska "erbjudas som ett litet divertissemang åt *trötta dollarprinsessor och vänligt oförstående mannekängtyper från Paris*".[292] Societetskvinnornas begärande blickar markerar lyxlivets osundhet och onaturlighet, och de ställs mot de unga svenska männens oförstördhet. Den "svenske skidkämpen Gunnar Eriksson" sägs ha "*förirrat sig* in i societeten och *vampas* här av sydamerikanska Beatrice Burk", och ett foto där Åke Seyffarth skriver autograf har bildtexten "Här *kastar* sig USA-missen J. Clark över svensken för att få hans namn". Dans, dryck och osedliga utländska (utomnordiska) kvinnor framstår som farliga irrgångar för de "enkla idrottspojkar" som "kommer från stilla lantgårdar i folktomma ödebygder direkt till det larmande lyxlivet i S:t Moritz".[293] Kvinnan som symbol för dekadent lyxliv iscensätts på ett omslag för *Se* som visar en sminkad och

291 *Se* 1948, nr 6, s. 3.

292 *Se* 1948, nr 6, s. 3. Min kursivering.

293 *Se* 1948, nr 6, s. 14 – 15; nr 7, s. 13. Mina kursiveringar. Om unga kvinnor som symbol för modern förflackning och ytlighet, se Fornäs 2004, s. 303, 308 – 314, 321, 351. Om amerikanska kvinnor och en feminiserad amerikansk masskultur som hot mot män (och mot manlighet), se Fornäs 2004, s. 326, samt Lagerkvist 2005, s. 176 – 177, 186 – 187.

OLYMPISK BANKRUTT

OLYMPISK BUKETT

Se 1948, nr 7, s. 10 – 11.

smyckad kvinna med band om överkroppen, pokal i handen och blommor på armen. Omslaget har texten ”MISS OLYMPIA blev veckans höjdpunkt i S:t Moritz – inte i den idrottsliga kraftmätningen, men väl i ’lyxolympiaden’. Jean Sinclair är ’välväxt som Rita Hayworth, sportig som Esther Williams och sprudlande som Paulette Goddard’”.[294] Eftersom lyxlivet också knyts till den olympiska idrottens förfall, är det följdriktigt att *Se*s krönika ”Olympisk bankrutt” illustreras av två bilder på kvinnliga idrottare; Hedy Schlunegger från Schweiz och Rese Hammerer från Österrike. Den förstnämnda får en gratulerande puss på kinden av vad som beskrivs som en ”påpasslig landsman”, den andra blev enligt bildtexten ”trea i störtloppet och firade dessemellan stora triumfer i pjäxdansen”.[295] Bilderna visar dem mot alpin bakgrund med stavar och skidklädsel men samtidigt poserande och leende. Det är emellertid inte hedervärda idrottsframgångar som gestaltas här – dessa två alpina skidåkerskor från kontinenten får is-

294 *Se* 1948, nr 7, omslag.

295 *Se* 1948, nr 7, s. 10.

tället stå för idrottens förfall genom en OS-tanke som gått i ”bankrutt”.

Redan på motsatta sida i *Se* erbjuds emellertid mer förebildliga positioner för kvinnor att inta, i en dikotomisering som tydliggör den negativa konstruktionen av den kvinnotyp som föreställs utgöra ett hot mot idrottens sanna värden. Sidan ”Olympisk bukett” – en rubrik som direkt anspelar på ”Olympisk bankrutt” och därmed understryker dikotomiseringen – visar tre tydligt poserande bilder på kvinnor i vintersportmiljö. Här förevisas en frisk, naturlig och sportig kvinnlighet som också är blygsamt behagfull och därmed inte utmanande. Den företräds av bland andra svenskan May Nilsson, ”[v]år egen lilla kelgris”. Nilsson beskrivs som ”frisk, söt och naturlig”, kom ”visserligen bort i medaljstriden, men i den olympiska ’buketten’ försvarar hon sin plats väl!”. Texten ställer en naturlig kvinna som ”vistas ute i friska luften” mot en kontinental lyxkvinna:

> Den kvinnliga fägringen är representerad i två former i S:t Moritz. Den kvinnliga delen av de flotta hotellens lyxiga publik å ena sidan och de olika ländernas kvinnliga deltagare å den andra. Skillnaden är nog när allt kommer omkring rätt stor. Den förra kategorin gör sig bäst när skymningen sänkt sig över olympiabyn och fordrar en hel arsenal av kosmetiska preparat för att bli ’vacker’. Den senare sortens ’pinuppor’ – som vi här samlat en nätt liten bukett av – trivs bäst med kombinationen sol och snö och dess representanter vet bara av ett enda men istället desto säkrare skönhetsmedel: att vistas ute i friska luften.[296]

Betraktat som en helhet präglas tidningarnas rapportering från S:t Moritz 1948 av betydelseglidningar mellan och sammanlänkningar av nordiskhet, svenskhet, äkthet, idrott/sportslighet och maskulinitet. Dessa positivt markerade värden kontrasteras mot och belyses genom mobilisering av det kontinentala som en motbild, representerat som överklassmarkerat och feminiserat lyxliv, tom konsumtion, ytligt nöjesliv och moralisk dekadens i avsaknad av hårt och rejält arbete.

Vid det påföljande vinter-OS i Oslo 1952 anges skillnaderna mellan detta evenemang och föregående spel i S:t Moritz explicit då det försäk-

296 *Se* 1948, nr 7, s. 11.

ras att ”scenerna från Alpernas turist- och nöjescentra” inte kommer att upprepas här.[297] Iscensättningen av OS i Oslo struktureras av platsen för evenemanget; det nordiska borgar för att idrotten nu ska stå i centrum. Representationen genomsyras av hänvisningar till en frisk idrottsanda, och den norska organisationen och publiken hyllas för sin kompetens och sportslighet. På en stor bild i *Se* syns kronprins Olav blicka ut över snötäckt landskap, och i bildtexten omnämns han som ”en vintersportkunnig kronprins i ett vintersportkunnigt land”. Tyskland tilläts att för första gången efter andra världskriget delta i spelen och deltagandet fick en stark symbolisk laddning i ett land som inte så många år tidigare hade befunnit sig under tysk ockupation. *Se*s skildring av invigningen har rubriken ”Den största segern ger ingen guldmedalj”, vilket anspelar på den norska publikens sportslighet då den genom att ge den tyska olympiatruppen ett hjärtligt välkomnande anses ha höjt sig över politikens konfliktlinjer och världsligheter – helt i enlighet med ”den olympiska andan”.[298]

Även i *Vecko-Revyn*s inslag från invigningen kommenteras den hjärtligt dånande applåden för den tyska truppen som ”sportsmannamässig”, och trots den svaga svenska insatsen sätter tidningen rubriken ”Det var livat i Oslo”. Den norska publiken idrottskunnighet och uppskattning för även de olympier som hotade att besegra norrmän framhålls gång på gång: ”Man förstod också att uppskatta prestationen. Kvinnor och män, gamlingar som barn, visste allt om tider och möjligheter hos så gott som alla deltagare”.[299] Det nordiska markeras som någonting äkta och sportsligt. Med rubriken ”Ja, även vi elsker dette landet” knyter *Se* samman ett svenskt ”vi” med Norge och de betydligt större norska framgångarna i spelen. Ett bilddominerat uppslag fylls av tre bilder på manliga längdskidåkare i skidspåret – en norrman, en finländare och en svensk – samt

297 *Se* 1952, nr 7, s. 25. Även 1960 finns en avståndstagande hänvisning till S:t Moritz som en ”hotellolympiad[.]”, *Se* 1960, nr 8, s. 24.

298 *Se* 1952, nr 8, s. 6 – 7.

299 *Vecko-Revyn* 1952, nr 9, s. 16 – 17 (första citat); s. 24 (övriga citat), se även *Se* 1952, nr 9, s. 5, ”Att hålla stilen”.

en bild på svenske prins Bertil. Uppslaget gestaltar en nordisk gemenskap kring längdskidåkning som gren, vilket tydliggörs genom att texten ställer dessa nordiska representanter mot ”mellaneuropeiska statister”.[300] I inslaget ”Norges Gullis” profileras skridskoåkaren Hjalmar ”Hjallis” Andersen, trefaldig guldmedaljör i Oslo, ”olympiadens kung” och ”en gigant, en *äktnorsk granitklippa* från *Trondheim*”, vars prestation sägs ha ”slagit an den allra känsligaste strängen hos vårt kära *broderfolk*”. Formuleringen ”vårt kära broderfolk” hänvisar till en särskilt närstående relation och inslagets utformning påminner också om ”hemma hos”-artiklar om svenska idrottsmän. På en av bilderna syns Andersens fru och son sitta i soffan framför radion, på samma sätt som i *Se*s inslag om den svenske skridskoguldmedaljören Åke Seyffarth fyra år tidigare. Genom hänvisningen till hemorten Trondheim och till familjelivet som kraftkälla, samt den naturmetafor som används för att beskriva manskroppen som en ”äktnorsk granitklippa”, sammanlänkas ”Hjallis” med konstruktionen av ”oss”.[301] Förledet ”äkt-” i ”äktnorsk” hänvisar till det rasbiologiska språkbrukets sammansättningar, liksom i ”äktsvensk” eller ”äktnordisk”, och syns också i ovan anförda citat från *Se* 1948 som talade om en ”äktnordisk idrott”.[302]

Under 1950-talet försvinner de explicit negativa omdömena om den alpina utförsåkningen. I inslaget ”Fantomen” från 1956, där 20-årige Toni Saller benämns ”Alpernas örn” och ”detta österrikiska underbarn”, nöjer sig *Se* med att utan fördömanden konstatera att – och här kan återigen

300 *Se* 1952, nr 9, s. 8 – 9.

301 *Se* 1952, nr 9, s. 10 – 11. Mina kursiveringar. Jämför även *Se* 1952, nr 8, s. 8 – 9: Hallgeir Brendens seger i skidsprintloppet förklaras av ”brinnande segervilja” och att han ”äger ett ungt, oemotståndligt fighterhjärta”. Med segern sägs han få ”sitt namn sida vid sida med legendariska namn som Thorleif Haug och Johan Göttumsbråten i den norska skidhistorien. Privat är 23-årigen en lugn, trygg, tystlåten bondpojke från Trysil”.

302 *Se* 1948, nr 7, s. 3. Mattson och Pettersson konstaterar att ord som ”äktsvensk” och ”ursvensk”, som var gängse inom det rasbiologiska språkbruket, används i *Vecko-Revyn*s material kring Fröken Sverige-tävlingar vid början av 1950-talet, Mattson och Pettersson 2006, s. 285. I omslaget till *Vecko-Revyn*s nummer 6 1948 finner jag en utlysning av tävlingen ”Den äktsvenska flickan”, vilken rimligen utgör en föregångare till Fröken Sverige.

språkliga betydelseglidningar mellan det svenska och det nordiska noteras – ”i de storinternationella kretsarna talar man inte så mycket om de *nordiska grenarnas* representanter. För dem är utförsåkning skidans storsport. Och där är Toni Saller den störste – den saken är klar. Han är *vad Sixten Jernberg är för oss*”.[303] Tematiken om längdskidåkning som ett på kontinenten missförstått kraftprov återkommer dock då *Se* 1968 berättar att fransmännen fascineras över ”nordbor som åker längdlopp på skidor”, vilket de sägs tycka ”verkar för enkelt” och tråkigt. En fransk journalist påstås ha bett att ”få hänga med Assar & Co på en liten runda en morgon” och obönhörligen hamnat efter då ”svenskarna pep som fjällämlar uppför backen”. Det hela slutar med att svenskarna får sitt erkännande: ”I sin tidning skrev journalisten efteråt: – Jag kommer aldrig mer att skratta åt dessa urstarka svenska björnar. Vad de sysslar med kan se enkelt ut men jag är övertygad om att de är olympiadens hårdast tränade sportsmän!”[304]

Sixten Jernberg och Sonja Edström-Ruthström: den plågade och den lekande kroppen

Den hegemoniska maskuliniteten utformas i relation till det icke-maskulina, det vill säga med det ”kvinnliga” eller underordnade former av maskulinitet som explicita eller implicita motpoler.[305] För att ställa diskussionen om maskulinitet och kroppsdisciplinering i en skarpare belysning ska jag här delvis föregripa den analys av femininitet som följer i nästa kapitel. Jämförelsen mellan två artiklar från *Vecko-Revyn* 1960 gör det nämligen lättare att sätta fingret på de språkliga och visuella markörer som utmärker framställningar av manliga respektive kvinnliga svenska olympiers kroppar och karaktärer, och frilägga de normer om idrott, svenskhet, maskulinitet och femininitet som härigenom kommuniceras.

De två inslagen porträtterar längdskidåkarna Sixten Jernberg och

303 *Se* 1956, nr 6, s. 19. Mina kursiveringar.

304 *Se* 1968, nr 6, s. 41.

305 Connell 1999, s. 99.

Sonja Edström-Ruthström och återfinns i två på varandra följande nummer som en del av *Vecko-Revyn*s ”uppladdning” inför det stundande vinter-OS i Squaw Valley. Artiklarna lämpar sig väl att jämföra eftersom såväl Jernberg som Edström-Ruthström hade medaljer från föregående vinter-OS i Cortina d´Ampezzo 1956 att ”försvara”. Sixten Jernberg hade då tagit fyra medaljer, varav tre individuella, och Sonja Edström (senare Edström-Ruthström) hade tagit individuellt brons på 10 kilometer och ingått i bronslaget på 3 x 5 km. Båda bedömdes nu ha chans på nya medaljer. Inslagen hör dessutom ihop på så sätt att de refererar explicit till varandra. Utifrån dessa artiklar ska jag här ringa in vad det är som lyfts fram i framställningen av dessa två blivande svenska olympier när det gäller de egenskaper de tillskrivs, de förväntningar som ställs på dem och de sätt på vilka de får representera nationen.

I artikeln ”Visst tar kung Jernberg guldet!”[306] omtalas Jernberg – som framgår redan av rubriken – genomgående med efternamn, alternativt med både för- och efternamn. På uppslagets största bild syns han i full fart i skidspåret, i en bildgestaltning av kraftfull rörelse. Tre av de fem bilderna visar honom dock istället hemma i köket, tillsammans med hustru och son på ett sätt som visar hemmafrun och rollfördelningen i hemmet. Jernberg sitter ned på samtliga av dessa bilder. På en av dem syns han tillsammans med sonen och en annan visar honom med hustrun Kerstin stående bredvid då hon förefaller servera honom mat, i en bildkomposition som var vanlig för representation av familjen under 1950-talet.[307] En tredje bild föreställer enbart Jernberg, då han sitter bredbent på en köksstol med blicken fästad alldeles bredvid kameran. Av ansiktsuttrycket att döma befinner han sig mitt i en utläggning. Liksom i redan nämnda inslag om Jernberg i *Se* samma år är det ett traditionellt familjeliv med tydliga roller för mannen respektive kvinnan som representeras. Hustrun sägs vara en stödjande maka, ”sin makes trognaste supporter” som ”redan vant sig

306 *Vecko-Revyn* 1960, nr 3, s. 12 – 13, 48.

307 Jämför Sköld 1998, s. 99 – 125; Kleberg 1999, s. 154.

Visst tar kung Jernberg guldet!

Vecko-Revyn 1960, nr 3, s. 12 – 13.

vid idrottsfruarnas lott att ständigt vara ensam hemma", medan den ettårige sonen – följdriktigt då fadern benämns "kungen" – får epitetet "kronprins", som ett löfte om att (den manliga) skidsuccessionen är säkrad.

Jernberg förefaller avslappnad på bilderna, som om han vore omedveten, eller åtminstone obekymrad, om kameran som fotograferar honom. Det är endast på uppslagets minsta bild, en porträttbild som bara visar hans ansikte, som han tittar in i kameran och visar antydan till ett leende. På övriga bilder markerar de bortvända ögonen honom som otillgänglig för läsarens undersökande blick och visar hans självtillräcklighet; han poserar inte och tycks inte ta någon notis om kamerans närvaro. Texten beskriver Jernberg som "välträna" samt "vital och stark". De ansträngande momenten i hans noggrant fastlagda träningsregim, där han "storränner" varje dag, skildras ingående. I textens framställning av Jernbergs väg till framgång betonas och upprepas hans hårda fysiska arbete och självövervinnelse genom formuleringar som "svett och uppoffringar", "slet […] som

ett djur", "tränade träget", "tränade vidare, hårdare och hårdare", "bränna på det fortaste man orkar" och "de många ensamma timmarna i skogen". Jernbergs idrottstillvaro tycks gå ut på att utstå direkta kroppsliga plågor: "innan det ens börjat ljusna är far i huset på väg i skidspåret, på väg att plåga sej så långt en man överhuvudtaget kan plåga sej i ett skidspår".

Hur representeras då den kvinnliga längdskidåkaren? I inslaget om Sonja Edström-Ruthström i påföljande nummer av *Vecko-Revyn* påpekas det inledningsvis att hon som nygift numera heter Ruthström i efternamn. I texten är det dock företrädelsevis enbart förnamnet som används, och aldrig enbart efternamnet, som framgår av artikelrubriken "Vi håller tummarna för Sonja".[308] Det familjära tilltalet positionerar omedelbart läsaren på ett annat och mer nära sätt till Edström-Ruthström. Denna intima relation underbyggs också av att bilderna – med undantag för en bild som är tagen bakifrån – visar henne med ett leende på läpparna, och att hon beskrivs som "den glada, oföränderligt optimistiska Sonja".[309] Den nyblivne maken syns inte till och hans inställning till eller eventuella stöd för hennes skidåkande och tävlande kommenteras inte så som för Jernbergs hustru. Sex av uppslagets sju bilder är tydligt poserande och arrangerade på ett sätt som gör det uppenbart att Edström-Ruthström är väl medveten om kameran. På tre av bilderna syns hon putsa sina pokaler, "vila" (i utstuderad pose) på soffan iförd kortbyxor med benen sträckta rakt upp samt iförd mössa på en porträttbild. Vidare visar tre bilder – inklusive uppslagets största – hur Edström-Ruthström tränar hemma i sitt kök med hjälp av ett gummibandsliknande redskap. Bildtexterna hävdar att hon "gärna" tränar inomhus och en av dem lyder "TILL OCH MED I KÖKET! Sonja tar en paus i matbestyren för att öva armhävningar. Det är nödvändigt när hon inte hinner ut och åka".

---

308 *Vecko-Revyn* 1960, nr 4, s. 20 – 21, 34. Även annan forskning kring sportjournalistik har funnit att användning av förnamn är mer frekvent när det gäller kvinnliga idrottare jämfört med manliga, se Brookes 2002, s. 130; Koivula 1999, s. 6.

309 Om kvinnors leenden som återkommande bildkonvention som signalerar tillgänglighet och etablerar band till läsaren, se Hirdman 2001, s. 49, 262.

VI HÅLLER TUMMARNA FÖR SONJA!

Av PER ÅHLSTRÖM
Foto: SVEN GÖSTA JOHANSSON

Lika visst som att Sveriges skidkung heter Sixten Jernberg är det att drottningen heter Sonja Edström. Den glada, oförvänderligt optimistiska Sonja ligger nu i hårdträning inför OS — en träning som hon t. o. m. har tagit med sig ända hem i köket!

20

21

Se 1968, nr 8, s. 18 – 19.

Den sjunde bilden på uppslaget föreställer henne på skidor i vinterlandskap. Jämfört med bilden på Jernberg i skidspåret är denna bild dock betydligt mindre och dess perspektiv är bakifrån istället för från sidan. Därmed förevisar den inte på samma sätt kraftfull och dynamisk rörelse.

Att *Vecko-Revyn* gör ”inför OS”-porträtt av Sixten Jernberg och Sonja Edström-Ruthström upprättar en parallellitet mellan dessa två. Det är ett synliggörande som bygger på att de båda är svenska medaljhopp. Symmetri och sammanlänkning finns också genom benämningarna ”kung” respektive ”drottning” samt genom att bådas meriter och stora samling av prisbucklor omtalas. Vidare kopplas båda till den svenska naturen. De påstås vara som lyckligast i skogen bland granarna – etablerade markörer för svenskhet och nordiskhet i representationer av svenska idrottare och inte minst skidåkare. Då det svenska iscensätts som någonting friskt, sunt och naturnära framträder därmed såväl den kvinnliga som den manlige skidåkaren som möjliga representanter för det nationella.

Båda inslagen uppvisar också en tidstypisk orientering mot hemmet och det liv som levs där. Men här framgår också skillnaderna mellan inslagens sätt att förevisa den manlige och den kvinnliga vinterolympiern. Som man och kvinna föreskrev periodens medelklassmodellerade familjekoncept olika uppgifter för dem i hemmet. Medan hemmet för Jernberg är en viloplats från det ansträngande träningsarbetet, representeras Edström-Ruthström i text och bild som en husmoder som inte kan låta träningen komma i vägen för de bestyr i hemmet som måste skötas. Att Edström-Ruthströms träning avbildas i köket placerar henne explicit i en kvinnosfär. Trots att det framgår att hon också förvärvsarbetar "på lasarett" knyts hon tydligt till hemmets uppgifter och till köket som plats. Detta svarar mot praktiken att kvinnor som arbetade utanför hemmet under hela 1950-talet benämndes "förvärvsarbetande husmödrar" i den officiella statistiken och förväntades sköta sysslorna i hemmet som vanligt.[310]

Trots att båda skidåkarna tagit medaljer i föregående OS uttalas starkare förväntningar när det gäller Jernberg – "Visst tar kung Jernberg guldet!" – medan rubrikformuleringen "Vi håller tummarna för Sonja" snarare antyder behov av stöd. I Jernberg-artikelns ingress sägs att "VR:s utsände" gärna satsar "sin sista skjorta på guld åt honom" och senare konstateras det att Jernberg inte åker till OS i Squaw Valley "för att ta stryk". Genom beskrivningar som "*damernas finaste OS-hopp*" och "något av det glittergladaste man mött bland Sveriges *kvinnliga* idrottsutövare" positioneras Sonja Edström-Ruthström i en mer osäker position i förhållande till ett nationellt "vi".[311] Det är svårt att tänka sig att Jernberg skulle benämnas "männens finaste OS-hopp" – markering av kön behövs inte för den manlige idrottaren, som självklart är "vår" svenska representant. Den retorik som framstår som inkluderande och allmängiltig vilar här på en norm som är knuten till och villkoras av kön.

310 Yvonne Hirdman, "Kvinnorna i välfärdsstaten. Sverige 1930 – 1990", i Yvonne Hirdman m.fl., *Kvinnohistoria. Om kvinnors villkor från antiken till våra dagar*, Oskarshamn 1992, s. 201.

311 Mina kursiveringar.

Inslaget om Edström-Ruthström ger uttryck för ambivalens kring en kvinnlig längdskidåkare och hennes kroppsliga arbete och kroppskonstitution. Här synliggörs å ena sidan en sund och fysiskt presterande kvinnokropp. Ingressen berättar att ”Sonja” nu ligger i ”hårdträning inför OS”, och ”offrar säkert i genomsnitt minst en timme om dagen för träning”, då hon springer i skogen, ”kör […] gymnastik, hård konditionsgymnastik och simmar”. Kökträningen beskrivs som en ansträngande ”genomkörare” med bland annat armhävningar, och Edström-Ruthströms goda kondition framhålls. Men samtidigt präglas representationen hela tiden av försiktighet, den ger akt på och reproducerar könsdikotomin och normerna för tidens husmoderliga femininitet. Betydelsen av den aktivitet som bilderna visar, inklusive en bild där Edström-Ruthström gör armhävningar på köksgolvet, förankras som representationer av traditionell femininitet genom att de är så tydligt poserande. Hon poserar och blickar leende i kameran på ett sätt som avdramatiserar kroppsaktiviteten i förhållande till betraktaren och försvårar en läsning av bilden som en förevisning av hård, målinriktad träning. Representationen döljer och neutraliserar på så sätt kvinnokroppens arbete. Den svenska kvinnokropp som iscensätts är förvisso sund och vid god kondition, men förevisar också husmoderlig och behagfull femininitet.

Via oprecisa referenser till ”en sportskribent” som ska ha påstått att skidsport förjagar ”den kvinnliga fägringen” och att ”någon hemskare syn än en svettig, snorig blåbärssmetig kvinnlig skidåkare fanns ingenstans i världen att se” förhåller sig artikeln om Edström-Ruthström redan inledningsvis till förmenta risker för förmanligande av den kvinnliga idrottarens kropp. På detta följer en slags dementi där läsaren försäkras om att detta inte är en adekvat beskrivning av det föreliggande artikelföremålet: ”Den mannen hade förvisso aldrig träffat Sonja Edström”. Upplägget visar på genomslaget för föreställningar om kvinnoidrottens risker, och pekar på att inramningen som företrädare för en igenkännbar, heteronormerad konfiguration av femininitet utgör ett villkor för synliggörandet av

en kvinnlig längdskidåkare. Hon beskrivs som ”söt och rar och utpräglat kvinnlig” och ”alldeles för välmodellerad för att *någonsin kunna se manhaftig ut*”.[312] Skidåkningen ”har inte satt några bastanta spår efter sej på Sonjas kropp, den saken är solklar”. Kroppen gestaltas här som fri från de (synliga) muskler som vittnar om fysiskt ansträngande arbete. Medan Edström-Ruthströms kondition framhålls vara god, framstår muskler som betydligt mer problematiska och svårförenliga med femininitet. Poängen tydliggörs ytterligare genom textens mobilisering av kulturella och storpolitiska motbilder, då ”Sonjas” feminina uppenbarelse kontrasteras mot ”ryska och finska skidamazoner som i alla situationer förefaller vara kapabla att med framgång bryta arm med skogshuggare, men Sonja får man mest lust att krama så nygift hon är”. Relationen mellan (den manlige) skribenten och intervjuföremålet heterosexualiseras och skribenten skrivs fram som en garant för ”Sonjas” femininitet och sexuella oförvitlighet.

Såväl Jernberg som Edström-Ruthström luftar i citat uppfattningar om den svenska ungdomens tillstånd. Jernberg uttrycker oro över bristfällig återväxt bland skidfolket och kopplar denna till överdriven bilanvändning, stadsliv och en allmänt bekväm inställning. Han beklagar att ”svenska folket” och ”svensk ungdom” inte tycker om ”att anstränga sej och svettas numera”. Edström-Ruthström tycks däremot inte göra samma anspråk på att tala om nationen – hon uttalar sig inte om ett nationellt allmäntillstånd utan enbart om den kvinnliga ungdomen:

> – Jag tycker att det är så synd att inte fler flickor vill börja träna skidåkning, säjer hon. Det är så roligt och så nyttigt och *kan gott jämföras med gymnastik*. Det där snacket om att man ser ut som en häxa när man åkt 10 kilometer allt vad man orkar kan ju vara riktigt, men *man behöver ju inte se ut som en häxa livet igenom för det*. Ibland hör man flickor som säjer att man *får så kraftiga muskler* av att åka skidor. Det tror inte jag, i alla fall blir dom inte så där *störande kraftiga* på mej! Nää, jag tror att dom skulle få ut litet mer av livet genom att träna kroppen emellanåt och inte bara *hänga på fik och på dansställen*. *Fast jag älskar att dansa själv förstås*![313]

312 Min kursivering.

313 Mina kursiveringar.

De uttalanden om ”flickor” och skidåkning som citatet återger visar hur idrotten konstrueras som ett potentiellt hot mot det kvinnliga genom att kunna orsaka ”störande kraftiga” muskler och ett häxliknande utseende. *Kvinnlighet* framstår som ett värde som självklart måste beaktas och respekteras. Markörer för femininitet framstår som kompensatoriska då skidåkning jämförs med den mer kvinnligt kodade gymnastiken, medan det ofördelaktiga yttre som idrottandet medför kompenseras genom möjligheten till ett annat utseende utanför skidspåret. Men här framträder också fostrande ungdoms- och folkhälsodiskurser – flickor skulle få mer ut av livet om de tränade istället för att ”hänga på fik och dansställen” – samtidigt som försäkringen om Edström-Ruthströms eget intresse för dans förankrar henne i femininitet och en heterosexuell könsordning. Efter träningen berättas hon genomföra ett slags förvandlingsnummer då hon ”byter […] och ser ut som hemmafrun igen och börjar laga mat till sin tullmästare”. Här förhandlas en femininitet som kan innefatta kroppsträning under acceptabla former – inte för mycket, och kompletterad med starka markörer för femininitet.

Artikeln om Edström-Ruthström tillskriver henne inte den disciplinerade, målmedvetna och självövervinnande karaktär som utmärker representationen av Jernberg. Idrotten och träningen är framförallt någonting ”skoj” som gör henne ”lycklig”, och framgångarna sägs ha ”kommit av sej själva”. Drivkrafterna bakom hennes idrottsutövning är lust. Guldförlusten i Cortina 1956 sägs hon ha tagit ”med en klackspark”, vilket är en formulering som det är svårare att föreställa sig kunde ha förekommit i inslaget om Jernberg eller om någon av de andra manliga idrottare som i OS-materialet framställs som bärare av ”hela svenska folkets” förväntningar.

Inslaget om Edström-Ruthström iscensätter spänningsfyllda och ambivalenta förhandlingar kring kvinnokroppens gränser och betydelser. Den potentiella utmaning som den kvinnliga idrottaren utgör sätter prägel på inramningen av henne i text och bild, och tycks pareras genom upprepade hänvisningar till femininitet. Edström-Ruthström gestaltas som attraktiv

och husmoderlig, men samtidigt sund på det sätt som tidstypiska diskurser om folkhälsa och det sunda svenska föreskrev.[314] Inslaget om Jernberg illustrerar att fysisk styrka och ansträngning, kroppslig disciplinering och ansvaret för nationens förväntningar och ära förbehålls den manlige idrottaren, medan hennes kropp markeras som kvinnligt mjuk och utan muskler. Medan han underkastar sig plågsam träning, har hennes framgångar "kommit av sej själva" i en träning som är "på skoj". Genom dessa representationer av manskroppen och manligt idrottsarbete konstrueras (svensk) maskulinitet som en besittning av särskilda fysiska kapaciteter, men också – och kanske ännu viktigare – förmågan att med viljestyrka *övervinna* kroppen.

Parallella maskuliniteter 1964 – 1972

Vinteridrottsmannen: den nationella maskulinitetens kontinuitet

I veckopressens rapportering från vinterolympiska spel 1964, 1968 och 1972 tycks de kontinuerliga svenska framgångarna utgöra grund för kontinuitet också när det gäller representationer av en svensk – ibland nordisk – och fysisk maskulinitet som härdad, självövervinnande och viljestark. Liksom tidigare ges dessa representationer innehåll och utformning genom samspelet mellan nation och maskulinitet. Även fortsättningsvis presenterar veckopressens vinterolympiska rapportering idrottares förankring i den svenska naturen och geografin som en relevant bakgrund till deras framgångar. Om det jämtländska Föllinge skriver *Vecko-Revyn* 1964 att "skidstjärnor har trakten fött förr. Man minns Göran Thor, Nisse Täpp och Manfred Sjöström. Och så förstås den legendariske Haldo Hansson, suverän i Sverige i seklets begynnelse".[315] Förankringen i det svenska understryks genom benämnandet av hemort och placering

314 Johannisson 1991; Britta Lövgren, "God vigör – gott humör, husmorsgymnastiken under 1940-talet", i *Idrott, historia och samhälle* 1996.

315 *Vecko-Revyn* 1964, nr 5, s. 19.

i en regional geografi. De regionala hänvisningarna till bruksorter och landskap utanför storstadsregionerna konnoterar lugn, trygghet och anspråkslöshet; ”så lugn och trygg som bara en mas kan vara”.[316]

*Se*s rapportering kring och från vinter-OS 1964, 1968 och 1972 skildrar alltjämt de olympiska tävlingarna i bilddominerade reportage, medan *Vecko-Revyn* och *Vecko-Journalen* i allt högre utsträckning fokuserar på kringmaterial. Denna uppdelning avspeglar vad som föreställdes intressera en i huvudsak manlig respektive en i huvudsak kvinnlig publik. Kontinuitet präglar också *Se*s sätt att gestalta den svenska idrottsmannakroppen som en disciplinerad kropp. Skridskoåkaren Jonny Nilssons hårda träningsregim och beslutsamhet – han ”är en gosse som säjer vad han menar och menar vad han säjer” – lyfts fram i en rubrik som täcker ett helt uppslag i *Se* 1964: ”Vårt största hopp tränar till solen går ner – Jonny!”. Nilsson sägs här ha ”satsat all sin kraft och all sin energi på olympisk succé. Innan solen gått upp och långt, långt sedan den gått ner har han dag efter dag, månad efter månad byggt upp den olympiska toppformen”.[317] I ett uppföljande inslag efter det att Nilsson bärgat guldet framstår hans kropp som någonting att övervinna med viljekraft: ”Jonnys *seger över sej själv* gav honom även inne i fiendelägren större respekt än någon annan olympier!”.[318] Den svenske manlige olympiern är en ”hjälte” som utför ”bragdlopp”, som ”forsar med fulla segel fram mot […] seger”, som målmedvetet tränat ”hårt och programenligt” efter ett ”bundet och asketiskt schema” och besitter uthållighet, styrka, djärvhet, koncentrationsförmåga och kyla när det gäller.[319]

316 *Se* 1972, nr 7, s. 22 – 23. Se även *Se* 1968, nr 8, s. 22 – 23; *Se* 1972, nr 5, s. 33; nr 8, s. 26: ”LUNDBÄCK från Bergnäset”.

317 *Se* 1964, nr 5, s. 24 – 25.

318 *Se* 1964, nr 7, s. 52. Min kursivering.

319 Första två citaten från *Se* 1972, nr 7, omslag; tredje citatet från *Se* 1964, nr 7, s. 54 – 55; fjärde citatet från *Se* 1964, nr 4, s. 11; femte citatet från *Se* 1964, nr 1, s. 39: ”Varför grinar han så illa? Jo, han är olympiakandidat!”: På fem bilder ses Fernström grimaserande, som illustration av den blivande olympierns livsföring ”bundet och asketiskt schema”. Jämför även *Se* 1968, nr 3, s. 14 – 15; nr 6, s. 44 – 45: störtloppsåkaren Bengt-Erik Grahn är ”djärv, tuff och absolut orädd. Hans åkningar är alltid på gränsen till det omöjliga”; *Se* 1972, nr 3, s. 34: ”Här är Lundbäcks ’fighting face’. Under

Se 1968, nr 8, s. 18 – 19.

Även *Se*s inslag om skridskoåkaren Johnny Höglins seger på 10 000 meter 1968 illustrerar kontinuiteten i iscensättningen av svenska mäns idrottsframgångar. Det fyrsidiga inslagets huvudrubrik, skriven i versaler, är ”Sista varvet klockan ringde helvetet skulle snart ta slut” och ingressen förklarar textens upplägg: ”Hjälten från Grenoble, Johnny Höglin från Storfors i Värmland, skriver själv i SE om sitt livs lopp. Varv för varv”. Texten är skriven i ”jag”-form och Höglin står till och med som artikelförfattare, ”SE-special: Johnny Höglin (Berättat för SE-reportern Tommy Engstrand)”. Första uppslaget domineras av en fartfylld tävlingsbild på Höglin, med publiken vid sargen i bakgrunden. På det därpå följande uppslaget ”återger” Höglin sina upplevelser av vart och ett av de 25 varven, och här syns tre bilder: en framifrån där bildtexten leder uppmärksamheten till hans ”fighting face”, en där han pustar ut omringad av gratulanter efter målgång samt en där han kramar om en av dessa. Det tjugofemte varvet kommenteras ”Klockan ringde. Helvetet skulle snart ta slut. Det var en pina nu, men man kan alltid

själva tävlingen är han döv och blind för omvärlden. Koncentrerar sig enbart på att åka fort”; nr 4, s. 22 – 23: ”kör som ett ånglok i spåret”; nr 5, s. 35 – 36.

ta ut sig mer än vad man tror. Tänk inte på trötthet. Tänk på guld".[320]

På dessa fyra sidor följer ytterligare ett par sidor om Höglin i ett porträtt som redogör för hans väg till olympisk seger. Den svenska geografin och ett enkelt och naturligt liv på landsbygden anges som bakgrund till framgången redan i rubriken; "Började hugga ved i skogen när han var 14 år". På uppslagets största bild syns han åka på en sjö. Fotografiet domineras av naturmotivet – sjön och skogen – vilket också understryks av bildtexten; "Hans första träningsbanor var småtjärnarna och sjöarna runt Storfors. Där tränade han ensam". Höglin beskrivs som "tystlåten", men då han väl öppnar munnen säger han dock någonting som är "värt att lyssna till". Han berättas ha slutat skolan vid fjorton års ålder och givit "sig ut i skogen för att arbeta, spände sina muskler, bar och stretade".

> [G]rundkonditionen byggde han upp på sitt eget vis. I skogarna. Med ett mångsidigt träningsprogram med löpning både till fots och på skidor. Han var sällan hemma på kvällen, denne sammanbitne enstöring. Han hade sett Jonny Nilssons VM-lopp i Japan på TV och då hade han i all enkelhet bestämt sej för att den grabben skulle han slå.

I det sexsidiga inslaget skrivs Höglin – genom naturreferenser och egenskaper som tystlåtenhet och envishet, men också till fysisk styrka, träningsdisciplin och förmåga att bita ihop och sätta sig över kroppens plågor – in i en konstruktion av svensk idrottsmannatradition som uppvisar en påfallande kontinuitet jämfört med texterna från 1940- och 1950-talen. Han omtalas som en "arvtagare" till den tidigare svenske skridskoåkaren Jonny Nilsson. Också andra svenska skidmän placeras även 1964, 1968 och 1972 explicit i relation till tidigare "föregångare", genom uttryck som "efterträdare", "vår tredje skidkung" eller "vår nye skidkung".[321] Un-

320 *Se* 1968, nr 8, s. 18 – 21.

321 Till exempel *Vecko-Revyn* 1964, nr 5, s. 19; *Se* 1968, nr 6, s. 42 – 43: "Assar Rönnlund är vår tredje skidkung efter Mora-Nisse och Sixten Jernberg"; nr 7, s. 24: "efterträdare på skidtronen"; nr 8, s. 22 – 23; *Vecko-Journalen* 1968, nr 6, s. 50 – 51; *Se* 1972, nr 3, s. 34; nr 4, s. 24: Lundbäck är "vår nye skidkung"; nr 5, s. 29 – 39: TV- och radioguide med tidigare och aktuella olympier, varav några kvinnliga.

der rubriken ”När jag ser Gunnar känner jag igen mig själv som ung!” gissar Sixten Jernberg i *Se* 1968 att ”Gunnar Larsson, ’Hulån’ kommer att bli hans ”efterträdare på skidtronen”. Till Larssons fördelar hör enligt citaten från Jernberg att han, förutom ”gnista, vilja och blick framåt”, har förmågan att ta råd från de äldre, vilket skiljer honom från andra i ”det uppväxande skidsläktet”.[322] Den äldre generationens kunskaper representeras här som värdefulla för en yngre generation. En artikel med rubriken ”Än kan han ge de unga en lektion” från samma år illustreras med en bild på Assar Rönnlund i skidspåret, där närheten mellan motivet och kameran i kombination med kamerans underifrånperspektiv gör att han framstår som stor och kraftfull.[323] Såväl bild som bildtext förefaller dementera de beskyllningar om alltför hög ålder som Rönnlund påstås ha varit föremål för; ”oavsett vilka nya skidäss som kommer att ta över – en sak måste de lära av kämpen Assar: vilja, envishet, ’fighting spirit’”.

Skildringen av Sven-Åke Lundbäcks guldmedaljlopp på 15 kilometer i Sapporo 1972 markerar honom som del av en ung generation av ”popåkare”, men hänvisar samtidigt till ett nationellt arv mellan svenska skidkungar. Sven-Åke Lundbäck är ”[d]en nya tidens skidkung: Ohejdbar uppför, utför och på slätan”.

> Sven-Åke är en vinnare. Han har alla de kvaliteter som fordras av en sådan. Andlig och fysisk styrka. Inre och yttre resning. Han visade sin storhet inte bara när han vann femton kilometer utan lika mycket när han förlorade på trettio. Inga bortförklaringar. Kallt och kort konstaterade han bara: – det stämde inte för mig idag.[324]

Genom markörer som ansträngning och fysisk styrka samt framställningen av en god förlorare förankras Lundbäck i den etablerade konstruktionen av svensk manlig vintersporttradition. Inslaget illustreras bland annat av en stor bild som visar Lundbäck från sidan i kraftfull rörelse

322 *Se* 1968, nr 7, s. 22 – 25.

323 *Se* 1968, nr 9, s. 36 – 37.

324 *Se* 1972, nr 7, s. 19 – 20.

och hans tävlingsinsats beskrivs genom ordval som ”vräkte sej fram” och ”kraftsprutande stavtag” mot målet. Det därpå följande uppslaget rymmer en liknande representation av silvermedaljören Hasse Börjes, som påstås ha ”överträffa[t] sig själv” och dragit ”iväg som ett frustande ånglok i starten” medan konkurrenten Keller ”trippade som en balettdansör”.[325] Här antyds alltså en feminisering av den (västtyske) kontinentale åkaren, trots att denne faktiskt vann duellen och tog guldmedaljen.

Sammanfattningsvis kan det konstateras att konfigurationen av en svensk vinteridrottsman uppvisar en påfallande stabilitet under hela perioden 1948 – 1972. Representationer av nationella framgångar i de nationellt kodade vintersporterna präglas av kontinuitet, vilket tyder på att de diskurser som länkar samman maskulinitet, nation och en disciplinerad och fysiskt stark manskropp har fortsatt kulturell relevans för gestaltning av nationell framgång på den internationella idrottsarenan. Men som kommer att diskuteras härnäst framstår maskuliniteten under 1960-talet som allt mer komplex, och fler former för maskulinitet tillgängliggörs för veckopressläsaren. Ett parallellt mansideal – och idrottsmannaideal – kristalliseras kring den moderne ”playboyens” gestalt, och detta är en form av maskulinitet som i flera avseenden står i skarp kontrast till den asketiske idrottsmannen som etablerad typ. Medan den senare omges av nostalgiska markörer för tradition, ära och gamla dygder, är den hedonistiske playboyen ett utpräglat modernt ideal inriktat på nuet och stunden, och på njutning snarare än uppoffring.

Den nye (idrotts-)mannen: ”playboymaskuliniteten”

De stora svenska framgångarna uppmärksammades, som föregående avsnitt visat, alltjämt stort i veckopressens OS-rapportering på 1960-talet. Men generellt blir bevakningen av OS nu mindre nationellt inriktad, medan material om de stora internationella stjärnorna och profilerna tar större plats. Medieteknologiska förändringar spelade in här, eftersom TV:s

325 *Se* 1972, nr 7, s. 22 – 23.

genombrott gjorde att veckopressen fick inrikta sig mer på kringmaterial som kunde intressera den publik som redan hade sett händelserna på TV.[326] Men framförallt tog veckopressen intryck av en mer internationellt inriktad ”stjärn”-kultur. Garry Whannel har med utgångspunkt i fotbollsspelaren George Best och boxaren Muhammed Ali diskuterat hur 1960-talets idrottare gjordes till moderna mediestjärnor i den brittiska sportjournalistiken. Sportens idoler representerades som företrädare för ett ungt och upproriskt mansideal, där kvinnoaffärer och utseendemässig stil – frisyrer och kläder – blev ingredienser i den mediala bilden av sportens idoler. De stora idrottsmännen liknades vid populärkulturens stjärnor, som till exempel the Beatles.[327] I framförallt *Se*s OS-material blir det uppenbart att idrottsmannaideal delvis omförhandlas i förhållande till en ny form av maskulinitet – den världsvane playboyen. I denna nya konfiguration av maskulinitet är manskroppen alltjämt central, men definieras på nya sätt som bröt med den tidigare betoningen av disciplin, självövervinnelse och plikter. Genom liberala diskurser formuleras, särskilt i *Se*, en ung, oberoende och sexuellt frigjord maskulinitet i opposition mot en äldre generations pliktmoral.

Den amerikanska herrtidningen *Playboy* hade startats redan 1953 och var runt 1960 ett populärkulturellt fenomen i hela västvärlden. Tidningen profilerade sig genom ett avståndstagande från det kalla krigets amerikanska hem- och familjeorientering. Den vände sig emot vad som uppfattades vara ett i samtiden dominerande mansideal, där mannen ansågs ha blivit en ”domesticerad” försörjare och familjefar i ett hem styrt av kvinnor och kvinnliga värden – en modell för könrelationer som hade fått sitt tydligaste populärkulturella uttryck i det tidiga femtiotalets Hollywoodfilm. *Playboy* stod för en ung och självständig maskulinitet som inte ville låta sig bindas av vare sig kvinnors eller samhällets krav på förpliktelser och åtaganden. Istället predikades en fartfylld och äventyrlig livsstil, kännetecknad av sexuell frihet, festande, snabba bilar och lyxkon-

326 Bo Reimer, *Uppspel. Den svenska TV-sportens historia*, Stockholm 2002; Wallin 1998.

327 Whannel 2002, s. 109 – 128.

sumtion. I centrum stod en man som inte behärskade sig och inte okritiskt övertog en tidigare generations pliktmoral och inriktning på kollektivet, utan som tvärtom gjorde hedonismen till ett ideal och förväntade sig omedelbar och individuell behovstillfredsställelse.[328]

Bill Osgerby har hävdat att denna nya form av maskulinitet möjliggjordes av strukturella omvälvningar och diskursiva öppningar kring sexuell moral i samband med det andra världskriget. En ”ethic of fun” växte sig under decennierna efter krigsslutet allt starkare som en kulturell underström då västvärldens ekonomiska välstånd ökade.[329] Osgerby ser playboyen som en ny form av borgerlig maskulinitet som var anpassad till ett liberalt och modernt fritids- och nöjesinriktat konsumtionssamhälle, och som formulerades som ett avståndstagande från en tidigare behärskad manlighet:

> In his taste for unabashed pleasure seeking and less inhibited forms of (hetero)sexual expression, the ”young man of action and acquisition” initiated and experimented with new cultural forms and lifestyles that laid the basis for a middle-class habitus – a realm of cultural behaviours, attitudes and dispositions – reconciled with the demands of a modern consumer society.[330]

Idealet var präglat av kalla kriget, där individualitet och konsumism som kulturella ideal kontrasterades mot kommunismens förmenta likriktning, konsumtionsmässiga knapphet och gråa levnadssätt. Det är därmed inte förvånande att playboyen framför andra, den teknikorienterade och välklädde förföraren James Bond, fick ställning som en kulturell ikon – även i Sverige då de tre första filmerna om agenten hade premiär 1963, 1964 och 1965.[331]

---

328 Bordo 1999, s. 119 – 121; Bill Osgerby, *Playboys in Paradise: Masculinity, Youth and Leisure-style in Modern America*, Oxford 2001, s. 71 – 75, 124, 139, 145.

329 Osgerby 2001, s. 9 – 11, 72, 142, 143, 162 – 163, 203.

330 Osgerby 2001, s. 7, jämför även s. 145.

331 Marie Cronqvist redogör för det bemötande som de tre första Bondfilmerna – *Agent 007 med rätt att döda*, *Agent 007 ser rött* samt *Goldfinger* – fick bland filmkritiker och kulturdebattörer, Cronqvist 2004, s. 230 – 234.

Från och med 1964 är det tydligt att *Ses* OS-bevakning utgör ett forum för en ny formulering av manlig identitet. *Fib aktuellts* start året innan hade inneburit den moderna herrtidningens introduktion på svensk veckopressmarknad, och i den nya konkurrenssituationen rörde sig även *Se* i samma riktning.[332] Som Anja Hirdman pekat på i sin undersökning av *Fib aktuellt* måste de allt mer avklädda bilderna på kvinnokroppar vid mitten av 1960-talet förstås som del av ett avståndstagande och uppror mot gamla värderingar och konventioner kring sexualitet. De ger uttryck för konsumtionsideal genom framställningar av mannen som en driftsvarelse som konsumerade kvinnor på samma sätt som han konsumerade andra varor och nöjen.[333]

Inför sommarens kommande OS i Tokyo publicerar *Se* 1964 ett bildrikt inslag om nöjeslivet och de japanska kvinnorna. Redan omslaget lockar med rubriken ”FLICKOR I MASSOR! 6 sidor om Tokyos hektiska nöjesliv”.[334] Här syns bilder från shower och kvinnor visas med fullt synliga nakna överkroppar på bilderna. Detta är bildrepresentationer som omsätter en kolonial världsbild där ”utom-västerländska” och därmed ”exotiska” kvinnor visas på ett annat och mer sexualiserat sätt än svenska och västerländska kvinnor – det skulle dröja ännu några år innan *Se* publicerade bilder av svenska kvinnor med blottade bröst.[335] Med rubriker som ”Grabbar, se upp! (kort handledning i konsten att umgås med japanska nattklubbs-flickor)” och ”Japanska sånger, amerikanska priser” varnas den läsare som vill åka till Japan för risken att bli lurad.[336]

---

332 Under 1960-talet blev veckopressmarknaden allt mer specialinriktad, och tidningarna kom att inrikta sig på antingen kvinnor eller män på det gamla familjetidningskonceptets bekostnad, Larsson 1989 s. 143. Då pornografin släppts fri i Sverige vid mitten av 1960-talet drev *Fib aktuellt* och konkurrenten *Lektyr* varandra till att tänja gränserna för vad som kunde tillåtas när det gällde att visa sex i text och bild, Jonsson 2002, s. 202.

333 Hirdman 2001, s. 95 – 100; Osgerby 2001, s. 127 – 130, 201.

334 *Se* 1964, nr 2.

335 Hirdman visar att *Fib aktuellt* 1965 gör stor skillnad mellan moraliskt oklanderliga svenskor och icke-västerländska kvinnor, där de sistnämnda också förevisas mer lättklädda i bildmaterialet, Hirdman 2001, s. 92 – 93. Jämför Lutz & Collins 1993, s. 115 – 116, 136 – 139.

336 *Se* 1964, nr 2, s. 16 – 21.

En sexualiserad förevisning av japanska kvinnor förekommer dock inte endast i *Se*, med dess maskuliniserade tilltal. Också i *Idun/Vecko-Journalen* finns fyra bilder på japanska ”geishor” som del av ett 11-sidigt inslag om Japan inför spelen i Tokyo. På en av bilderna från det som kallas ”striptease” och ”parisisk” revy förevisas dessa kvinnor med blottade bröst. Detta är därmed en bildkonvention som inte begränsas till herrtidningen – vilket understryker att det är en kolonial diskurs som möjliggör denna representation.[337]

När sedan spelen i Tokyo drar igång uppmärksammas nöjesliv och japanska kvinnor återigen. I *Ses* ”Hit går de trötta olympierna!” sägs ”olympierna” (underförstått manliga) hyra kvinnligt sällskap i form av japanska ”geishor”.[338] Också här visas blottade kvinnobröst. Idrottaren representeras som en fri och nöjeslysten ung man som långt ifrån enbart tänker på plikterna som svensk idrottsrepresentant. Efter urladdningen på tävlingsbanan är han ”trött”, och alkohol och lättklädda kvinnor framstår som välförtjänt rekreation. Utländska kvinnor framställs som varor att köpa och konsumera i en erövringsinriktad syn på manlig sexualitet. Det är här påfallande att talet om fri sexualitet – och här var *Se* i högsta grad en av rösterna i debatten – tycks handla om att göra kvinnor mer sexuellt tillgängliga för män snarare än om att säkerställa kvinnors sexuella frihet.[339]

Detta sätt att uppfatta könsrelationer och manlig sexualitet fick sitt främsta forum i herrtidningarna – men inte bara där. Som Lena Lennerhed har understrukit fördes könsrollsdebatten och sexualdebatten parallellt vid början av 1960-talet och det fanns, trots att båda dessa hade ett ursprung i ungliberala kretsar, få kopplingar och kontakter mellan dem. Den sexliberala rörelsen utgjordes framförallt av män och den fria kärleken hade få kvinnliga förespråkare.[340] Att särskilt stark fokus läggs på

337 *Idun/Vecko-Journalen* 1964, nr 43, s. 42 – 44.

338 *Se* 1964, nr 43, s. 20 – 23.

339 Hirdman 2001, s. 84 – 86.

340 Lennerhed 1994, s. 117, 232. Kleberg framhåller att kvinnorörelsen ifrågasatte könsimplikationerna av den liberala och individualistiska sexualitetsdebatten, och vissa debattörer tyckte sig se en underliggande ”playboyideologi”, Kleberg 1999, s. 178.

olympiers sexualitet just 1964 svarar mot att 1964 och 1965, enligt Lennerhed, markerade kulmen på en livlig offentlig sexualdebatt, där krav på liberalisering av sexuella moraluppfattningar framfördes utifrån liberala ståndpunkter om individens rättigheter.[341]

Idrottsmännens drickande, festande och sexuella utsvävningar lyftes nu fram utan fördömanden. Under rubriker som ”Olympiad hela natten!”, ”Miljonärer, lyxbilar, skrål och svenska valser” och ”Därför hittade SE flickorna, champagnen och swimmingpoolen”, skildras ett hektiskt nattliv i Innsbruck – värdstad för vinter-OS 1964 – i inslag som domineras av bilder från olika nöjesställen.[342] Kontrasten mellan detta nöjeslystna och världsvana playboyideal och 1948 års uppladdning med ”en stilla poker om en lingondricka” är påfallande.[343] Reportaget med rubriken ”OS-kungarna är inga helgon!” understryker att den moderne idrottsmannen görs till företrädare inte bara för en ny sorts maskulinitet utan också för ett förändrat förhållningssätt till idrott, då tidningen påstår sig kunna avslöja ”sanningen bakom myten att olympiaderna är kusliga slagfält för idel robotar, hårt disciplinerade asketer, träningsfanatiska övermänniskor… Verkligheten är en annan!”. Idrottsmännen omtalas som playboys och slarvrar ”som mest tänker på flickor och flaskor och favoritbilen”, och ”halsar bira” med konkurrenterna.[344] I ”Kungarna vinner på kraft!” hävdas att kraft och styrka är det som segrarna i Tokyo har gemensamt och som kommer att krävas i idrottsvärlden i framtiden: ”Slut på plågsam hårdträning – fantomerna visar nya vägar!”.[345] Idrottsmannens kropp framställs här inte som varandes i behov av disciplin och tukt; tvärtom ska mäns kroppsliga njutningslystnad bejakas.

Idrottsmännens manlighet tycks bekräftas lika mycket av ett fartfyllt och frigjort fritidsliv utanför idrotten som av själva prestationerna

341 Lennerhed 1994, s. 99, 247.

342 *Se* 1964, nr 6, s. 16 – 19; nr 8, s. 38 – 39.

343 *Se* 1948, nr 32, s. 20.

344 *Se* 1964, nr 41, s. 68 – 71.

345 *Se* 1964, nr 44, s. 58 – 61.

på träning och tävlingsbana. Den träning som tidigare setts som i positiv bemärkelse karaktärsdanande kan nu istället framställas som tråkig och enformig. Det syns rentav en beundran för den idrottsman som trots att han inte tränar fanatiskt och tillbringar kvällarna på rökiga barer ändå klarar av att prestera i tävlingar. Ett explicit avstånd markeras till gamla asketiska idrottsmannaideal och en tidigare ”fakirlinje”.[346] Om simmaren Alain Gottvallès försäkras att ”Han som just satt ett fantastiskt världsrekord på 100 meter fritt med 52,9 är ingen asket. Han är en playboy, en pajas, en sprattelfransk 22-åring”. Inte heller Bob Hayes väg till Tokyo påstås ha ”följt asketismens torftiga spår”.[347]

Friidrottaren Dave Bedford rapporteras 1972 dricka ”fyra stora öl” varje dag, och den amerikanske toppsimmaren Mark Spitz sägs vara en vanlig kille med vanliga intressen – definierade som resor samt ”vin, kvinnor och sång” – som dock simmar varje dag ”även om jag råkar vara bakfull”.[348] Han gestaltas som en frispråkig ”bad boy”, vilket inte framstår som något negativt utan passar väl in i konstruktionen av en hedonistisk och självständig maskulinitet som går sin egen väg oberoende av sociala konventioner. I ”Är det farligt att älska kvällen innan för olympier?” får ordet ”asket” återigen markera någonting som är förlegat; ”[å]sikten att en idrottsstjärna måste leva som en asket – den är föråldrad”, som en kommentar till de sexuella möten som påstås utspela sig i olympiabyn. I polemik mot det som uppfattas som föråldrade tankegångar om avhållsamhet konstateras att ”sex och idrott hör ihop”.[349] Den moderne mannen kan inte förväntas avstå från att utöva sin (hetero-)sexualitet – inte ens under olympiska spel.

Vid vinter-OS i Grenoble 1968 framstår fransmannen och tredubble alpine guldmedaljören Jean-Claude Killy som den mest omskrivne företrädaren för denna nya maskulinitet. Här är avståndet stort till de fe-

346 *Se* 1964, nr 44, s. 74.

347 *Se* 1964, nr 41, s. 70 – 71. Se även *Se* 1968, nr 6, s. 38 – 41: ”När solen gått ner vallar skidlejonen om till pop”, ett uppslag som domineras av en panoramabild över nöjesstället ”Zoom”.

348 Citaten i tur och ordning från *Se* 1972, nr 34, s. 35; nr 38, s. 26; nr 34, s. 40.

349 *Se* 1972, nr 35, s. 19 – 20.

miniserande och förlöjligande omdömena om alpin skidåkning som var vanliga tjugo år tidigare. Inslagen om Killy omfattar den moderne playboyens alla markörer: kvinnor som trånar, intensivt nöjesliv och dricka nde, risktagande i den farliga störtloppsbacken och äventyrliga hobbies som tjurfäktning och bilsport. *Se* sätter när det gäller honom stora rubriker i form av citat följda av utropstecken, till exempel ”Jag tar alla risker som finns!” och ”Livet får inte vara en ankdamm!”. Killy syns på dramatiska aktivitetsbilder från slalomtävlingarna, men också på bilder som föreställer honom ute i nöjeslivet.[350]

Under rubriken ”Dramat om Killy och champagnen” kallas Killy för ”Den store. Utförsfantomen. Kvinnotjusaren” och syns på en bild som täcker hela uppslaget sträcka ut sig i en pool med glas och tallrik bredvid sig. Han påstås ha varit så berusad av de ”fem magnumbuteljer champagne” som gått åt då guldmedaljen firats med lagkamraterna att prisceremonin fått skjutas upp, och ha betett sig på ett sådant sätt att svenska längdskidåkerskan Toini Gustafsson sett ”alldeles förskräckt ut”.[351] Killys maskulina våghalsighet ställs här mot Gustafssons nordiska och feminina respektabilitet (vilken kommer att diskuteras närmare i nästa kapitel).[352] Även *Vecko-Revyn* skildrar Killy som ”en lyxmatador som fräser runt i sportbil mellan olika skidorter, har en flicka på varje högfjällshotell” och ett rykte som ”playboy och flickjägare” och ”Alpernas Casanova”. Samtidigt odlas inte myten om playboyen Killy lika grundligt här som i *Se*, där tilltalet tycks rikta sig till en man som föreställs drömma om en tillvaro liknande Killys. I *Vecko-Revyn* konstateras det istället att ryktena om Killys festande förmodligen är överdrivna, eftersom han om de var sanna ”knappast [skulle] ha orkat släpa sig fram till startlinjen”.[353] Inte heller *Vecko-Journalen* idealiserar fransmannens tillvaro så som *Se* gör utan förefaller mer distanserad. Men även här uppmärksammas Jean-

350 Citerade rubriker från *Se* 1968, nr 7, s. 19; s. 20. Jämför även nr 6, s. 37, 41; nr 9, s. 34, 35.

351 *Se* 1968, nr 8, s. 30 – 31.

352 Om begreppet respektabilitet, se Skeggs 2000.

353 *Vecko-Revyn* 1968, nr 8, s. 36.

Claude Killy och knyts samman med barer, racerbilar och stora skaror med beundrarinnor.[354] I *Vecko-Revyn* och *Vecko-Journalen* återfinns också några utslag av vad som skulle kunna kallas för en heteronormerad ”kvinnlig blick” på denne fransmans kropp – något som annars är sällsynt. Killy beskrivs som en ”snygg, blond, blåögd och välväxt” man som ”är för fransyskorna vad Brigitte Bardot är för deras män”, samt som ”spelens utvikningspojke numro ett” iklädd ”sidenskimrande mörkblå arbetsdress, där inte en muskel doldes för åskådaren”.[355]

Dessa exempel på en ”kvinnlig blick” kan kopplas samman med den större uppmärksamhet av mäns utseende som 1960-talets populärkultur och playboyideal medförde. Snygga och moderiktiga kläder signalerade världsvana och förmåga att attrahera vackra – och många – kvinnor. Det kan noteras att mäns utseende nu kommenteras i större utsträckning även i *Se*, som från och med 1964 ibland också utser ”vackraste” manliga olympiern som en motsvarighet till den återkommande utnämningen av ”snyggast” och ”vackrast” bland de kvinnliga olympierna (även om man förvisso inte utnämner ”sexigaste” mannen).[356] Omvårdandet av det yttre framstår som en legitim angelägenhet också för män, som framgår av ett uppslag i *Se* 1972 där hockeymålvakten Leif ”Honken” Holmqvist fotograferats under ett besök på en ”skönhetssalong” i Sapporo. En hårfrisörska borstar hans hår och håller en hårfön mot hans huvud.[357] En uppdaterad och modern klädstil hörde till playboyens markörer, samtidigt som fåfängans feminina konnotationer avvärjdes genom herrtidningsgenrens betoning av heterosexuella relationer, där kvinnor bekräftade mäns status inför varandra som ”kvinnokarlar”. Den moderna herrtidningens bil-

354 *Vecko-Journalen* 1968, nr 6, s. 48. Killy syns även i nr 7, s. 17 – 18; nr 8, s. 50.

355 *Vecko-Revyn* 1968, nr 8, s. 36 (första två citaten); *Vecko-Journalen* 1968, nr 6, s. 48 (de sista två citaten).

356 *Se* 1964, nr 7, s. 60 – 61: ”vackraste manliga deltagare” utnämns i det summerande inslaget ”Roligast, tokigast, löjligast och vackrast”; *Idun/Vecko-Journalen* 1964, nr 5, s. 18 – 21: en man utnämns till ”SNYGGAST i olympiastan”; *Se* 1972, nr 7, s. 26: Det påstås vara ”orättvist” att ”en kille som har så mycke [sic!] i benmuskulaturen dessutom ska se ut som en nordisk dundergud”.

357 *Se* 1972, nr 6, s. 24 – 25.

der på nakna kvinnor fungerade som garanti för heterosexualitet i en homosocialt orienterad manlig kommunikation. Som Anja Hirdman har framhållit konstrueras gemenskap mellan män *via*, men inte *på grund av*, kvinnor, till skillnad från kvinnotidningars tilltal där den heterosociala relationen till mannen framstår som det primära. I likhet med tidigare maskulina ideal var denna nya form av maskulinitet främst inriktad mot homosocial status.[358] Samtidigt bör, i linje med Eve Kosofsky Sedgwicks resonemang om homosocialitet, de destabiliserande och "queera" dimensionerna av "playboymaskulinitetens" homosociala band också uppmärksammas.[359] Här finns element som motsäger den heteronormativa konfigurationen av maskulinitet. Ett exempel på en sådan destabiliserande gestaltning är då den tonårige Mark Spitz i *Se* 1968 beskrivs på ett närmast erotiserande sätt som påminner om beskrivningar av kvinnor; "En mycket sympatisk pojke, smidig, stark, välgymnastiserad – med bronsfärgad hy, mörkbruna ögon och svart hår. Vackra, vita tänder". Härpå följer en markering av heterosexualitet som framstår som kompenserande, då det hävdas att "flickvännerna [...] tycker han ser ut som en prins".[360]

De svenska idrottsmännen framstår förvisso knappast som de främsta företrädarna för "playboymaskuliniteten" – de hade förstås inte tillnärmelsevis samma stjärnglans eller trovärdighet som världsvana, rika och stilfulla playboys som exempelvis Jean-Claude Killy. Men även de knyts an till den nya maskuliniteten genom att de representeras som en ung och nöjeslysten generation av idrottare som vill tjäna pengar på sin idrott och inte accepterar idrottens traditionella pliktmoral. Björn Ferm, guldmedaljör i modern femkamp, syns 1968 dansande och skålande med några mexikanska musiker, med bildtexten: "Visst får väl en guldmedaljör som

358 Hirdman 2001, s. 274 – 275. Ett exempel på hur manlig gemenskap konstrueras via omdömen om kvinnor finns i *Se* 1968, nr 44, s. 43, i "Tecknar-Anders" avslutande kommentar till spelen i Mexico City; "vi utsända tycker framförallt att det ska bli trevligt att komma hem och se ett par riktiga kvinnoben. Det fanns inte här…". Jämför Osgerby 2001, s. 127 – 130, 201.

359 Eve Kosofsky Sedgwick, *Between Men: English Literature and Male Homosocial Desire*, New York 1985.

360 *Se* 1968, nr 42, s. 36 – 37.

Ferm slå runt lite på kvällen!".[361] Löparen Anders Gärderud citeras i en intervju då han framhåller att han inte är någon "asket" utan gillar öl och en prilla snus. Han uttrycker också missnöje med toppidrottens villkor, klagar över det enformiga livet vid uppladdningen inför spelen och beklagar sig över att dagarna bara går ut på att träna, äta och sova och helt enkelt är "jävligt tråkiga". En underrubrik lyder "Jag nästan spyr på den här träningsbanan. Jag tror alla går omkring och känner sej instängda!". I artikeln kallas han "frifräsare", ett rykte han själv menar uppkommit genom att han "aldrig dagtingar med [sin] övertygelse" utan tränar på sitt eget sätt. Gärderuds självständighet understryks vidare då han påstår att "dom makthavande [vet] att jag skulle göra tvärtemot om dom gav några order" och att han är "en fighter" endast då han vill vara det – "annars ger jag fan i allt". Om konkurrenten Jim Ryun, känd för att vara noggrann i sin träning, kommenterar Gärderud "[a]lla kan göra hans tider bara man tränar som en idiot" och "[p]locka ner en neger från ett träd långt borta från civilisationen och låt honom träna, så ska du få se på tider!".[362] I skarp kontrast mot en tidigare självklar syn på träning som uppbygglig och som markör för en maskulin karaktär som förtjänat sina framgångar genom hårt arbete framträder här således ett synsätt där den prestation som enbart bygger på en stor mängd träning är mindre märkvärdig. Gärderud själv framstår som en modern man och företrädare för en ung generation av svenska idrottsmän som inte är beredda att göra vilka uppoffringar som helst för idrottsframgångarnas – eller nationens – skull.

Simmaren Gunnar Larsson ger uttryck för ett liknande missnöje med sin satsning inför sommar-OS 1972 som Gärderud. Inslagets rubrik ropar ut "Ibland har jag lust att ge fan i alltihop!" och Larsson beklagar sig här över att han "inte ens [har] fria badbrallor". Han jämför sig med andra idrottare som tjänat gott om pengar på sitt idrottande och säger sig vara

361 *Se* 1968, nr 43, s. 42 – 43.

362 *Se* 1968, nr 41, s. 39. Kopplingen mellan svarta och "naturlig" idrottstalang i citatet diskuteras i kapitel fem.

uttråkad av all träning, klagar över smärtor i kroppen och påstås helst vilja åka hem igen.[363] I båda nämnda inslag kan svordomen ”fan” noteras, liksom i rubriken om femkamparen Björn Ferm 1968: ”Guld-Björn: Släpp mej för fan!”.[364] Svordomarna tycks följa med *Se*s nya frigjorda maskulinitet, som en markör för ett avståndstagande från konventioner.

Även i framställningar av svenska längdskidåkare – präglade av kontinuitet genom betoningen av viljestyrka och kroppsdisciplin som något utmärkande för det ”svenska” – markeras de unga vid några tillfällen som en sorts nya, *moderna* idrottsmän. En ung skidåkargeneration får i rapporteringen från vinter-OS i Sapporo 1972 beteckningen ”popåkare”, och typiska referenser till populärkulturen och till ett nytt manligt frisyrmode kombineras här med mer traditionella hänvisningar till en kämpande manskropp: ”popålderns långslitare som bara har en tanke under frisyren – att vinna eller i alla fall fightas för att vinna”.[365] Denna unga manlighet tycks bära med sig en möjlighet till ett brott i konstruktionen av en svensk skidåkningstradition som ärvs mellan generationer av män:[366]

> [Sven-Åke Lundbäck] är den nya tidens skidåkare. Förr sa dom bara ’Ja och nej!’. Snusade och drog sej tillbaka. Men nu har svensk skidsport fått en PR-man som kan svara för sig själv – som är öppen och utåtriktad. Den här grabben trivs lika bra på Bryggan i Luleå – Stadshotellets dansgolv – som i skidspåret. Han tillhör The Young Generation.[367]

Med inslag av upproriskhet och en udd riktad mot det etablerade samhällets betoning av måttfullhet och uppoffring bar den nya maskuliniteten med sig ett tydligt avståndstagande från tidigare idrottsmannaideal, som framgår av inslagen om Gärderud och Larsson som diskuteras ovan. Det är inte kroppsliga uppoffringar i nationens namn som gestaltas här, sna-

363 *Se* 1972, nr 30, s. 4 – 7.
364 *Se* 1968, nr 43, s. 42.
365 *Se* 1972, nr 4, s. 24.
366 *Se* 1972, nr 7, s. 19.
367 *Se* 1972, nr 7, s. 20.

rare framstår idrottsmän som individualister och livsnjutare. Det innebar också att gamla amatöristiska idrottsideal var möjliga att ifrågasätta. Även om playboyen kanske främst var en identitetsskapande fantasi var det uppenbart att en liknande livsstil krävde pengar och det är därför följdriktigt att inställningen till idrottsmannens ekonomiska kompensation nu blir uttalat positiv.[368] Killy berättas ha ”blivit miljonär på sina framgångar i backarna” och de pengar som Killy och de andra ”utförskanonerna” tjänar ”under bordet” från tillverkare av skidutrustning betraktas som välförtjänta.[369] *Se* ställer sig tydligt på denne moderne (idrotts-)mans sida – han kunde inte förväntas offra tid och kraft utan ekonomiska incitament och ersättning. Idrottens professionalisering representeras som en generationskonflikt, där IOK omtalas som en samling bakåtsträvande ”gubbar” som ”mumlar i skägget” och inte vill se att idrotten, liksom samhället i stort, har förändrats.[370] Den självständige unge mannen agerade efter eget huvud istället för att låta sig styras av kollektivet eller traditionella manliga plikter och åtaganden. Han ville ha ersättning för sitt arbete och möjligheter att konsumera. Den nya formen för maskulinitet måste förstås utifrån generations- och konsumtionsperspektiv, som ett sätt att möta nya tider, delvis i opposition mot 1950-talets konsensus och pliktmoral.

Sammanfattande diskussion

I detta kapitel har jag undersökt hur en svensk publik upprättas och naturliggörs genom texters sätt att implicera, tilltala och (re-)producera ett ”vi”. I denna konstruktion av ett ”vi” upprättas länkar mellan idrottsmän, de som är på plats vid evenemanget (journalister, svenska kungligheter, påhejande publik) och den veckopresspublik som tilltalas. Tilltalet omsätter och tillgängliggör, via hänvisningarna till en förment gemensam (idrotts-)historia och tradition och ett gemensamt framtidsperspektiv,

368 Osgerby 2001, s. 124 – 125.

369 *Se* 1968, nr 8, s. 53.

370 *Se* 1972, nr 6, s. 29, ”Låt gubbarna mumla i skägget, säger Mänty”. Jämför *Se* 1972, nr 8, s. 49, ”En olympiad i lögn [*sic!*] hyckleri och orättvisa”.

ett nationellt ”vi” som en självklar och överordnad identitet. Analysen har också visat hur de betydelser som läggs i det svenska, särskilt vid de vinterolympiska spelen 1948 och 1952, överlappar med och knyts an till det nordiska via representationer av en särskild nordisk sportslighet och känsla för vinteridrott men också av maskulinitet, igenkännbara könsrelationer och hänvisningar till naturen.

Den starka relationen mellan nation och maskulinitet som analyserats i detta kapitel visar sig innehålla delvis motsägelsefulla och både föränderliga och kontinuerliga betydelser. I sammansmältningen mellan nation och maskulinitet framstår den kroppsliga disciplineringen som utmärkande för en hegemonisk version av maskulinitet fram till och med år 1960. Konstruktionen av en nationell idrottstradition gestaltas som ett arv mellan generationer av svenska män, och via representationer av svenska idrottsmäns ansträngande träningsvardag och tävlingsprestationer iscensätts maskulinitet som ett betvingande av manskroppen genom viljekraft. Men analysen har också frilagt en ny, parallell form av maskulinitet från och med 1964, framburen av en ny generation män och framförallt artikulerad i den till modern herrtidning omstöpta *Se*. Med en betoning av självständighet, konsumtion och lustprincipen framstår denna i många avseenden som den kollektivt inriktade, plikttrogna och uppoffrande kroppsdisciplineringens raka motsats. Den disciplinerade maskuliniteten utmanas av denna ”playboymaskulinitets” bejakande av kroppen, där dikotomin kropp–själ i ett allt mer sekulariserat samhälle är mindre kulturellt gångbar.

Således förefaller maskuliniteten (eller maskuliniteterna, för att tala med R. W. Connell) bli mer komplex, och en större repertoar av positioner tillgängliggörs för läsaren. Men denna nya, unga och moderna version av maskulinitet fungerade också bevarande. ”Playboymaskuliniteten” stod för en generationsomvälvning vars bejakande av moderna konsumtionsideal och liberala sexualsyn utmanade den etablerade, respektabla manligheten, men inte rymde någon egentlig kritik mot samhällets grundläggande organisering. Samhällets klass- och könsrelationer läm-

nades – som Bill Osgerby med en referens till populärkulturens playboy framför alla, James Bond, uttrycker det – ”shaken, not stirred”.[371]

Även ”playboymaskulinitetens” betoning av mäns kroppsliga utlevelse konstruerade det agerande manliga subjektet som sportens huvudfigur, även om han nu också kunde vara en modern stjärna vars liv utanför tävlingsbanorna utmärktes av konsumtion av kvinnor, alkohol och statusprylar. Under undersökningsperioden finns det därmed en kontinuitet genom iscensättningen av en man som vet vad han vill, vare sig detta är att vinna en OS-medalj för sitt land eller att roa sig. Det är också viktigt att notera att den traditionella konfigurationen av svensk maskulinitet, som kroppsdisciplinering och -ansträngning, omsätts även 1964, 1968 och 1972 i skildringar av svenska manliga vinteridrottares framgångar. Nationen framstår här som överordnad generationsaspekten, då en traditionell form för maskulinitet ägde fortsatt relevans som meningsskapare när det handlade om iscensättning av nationella triumfer.

371 Osgerby 2001, s. 14.

KAPITEL 4

Femininitetens konfigurationer, tematiker och utmaningar

> If cultural resources offer conflicted and complicated ideals, ones that call forth a crisis in stable gender norms, then women's sports, which have the power to press the boundaries of gender ideals, not only take place at the cross-roads of conflicting ideals, but constitute one of the most dramatic ways in which those conflicts are staged and negotiated in the public sphere.[372]
>
> – Judith Butler

På vilka sätt har den potential som Judith Butler tillskriver kvinnlig idrott – som en plats där förhandlingar av motstridiga ideal och omformuleringar av kvinnokroppens konfiguration är möjliga – kommit till uttryck eller undertryckts i historiens diskursiva praktiker? Diskussionen i föregående kapitel visade att idrotten som medierad representationstradition var en arena för iscensättning av maskulinitet genom agerande, kraftfulla och målmedvetna kroppar och karaktärer. Idrottsmannen gjordes till en nationell symbol och förvaltare av nationell ära, traditioner och förhoppningar vid internationella idrottsevenemang. Mot denna bakgrund ska jag nu diskutera hur kvinnliga olympier begripliggjordes kulturellt. Kapitlet är upplagt på så sätt att jag först undersöker det övergripande mönstret för femininitetens konfiguration genom analyser av representationer av kvinnliga karaktärer och kvinnokroppar i text och bild. Jag pekar på hur dessa struktureras av heteronormerande könsdikotomier knutna till den nationella gemenskapens funktion. Längre fram i kapitlet undersöker jag hur det maskulint och nationellt kodade idrottssammanhanget också öppnar möjligheter för omförhandling av dominerande normer för femininitet, vilka destabiliseras i skärningspunkterna med nation och ålder. Kapitlet är tematiskt upplagt på ett sätt som svarar

372 Butler 1998, s. 108.

mot den stabilitet över tid som befunnits vara utmärkande för femininitetens konfiguration i veckopressens OS-material under perioden.

Tidskontext: folkhemshusmodern och könsrelationernas omvandlingar

Den feministiska forskningen om kön, nation och nationalism har lyft fram att könens åtskillnad och olikhet har konstruerats som en förutsättning för stabila kollektiva identiteter.[373] Dessa perspektiv är relevanta för att förstå perioden mellan andra världskrigets slut och 1970-talets början. Som Yvonne Hirdman har visat var folkhemmet en samhällsvision om ordning, djupt präglad av 1930- och 1940-talens vetenskapstro och funktionalism. Den tidiga socialismens utopier om män och kvinnor sida vid sida i det produktiva lönearbetet hade gjort tyst sorti efter sekelskiftet 1900 och arbetarrörelsens samhällsförändrande ambitioner kom i fortsättningen att göra halt vid ”hemmet, kärleken och sexualiteten”.[374] Den nya ”folkhemsutopin” presenterade sig enligt Hirdman som

> en lösning […] fri från könskonflikter, därför att den byggde på ett genuskontrakt, där uppdelningen av områden, sysslor och egenskaper tilldelades könen enligt ett särartsfilosofiskt tänkande, där mannen sköter ’affärerna’ och kvinnan barn och hem.[375]

Det socialpolitiska program och de reformer som utformades under 1930- och 1940-talen ordnades i enlighet med en könsdikotomi och kom också under lång tid att verka för att reproducera en könad samhällsordning. I syfte att säkra den så kallade befolkningsfrågan skulle livet genom folkhemsprojektet ordnas – ”läggas till rätta”, som Hirdman har uttryckt det. Den strukturfunktionalistiska strävan efter ”var sak på sin plats” förankrade kvinnorna starkare i hemmen, vilka liksom barnen skulle skötas enligt vetenskapens och rationaliteten principer. Detta medan män-

373 Ahmed 2000; McClintock 1995; Yuval-Davis 1997.

374 Hirdman 2000, s. 79.

375 Hirdman 2000, s. 80.

nen skötte samhället, med hemmet som en viktig plats för rekreation och konsumtion. Könens olikheter konstruerades således som komplementära och knöts till samhällets funktionalitet.[376] Utmaningar mot könsdikotomin blev följaktligen problematiska, eftersom de föreföll ifrågasatta själva grunderna för samhällets ordning, konsensus och harmoni.

Yvonne Hirdman har, vilket berörs inledningsvis i denna avhandling, urskiljt tre faser för samhällsekonomiskt ordnande av könsrelationer efter andra världskriget: ”hushållskontraktet” 1946 – 1961, ”jämlikhetskontraktet” 1961 – 1976 samt ”jämställdhetskontraktet” från 1976. ”Hushållskontraktet” betecknar en period då den övergripande politiska målsättningen om full sysselsättning var manligt normerad kring en familjeförsörjare och hans familj, och byggde på att en stor del av kvinnorna skulle vara i hemmen istället för i lönearbete. Särskilda kvinnolöner fanns inskrivna i LO:s avtal och byggde på – och reproducerade – antaganden om att kvinnor utgjorde en sämre arbetskraft, vilket motiverades genom en uppsjö av argument: kvinnor påstods inte ta lönearbetet på allvar då de ändå skulle bli husmödrar, ha högre frånvaro och vara förändringsovilliga samt kroppsligt svagare, känsligare och mindre teknisk begåvade än män.[377] Inom fackföreningsrörelsen var ”valfrihet” åtminstone till mitten av 1960-talet livskraftig som en paroll och strategi för att företräda de kvinnliga medlemmarna och samtidigt undvika konflikt med manliga medlemmar vars hustrur var hemmafruar eller som oroades över konkurrens från billigare kvinnlig arbetskraft:

> Med ordet ”valfrihet” fick problemet med kvinnors underordning – som aldrig erkändes som ett verkligt problem – sin galanta skenlösning. Ja, man kunde rentav hävda att det var kvinnorna som var de verkligt privilegierade eftersom de hade denna valfrihet, som ju män de facto inte hade.[378]

Kvinnolönerna liksom devisen ”valfrihet” utgick från att kvinnors plats var hemmen och med barnen och utgjorde en institutionaliserad

376 Hirdman 2000, särskilt s. 13, 102 – 103, 114, 135, 159, 188 – 189; Kleberg 1999, s. 22.

377 Hirdman 1998, s. 20 – 34, 40 – 45, 52 – 53, 66, 72 – 76.

378 Hirdman 1998, s. 170.

trivialisering av kvinnligt lönearbete, som betraktades som ett val snarare än en nödvändighet. Skattepolitiken, där den gifta kvinnans lön beskattades som marginalinkomst, bidrog till att forma en tidstypisk kvinnlighet genom att premiera hemmafrutillvaro eller begränsade förvärvsarbetsinkomster för kvinnan. Även förvärvsarbetande kvinnor förväntades kunna sköta hemmet som vanligt; en ekvation som skulle lösas genom rationalisering av hushållsarbetet.[379] Under hela 1950-talet benämndes gifta kvinnor som arbetade utanför hemmet "förvärvsarbetande husmödrar" i den officiella statistiken – en praktik som givetvis säger en hel del om husmodersideologins genomslag.[380]

Under 1960-talet ökade det kvinnliga förvärvsarbetet markant. År 1960 räknades 38% av den kvinnliga befolkningen i arbetsför ålder som förvärvsarbetade i statistiken – tio år senare var motsvarande siffra 60%.[381] Nu, under Hirdmans "jämlikhetskontrakt", började även de gifta kvinnorna att på allvar betraktas som en lösning på ett ekonomiskt problem – den expanderande svenska ekonomins arbetskraftsbrist. Lönearbetet kunde nu förstås som en rättighet också för kvinnor och kvinnolönerna togs successivt bort ur avtalen under 1960-talets första hälft. Begreppet "könsroll" gjorde entré i debatten och förklarade att såväl män som kvinnor kunde tränas till att göra andra saker än de gängse. Inom arbetarrörelsen medförde kombinationen av könsrollssynen, arbetskraftsbristen och arbetarrörelsens traditionella idéer om rättvisa att könskontraktet kunde skrivas om.[382] Liberalerna i folkpartiet hade då redan i valet 1960 och i riksdagen gjort frågan om kvinnorättvisa till sin. De kritiserade valfrihetsdevisen, kvinnolönerna och dubbelarbetet och ropade efter reformer för skatte- och försäkringssystem, och fick så småningom stöd också från socialdemokratiskt håll, särskilt från dess yngre kvinnor. Mot slutet av 1960-talet framstod valfrihet och "både/och" som förlegade politiska vi-

379 Hirdman 1998, s. 93 – 105, 154, 399.

380 Hirdman 1992, s. 201.

381 Hirdman 1998, s. 13.

382 Hirdman 1998, s. 181 – 182, 212 – 213, 281, 400 – 401; Kleberg 1999, s. 258 – 289.

sioner inom den politiska mitten och vänstern.[383]

Men Hirdman påpekar också att ”jämlikhetskontraktet”, trots att det tillgängliggjorde en större repertoar för kvinnlig verksamhet utanför hemmen, också producerade nya normativa mönster. Kvinnors lönearbete koncentrerades till den offentliga sektorn, som symboliskt och reellt blev en slags kvinnlig hjälpreda åt den alltjämt manligt dominerade och kodade industriella sektorn. Arbeten i offentlig sektor möjliggjorde kombinationen av könsneutral integrering och jämlikhet genom lönearbete på det normativa planet, samtidigt som isärhållningens logik genomsyrade de olika verksamhetsområdena. Husmoderns uppgifter och kompetenser – mat, omvårdnad och städning – hade flyttats från hemmen ut i samhället. Kvinnolönerna togs bort men den skilda värderingen av kvinnors och mäns arbete kvarstod, även om språkdräkten hänvisade till kvalificerade och mindre kvalificerade arbetsuppgifter istället för explicit till kön. Kvinnor ingick i lönearbetets kollektiv, samtidigt som den gifta kvinnans lön fortfarande betraktades som ett *bidrag* till familjers – och samhällets – ekonomi, någonting vid sidan av den ”riktiga” (manliga) inkomsten.[384] Och liksom tidigare fick familjen som normerande ekonomisk modell såväl sociala som ekonomiska konsekvenser för människor som levde utanför dessa ramar, till exempel de ensamstående.

Samhällsstrukturell omvandling, liksom de politiska samtal som förs i partier, riksdagsdebatter och fackförbund, kan inte antas ha ett omedelbart genomslag på andra områden. Här kan en benämning som ”jämlikhetskontraktet” bli något missvisande. Då klassperspektivet fick ett allt starkare genomslag mot slutet av 1960-talet uppfattades ”kvinnofrågan” alltmer som någonting som splittrade, och det var först från början av 1970-talet som kvinnorörelsen blev en kraft att räkna med. Offentlig barnomsorg betraktades ännu under 1960-talet som en arbetsmarknadsmässig åtgärd snarare än en jämställdhetspolitisk och det var först un-

383 Hirdman 1998, s. 159 – 167, 250 – 251, 271, 278.

384 Hirdman 1998, s. 197 – 198, 281, 284 – 286, 294 – 297, 302, 314 – 315, 318, 323, 403.

der det påföljande decenniet som daghemsutbyggnaden blev verkligt intensiv. Först 1972 avskaffades sambeskattningen definitivt. Den politik som fördes i praktiken var därmed ofta mer lojal med familjerna än med kvinnoemancipationen. 1960-talet var förvisso inte hemmafruns decennium, men hemmafruideologin behöll alltjämt en viktig meningsskapande funktion.[385]

I sin studie av hem- och familjereportage i svensk TV mellan 1956 och 1969 pekar Madeleine Kleberg på ett stort mått av stabilitet i konstruktionen av kön under hela 1960-talet. Könens olikhet, olika ansvarsområden och kompetenser framställdes här som självklar. Programmen inriktades på kärnfamiljen med kvinnan som huvudansvarig för barn och hem, och jämlikhetsargument framfördes inte ens i de program som tog upp daghem och barnomsorg. TV-programmen hade i huvudsak en moderat könsideologisk utgångspunkt där kvinnor ”skulle kunna tjäna både männen i hemmet och arbetsmarknadens krav på ny arbetskraft”. Den komplementära könssynen var, påpekar Kleberg, socialt snarare än biologiskt grundad; den handlade om samhällets funktion.[386] Deltidsarbete framstod som det sätt på vilket konflikten mellan isärhållningen och samhällets arbetskraftsbehov kunde ”lösas”, även om bristande tillgång till barnomsorg och starka normer kring moderskap alltjämt utgjorde starka incitament att ”stanna hemma” för mödrar med mindre barn.[387]

Idrottskvinnan mellan utmaning och isärhållning

Susan K. Cahn har framhållit att amerikanska mediers representationer av kvinnliga idrottare under hela 1900-talet präglats av en tendens att framställa dem i enlighet med etablerade normer för femininitet, genom en betoning av skönhet, förment ”feminina” karaktärsdrag och intresse för kläder, matlagning eller sömnad. På ett motsvarande sätt kom kvin-

385 Kleberg 1999, s. 186, 234, 291 – 292.

386 Kleberg 1999, citat från s. 257, se även s. 22, 139, 215, 234, 291 – 293.

387 Hirdman 1998, s. 212 – 213; Sköld 1998, s. 86, 143.

noidrottens förespråkare inom det amerikanska utbildningssystemet, i försöken att undkomma den stigmatisering av kvinnlig idrott som blev allt mer påtaglig då medvetenheten om kvinnlig homosexualitet ökade från 1930-talet och då kärnfamiljsidealet fick ett starkt genomslag i det därpå följande kalla krigsklimatet, att lägga tonvikt på idrotten som en behagfull lek och väg till skönhet och charm enligt heterosexuella normer. Idealiserade bilder av den kvinnliga idrottaren som skönhetsdrottning och mannekäng måste, enligt Cahn, förstås som ett sätt att bemöta utmaningen mot den etablerade (köns-)ordningen då kvinnor verkade på ett område så starkt maskulint kodat som idrotten. Det var en konstruktion av den kvinnliga idrottaren som bevarade idrottshjältens ställning som en personifikation av manliga dygder.[388] Cahns resultat pekar därmed på att kvinnlig idrott anpassats till, snarare än utmanat, heteronormativa definitioner av femininitet, och att synliggöranden ofta har skett under former som paradoxalt nog snarast förstärkt de normer som gjort kvinnors idrott socialt problematisk till att börja med.[389] Detta understryker vikten av att kvalitativt undersöka formerna och villkoren för synliggöranden av kvinnlig idrott. Vilka sociala betydelser är det som sätts på spel, vilka gränser kan inte överträdas och på vilka sätt kan representationer destabilisera och utmana dominerande konfigurationer av könade kroppar och karaktärer?

Folkhälsan var ett centralt inslag i den kollektiva välfärdspolitikens vision om ett perfekt och rationellt samhälle. Samhällsmedborgare ålades att ta ansvar för folkhälsan och sköta sin kropp genom kost, frisk luft, renlighet och kroppsövningar.[390] Vid sidan av den skönhetsbefrämjande gymnastiken rekommenderades nu också friluftsaktiviteter för kvinnor-

388 Cahn 1994, s. 174 – 184; 211 – 213.

389 Cahn 1994, särskilt s. 162, 224 – 225, 265.

390 Johannisson 1991, s. 152, 162, 172. Se även Eva Palmblad & Bengt Erik Eriksson, *Kropp och politik. Hälsoupplysning som samhällsspegel*, Stockholm 1995; Roger Qvarsell, "Ett sunt folk i ett sunt samhälle. Hälsoupplysning, hälsovård och hälsopolitik i ett idéhistoriskt perspektiv", i Gösta Carlsson & Ola Arvidsson (red.), *Kampen för folkhälsan. Prevention i historia och nutid*, Uppsala 1994, s. 76 – 90.

nas del. Normer för kvinnokroppens utseende under 1950- och 1960-talen befann sig därmed långt ifrån 1800-talsmedicinens kroppsligt svaga och bleka kvinna. Samtidigt kanaliserades kvinnor till de former av fysisk aktivitet som uppfattades vara anpassade till och särskilt lämpade för den kvinnliga karaktärens och kroppens specifika förutsättningar, medan tävlingsinriktad damidrott intog en undanskymd plats inom den organiserade idrotten.[391] Som Pia Lundquist Wanneberg visat skulle skolans fysiska fostran stärka flickornas hälsa samtidigt som gränserna mellan könen bevakades genom att vissa former av fysisk aktivitet och tävlingsmoment förbehölls pojkarna.[392] En form av institutionalisering av isärhållningens princip utgjorde också den statligt understödda husmodersgymnastik som under 1940-, 1950- och 1960-talen bedrevs i Svenska Gymnastikförbundets och Kooperativa förbundets regi. Här kombinerades folkhälsovurm med husmodersideologi i en ambition att främja husmödrarnas hälsa genom en måttlig fysisk aktivitet. Därmed utgjorde husmodersgymnastiken, med Britta Lövgrens ord, ”en satsning på den kvinnliga särarten”.[393] Den var avsedd att understödja hemmafrumodellen som ett sätt att organisera samhället och kan därmed sättas i samband med politiska val som till exempel underlåtande att bygga ut

391 Larsson 2001, s. 147 – 150. Om kvinnligt idrottande och friluftsliv på 1920-, 1930- och 1940-talen, se Claes Annerstedt, *Kvinnoidrottens utveckling i Sverige*, Malmö 1984; Andersson 2002, s. 305 – 323, Tolvhed 2004; Tolvhed *2008 (kommande)*. I västvärlden märktes på 1930-talet en vurm för folkhälsa. Fascismens spridning i Europa gjorde att exempelvis Storbritannien initierade statliga kampanjer för att förbättra folkhälsan som ett slags motvärn. Fysisk träning och sport uppmuntrades för såväl kvinnor som män, Jennifer Hargreaves, *Sporting Females: Critical Issues in the History and Sociology of Women's Sports*, London 1994, s. 137. Jämför även Cahn 1994, s. 31 – 35, 51. Jonny Wijk har skrivit om 1940-talets offensiv för det kroppskulturella fältet i Sverige som del av ett civilt beredskapstänkande där hela befolkningen skulle bli starkare, friskare och spänstigare, Wijk 2005, särskilt kapitel 5. Therése Andersson har visat att inslag av sportighet – en slags sportig, frisk och hurtig kvinnotyp – skymtas i 1920- och 1930-talens mode- och skönhetskultur, och genomkorsas av nationalromantiska och rasbiologiska diskurser om äkthet, svenskhet och nordiskhet, Therése Andersson, *Beauty Box. Filmstjärnor och skönhetskultur i det tidiga 1900-talets Sverige*, Stockholm 2006, s. 43, 63, 67, 71, 72, 130 – 133.

392 Lundquist Wanneberg 2004, s. 186 – 199.

393 Lövgren 1996, s. 88.

daghemmen. De fysiska övningarna skulle ge socialt umgänge och psykisk avkoppling för att kompensera isoleringen i hemmen och förebygga kroppslig utslitning. De skulle också främja en kvinnlig skönhet som konstruerades som ”naturlig”, vilket manifesterades genom att övningar utfördes utomhus.[394]

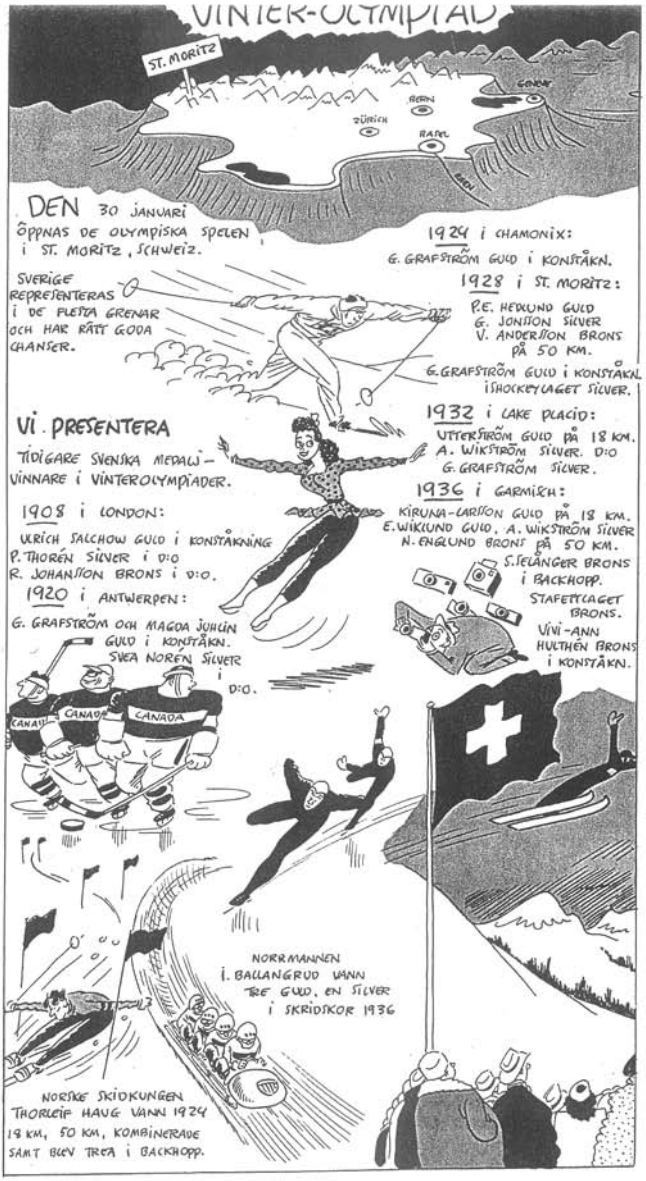
De ”estetiska” idrotterna

Kvinnors utövning av ”estetiskt” inriktade sporter framstår som relativt oproblematisk att gestalta i text och bild i veckopressen. Konståkning, simhopp och gymnastik var aktiviteter som tidigt uppfattades som förenliga med normer för kvinnlighet och lämpade sig väl för iscensättning av en medelklassnormerat behagfull och elegant femininitet.[395] Att konståkning och simhopp föreställdes som ”kvinnliga” idrottsgrenar i veckopressen framgår av de tecknade illustrationer där konståkare och simhoppare tecknas som tydligt feminint markerade figurer medan övriga idrottare tecknas som manliga.[396] Det är den tilltalande kvinnokroppen och skönheten i aktiviteten som står i fokus i de bilddominerade inslag där gymnaster, simhopperskor och konståkerskor synliggörs. De förevisas leende och poserande eller under utförandet av idrottsaktivitet. Det finns också bildrepresentationer som kombinerar aktivitet och posering genom att kvinnan samtidigt tittar leende och inbjudande in i kameran, inte sällan påfallande välfriserad och sminkad. Leenden och po-

394 Lövgren 1996, s. 73 – 75, 77 – 79, 86 – 89. Se även Jonas Frykman, ”Svenska handgrepp och hållningar”, i Billy Ehn, Jonas Frykman & Orvar Löfgren, *Försvenskningen av Sverige. Det nationellas omvandlingar*, Borås 1993. För en diskussion om uppdelningen mellan manlig och kvinnlig gymnastik i Finland, se Leena Laine, ”Kropp, idrott och kvinnohistoria”, i *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 1991:4.

395 Cahn 1995, s. 224; Michelle Kaufman, ”Gaining an Edge”, i Lissa Smith (ed.), *Nike is a Goddess: the History of Women in Sports*, New York 1998; Lundquist Wannerberg 2004, s. 171 – 296; Olofsson 1989, s. 56 – 57, 89 – 94. En särskild form av mer estetiskt inriktad gymnastik för kvinnor började utformas kring 1900. Denna särskilda kvinnogymnastik, som i Sverige utvecklades av Elli Björkstén och Elin Falk, vilade på antaganden om att kvinnor och män var kroppligt och karaktärsmässigt olika och att kvinnor därför behövde en separat gymnastik, Lundquist Wanneberg 2004, s. 172 – 184.

396 *Se* 1948, nr 6, s. 2; *Se* 1952, nr 6, s. 8 – 9; nr 7, s. 2; nr 29, s. 8 – 10.

VECKANS RIT-OLA

Rit-Olas "Vinterolympiad", Se 1948, nr 6, s. 2.

"Guldåttan", Se 1952, nr 31, s. 31.

Se 1964, nr 5.

sering hör till den idrottsliga praktiken i dessa bedömningsgrenar och de aktiviteter som bilderna föreställer förefaller ske till synes utan ansträngning. Dessa gymnastiska och akrobatiska aktiviteter beskrivs som förevisningar av skönhet och ”spänst och grace”, och kodas på andra sätt än de representationer av mäns idrott som diskuterades i föregående kapitel. Texter och bildtexter vägleder, genom omdömen som ”söt”, ”vacker”, ”smidig” eller ”snyggast”, till läsningar av bilderna som föreställande vackra kvinnor. De är ”platinablonda skönheter” och omslagsflickor med ”läckra” figurer, och tävlingarna kan, som gymnastiktävlingarna i Melbourne 1956 där det svenska laget tog silver, beskrivas som ”en strid i skönhet”. I *Se* 1952 kallas Sveriges guldlag i gymnastik för damer ”de gulliga godingarna” och på bilden poserar laget leende och uppställda med bollar.[397]

397 Samtliga bilder som visar kvinnliga simhoppare, gymnaster och konståkare iförda träning/tävlingskläder i materialet är: *Se* 1948, nr 30, s. 12 – 13; ”Söt akrobat-tös” är ”[v]ig, vältränad och vacker” och ”[d]en sötaste flicka som någonsin stått på en gymnastikmatta” (aktivitetsbilder); nr 32, s. 12 – 13: ”Smidig, spänstig, vältrimmad och leende, sådan är hon, Helen Scifano!” (aktivitetsbilder på gymnastik, leende in i kameran); *Vecko-Journalen* 1948, nr 6, s. 19: ”söta kanadensiskan Sizanne Morrow […] bildar[r] graciös förgrund till den mäktiga alptoppen”; nr 7: omslag (konståkerska, aktivitetsbild), nr 27, s. 11 (simhopp, aktivitetsbild); nr 33, s. 16: ”Spänst och grace har 23-åriga Mrs Victoria Hanalo Draves” (poserar sittande); *Vecko-Revyn* 1948, nr 30, s. 5: ”Olympisk stil” (simhopp, aktivitetsbild); nr 31, s. 6: Svenska gymnaster (aktivitetsbild); nr 32, s. 9:

Ett uppslag med rubriken ”Skönhet, grace på olympisk is” i *Se* 1952 domineras av aktivitetsbilder på kvinnliga konståkare med korta bildtexter. Detta inslag har inte placerats i direkt anslutning till övrigt olympiskt material, vilket markerar att det är en annan sorts läsarblick som förutsätts. Störst bildmässigt utrymme här får inte segraren i tävlingen utan istället de sämre placerade kvinnor som bildtexterna utnämner till ”näpnast” respektive ”sexigast”. Jacqueline du Bief sägs vara en ”showkvinna” som visat ”pantersmidiga språng” och ”grace och smidighet”.[398] Även i *Vecko-Journalen* uppmärksammas kvinnliga konståkare – men också slalomåkare – detta år för sina kroppsliga företräden:

> Konståkning kallas ibland också för figuråkning och det är onekligen ett adekvat begrepp. 25 flickor deltar och nog har de figurer så det förslår. Slalomåkerskorna tar kurvor och har kurvor, konståkerskan gör figurer och har figurer [sic!]. Och så skall en del därtill tvingade herrar försöka bedöma objektivt i egenskap av tävlingsdomare – det är ibland att begära för mycket. En å det nättaste figur kan stundom komma att ersätta vad som brister i den krumelur stålskon ritat på isen.399

---

simmare och simhoppare iförda baddräkter; nr 33, s. 5: ”De plantinablonda [sic!] och svartlockiga skönheterna” (poserande bild); s. 13: simhopparen Vicky Draves (en aktivitetsbild och en poserande halvkroppsbild); *Idun* 1952, nr 33, s. 8 – 9 (aktivitetsbild, gruppgymnastik); *Se* 1952, nr 9, s. 26 – 27: ”Skönhet, grace på olympisk is” (aktivitetsbilder); nr 31, s. 31: Sveriges guldlag i gymnastik för damer 1952 kallas ”de här gulliga godingarna” och på bilden poserar laget med bollar; *Idun* 1956, nr 46, s. 17: Gymnasten Ann-Sofi Colling (aktivitetsbild); *Se* 1956, nr 50, omslag: gymnast i hopp på strand; s. 25: ”Silverflickor”, det svenska gymnastiklaget tog silver i ”en strid av skönhet” (aktivitetsbilder tagna på strand, inte från tävlingarna); *Vecko-Revyn* 1956, nr 46, s. 27: ”Den läckra figuren och den åtsmitande baddräkten tillhör amerikanskan Vicky Draves” (aktivitetsbild); *Se* 1960, nr 34, s. 18 – 19: ”Blir hon olympiadens svenska omslagsflicka?” (gymnasten Lena Adler, en poserande bild, två bilder visar henne i aktivitet men samtidigt leende in i kameran); *Vecko-Journalen* 1960, nr 34, s. 40: Gymnasten Lena Adler (en porträttbild, en bild visar aktivitet men också leende); nr 35, s. 16 – 17 (simhopp); *Se* 1964, nr 5, omslag: poserande aktivitetsbild på kvinnlig konståkare; Se 1968, nr 9, s. 40: Konståkaren Peggy Flemming är ”isens snyggaste” och ”Sötaste guldmedaljösen? Ja, i hård konkurrens med vår Toini!” (aktivitetsbild); *Se* 1972, nr 37, s. 21 – 23: två av fem bilder visar simhopparen Ulrika Knapes tävlingshopp; s. 30 – 31: Gymnasten Olga Korbut (aktivitetsbild); *Vecko-Journalen* 1972, nr 35, s. 4: Ulrika Knape (aktivitetsbild).

398 *Se* 1952, nr 9, s. 26 – 27.

399 *Vecko-Journalen* 1952, nr 8, s. 38.

Konståkerskorna markeras här som feminina genom hänvisningarna till kurvor och figurer, och relationen mellan de kvinnliga idrottarna och domarna – ”herrar” – (hetero-)sexualiseras. Därmed understryks en könsdikotomi i vilken könstillhörighet knyts till sexuellt begär, i enlighet med det som Judith Butler benämnt ”den heterosexuella matrisen”.[400] Kvinnornas idrottsaktiviteter förhandlas här på ett sätt som förankrar dem i en konventionell och heteronormerad femininitet.

Leende och passiva kvinnor i blickfånget

I sin undersökning av sportjournalistik i *Helsingin Sanomat* under 1900-talets tre första decennier finner Mervi Tervo att utfallet av olympiska tävlingar på damsidan överhuvudtaget inte uppmärksammas.[401] Som den följande framställningen kommer att visa, tenderar kvinnliga olympier också i den svenska veckopressen mellan 1948 och 1972 att företrädelsevis uppmärksammas *som kvinnor* och medverkande vid den extraordinära tilldragelsen olympiska spelen, snarare än i egenskap av idrottare. Bildmaterialet förevisar ofta kvinnliga olympier som passiva och poserande på ett sätt som står i bjärt kontrast till de aktivitetsinriktade representationskonventioner som gäller för den manlige idrottaren, och de tenderar att i högre utsträckning figurera på sidor av ”vimmelkaraktär” snarare än

400 Judith Butler beskriver den heterosexuella matrisen som “a hegemonic discursive/epistemic model of gender intelligibility that assumes that for bodies to cohere and make sense there must be a stable sex expressed through a stable gender (masculine expresses male, feminine expresses female) that is oppositionally and hierarchically defined through the compulsive practice of heterosexuality”, Judith Butler, *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*, New York 1999, s. 9 (not 6). Enligt Sara Edenheim antas kön i den heterosexuella matrisen medföra ett specifikt beteende: ”det vill säga en kvinna ska bete sig kvinnligt och en man ska bete sig manligt, där manligt respektive kvinnligt alltid måste vara olika. Begäret upplevs ofta som det mest centrala av olika könsbundna beteenden […], vilket på så sätt knyter samman sexualitet med könstillhörighet och skapar en bekönad sexualitet […]. Att bete sig och känna sig kvinnlig är att begära män, på samma sätt som att bete sig och känna sig manlig är att begära kvinnor”, Edenheim 2005, s. 46, se även s. 45 – 52. Jämför också Pia Laskar, *Ett bidrag till heterosexualitetens historia. Kön, sexualitet och njutningsnormer i sexhandböcker 1800 – 1920*, Stockholm 2005, s. 12.

401 Tervo 2003, s. 367 – 368.

på sidor som skildrar händelserna på de olympiska tävlingsbanorna. Materialet ordnas därmed med kön som utgångspunkt, och tävlingsmomentet och själva idrottsprestationerna framstår som manligt kodade.

Vecko-Revyn 1952, nr 8.

Tillsammans med societetsfolk, nöjeslivets profiler, kungligheter och naturligtvis även en hel del manliga olympier befolkar kvinnliga idrottare inslag som handlar om olympiabyns vardag och nöjesliv. Det är ”flickornas” spännande resa ut i världen, möten med människor och tillvaro på förläggningen – som i *Se*s inslag ”Flickrummet: Stickning och OS-skvaller” från 1960 – som är i fokus, snarare än idrottsprestationerna i tävlingarna.[402] De tidningar som vänder sig till en läsekrets bestående av en stor andel kvinnor uppmärksammar generellt sett kvinnliga olympier i större utsträckning än vad *Se* gör, men även här genomsyras det olympiska materialet inte sällan av en könsprincip. Också i *Bildjournalen*, *Idun*, *Vecko-Journalen* och *Vecko-Revyn* är uppmärksammandet av utseende framträdande i samtliga årgångar, och kvinnliga OS-deltagare avbildas poserande och leende. Framställningar och beskrivningar av härdande träningsregimer och spännande tävlingsförlopp förbehålls de manliga olympierna. Det är uppenbart att man – som *Vecko-Revyn* uttrycker det 1952 – ”helst inte [vill] tänka sig den flicka som kan löpa fem mil i Mora-Nisses stil”.[403]

Ett exempel på den könsprincip som genomsyrar inslag som synliggör kvinnliga idrottare är ett av *Vecko-Journalen*s reportage från OS i Cortina 1956, då Sigge Ericsson, Sixten Jernberg och Sonja Edström tagit medal-

402 *Se* 1960, nr 8, s. 24 – 25. Jämför även till exempel *Vecko-Revyn* 1952, nr 9, s. 30, ”I flickornas boning”.

403 *Vecko-Revyn* 1952, nr 9, s. 16 – 17.

jer för Sverige. Det första uppslaget visar två fartfyllda aktivitetsbilder på Ericsson och Jernberg, tagna under deras tävlingar, samt en bild där Sigge Ericsson gör en segergest med armarna i luften. Uppslagets rubrik är ”Stjärnor på glid och på tribun”. Det därpå följande uppslaget har istället rubriken ”Kvinnlig fägring i Cortina”, och visar Sonja Edström på tre bilder: en på ”nattklubbsbesök” där hon sägs koppla av efter bronsmedaljen, en där hon är tillsammans med de övriga ”svenska olympiaflickorna” och en där hon ”hissas” av (manliga) lagkamrater. Uppslagets fjärde bild föreställer skådespelerskan Sophia Loren på läktarplats.[404] Edström får ett i kvantitativ bemärkelse större utrymme än de båda manliga olympierna i detta reportage. Men betraktat ur ett kvalitativt perspektiv illustreras här en tendens att förevisa manliga åkare i aktivitet och rörelse medan en kvinnlig dito istället synliggörs utanför banan. Reportagets utformning över två uppslag sammanlänkar Ericsson och Jernberg som män kämpandes för nationell ära, medan Edström, de ”svenska olympiaflickorna” och Sophia Loren länkas samman som exempel på rubrikformuleringen om ”kvinnlig fägring”. Edström positioneras härmed på helt andra sätt jämfört med de två manliga åkarna.

Det är inte, så som för män, i första hand tävlingsframgångarna som tycks motivera uppmärksammandet av kvinnliga olympier. *Se* förbiser till exempel helt den holländska friidrottaren Fanny Blankers-Koen, som med fyra guld stod för den största medaljskörden vid Londonspelen 1948, i sin omfångsrika rapportering därifrån. Detta kan jämföras med den omfattande uppmärksamhet som tidningen ger Emile Zatopek, som med guld på 10000 meter och silver på 5000 meter gestaltas som en av spelens stora internationella profiler.[405] En relevant bakgrund till den-

404 *Vecko-Journalen* 1956, nr 6, s. 12 – 15, 38.

405 *Se* 1948, nr 32, s. 18 – 19; *Se* 1948, nr 33, s. 3. Fanny Blankers-Koen förekommer på en liten bild i *Vecko-Journalen*, där det konstateras att hon är ”[i]drottskvinna utan konkurrens”. Bilden visar henne i tävlingsklädsel men inte i aktivitet. Vid påföljande OS skriver *Se* om Blankers-Koen i samband med att hon misslyckats med att försvara sina medaljer. Under rubriken ”Farväl!” skriver man om hur hon bröt loppet på 80 meter häck, och avstod från att försvara sina övriga med-

na prioritering antyds möjligtvis av *Vecko-Revyn* samma år, där Blankers-Koen på vimmelsidan ”Riket runt” utnämns till ”IDROTTSKVINNAN NUMMER ETT” men också beskrivs på följande sätt: ”Fanny är 30 år gammal, gift och mamma till två barn, ett riktigt fruntimmer med rejäla hushållshänder. Hon har ljust, långt, lite slarvstripigt hår, som hon aldrig hann gå till hårfrisörskan med”.[406] Blankers-Koen tycks ha saknat det som ofta renderade kvinnor uppmärksamhet i veckopressmaterialet; ett enligt dominerande normer för kvinnlig skönhet tilltalande utseende.

Bilder på kvinnliga olympier framstår ofta som påtagligt arrangerade. De poserar och ler med blicken riktad in i kameran, och bilderna är inte sällan tagna framifrån på ett sätt som förevisar kroppen för betraktaren. Klädseln kan vara ”civil” eller ”sportig”, och bilderna tas ibland mot en bakgrund som antyder ett tränings- eller tävlingssammanhang. Texter och bildtexter fäster läsarens uppmärksamhet på utseende, och förankrar därmed bilderna som framställningar av attraktiva kvinnor snarare än som aktiva, agerande och framgångsrika idrottare. Kvinnornas yttre företräden kommenteras med ord som ”skön”, ”vacker” eller ”söt” och de omtalas också, särskilt i början av perioden, som ”den lilla”.[407]

Kvinnor förmodas bidra med något specifikt *kvinnligt* till OS. Ett uppslag i *Se* 1956 visar sex bilder på kvinnliga olympier under rubriken ”När skönheten kom till byn”.[408] De föreställs göra spelen mjukare, mer lekfulla och inte minst ”bildmässiga” genom att bidra med skönhet, charm

---

aljer. Bilden föreställer Blankers-Koen fotograferad på avstånd då hon springer vid sidan av banan, bort från kameran som om hon ville gömma sig, *Se* 1952, nr 31, s. 19.

406 *Vecko-Revyn* 1948, nr 34, s. 5.

407 För exempel på poserande bilder med bildtexter som fäster läsarens uppmärksamhet på utseende, utöver de som diskuteras närmare i texten i detta kapitel, se: *Se* 1948, nr 6, s. 16; *Vecko-Journalen* 1948, nr 31, s. 11; *Vecko-Revyn* 1948, nr 33, s. 5; *Se* 1952, nr 29, s. 24; *Vecko-Journalen* 1952, nr 8, s. 14 – 15; *Bildjournalen* 1956, nr 49, s. 32: ”våra söta simmarflickor”; *Se* 1956, nr 48, s. 26 – 27; *Vecko-Revyn* 1956, nr 46, s. 26 – 27, 43 – 44; *Bildjournalen* 1960, nr 8, baksidan: ”Barbro Martinsson, olympisk skönhetsdrottning 1956 som kan bli olympisk skiddrottning 1960”; *Idun* 1960, nr 37, s. 32; *Se* 1960, nr 8, s. 24 – 25; *Idun/Vecko-Journalen* 1964, nr 41, s. 54.

408 *Se* 1956, nr 48, s. 26 – 27. Andra exempel på att bilder på kvinnliga idrottare samlas i separata inslag är *Se* 1948, nr 7, s. 11; *Vecko-Journalen* 1948, nr 32, s. 23.

och trevnad. I *Idun/Vecko-Journalen*s ”Utan flickor ingen seger” sägs ”flickorna” i underrubriken ha givit ”färg åt Olympiaden” i Tokyo 1964. Här ställs en kvinnlig idrott som är ”lite mera av lek, av mjuk och vänlig fritidssysselsättning” mot en manlig variant som urartat, som är ”brutal, mekaniserad och omänsklig”. Kvinnor representeras här som ett skönt inslag vid OS, men också – just därför – som potentiella distraktioner:

> De svärmar genom olympiabyn i mjuka böljande formeringar, i stadionläktarnas färg och värme, trippar kokett genom Tokyos larmande nöjesdistrikt och förorsakar momentan panik i presshotellets (alltför) välbesökta bar. De stjäl (gudskelov) intresset från brottarna i Kumazova sportpark, de får seglingsexperterna att ta fel på kryss och slör och de stal totalt, slutgiltigt och hänsynslöst hela den olympiska invigningen.[409]

Återkommande under hela tidsperioden 1948 – 1972 är att bildtexter till bilder på kvinnor fäster läsarens uppmärksamhet på deras utseende. Många exempel på direkta uppmaningar till beskådande av kvinnokroppar förekommer, som för den ”filmstjärnesköna” Traudl Ebert som påstås ha ”fått anbud både från film och stora mannekängfirmor. *Titta på henne*, så förstår ni säkert varför”.[410] Simhopparen Vicky Draves beskrivs som en ”strömlinjeformad miniatyrkvinna” med en figur som ingen Hollywoodstjärna skulle tacka nej till. De kvinnliga olympiernas utseenden ringas in genom att de jämförs med Hollywoodstjärnor som Sophia Loren, Marilyn Monroe och Barbra Streisand. Jämförelserna avlägsnar dem från en maskulint kodad idrott – jämförelser med manliga idrottare i samma grenar är däremot sällsynta – och hänvisar dem till mer feminint markerad mark.[411] Liksom det ständiga talet om skönhet förankrar hänvisning-

409 *Idun/Vecko-Journalen* 1964, nr 42, s. 50 – 51. Jämför även *Vecko-Journalen* 1972, nr 38, s. 34, där OS utnämns till ”kvinnornas show”.

410 *Bildjournalen* 1960, nr 37, s. 25. Min kursivering.

411 Citatet från *Vecko-Revyn* 1948, s. 13, nr 33. Jämförelserna mellan kvinnliga idrottare och filmstjärnor finns i *Bildjournalen* 1956, nr 49, s. 16 (Sophia Loren); *Bildjournalen* 1960, nr 33, s. 6 (Marilyn Monroe); *Idun/Vecko-Journalen* 1964, nr 42, s. 51 (Barbra Streisand). Se även *Vecko-Revyn* 1952, nr 9, s. 30, där österrikiska Dagmar Rom påstås vara ”världens enda kombinerade slalom-filmstjärna. Hon är

ar till skådespelerskor de kvinnliga idrottarna i en redan etablerad form för begripliggörande av kvinnors synlighet i offentligheten – som blickfång och som konstnärliga underhållare.[412]

Även mediokert placerade kvinnliga olympier kan bli föremål för intresse, som i det i föregående kapitel nämnda inslaget i *Se* 1948 där May Nilsson uppges "visserligen [ha kommit] bort i medaljstriden" men ändå väl försvara sin plats "i den olympiska 'buketten'".[413] Inte sällan saknas helt redogörelser för tävlingsresultaten, och de kvinnliga OS-deltagare som synliggörs representeras som värda att uppmärksamma *oavsett* idrottsinsatser. I *Vecko-Journalen* 1948 har en bild på åtta belgiska gymnaster som sitter med ena benet lyft bildtexten "Ett graciöst benlyft imponerade mer på fotografen än på segergudinnan, som placerade de belgiska gymnastflickorna i skuggan av skickligare konkurrenter".[414] En porträttbild i *Se* 1948 har bildtexten "Segertippade italienskan Cerlina Seghi, 'alla tiders skidpinuppa', hamnade först på fjärde plats", och enligt en bildrubrik i *Se* 1952 har höjdhopparen Mona-Lisa Englund vid de svenska OS-uttagningarna visat "Rasben och grace" samtidigt som det konstateras att "lite över 5 meter i längdhopp räcker inte långt mot ryskor och de andra fenomenen".[415] Bilden på Englund är ett sällsynt exempel på en aktivitetsbild av en kvinnlig friidrottare, men bildrubriken vägleder läsaren att läsa denna bild som en förevisning av vackra kvinnoben och "grace". Inte heller Gun Larking klarade kvalgränsen i höjdhopp detta år, och *Vecko-Revyn* konstaterar att "[g]asellen Guns främsta merit är den graciösa, älv-

---

blondlockigt hårfager och lite fylligare och säkrare i sättet än de flesta av de andra skidflickorna"; *Vecko-Journalen* 1968, nr 7, s. 18: Toini Gustafsson "vinkade van som en filmstjärna in i kamerorna".

412 Om de kulturella villkoren för kvinnors synlighet i filmstjärne- och skönhetskultur (utifrån *Filmjournalen*) under den första halvan av 1900-talet, se Blomberg 2006. Jämför även Andersson 2006.

413 *Se* 1948, nr 7, s. 11.

414 *Vecko-Journalen* 1948, nr 34, s. 10 – 11. Jämför även *Vecko-Revyn* 1952, nr 8, omslagsrubrik: "Slalomflickorna Margaretha Jacobsson och Sarah Thomasson ler mot fotografen trots att de blev poänglösa i Oslo" (leende, poserande halvkroppsbilder); *Vecko-Journalen* 1960, nr 35, s. 16 – 17: "BÄSTA BILDEN togs av den näst-bästa idrottskvinnan".

415 *Se* 1948, nr 7, s. 11; *Se* 1952, nr 29, s. 25.

lika skönheten i hoppet".[416]

För kvinnliga olympier knyts uppmärksamheten således till kvinnlighet, kroppens skönhet eller skönheten i aktivitetens utförande, medan idrottsresultaten framstår som mindre betydelsefulla på ett sätt som trivialiserar den kvinnliga idrottens betydelse. Detta illustreras också i *Vecko-Revyn*s porträtt av spjutkastaren Ingrid "Pyret" Almquist inför hennes resa till London 1948. Inslaget spekulerar inte om hennes kommande insats i OS utan konstaterar att hon "*under alla omständigheter* är en så grann idrottstös att hon är värd att presenteras för en större allmänhet". Hennes värde som föremål för ett artikelporträtt frikopplas därmed från idrottsprestation, på ett sätt som bryter mot den prestationsrelaterade förväntan som präglar "inför"-inslag om manliga idrottare. Hon påstås vidare vara en "smidig, gracil idrottstyp som *lika gärna kunde vara tåspetsdansös* som svensk mästarinna och rekordhållare i spjutkastning för damer" – en kompensatorisk formulering som antyder en viss ambivalens inför spjutgrenens könskodning.[417] Utseendet som en god ersättning för eventuellt uteblivna idrottsliga framgångar antyds också i *Idun* 1956, där det påstås att "[ä]ven om inte 20-åriga gästrikeflickan Barbro Martinsson vinner medaljer vid vinterolympiaden i Cortina, kommer hon *ändå att väcka berättigad uppmärksamhet*".[418]

Men kvinnliga olympiers fördelaktiga utseende framstår – som illustreras av diskussionen av *Vecko-Revyn*s inslag om Sonja Edström-Ruthström från 1960 i föregående kapitel – ibland, paradoxalt nog, också som en betryggande *kompensation just för idrottsliga framgångar*. Denna praktik pekar mot ett spänningsfyllt förhållande mellan idrottslig kompetens och kvinnlighet, och trivialiserar även den betydelsen av tävlingsresultaten. I ett inslag på en av *Vecko-Revyns* "vimmelsidor" 1948 får ovan nämnda Ingrid "Pyret" Almquists utseende istället kompensera hennes fram-

416 *Vecko-Revyn* 1952, nr 29, s. 39.

417 *Vecko-Revyn* 1948, nr 31, s. 7, 23. Mina kursiveringar.

418 *Idun* 1956, nr 4, s. 4. Min kursivering.

gångsrika idrottsprestation, då det sägs att hon har ”slagit nytt svenskt rekord […] Och *dessutom* är hon en snygg och graciös flicka”, och i *Idun* 1956 påstås det att ”[v]åra femton Olympia-flickor är en fin *reklam för Sverige* och vår kvinnliga idrott. *Med eller utan* medaljer i Melbourne”.[419] Just ordet ”dessutom” kan faktiskt noteras som sammanbindande och kompenserande ordlänk vid flera tillfällen. I *Bildjournalen* 1956 beskrivs Gun Larking som ”svensk höjdhoppsmästarinna (165 cm). *Dessutom* en av de fem sötaste flickorna i hela olympiabyn”, och samma tidning kallar fyra år senare Wilma Rudolph för ”[s]pelens sötaste och *dessutom* snabbaste flicka” samt ”det vackraste som setts på en löparbana. *Dessutom* duktig”.[420] Toini Gustafsson sägs på ett liknande sätt i *Se* 1972 vara ”den enda som lyckades vinna mer än en individuell guldmedalj. *Dessutom* var hon den sötaste skidåkerskan i Autrans”.[421]

Representationerna framstår således som präglade av kompenserande tekniker, där synliggörande av kvinnliga OS-deltagare villkoras av att de kan lokaliseras inom ramarna för traditionell femininitet, via ett attraktivt utseende enligt heterosexuella normer. Liknande tendenser finner Gullan Sköld i artiklar om yrkesarbetande kvinnor i 1960-talets *Året Runt*, där skribenterna, som hon uttrycker det, ”tycks angelägna att visa att kvinnor i förvärvslivet inte förlorat sin kvinnlighet bara för att de arbetar och verkar ute i männens värld”. De kompenserande teknikerna måste, som jag ser det, läsas som yttringar av kulturella förhandlingar inom ett spänningsfält som aktualiseras då kvinnor blir verksamma och synliga på offentliga, manligt dominerade och maskulint kodade arenor.[422]

”Miss Olympiad” och den svenska kvinnan som reklam

Kompensatoriska tekniker präglar också den återkommande praktik där OS iscensätts som en ”skönhetstävling” för de kvinnliga olympiernas del.

---

419 *Vecko-Revyn* 1948, nr 29, s. 5; *Idun* 1956, nr 46, s. 17, 28. Mina kursiveringar.

420 *Bildjournalen* 1956, nr 49, s. 16; *Bildjournalen* 1960, nr 37, s. 24 – 25. Mina kursiveringar.

421 *Se* 1972, nr 5, s. 35. Min kursivering.

422 Sköld 1998, s. 156.

DET BÖRJADE MED EN MISS

NU ÄR DET OLYMPIADENS HÅRDASTE TÄVLING

Väljer man »Miss Jordgubbe» kan man väl också välja »Miss Olympiad»! Jodå, man gör det också. Man har gjort det ända sedan 1928, det första år som kvinnor fick delta i de olympiska spelen. Runt många av dessa har också romantiken viskat . . . De olympiska skönhetstävlingarna är hårda. Lika hårda som striderna om de idrottsliga OS-gulden. Här bjuder vi er på ett »Miss-galleri» från 1928 och fram till våra dagar. Smaken har förändrats under årens lopp. Jämför och tyck själv! Och nu Rom 1960 . . .

1928

1932

1936

1948

1952

Ur inslaget "Det började med en miss", Bildjournalen 1960, nr 33, s. 6 – 7.

I analogi med de olympiska idrottstävlingarna delas det här ut poäng, medaljer och "skönhetspris", men i denna tävling mellan nationer är det de utseendemässiga företrädena som jämförs och bedöms – alla olympiska spel påstås finna sin "skönhetsdrottning".[423]

I två bilddominerade inslag i *Bildjournalen* 1960 görs OS i Rom helt om till en skönhetstävling för de kvinnliga olympiernas vidkommande.

423 För exempel utöver de som diskuteras närmare i texten, se: *Vecko-Revyn* 1948, nr 32, s. 9: Amerikanskan Ann Curtis utses till vinnare av "skönhetspriset"; *Vecko-Revyn* 1956, nr 46, s. 26 – 27, 43 – 44: Inslaget "Olympiska ögonblick" redogör för en olympisk historia av manliga prestationer. Två bilder visar kvinnor, men får bildtexter som kommenterar utseende och "charm" istället för tävlingsinsatser; *Bildjournalen* 1960, nr 8, baksidan: leende porträttbild, "Barbro Martinsson, olympisk skönhetsdrottning 1956 som kan bli olympisk skiddrottning 1960"; *Idun* 1960, nr 37, s. 32; *Se* 1960, nr 8, s. 25: "Kupperns kurtis. Skönhetspriset i OS vill Kuppern Johannesen ge till Françoise Lucas, fransyska"; *Idun/Vecko-Journalen* 1964, nr 42, s. 50 – 51: Resonemang om vem som bör ges titeln "spelens vackraste"; *Se* 1968, nr 41, s. 53: Det påstås vara många som tävlar om titeln "snyggast på banan"; *Vecko-Journalen* 1968, nr 6, s. 50 – 51: Svenskan Barbro Martinsson sägs vid tre föregående OS ha "utsetts till skönhetsdrottning".

I ”Det började med en miss” – med underrubriken ”Nu är det olympiadens hårdaste tävling” – presenteras utvalda aspiranter på titeln från den olympiska historien.[424] I artikeln hävdas att man sedan 1928 valt en ”Miss Olympiad”, och ”vinnarna” presenteras genom kronologiskt ordnade bilder. Läsaren uppmanas att jämföra och bedöma: ”Här bjuder vi er på ett ’Missgalleri’ från 1928 och fram till våra dagar. Smaken har förändrats under årens lopp. Jämför och tyck själv!”. Som en alternativ olympisk ”tradition” i parallellitet med den manligt präglade idrottstradition som diskuterades i föregående kapitel kommenteras företräden hos kvinnliga olympier genom tiderna och hur de kroppsliga idealen förändrats. Uppslaget illustreras av fem bilder (hel- eller halvkropp) på olympiabyarnas ”kvinnliga sevärdheter” från 1928, 1932, 1936, 1948 och 1952, samt sju mindre bilder från 1956. Samtliga bilder är poserande och ingen av dem visar idrottsaktivitet: ”De olympiska skönhetstävlingarna är hårda. Lika hårda som striderna om de idrottsliga OS-gulden”. Det påstås därför vara orättvist att det inte delas ut guldmedaljer i denna ”tävling” som är ”en av de mest uppmärksammade både av publik – den manliga delen i synnerhet – och press”. Läsaren uppmanas att bedöma den kvinnliga olympierns kropp i ett beskådande som även föreställs prägla OS-evenemangets själva praktik. Genom talet om uppmärksamhet från manlig publik och om romanser tydliggörs konstruktionen av heteronormerad femininitet.

Några nummer senare, då OS är över, följer *Bildjournalen* upp denna artikel med inslaget ”Medaljer i skönhet” där guld, silver och brons delas ut: ”Guldet gick till spelens älskling, underbart söta negressen Wilma Rudolph. Och det blev *hennes tredje guld*, de andra tog hon på 100 och 200 meter”.[425] Formuleringen likställer här således hennes ”skönhetsmedalj” med hennes olympiska medaljer. Att Rudolph är både ”skönhetsdrottning” och ”Spelens suveränaste idrottsflicka” kommenteras som ”sällsynt”, vilket tydliggör den spänning mellan idrott och kvinnlighet

424 *Bildjournalen* 1960, nr 33, s. 6 – 7.

425 *Bildjournalen* 1960, nr 37, s. 24 – 25. Min kursivering.

som inslaget som helhet också måste betraktas som en förhandling av. Uppslaget domineras av poserande bilder som visar passiva kvinnokroppar och den största bilden är en ansiktsbild på Wilma Rudolph. Men det finns också en mindre bild där hon löper. Bilden visar hela kroppen på nära håll mitt i ett löpsteg. Detta är den enda bilden i *Bildjournalen*s rapportering kring OS detta år som fångar en kvinna i fysisk aktivitet på samma sätt som bilder på män gör. Men där bilder på män ges bildtexter som betonar kraft och fart, uppmuntrar denna bildtext – ”Hon sprang så gracilt, så kvinnligt” – istället till en läsning av bilden som förevisning av estetiskt tilltalande femininitet.

Det är inte minst de svenska, och unga, kvinnliga olympier – genomgående refererade till som ”flickor” – som i kraft av ett tilltalande yttre anses göra god reklam för Sverige som uppmärksammas i tidningarna. Skönhetstävlingarna är ”en 'gren' där de svenska idrottsflickorna har stolta traditioner att försvara”.[426] Den svenska tradition som kvinnor föreställs ha i uppgift att upprätthålla handlar om skönhet snarare än, som för män, om specifika idrottsgrenar och prestationer. Under rubriken ”Vår look i London” presenterar *Vecko-Revyn* 1948 års olympiadräkter, med betoning på kvinnornas dräkter.[427] Inslaget innehåller ett flertal bilder tagna på Skansen, där de blivande olympierna visar sina kläder. Mötet iscensätts som en ”träff” mellan manliga olympier och det kvinnliga gymnastiklaget där männen – inklusive tidningens utsända manliga reportrar – beundrar kvinnorna: ”vi kom omedelbart överens om att samtliga måste ha uttagits på någon skönhetstävling”. Lagets skönhet förväntas också kunna utgöra en konkurrensfördel och ge extra poäng från gymnastikdomarna.

Medan kvinnorna och deras kläder utgör bildernas blickfång då de poserar uppställda på rad och vända mot kameran, riktas männens blickar på bilderna mot kvinnorna. Den heteroromantiska inramningen tyd-

426 *Se* 1964, nr 1, s. 24 – 25.

427 *Vecko-Revyn* 1948, nr 31, s. 6.

liggörs också genom bildtexternas utformning. En bild som visar gymnasterna posera på rad har bildtexten ”’Vad tror ni Londonkillarna kommer att säga om den här elegansen’ frågade flickorna och ställde upp på en lång rad. Stiligt, inte sant?”. På en annan bild riktar ”kavaljererna” Åke Hallgren och Severt Dennolf inte bara sina blickar utan också ett kanonrör mot kvinnorna och genom kombinationen av bildkomposition och bildtext – ”’Kanonbra’, sa Åke Hallgren om utsikten. Ska vi gå in för fullträff flickor, inflickade Severt Dennolf, som för tillfället tjänstgjorde som kanonrörsinriktningsspecialist” – positioneras kvinnorna här som passiva måltavlor för männens sexuella intresse på ett uppseendeväckande explicit sätt.

05 forts.

BLIR HON OLYMPIADE
SVENSKA
OMSLAGS-
FLICKA?

Ur inslaget ”Blir hon olympiadens svenska omslagsflicka?”, Se 1960, nr 34, s. 18.

Snarare än som representanter för nationens idrottsära gestaltas kvinnliga idrottare på mer passiva sätt som nationella tillgångar. Deras förkroppsligande av nationen är därmed mer passiviserat i jämförelse med svenska mäns agerande och kraftfulla aktiviteter. ”[V]år söta svenska skidflicka” Barbro Martinsson omtalas i *Vecko-Journalen* 1956, liksom ”lilla konståkerskan” Ally Nordström, som en svensk ”naturtillgång”.[428] I diskussionerna om ”skönhetsmedaljer” sägs Sverige stå sig väl i konkurrensen. Återkommande är också kommentarer om utländska mäns och den utländska pressens uppskattning för den vackra svenska kvinnan.[429] Det na-

428 *Vecko-Journalen* 1956, nr 6, s. 14.

429 *Bildjournalen* 1956, nr 49, s. 16: Gun Larking är ”en av de fem sötaste flickorna i hela olympiabyn, enligt vad en välinformerad Melbourne-tidning entusiastiskt utropar”; *Se* 1960, nr 36, s. 20 – 21: Else-Marie Lindmark sägs ha blivit ”Miss Kanot”; *Idun/Vecko-Journalen* 1964, nr 43, s. 72:

tionella reklamvärdet handlar här om utseende snarare än om prestation: ”Om inte resultaten imponerade på utlänningarna, så imponerade istället deras nordiskt blonda skönhet på dom. Åtskilliga mörkhyade idrottsmän höll sej gärna i närheten av dom på träningen”, heter det i *Vecko-Revyn* 1952.[430] Svenskor som representanter för de universellt erkända skönhetsideal som utmärks av det nordiskt vita och blonda understryks här genom en kontrastering med ”mörkhyade” män.

Även den svenska gymnasten Lena Adlers blonda hår och blå ögon sägs tilldra sig utländska mäns beundran. Under rubriken ”Blir hon olympiadens svenska omslagsflicka?” hävdar *Se* 1960 att svenskan Gun Larking blev ”hela olympiadens omslagsflicka” under de föregående spelen i Melbourne och gissar att Adler nu kommer att bli Rom-spelens ”skönhetsdrottning”, vilket hänvisar till en förment ”svensk tradition” av svenska ”omslagsflickor”.[431] Inramningen placerar kvinnan, snarare än idrottaren, Lena Adler i fokus, och de tre bilderna i artikeln visar Adler i åtsittande gymnastikdräkt. På två av dem utför hon gymnastiska övningar samtidigt som hon blickar leende in i kameran på ett sätt som trots den aktivitet som synliggörs får bilderna att framstå som poserande. Den tredje bilden är en helsidesbild där hon ser ut att skåda i fjärran med drömmande blick, där profilvinkeln tydligt förevisar kroppens former.

Om simmaren Karin Stenbäck, som på en dryg helsidesbild syns leende och poserande vid bassängkanten, påstår *Se* 1964 i den ytterst korta text om tre meningar som uppslaget rymmer att ”även om hon inte hamnar på prispallen så blir hon i alla fall en av huvudfavoriterna till titeln Miss Olympia”, vilket återigen illustrerar den kompensatoriska re-

---

”FLICKORNA i Tokyo, de svenska, tar en inofficiell medalj: *Ann-Christine Hagberg* är en av de mest fotograferade i den japanska pressen” (kursivering i original); *Se* 1964, nr 44, s. 63; *Se* 1968, nr 7, s. 26 – 27: ”fransoserna” beundrar Gustafssons svenska utseende och påstås vara ”lyriska” inför hennes ”blonda hårsvall”; *Vecko-Journalen* 1968, nr 6, s. 48: ”[de svenska] [f]lickorna är söta, tycker fransmännen. Särskilt Toini med sin öppna blåa blick och sitt blonda hår”; *Se* 1972, nr 36, s. 26: Ann Larsson och Elisabeth Randerx sägs vara jagade av fotografer.

430 *Vecko-Revyn* 1952, nr 32, s. 31.

431 *Se* 1960, nr 34, s. 18 – 19.

lationen mellan idrottsprestation och utseende.[432] Genom visuella förevisningar av leende, passiva och poserande kvinnokroppar och texters sätt att värdera och leda uppmärksamheten mot utseendemässiga företräden positioneras (manliga och kvinnliga) läsare som avnjutare av dessa kvinnokroppar. Den svenska/nordiska kvinnokroppens reklamvärde knyts samman med hud- och hårfärg, där ljus hy och blont hår presenteras som nationella tillgångar.[433]

Katarina Mattson och Katarina Pettersson har konstaterat att de unga svenska kvinnor som deltar i *Vecko-Revyns* Fröken Sverige-tävling representeras som åtråvärda i utländska mäns ögon, men samtidigt som sedesamma, blyga och ofarliga.[434] På ett liknande sätt gestaltas de svenska ”olympiaflickorna” som förvisso omsvärmade men också respektabla. Ett av *Ses* inslag från Rom 1960 har en rubrik som är utformad som ett citat, ”’Ni talar svenska, säj att hon är söt’”, och handlar om den ”lilla blonda stockholmskan Else-Marie Lindmark” – enligt texten finalist i kanotisternas 500-meterslopp men inte omnämnd i andra sammanhang än detta – som uppvaktas av ”[m]örkögde Neapel-sjömannen Mario Tagliacarne”.[435] Lindmark framstår här som en god representant för en omsvärmad men sedesam svensk flicka, som ”rodna[r]” inför frieriet och vill ”vänta några år”. Den heterosexuella relationen iscensätts som präglad av sexuell förväntan.

Svenskans åtråvärdhet och blondhet är också temat för ett uppslag med rubriken ”Och alla vill ha en träff med en blondin” i *Se* 1964, där det hävdas att det trots att så många olika människor möts i detta ”färgstarka” evenemang inte finns någon som ”drar exotiska beundrare till sig som

---

432 *Se* 1964, nr 1, s. 24 – 25.

433 Om kvinnokroppen som en nationell symbol och tillgång, se Mattsson & Pettersson 2006; Kim Salomon: ”Folkhemmets skönheter”, i Tove Kruse & Lisbeth Larsson (red.), *Ett historiskt tillfälle*, Lund 2003; Cecilia Åse, ”En nationell njutning. Kropp och kön i kungliga årsböcker”, i *Kvinnovetenskaplig Tidskrift* nr 1 2006, s. 65 – 68.

434 Mattsson & Pettersson 2006, s. 298 – 299.

435 *Se* 1960, nr 36, s. 20 – 21.

en rågblond svenska!". På en helsidesbild sitter två kvinnor vid bassängkanten och vinkar till fotograferna på läktaren ovanför dem: "Söta Ulla Jäfvert och Ann-Charlott Lilja i den fantastiska simhallen är ett begärligt fotominne från Tokyo. Fotografer, både amatörer och proffs, flockas på läktaren när de svenska flickorna tränar".[436] På uppslagets andra bild syns gymnasten Marie Lundqvist "provsitta" en kenyansk beundrares cykel i vad som beskrivs som en "uppvaktning", medan hon skriver en autograf "till en annan beundrare från ett fjärran land". Framställningen av global manlig uppskattning och uppvaktning av svenskorna inramas samtidigt av en antydan om de svenska "flickornas" sedesamhet då Lundqvist inte bara beskrivs som "blond" utan även som "blyg".

Tidningen ägnar i numret därpå ett uppslag åt just Marie Lundqvist. Hon kallas för "den gymnastiserande blondinen", men hennes olympiska insats som gymnast får läsaren inte veta något om. Uppslaget domineras av en bild på Lundqvist, som poserar i gymnastikdräkt omgiven av män av olika nationaliteter som betraktar henne, och rubriken är "Åh, Marie, jag vill hem till dig!".[437] De män som syns på bilden påstås vilja följa med till Sverige. Den komplexa bildkompositionen inbjuder läsaren att låta sin blick sammansmälta med de fotograferade männens blickar på kvinnokroppen, som därigenom blir ett dubbelbottnat objekt för blickar. Texten avslutas med ett konstaterande att idrotten "slår bryggor över gränserna". Det kan givetvis vara "bryggor" mellan svenskan och de manliga beundrarna som åsyftas, men utifrån bildkompositionens bipolära uppdelning mellan Lundqvist och männen framstår formuleringen framförallt som en hänvisning till en förbrödring mellan dessa män, vilka delar ett heterosexuellt begär för den vackra svenskan.

Den vackra blonda svenskan står således för ett universellt gångbart vitt skönhetsideal, men är samtidigt en ofarlig och hemvävd svensk flicka

436 *Se* 1964, nr 42, s. 28 – 29. Om utländska mäns beundran för blont hår och blå ögon jämför även nr 44, s. 65.

437 *Se* 1964, nr 43, s. 36 – 37. Rubrikutformningen kan antas anspela på schlagern "Åh Maria, jag vill hem till dig" inspelad av Hasse Burman 1961.

Se 1964, nr 43, s. 36 – 37.

snarare än en internationell vamp eller femme fatale – något som snarast förefaller göra henne än mer heterosexuellt begärlig. Anja Hirdman har kopplat samman den moraliska oklanderlighet som svenska kvinnor tillskrivs jämfört med utländska med svenskornas ökade resande under 60-talet, som hon menar uppfattades som ”ett ’hot’ mot den svenske mannens roll som erövrare”.[438] Utifrån dessa resonemang kan *Ses* representationer av svenska ”flickor” som sedesamma därmed tillskrivas en slags betryggande funktion. Iscensättningen av svenskornas relationer med utländska beundrare struktureras på komplexa sätt av nationsdiskurser och maskulinitets- och femininitetsdiskurser. Det är sammanflätningen mellan nation och kön som laddar frågan om svenska kvinnors sexuella heder med symbolisk kraft, eftersom denna fråga rymmer en potentiell utmaning av nationen förstådd som (biologisk-genetisk och social) kontinuitet, stabilitet och ordningsskapande gemenskap.

438 Hirdman 2001, s. 91 – 97, citat s. 97.

*Vecko-Journalen*s uppslag under rubriken ”En dag av triumf för skräckens Mexiko” domineras av tre högst olika bilder från invigningen av sommarspelen i Mexico City 1968. En visar den militära bevakningen av arenan, en annan Sovjetunionens fanbärare och en tredje föreställer tre marscherande kvinnor ur den svenska truppen: ”Kortkort succé gjorde de svenska flickornas vita kjolar”. Genom en rasifierande och kolonial blick tydliggörs attraktionskraften hos ”våra svenska flickor” via en kontrastering mot mexikanska kvinnor; ”den synen, femton par rasben på en och samma gång, var en sensation i detta land, där nästan alla kvinnor har lite för spinkiga eller litet för mulliga extremiteter och dessutom är kobenta”.[439]

*Se*s artikelrubrik vid Ulrika Knapes guld 1972 – ”Sen Garbo har ingen flicka gett oss mer reklam. GULLE-ULLE!” – visar på kontinuitet i representationen av även den väldigt framgångsrika kvinnliga idrottare som en specifik och tydligt feminint markerad reklam för nationen.[440] Rubriken länkar samman Knape med en svensk skådespelerska, snarare än med tidigare svenska olympiska idrottsframgångar. Att hon kallas för ”[d]en sköna och behagligt svala Göteborgsflickan” antyder att kopplingen till Garbo handlar om en respektabel svensk kvinnlighet som beundras av en hel värld för sin skönhet och behärskade uppträdande. Det reklamvärde hon tillskrivs i detta inslag kopplas därmed till någonting utöver den olympiska guldmedaljen.

Återkommande är således att bildmaterialet ordnar den kvinnliga olympierns kropp för att underlätta beskådan och värdering. Hon representeras som inbjudande, leende, passiv och poserande på bilder som ofta har bildtexter som riktar läsarens uppmärksamhet mot utseende och mot bilden som förevisande skönhet. Hur kan man förstå denna betoning av kvinnlig skönhet också för den föreställt kvinnliga läsaren, som menad för

---

439 *Vecko-Journalen* 1968, nr 42, s. 20 – 21. ”Rasben” är ett uttryck som flyttats från hästar till kvinnor och varit på modet några decennier tidigare, Fornäs 2004, s. 248. Broberg och Tydén skriver att ordet ”ras” kunde stå för (framförallt kvinnlig) skönhet. De ger exemplet ”den kvinnan har ras”, Broberg & Tydén 2005, s. 10.

440 *Se* 1972, nr 37, s. 21 – 23.

en ”kvinnlig blick”? Anja Hirdman har karakteriserat kvinnotidningens skönhetssidor och annonser som ett ”illustrerat lärande” i förhållande till den kvinnliga läsare som finns inskriven i texten: ”Kvinnor visar kvinnor hur kroppen skall skötas, kläder bäras och ansiktet formateras”.[441] Inslagen förmedlar via seendet idéer om femininitet till läsaren, ”bilder som visar vilka gester, poser eller ansiktsuttryck som illustrerar ’kvinnlighet’”.[442]

John Berger har förklarat att kvinnors blick på kvinnor är formad av den visuella tradition där kvinnor varit betraktade och män betraktare, eftersom bilder av kvinnor genom historien utformats av och för män. Kvinnor kommer därmed att se sig själva som objekt. För läsare av båda könen naturaliseras således praktiken att betrakta kvinnor genom de beskådande positioner som gestaltningar av kvinnor i text och bild tillgängliggör. Berger har heteronormativa utgångspunkter och det bör påpekas att även bilder av män i stor utsträckning utformats av och för män.[443] Men sättet att förstå de publikrelationer som texten implicerar som en del av heteronormerade historiska sammanhang är fruktbart eftersom det understryker att såväl män som kvinnor bidrar till och befäster könsrelationer genom praktiker och diskurs(re-)produktion. Det är således inte fråga om ”falska” kvinnobilder, utan om representationer som både speglar och konstituerar sammanhanget.[444]

För mig förefaller det rimligt att, i enlighet med Anja Hirdmans modell, läsa framställningar av idrottskvinnor som ett illustrerat lärande eller en form av disciplinering som förevisar vad kvinnlighet är. Men jag vill därmed inte utesluta möjligheter till ”queera läsningar”. Människors erfarenheter och upplevelser begränsas, som Fanny Ambjörnsson framhållit, inte till det som normerna föreskriver, och det är möjligt att identifiera dimensioner i kulturella uttryck som går utanför och emot de starka

441 Hirdman 2001, s. 262.

442 Hirdman 2001, s. 263.

443 John Berger, *Ways of Seeing*, London 1972, s. 46 – 47, 63 – 64. Om konst och fotografier som förevisar manskroppar, se Steorn 2006.

444 Camauër 2002, s. 12 – 16.

påbuden om heterosexualitet. Kvinnliga läsare kan naturligtvis rikta en sexuellt begärande blick mot de kvinnokroppar som beskrivs och avbildas, liksom en manlig läsare kan göra detsamma när det gäller bilder av aktiva, vältränade och lättklädda manskroppar. Textbeskrivningarna av mäns mod och kraftfulla rörelser kan tillskrivas erotiska dimensioner och konsumeras på ett sådant sätt av män eller kvinnor.[445] Men denna sorts läsningar är inte de som text och bild i första hand tillgängliggör eller privilegierar i inslag om manliga olympier. Det är där framförallt mäns handlande – deras aktiviteter och ansträngning – och i betydligt mindre grad deras utseende som uppmärksammas, medan det motsatta gäller för kvinnliga idrottare.

Analysen så här långt visar att den utmaning som kvinnoidrotten står för förhandlas via kompenserande och könsdikotomiserande tekniker. Den kompensatoriska förankringen i femininitet och praktiken att utvärdera kvinnors utseende återfinns genom hela tidsperioden 1948 – 1972, liksom de måttskalor som förutsätts vara självklara i framställningar av svenska kvinnors attraktivitet. Åtskillnad säkerställs genom att kvinnor inte positioneras inom samma representationsutrymme som manliga idrottare utan som i första hand *kvinnor* (snarare än idrottare).[446] Genom upprepning (re-)produceras kopplingen mellan kvinnokropp och heteronormerad femininitet på ett sätt som bekräftar denna koppling som naturlig och självklar.

Toini Gustafsson: med feminin nordisk stjärnglans (1968)

Vid OS i Grenoble 1968 blev längdskidåkaren Toini Gustafsson ett av de största svenska affischnamnen. Redan i upptakten inför spelen figurerar hon som ”vårt stora medaljhopp”, för att efter de två individuel-

445 Fanny Ambjörnsson, *Vad är queer?*, Stockholm 2006.

446 Om kontinuiteten i förståelser av det kvinnliga som socialt värde och kompetensområde, se Gullan Sköld's undersökningar av insändardebatter kring hemmafrun i tidningarna *Damernas Värld* och *Året Runt* från 1968 och 1975, Sköld 1998 s. 135 – 139; Gullan Sköld, *Ett rum för råd och tröst. Veckotidningarnas hjärtespalter från 1940-talet till idag*, Stockholm 2003, s. 100 – 105, 130 – 131, 136 – 137.

la guldmedaljerna på fem och tio kilometer bli en ”stjärna” och ”vår söta guldmedaljös”.[447] Gustafsson framställs på ett övergripande plan i enlighet med det mönster för representation av svenska kvinnliga olympier som analysen så här långt har frilagt; hon är respektabel men samtidigt attraktiv. Hon gestaltas som en stjärna, men knappast som en idrottshjälte, och hennes roll som representant för Sverige handlar om den nordiskt sunda kvinnligheten snarare än om den suveräna sportprestationen. Representationen av henne omsätter glidningen mellan det nordiska och det svenska mot bakgrund av hennes finländska härkomst, vilken dock inte hindrar att hon också får företräda en förment svensk, sund kvinnlighet. Kring de värden hon tillskrivs – blondhet, attraktiv kvinnlighet och en stjärnglans balanserad med lantligt sunt förnuft och naturlighet – finns ingen konflikt mellan det svenska och det nordiska; de framstår snarare som överlappande och ömsesidigt förstärkande identitetsgrunder. Inom ramarna för denna inkluderande nordiskhet omtalas Gustafsson omväxlande som svensk, som svensk med finländsk bakgrund och som nordisk.

Gustafssons framgångar tycks göra OS till en angelägenhet för kvinnor. I *Vecko-Journalen* uppmärksammas Gustafsson rentav mer än i *Se*, trots den senare publikationens mer omfattande OS-rapportering. I *Vecko-Revyn* framstår hon som hemmafruarnas förebild: ”Toini, hemmafru och mamma till 11-åriga Eva, skidar in i de svenska vardagsrummen på bästa hemmafrutid: vid 9-tiden på morgnarna”.[448] I ett annat inslag uppmanas den kvinnliga läsarinna som tilltalas att sticka *Vecko-Revyns* ”guldtröja”, vilken Gustafsson på en bild syns iförd, till ”både er själv och er man”.[449]

I *Se* syns Gustafsson detta år på tre bilder tillsammans med fästmannen Assar Rönnlund, i eller utanför backen, samt på ytterligare två bilder leende och poserande i backen. Endast en bild av sammanlagt sex visar

447 Citaten i tur och ordning från *Vecko-Revyn* 1968, nr 6, s. 31; *Vecko-Journalen* 1968, nr 7, s. 18; *Se* 1968, nr 8, s. 30 – 31.

448 *Vecko-Revyn* 1968, nr 6, s. 31.

449 *Vecko-Revyn* 1968, nr 9, s. 32.

Omslag till Vecko-Journalen 1968, nr 8.

Toini Gustafsson och Assar Rönnlund, Vecko-Journalen 1968, nr 6, s. 51.

henne under tävling, i inslaget med rubriken ”Kronprinsen hejade, men Assar grejade!”.[450] Denna enda bild på Gustafsson under tävling är inte någon närbild utan visar mycket av omgivningarna, tävlingskonkurrenterna och kronprins Carl-Gustaf som hejar bredvid spåret. Kameraperspektivet är snett framifrån och iscensätter inte samma kraftfulla rörelse och dynamik som är vanlig i bilder på män, och som exempelvis finns av den betydligt mindre framgångsrike fästmannen Rönnlund i denna årgång.[451] Samma bild tagen under Gustafssons tävlingslopp, med kronprinsen hejande bredvid, förekommer även i *Vecko-Journalen* detta år. Den är även där den enda bilden som visar Gustafsson i aktivitet och under tävling, av sammanlagt åtta bilder på henne. I *Vecko-Journalen*s övriga bildmaterial syns Gustafsson i ”feminina” poser, som påminner om modellerna i tidningarnas övriga material, och tillsammans med fästmannen Rönnlund.[452]

Heterosexuell komplettering gestaltas också då hon fotograferas tillsammans med andra män än fästmannen. På ett omslag syns hon tillsammans med prins Bertil, med rubriktext ”Prins Bertil och drottning Gustafsson”.[453] Vidare poserar hon på en dryg helsidesbild med Jean-Claude Killy, där båda ler och Killy håller armen om henne: ”Olympiadens kungapar – drottning Toini och Kung Killy. Hon med två guld och en [sic!] silver. Han med tre guld”.[454] Bildens heterosexuella komplettering understryks av bildtexternas beteckningar av dem som drottning och prins/kung. Gustafsson synliggörs och hennes medaljer firas, men inramningen förankrar henne genomgående *som kvinna*, medan prestationerna i träning och tävling hamnar i skymundan.

Gustafsson beskrivs genomgående genom hänvisningar till en svensk

---

450 *Se* 1968, nr 7, s. 26 – 27.

451 *Se* 1968, nr 9, s. 36 – 37.

452 *Vecko-Journalen* 1968, nr 6, s. 51. Bilder på Toini Gustafsson finns i *Vecko-Journalen* 1968, nr 3, s. 55; nr 6, s. 48 – 49, 51; nr 7, s. 14; nr 8 (omslag), s. 50 – 51.

453 *Vecko-Journalen* 1968, nr 8, omslag, se även s. 2.

454 *Vecko-Journalen* 1968, nr 8, s. 50 – 51.

och nordisk attraktiv kvinnlighet; de blå ögonen, det vackra leendet, det blonda håret som påstås har gjort fransmännen i Grenoble ”lyriska”.[455] Uppmärksamheten hon väcker i internationell press knyts samman med detta tilltalande utseende och hon jämförs med en ”filmstjärna”.[456] Liksom i *Vecko-Revyns* representation av Sonja Edström-Ruthström 1960, vilken tidigare har diskuterats, förhandlas en spänning mellan femininitet och den nationellt och manligt kodade längdskidåkningsgrenen. Med ”något nyschamponerat över hela sin uppenbarelse” befinns Gustafsson ha ”gett sin sport kvinnligt behag” och avlägsnat den från ”den yttersta ansträngningens röda hy, snor och tårar”.[457] Genom sin attraktiva uppenbarelse föreställs Gustafsson göra reklam inte bara för Sverige utan också för den nordiska längdskidåkningstraditionen, som i artikeln ”Drottningen kom från Norden” där hennes kvinnlighet och det reklamvärde som knyts till kvinnlig skönhet understryks:

Drottningen kom från Norden
Vår egen Toini Gustafsson blev olympiadens firade drottning. Hon tog guld på milloppet och guld på halvmilen, och i stafetten åkte hon snabbast av alla med sikte på guld — fast det sprack och ”bara” blev silver. På köpet blev hon omslagsflicka överallt — hon är ju snygg också. Och längdåkning på skidor fick fin propaganda bland den alpina publiken.

”Drottningen kom från Norden”, Se 1968, nr 9, s. 34 – 35.

> Vår egen Toini Gustafsson blev Olympiadens firade *drottning*. Hon tog guld

455 *Se* 1968, nr 7, s. 26 – 27.

456 *Vecko-Journalen* 1968, nr 7, s. 18.

457 *Vecko-Journalen* 1968, nr 8, s. 5.

på milloppet och guld på halvmilen, och i stafetten åkte hon snabbast av alla med sikte på guld – fast det sprack och ”bara” blev silver. På köpet blev hon *omslagsflicka* överallt – *hon är ju snygg också*. Och längdåkning på skidor fick *fin propaganda* bland den alpina publiken.[458]

Gustafssons popularitet i *Vecko-Journalen* och *Vecko-Revyn* tycks handla om att hon kan representeras som *samtidigt* vacker och glamorös *och* vanlig, med en förment nordisk naturlighet. Ett inslag med rubriken ”Hon kom med strykjärn, blåslampa, hårtork – och segrade” i *Vecko-Journalen* inramas av en lek med hur husmoderns kompetenser kan användas för att sköta om skidorna.[459] Här iscensätts en kvinna som både trivs med uppmärksamheten och kan föra sig i världen, samtidigt som hon längtar efter ”lugn och ro”: ”Toini privat är inte den som sjåpar sig med divalater. Hon är helnaturlig och balanserad. Med ordknapp men slagfärdig replik. Den nordiska naturhumorn, som klämmer till efter en sävlig tankepaus.”[460] Läsaren förvissas om att Gustafsson efter den olympiska utsvävningen kommer att återvända till det vanliga, till ett hemma som är igenkännbart för den kvinnliga läsare som *Vecko-Revyn* och *Vecko-Journalen* vid denna tid talar till – inte minst borgar det nordiskt rejäla i henne för att så kommer att ske.

Katarina Mattsson och Katarina Pettersson konstaterar att veckotidningsidealet rymmer motstridiga element, där Fröken Sverige-kandidaterna representeras mellan två kvinnoideal: å ena sidan ”vanliga, jordnära, naturälskande flickor med ambitioner och båda fötterna på jorden” och å andra sidan ”det glamorösa och exklusiva kvinnoidealet som betonar yta, utseende och vackra kläder som en viktig del i att vara kvinnlig”.[461] Denna dubbelhet är möjlig att förstå, menar jag, via diskursperspektivets uppmärksammande av dynamik. Representationer behöver inte ”gå ihop”,

458 *Se* 1968, nr 9, s. 34 – 35. Mina kursiveringar.

459 *Vecko-Journalen* 1968, nr 8, s. 51.

460 *Vecko-Journalen* 1968, nr 8, s. 51.

461 Mattsson & Pettersson 2006, s. 291 – 297.

utan ger uttryck för olika aspekter av könstänkande och självförståelse som inte nödvändigtvis bildar en uppenbart sammanhängande helhet. De subjektspositioner som texter tillgängliggör lyder inte under krav på logik eller rationalitet. I representationer av Gustafsson är komplexiteten uttryck för skärningspunkter mellan nation och kön som konfigureras genom familjemetaforens iscensättning av en attraktiv och presentabel men samtidigt pysslig och respektabel hemmafru. Hon är hemorienterad i dubbel mening, dels som sammanhörande med svensk/nordisk geografi, dels inom ramen för heteronormerad familjediskurs.

Toini Gustafssons kroppsliga arbete tonas ned i tidningarna till förmån för framställningar av henne som en vanlig men samtidigt glamorös och attraktiv kvinna. Att få reda på hur hon, eller någon av de andra olympier som diskuteras i denna studie, själv förhöll sig till de mediala framställningarna av henne skulle kräva en annan sorts material än det jag här arbetar med. Men en intervju med Toini Gustafsson i *Se* efter hennes dubbla guld kan läsas som en slags antydning om motstånd mot de diskurser som positionerar henne på specifika sätt. Inslaget illustreras av bilder på henne och Assar Rönnlund tillsammans i OS-byn och på OS-läktaren, och rubriken tematiserar också den heterosexuella parrelationen; ”Det är inte mitt fel att Assar inte tog medalj!”. Intervjun presenteras som en dialog mellan Gustafsson och reportern, där den sistnämnde hänvisar till en artikel i *Aftonbladet* där Gustafssons framgångar har påstått vara den blivande makens förtjänst, medan hon genom deras gemensamma träningar tvärtom antytts ha haft en menlig inverkan på hans prestationer:

> SE: Men han har väl hjälpt dej till guldformen.
>
> Toini: Att jag prickade in formen till olympiaden i Grenoble kan jag tacka mej själv för. Att Assar inte hittade den beror inte på mej.
>
> SE: Hur mycket har du satsat egentligen för att bli dubbel guldmedaljös.
>
> Toini: Jag har under de senaste sju-åtta åren underkastat mej en stenhård träning.
>
> […]
>
> SE: Får du inte ibland höra av folk att dom tycker att det är underligt att en

snygg kvinna i sina bästa år ligger och svettas längs landsvägarna och i skidspåret.
Toini: Nej, jag har aldrig hört någon säja det.[462]

Utifrån källkritiska hänsyn är det givetvis vanskligt att läsa återgivna intervjucitat som vittnesmål om det som sades eller utspelade sig vid intervjutillfället. Men betraktat ur ett läsarperspektiv kan inslaget läsas som ett uttryck för motstånd som omsätter andra möjligheter än vad tidningens sätt att representera Gustafsson gör. Att döma av texten avfärdar Gustafsson reporterns utgångspunkter om ett samband mellan hennes prestation och den skidåkande fästmannen. Hon gör motstånd mot det motsatsförhållande mellan femininitet och toppidrott som reportern artikulerar, på ett sätt som gör positioner utanför denna könsdiskurs tillgängliga för läsaren. Gustafssons påpekande att hon ”underkastat [sig] en stenhård träning” står i skarp kontrast till att representationer av träning – vilka, som föregående kapitel visar, är legio för de framgångsrika svenska idrottsmännen – faktiskt saknas helt i veckopressens omfattande uppmärksamhet av henne. Inslaget väcker funderingar över hur diskurser kring femininitet påverkade kvinnliga idrottares livspraktik. De förväntades tala inom ramarna för dessa diskurser och ålades att på ett eller annat sätt förhålla sig till dem, men kunde förstås också göra motstånd och förhålla sig kritiskt. Frågor om utrymmet och formerna för motstånd kan inte besvaras inom ramen för denna studie, men Gustafssons återgivna intervjusvar utgör en intressant kontrast till övriga representationer av henne som företrädare för kvinnligt behag och till osynliggörandet av hennes kroppsliga arbete.

Feminiserade skribentpositioner: ett ”kvinnligt öga” och ”sportanalfabeter”

Jag har i detta kapitel pekat på hur spänningsförhållandet mellan femininitet och idrott uttrycks genom ett spatialt ordnande av tidningens sidor och i representationer av kvinnliga olympier som förankrar dem i femini-

462 *Se* 1968, nr 8, s. 24 – 25.

nitet. I detta avsnitt ska jag diskutera några kvinnliga veckotidningsskribenters sätt att positionera sig i förhållande till sportjournalistiken som genre, så som detta går att utläsa av textmaterialet. Detta är artiklar som inte sällan explicit inramas som någonting annat än och alternativ till (övrig) sportjournalistik, på ett sätt som synliggör konstruktionen av feminiserade skribentpositioner och ett journalistiskt perspektiv som talar till en kvinnlig publik med förment ”feminina” intresseområden.

I *Vecko-Revyn* och *Vecko-Journalen*, vilka under perioden mellan 1948 och 1972 riktar sig till en könsmässigt blandad och så småningom allt mer övervägande kvinnlig publik, märks en tydlig ambition att erbjuda ett för den kvinnliga läsaren tilltalande alternativ till övrig tillgänglig OS-rapportering. Vid sommarspelen i London 1948 framhåller *Vecko-Revyn* att man har en egen, kvinnlig medarbetare på Wembley Stadion eftersom ”vi tyckte att det olympiska skådespelet borde ses också genom feminina glasögon”. Denna skribent har i uppdrag att, förutom att återge ”allt vad som händer och sker på kolstybb och i kastringar, i simbassänger och vid kanotåror” också erbjuda läsaren ”kvinnans skarpa öga för de flärdfulla inslagen i olympiaevenemangen och […] hålla ett öga på både celebriteter och ’vanligt folk’ på åskådarläktarna”.[463]

Samma tidning publicerar fyra år senare inslaget ”Det var livat i Oslo” – en rubrik som skvallrar om att man inte varit allt för nedstämd trots de svenska motgångarna i tävlingarna. Här utgör den kvinnliga reporterns idrottsliga okunskap en explicit inramning. I ingressen står att läsa att ”[a]llvarliga och sakkunniga olympiarapporter har ni läst massvis – här kommer till omväxling en som är tvärt om! Av VR:s utsända idrottsanalfabet, Anita Thomasson”.[464] Inriktningen är här inte i första hand utfallet av tävlingarna – ”Det roliga är det som är i kring”.

Vecko-Revyns inslag med rubriken ”Olympens kvinnliga pennskaft” handlar om de kvinnliga journalister som kommit till Oslo från hela värl-

463 *Vecko-Revyn* 1948, nr 31, s. 5.

464 *Vecko-Revyn* 1952, nr 9, s. 16 – 17, 32.

den för att bevaka spelen. Eftersom den ”församlade världspressen” varit ”idel karlar” var det ”något av en märkvärdighet när man plötsligt stötte på en kvinnlig kollega. […] vi tycker att Olympiadens kvinnliga pennskaft tål att presenteras. Även om de flesta av dem inte alls kunde kallas sportspecialister, eller kanske just därför. De var så lustiga att se…”.[465] Att de kvinnliga reportrarna inte har specialkunskaper om det som de rapporterar om framstår inte som någonting negativt utan snarare förståeligt med hänvisning till kön, och gör dem ”lustiga” i sportsammanhanget. På sju bilder förevisas kvinnliga fotografer och journalister från olika länder och utseendena kommenteras i formuleringar som ”[k]nallrött hår och pigg i synen”; ”var alltid okammad och klädd i samma vinröda pullover under hela olympiaden”, ”söt, blond” och ”har pepparkakshy, blåndvitt leende, sorgsna sammetsögon”.

Genom det tydliga sättet att tala till en kvinnlig läsare framstår Anita Thomassons personligt hållna OS-reportage i *Vecko-Revyn* 1952 som ett komplement till löparen och olympiern Rune Larssons stående krönikor samma år. Larssons krönikor har istället vinjetten ”Från innerbanan” – en explicit betoning av det initierade perspektivet. Olikheterna i presentation och fokus tydliggör hur man föreställde sig att idrotten och OS kunde tilltala en kvinnlig respektive manlig läsare. Thomassons bildrika artiklar inriktas på folkvimmel och svenskarnas tillvaro i OS-byn, medan själva tävlingarna kommer i andra hand. Larssons betydligt stramare krönikor saknar däremot ofta helt bilder och fokuserar manliga olympiers chanser och resultat medelst en utförlig sifferredovisning.

Ett liknande ”kvinnligt öga” har *Vecko-Journalen* 1956 genom Marianne Höök, reporter på plats vid vinterspelen i Cortina. Text och bild uppmärksammar invigningen, modetrender och möjligheter till shopping i olympiabyn samt de kungligheter som bevistade spelen. De franska konståkerskornas klarröda dräkter sägs ha givit ”ett kvinnligt öga den

465 *Vecko-Revyn* 1952, nr 10, s. 33.

största behållningen vid öppningsceremonin".[466] Hööks uttalat "kvinnliga" perspektiv, som en föreställt okunnig läsares ställföreträdande öga, understryks genom att skribenten refererar till sig själv som "en idrottsmässig oskuld som Eder utsända". Det är händelser omkring tävlingarna som får störst uppmärksamhet medan tävlingsresultaten återges på ett vagt och distanserat sätt som står i skarpt kontrast med det starka engagemang för tävlingarna i Cortina som finns i framförallt *Se*. *Vecko-Journalen* tilldelar även fortsättningsvis välkända kvinnliga skribenter uppdraget att bevaka OS. Det är uppenbart att det är dessa skribenters personliga intryck som förutsätts intressera läsaren. Inför OS i Rom 1960 trumpetar förhandsreklamen ut att Barbro Alving, "Bang", skulle vara på plats, och hennes artiklar under vinjetten "Bang i Rom" blir också del av tidningens marknadsföring då de omtalas på omslagen. Detsamma gäller för 1972, då Kid Severin skriver personligt färgade rapporter från München, vilka mestadels skildrar tillvaron i olympiabyn med tonvikt på mode, nöjesliv, stjärnor och kändisar inom och utom idrotten.

Genom kvinnligt markerade berättarjag, fokus på kläder och mode – till exempel presentation av och kommentarer kring "den svenska olympiagarderoben" – och sättet att iscensätta OS som ett folkvimmel av kändisar, kungligheter och idrottare, positioneras en kvinnlig läsare som någon som är intresserad av just dessa utomidrottsliga aspekter av OS.[467] Förekomsten av olympisk rapportering i de tidningar som har en stor andel kvinnliga läsare kan därmed inte självklart betraktas som vittnesmål om att idrott föreställdes vara ett "kvinnligt" intresseområde. *Vecko-Revyn*s och *Vecko-Journalen*s olympiska material genomsyras snarare av isärhållandets principer. För den kvinnliga läsaren pekar texterna ut po-

466 *Vecko-Journalen* 1956, nr 5, s. 18 – 20, 38.

467 För ytterligare exempel se *Vecko-Journalen* 1960, nr 35, s. 16 – 17; *Idun/Vecko-Journalen* 1964, nr 42, s. 50; *Vecko-Revyn* 1964, nr 40, s. 20 – 21: "OS-flickan Elisabeth Ljunggren matchar BLÅTT & GULT i höstmodet"; *Vecko-Journalen* 1968, nr 6, s. 50 – 51: Modeskaparen Gunilla Pontén kommenterar den svenska olympiagarderoben, som hon anser kunde ha gjorts mer modebetonad; *Vecko-Journalen* 1968, nr 42, s. 20 – 21; *Vecko-Journalen* 1972, nr 37, s. 4 – 5.

sitioner som reproducerar antaganden om specifikt kvinnliga intresseområden, på ett sätt som understryker spänningsförhållandet mellan ”det kvinnliga” och tävlingsidrotten.

Idrotten som problem

I detta avsnitt undersöker jag hur spänningsförhållandet mellan kvinnlighet och idrott reproduceras och förhandlas i gestaltningar av tävlingsidrotten och den tillvaro som den föreställs medföra. ”Problematiken” kristalliseras kring två sammanhängande teman, där idrotten representeras som i grunden oförenlig med och rentav som ett hot mot kvinnlighet: den unga kvinnans förmodade karaktärsegenskaper och drömmar samt kvinnokroppens konstitution. Representationerna av kvinnliga idrottare förmedlar här normativa konstruktioner av en ”vanlig” tonårsflicka och kvinnolivets utformning och värden på ett sätt som tydliggör femininitetens gränser.

Den unga kvinnans karaktär, intressen och drömmar

> I Vätternäs utanför Jönköping sitter Gunhilds föräldrar, fyra syskon och fästman och håller tummarna för flickan, som *innerst inne* skulle vilja vara hemma och fortsätta vävkursen och spela fiol med familjen på kvällarna. Hon vill helst *ha idrottandet som avkoppling och nöje* – det är *pressande* när man gjort bra resultat och *alla går och väntar på* nya topprestationer. Men *de sporrar henne* också till nya försök, som lett till fyra svenska mästerskap och segrar i flera landskamper.[468]

I detta citat, från *Idun* 1956, representeras höjdhopparen Gunhild Larking som en respektabel och skötsam svensk ”flicka” som trivs bäst i hemmets intima sammanhang. Inslaget iscensätter folkhemmets ideala medelklasstillvaro och familjeumgänge, där en ung hemorienterad kvinna väver och spelar fiol. Toppidrottens villkor står i konflikt med Larkings egentliga vilja – ”innerst inne” – att vara ”hemma” (i dubbel mening; i Sve-

468 *Idun* 1956, nr 46, s. 28. Mina kursiveringar.

rige och i hemmet som rumslig plats). Omgivningens förväntningar är ”pressande”, samtidigt som det också är de närståendes stöd som ger henne kraft till fortsatta prestationer. En liknande framställning av Gunhild Larking finns i *Bildjournalen*s ”Vi fick bo bakom stängsel” samma år. Inslaget är utformat som Larkings egen berättelse om livet på kvinnoförläggningen i Melbournes olympiaby:

> Ni skulle varit med den där kvällen, när ett par färgade amerikaner lancerade Rock'n'Roll i olympialägret. En stor och stöddig ryss blev helfrälst och dansade så svetten lackade. För min del måste jag bekänna en sak. *Jag längtade plötsligt hem till Sverige. Jag har min fästman kvar där, och nu har det gått många veckor sedan vi dansade på riktigt hederligt svenskt vis…*[469]

Larking framstår även här som en ordentlig svensk flicka, med ”feminina” intressen som exempelvis shopping och med en stabil relation till både hemlandet och fästmannen. Hon förankras ytterligare i femininitet genom uttalanden i citatform: ”Ni tror säkert att det här är ett enahanda liv för en flicka. Inga vackra kläder och sånt att titta på, ni vet. Bara träningsoveraller och uniformer. Men ni skulle ha sett invigningen! […] Som en mannekänguppvisning på NK”.[470] Genom att Larking placeras som berättare blir hon en röst som ”rapporterar” från den stora världen – ”ni skulle varit med” – samtidigt som hennes perspektiv markeras som en svensk ”vi”-position. Gestaltningen av konventionell, igenkännbar och respektabel femininitet förankrar henne i det välbekanta, som en av ”oss”. Hon rör sig ut i offentligheten och världen, men det är ingen tvekan om var hon egentligen hör hemma: hos fästmannen i Sverige, där saker görs på ”hederligt svenskt vis”.

Att idrotten i ovan citerade inslag från *Idun* framställs som någonting som Larking helst har som ”avkoppling och nöje” trivialiserar idrottens betydelse och visar på framställningen av kvinnors idrott som en lek. I *Vecko-Revyns* tidigare analyserade artikel om Sonja Edström-Ruthström

469 *Bildjournalen* 1956, nr 49, s. 32. Min kursivering.

470 *Bildjournalen* 1956, nr 49, s. 32.

1960 lyder en av inslagets underrubriker ”Tränade på skoj”. Här förklaras Edström-Ruthströms framgångar på ett sätt som står i skarp kontrast med representationer av längdskidåkningens manliga utövares målmedvetna uppoffringar och slit:

> Hemligheten med att hon blivit Sveriges skiddrottning är inte att söka i en *utpräglat stark fysik*, snarare i att hon förstår att *leka med kroppen*. Det är *skoj* att träna, *skoj* att åka timvis ensam i skogen, *skoj* att träna med hopprep och gummirep och hård gymnastik, *skoj* att tävla. Alltså går allt som en *lustiger dans* och framgångarna har *kommit av sej själva*.[471]

Genom att framställas som *lek* osynliggörs den kvinnliga idrotten som ett ansträngande arbete och förstås istället som någonting lustfyllt och hälsofrämjande. Dessa gestaltningar beaktar, menar jag, gränserna till det seriösa, manligt kodade idrottandet. Idrotten framstår som en aktivitet vid sidan om ett ”egentligt” kvinnoliv, vilket avdramatiserar kvinnoidrottens potential som utmaning mot könsdikotomin.[472] Leken framstår som en kompenserande teknik också i *Vecko-Revyn*s inslag om den amerikanska slalomåkaren Andrea Mead 1952. Meads stil omtalas som ”djärvare och mer halsbrytande än någon annans”, men representationen av henne sätter samtidigt gränser genom rubriken ”Guldmedalj *för skojs skull*”. Lustens betydelse för hennes idrottande betonas då Mead bara sägs kunna vinna ”när hon *har roligt* på skidorna”. I citatform berättas det om hur hon under en period tappade sugen, och texten struktureras här av motsatsförhållandet mellan det lekfulla och det seriösa: ”Jag *tränade för mycket*. Jag började *tappa lusten*. Skidåkning måste för mig *vara någonting som är roligt*, inte en *uppgift* som man *sammanbitet* går in för”.[473] För gymnasten Lena Adler påstås det på ett liknande sätt i *Se* 1960 räcka fint att ”ha gymnastiken som hobby”.[474] Kopplingen till lek och hobby trivialiserar

471 *Vecko-Revyn* 1960, nr 4, s. 20. Mina kursiveringar.
472 Jämför Cahn 1994, s. 140 – 184; Whannel 1992, s. 127.
473 *Vecko-Revyn* 1952, nr 8, s. 28. Mina kursiveringar.
474 *Se* 1960, nr 34, s. 18 – 19.

idrottandets betydelse för kvinnorna, och kontrasten mot det allvar och den nationella betydelse som tillskrivs manligt idrottande är påfallande.

Tävlingsidrotten tycks skava mot en konstruktion av den *vanliga* flickan också i *Bildjournalen* 1960, där ett heluppslag har rubriken ”Olympiadens mest berömda syskonpar, Ilse och Jon Konrad[:] Vad har vi fått ut av vår ungdom – Jo, 40 världsrekord”. Reportagets ingång är de uppoffringar som dagens toppidrott kräver av unga utövare, men intresset riktas framförallt mot systern Ilse Konrad, som beskrivs på följande sätt:

> Jippon i stil med de olympiska spelen är ju inte precis *specialanpassade för tonårsflickor*. Man blir också lite betänksam när man talat en stund med Ilse Konrad. Hon har inte några större likheter med en *vanlig tonårsflicka*. Idrotten har format upp henne till *en typisk rekordamason och världsstjärna*. Hon för sig lojt och avspänt, hennes svar är *självsäkra* utan skryt, ledigt formulerade, hon har gett tusentals uttalanden för världspressen vid det här laget. Men vart har hennes *ungdom* tagit vägen? De glada, spännande, osäkra åren då man *upptäcker livet*? Ja – det verkar som om hon summit dom av sig i tävlingsbassängerna. De har förvandlats till *armföringsteknik, benspark och mellantider*.[475]

Texten etablerar specifika betydelser av att ”upptäck[a] livet”, om ungdomen som period i kvinnans liv och vad det innebär att vara en ”*vanlig* tonårsflicka”. Dessa betydelser tydliggörs då detta *vanliga* liv kontrasteras mot ”rekordamason och världsstjärna” och mot idrottens kompetenser och teknikaliteter – ”armföringsteknik, benspark och mellantider” i ”tävlingsbassängerna” – som markörer för en negativt värderad professionalitet och prestationsinriktning. Australiensiskan Konrads världsvana och självsäkert avspända beteende uppfattas som någonting avvikande, som gör skribenten ”betänksam”.

När det gäller unga svenskor konstrueras den feminina karaktären dock snarast som någonting givet och självklart, i representationer som försäkrar att de inte har maskuliniserats av sin idrott. *Se*s ”Detta var olympiaflickans hemlighet!” tematiserar spänningen mellan *vanligt* flickliv

475 *Bildjournalen* 1960, nr 35, s. 24 – 25. Mina kursiveringar.

och toppidrottens premisser, vilka genomgående kontrasteras som varandras oförenliga motsatser. I utförliga citat ”förklarar” simmaren Karin Stenbäck här varför hon beslutat sig för att avstå från det kommande sommar-OS i Tokyo 1964. Inslagets tre bilder visar Stenbäck i vimmel och dans på nöjesstället Nalen.[476] Den ”hemlighet” som rubriken talar om handlar om att hon har tröttnat på det inrutade idrottslivet och vill få mer tid för sin fästman. Beslutet sägs ha tagits då hon efter en nyårsskiva var tvungen att gå upp tidigt för att träna: ”det är ju inte klokt att stiga upp halv sex om morgnarna för att träna och sedan träna varje eftermiddag också. Jag måste få sova, jag måste få *vara som vanligt folk*. Jag måste *bli fri*!”.

I citatformuleringar påstås Stenbäck uppleva träningen som en ”fångenskap”, och ett oundvikligt val mellan pojkvän och idrottskarriär formuleras: ”– Vi har varit tillsammans nästan ett år. Det skall vi fortsätta med. Det får vara med medaljer i Tokyo…”. Hon säger att hon ”vill *vara som vanliga flickor*, vill ha tid att roa mej, dansa och gå på bio, måla och läsa böcker. Jag vill inte ständigt tänka på träningen och rätta allting efter den”. Uppoffringarna framstår också som poänglösa och inte ens OS-medaljen förefaller ha något större värde: ”*Åren rinner ju bara iväg* medan jag kajkar längd efter längd för att få en medalj att sätta upp på väggen”.[477] Den unga kvinnan har en begränsad tidsrymd att ägna åt sådant som tävlingsidrott.

Även simningens negativa inverkan på utseendet anges som anledning till Stenbäcks beslut att lägga av, på ett sätt som (re-)producerar det feminina utseendet och heterosexuell parbildning som självklara normer. Att träningen ger stripigt hår och röda ögon framstår som ett socialt problem och oönskat avvikande från det vanliga och ”normala”; det tar tid att ”*bli 'normal' igen*” för att inte se ut som ”en stripjänta […] Vad skulle Tommy säja då?”.[478] Hon sägs också ha tagit beslutet för att hon ”inte vill riske-

476 *Se* 1964, nr 4, s. 32 – 35.

477 Mina kursiveringar.

478 Mina kursiveringar.

ra att få en massa okvinnliga muskler", och citeras med påståendet att det "är horribelt" att träna "med skivstång som de holländska flickorna". Artikeln avslutas med några varningsord för att utsätta "unga flickor" för hårdträning och press från ledare och sportjournalister som tar idrotten på för stort allvar. Idrotten placeras i ett motsatsförhållande till det innehåll som föreställs utmärka den "vanliga" tonårsflickans tillvaro; dans, nöjen och umgänge, uppmärksamhet från pojkar samt feminina utseendemarkörer som hår, ögon och en kroppskonstitution utan synliga muskler.

Stenbäcks val att avstå från OS i Tokyo innebar att en stor svensk medaljchans gick om intet, och detta är en relevant bakgrund för inslagets utformning. Utifrån en diskurs där idrottsära förstås som nationell ära uppstår därmed ett slags behov av förklaring. I textens "förklaring" mobiliseras diskurser om femininitet, vilka tycks få Stenbäcks val att framstå som förståeligt och acceptabelt. Även i *Bildjournalen*, där en inriktning på heterosexuella parrelationer är påtaglig i flera OS-relaterade inslag på 1950- och 1960-talen, finns ett inslag om Karin Stenbäck i samband med att hon tillkännagivit sitt beslut.[479] Till skillnad från i *Se*s artikel, där artikeltexten andas sympati inför hennes prioriteringar, saknar detta inslag journalistisk text och omdömen om valet att avsluta idrottskarriären. Dess utformning reproducerar och naturliggör dock specifika betydelser av en ung svensk kvinnlighet, vilka placeras i ett motsatsförhållande mot tävlingsidrotten. Därmed tillgängliggörs också specifika positioner för läsaren, medan andra tänkbara positioner – som till exempel omsätter en mer positiv värdering av kvinnlig idrott – inte tillgängliggörs.

Tidningsuppslaget har rubriken "Jag är kär – konstigare är det inte!" och illustreras av en bild där Stenbäck lutar sitt huvud mot fästmannen Tommy Jurdell. I ingressen formuleras valet mellan fästmannen och simning-

479 *Bildjournalen* 1964, nr 6, s. 18. Andra OS-relaterade inslag i *Bildjournalen* med heterosexuella romanser som inramning är *Bildjournalen* 1956, nr 7, s. 8 – 9, rubrik: "Kära lilla…" (om Sigge och Ing-Mari Eriksson); *Bildjournalen* 1960, nr 7, s. 18 – 19, rubrik: "Inte en olympiad utan en romans" (Egon Zimmerman och Penny Pitou); *Bildjournalen* 1964, nr 8, s. 18, rubrik: "Kärleken stal deras största seger" (Marika Kilius och Hans-Jürgen Bäumler).

en explicit: ”Guld i Tokyo eller på mitt ringfinger…”. Texten består av två brev underskrivna av Stenbäck respektive Jurdell. I sitt brev hänvisar Karin Stenbäck till samma skäl som de som framkommer i inslaget i *Se*. Hon berättar om en glädjelös tillvaro präglad av en obeveklig träningsregim, och om sociala uppoffringar när kamraterna med ”lackerade naglar” och ”lite rött på läpparna” gått ut och dansat på lördagskvällarna. Hon vill nu vara ”*en alldeles vanlig flicka*, precis som alla andra, och försöka *ta igen åtminstone något av det jag förlorat* i simbassänger hemma och borta”, vilket hon ”innerst inne” hela tiden velat.[480] Simningen har berövat henne något väsentligt och framstår som något närmast onaturligt för den unga kvinnan.

Det är förlovning och hägrande giftermål som i denna artikel mobiliseras som det som gör valet att avstå en olympisk medalj begripligt – vilket naturligtvis reflekterar ett sammanhang där giftermålet alltjämt betraktades som kvinnans viktigaste ”karriärssteg”. Idrotten, med dess ändlösa ”diskussioner om tiondelar hit och tiondelar dit”, gestaltas som relativt meningslös vid en jämförelse. I ”brevets” avslutning anspelas det återigen på valsituationen och analogin mellan olympisk guldmedalj och förlovningsring på ett sätt som tydliggör deras relativa värde: ”Och om fem år kanske vi är gifta. Det vore nog det bästa med den här olympiaden i Tokyo. Lite’ svenskt guld i efterskott. Vem vet”. Även i fästmannens brev berättas det om en romans som hämmats av hennes simning. Beslutet att sluta sägs dock ha varit Karin Stenbäcks eget; ”Hon har helt enkelt upptäckt att det finns andra värden och viktigare uppgifter här på jorden än att timme efter timme plåga sig fram mellan två kakelväggar i en simbassäng”.

Även i några inslag från 1972 framstår idrottstillvaron som på olika sätt problemfylld för kvinnor. Meeri Bodelid får i *Vecko-Revyn*s artikel med rubriken ”Meeri, ensamstående mor – vårt hopp i skid-OS” svara på frågor om hur hon orkar och hinner med träning, arbete och sonen.[481] Även *Vecko-Journalen*s inslag under den talande rubriken ”Så är det att

480 Min kursivering.

481 *Vecko-Revyn* 1972, nr 6, s. 21.

vara OS-flicka" gestaltar tävlingsidrotten som ett bekymmer. Uppslagets största bild är en aktivitetsbild som visar skridskoåkaren Ylva Hedlund på isen. Bredvid denna syns en infälld ansiktsbild där hon ler mot kameran. Bildkombinationen är kompletterande och kompenserande – hon är idrottskvinna men också en vanlig svensk kvinna. Detta understryks också av bildernas gemensamma bildtext, vilken formulerar en anknytning mellan svenskhet och kvinnans tilltalande utseende, samt uppmanar till bedömning: "Formen måste putsas ända fram till resdagen. Här visar Ylva kurvtekniken. *Hon har ett civilt utseende också. Svenskt, eller hur?*".[482] Idrottens träningsfyllda vardag – de "otaliga träningsvarv på isen" som gjorts "dag ut och dag in" – får en negativ inramning och ställs mot en förmodad vanlig flicktillvaro: "När Ylva sedan berättar om hur det känns att se sina jämnåriga gå på dans och andra nöjen medan hon har tagit skridskorna och kört sitt träningspass, då förstår man att drömresan till Japan ingalunda varit gratis". Något "tjall" med fästmannen sägs "skrinningen" dock inte ha förorsakat – ett påpekande som tydliggör att kvinnors idrott konstrueras som en potentiell (hetero-)romantisk konflikt.

En annan kvinna vars drömmar och önskemål inte framstår som förenliga med toppidrottens villkor är höjdhopparen Linda Hedmark. I *Vecko-Journalen*s "Ska de äntligen få vara med och tävla i samma OS?" 1972 byggs en romantisk berättelse kring henne och hennes man, tiokamparen Lennart Hedmark. Hennes idrottande motiveras här med hänvisning till hans mer seriösa satsning; hon förefaller snarast betrakta OS som en spännande semesterresa tillsammans med maken. Artikeln inleds med en redogörelse för hur paret träffades och för Linda Hedmarks besvikelse och tårflöden i samband med att hon och maken två tidigare olympiska spel inte lyckats få OS-biljett samtidigt.[483]

Efter denna bakgrundsteckning, som tycks tillskriva henne en viss osjälvständighet, redogör artikeln för Linda Hedmarks försök att kvali-

482 *Vecko-Journalen* 1972, nr 6, s. 42 – 43.

483 *Vecko-Journalen* 1972, nr 31, s. 9.

ficera sig, och därmed få följa med maken till München. Hennes träning beskrivs som ansträngande och krävande, men sägs inte syfta till ”medalj för egen del” utan till att klara kvalifikationsgränsen för att få se maken tävla. Hennes begränsade ambitioner understryks av bildtexterna till en bildserie där hon ses löpa an mot ribban och hoppa över: ”’En och åttio måste klaras! *Men vinna – vill jag inte*!’”. Bildtexten sätter här explicit gränser för den aktivitet som bilderna visar genom att dessa inte inramas av idrottsliga vinststrävanden. Istället ställs Linda Hedmarks uppoffringar, liksom Karin Stenbäcks i ovan diskuterade exempel, mot en konstruktion av en vanlig ungdom: ”När mina jämnåriga spelade skivor och gick på parties så gick jag till träningslokalen och lyfte tyngder”. I citatform berättas hon ha minskat ner träningen, från att ha lyft 200 kilo dagligen till 140: ”Vill inte ha en massa muskler som *syns*! Det är inte snyggt när man dansar jazzbalett”. Idrotten ställs i detta inslag dock också mot den vuxna kvinnans familjedröm om en ordnad tillvaro, då Hedmark sägs kunna tänka sig att byta guldmedaljen mot ett fast jobb och ett litet hus med ”tillhörande trädgård att hänga tvätt i”.

När det gäller inslag från 1964, 1968 och 1972 kan vissa paralleller dras till föregående kapitels diskussion om nya former av

Ur inslaget ”Ska de äntligen få vara med och tävla i samma OS?”, Vecko-Journalen 1972, nr 31, s. 9.

(idrotts-)maskulinitet som tenderade att se mindre positivt på hårdträning jämfört med tidigare asketiska idrottsmannaideal. I *Se*s ”Ibland har jag lust att ge fan i alltihop!” från 1972 beklagar sig Gunnar Larsson över idrottens villkor och att han inte ens har ”fria badbrallor”.[484] Men de konflikter och normer som ställs i förgrunden skiljer sig åt på ett sätt som reflekterar och återskapar kön. Som modern idrottsman förkastar Larsson amatörismens ideal och kritiserar den knappa ekonomiska kompensationen för toppidrottens ansträngande och träningsfyllda tillvaro. För kvinnliga olympier formulerades problematiken istället i förhållande till andra normativa konstruktioner – familjeliv, heterosexuella parrelationer, flickungdomens bekymmerslöshet och ett ”feminint” utseende. Det finns också en skillnad i att *Se*s ”playboymaskulinitet” idealiserar idrottsmännens förmåga att både njuta av tillvaron *och* vara framgångsrika i tävlingar, medan ”det vanliga” och idrotten för de unga kvinnorna konstrueras i termer av motsatser och oförenlighet. Stenbäcks val av det ”vanliga” livet på bekostnad av en svensk medaljchans framstår, liksom Hedmarks begränsade ambitionsnivå och syn på OS som en semesterresa, i tidningarna som någonting förståeligt genom hänvisningarna till en igenkännbar, respektabel och heteronormerad femininitet.

Kvinnokroppens konstitution och muskelutvecklingen

I artiklarna om Karin Stenbäck och Linda Hedmark som diskuteras ovan bidrar idrottens muskelutvecklande potential till iscensättningen av (tävlings-)idrotten som en ”problematik”. Båda påstås i sin idrottsutövning ha varit tvungna att ge akt på risken att kroppen blir ”alltför” stor och kraftig, med muskler som ”syns” och är ”okvinnliga”. Att det är gränserna mellan könen också i rent fysisk mening som idrotten föreställs sätta på spel framgick redan i föregående kapitels diskussion om *Vecko-Revyn*s representation av Sonja Edström-Ruthström, där hon beskrevs som ”alldeles för välmodellerad för att *någonsin kunna se manhaftig ut*” och utan några ”bas-

484 *Se* 1972, nr 30, s. 4 – 7.

tanta spår" av skidåkningen i sin kroppsbyggnad. Genom kompenserande tekniker gestaltas här en svensk kvinnokropp som inte "någonsin" kan bli hård eller muskulös på ett sätt som utmanar gränserna mellan könen.[485]

För medan muskler som vittnesbörd om kroppslig ansträngning och disciplin fått symbolisera maskulinitet har isärhållandets princip pekat ut en annan kroppskonstitution för det kvinnliga. Muskler på kvinnokroppen går emot en representationshistoria där kvinnokroppen föreställts som mjuk och kurvig. Rosalyn Diprose menar att transgressioner – som då kroppens performativitet inte överensstämmer med den identitet som föreskrivs av exempelvis kön – uppfattas som kulturellt hotande eftersom de avslöjar att kroppsligt förankrade identitetskategorier är instabila och flytande snarare än fasta och tydligt avgränsade. Den bipolära uppdelningen i två separata kön riskerar då att avnaturaliseras för att istället blotta ett kontinuum av kroppar med olika förmågor och egenskaper som inte på ett enkelt sätt kan ordnas efter kön.[486]

Andra feministiska forskare har på ett liknande sätt diskuterat kvinnliga kroppsbyggare som överskridare som utmanar det bipolära systemet för könsdifferentiering genom att anta "maskulina" karakteristika. Då muskler används för dekoration av en kvinnlig kropp avslöjas dessa symboler för manligt arbete och kraft som förvärvade och som *arbiträra* snarare än naturliga.[487] Härmed ifrågasätts maskulinitetens förmenta naturlighet, och därmed också dess "naturliga" överlägsenhet.

Konstruktioner av muskler som en "problematik" omsätts i materialet under hela perioden. Spjutkastaren Ingrid Almquist figurerar på en kraftfull situationsbild som visar utkastsfasen på *Vecko-Revyns* vimmelsida "Riket Runt" 1948, med en bildtext som styr läsaren att uppfatta den aktivitet som bilden visar som förenlig med etablerade former av kvinnlighet: "Olympiaflicka blir Ingrid Almqvist från Göteborg, som slagit

485 *Vecko-Revyn* 1960, nr 4, s. 20 – 21, 34. Min kursivering.

486 Diprose 2002, s. 64 – 65.

487 Schulze 1990, s. 59; Tasker 1993, s. 141 – 146.

nytt svenskt rekord i spjut, 42,85., 3. m. över föregående rekord. Och dessutom är hon en snygg och graciös flicka, *som idrotten inte gjort till ett muskulöst monstrum*".[488] Lika explicit kompenserande är bildtexten till en bild på en amerikansk gymnast i *Se* 1948: "Joann är den enda flicka i USA som kan slå baklänges saltomortal – vilket inte hindrar att hon ser ut som en välväxt flicka och *inte som en atlet*".[489]

En representation som inte handlar om muskler men väl om frånvaron av feminina former och som hänvisar till ett motsatsförhållande mellan idrott och kvinnlig attraktivitet finns i *Bildjournalen* 1960, där den på 1930-talet aktiva friidrottaren Babe Didriksson beskrivs så här: "Nej något vidare *romantiskt* skimmer var sannerligen inte förknippat med den amerikanska *pojkflickan* – hon var alldeles *platt fram och bak* – så *nog var Babe Didrikson en idealisk idrottstyp*".[490] Även vid denna undersöknings slutår 1972 iscensätts en spänning mellan kvinnlig kropp och idrottande i *Vecko-Journalen*s inslag om den dubbla OS-medaljören Ulrika Knape och OS-sexan Agneta Henriksson, vilka påstås ha valt simhopp istället för simning då de inte velat bli "för 'fläskiga' och få för stora muskler av träningen":

> De flesta flickor vill inte underkasta sig styrketräning med skivstång. De är rädda för att få för svällande muskler. Och så blir man så hungrig. Man vill väl inte se ut som Ricky Bruch heller. […] Deras tränare, Gunnel Weinås, kvinnan bakom flickorna, säger att den träning hon ger dem inte gör dem bulliga. Hon vill åt sträckmusklerna.[491]

(Idrotts-)arbetets sociokulturella implikationer: det performativa könet

Gestaltningar av kvinnokroppar utan synliga muskler döljer dessa kroppars (idrotts-)arbete. Som tidigare diskuterats måste muskelutvecklingen

488 *Vecko-Revyn* 1948, nr 29, s. 5. Min kursivering.
489 *Se* 1948, nr 30, s. 12 – 13. Min kursivering.
490 *Bildjournalen* 1960, nr 33, s. 6. Mina kursiveringar.
491 *Vecko-Journalen* 1972, nr 37, s. 45.

som problematik förstås som en utmaning av könade gränser, då muskler symboliserar ett manligt kodat fysiskt arbete. Kvinnokroppens arbete osynliggörs också på andra sätt, som då kvinnliga olympiers framgångar ibland tillskrivs ansträngningar från ”männen bakom” dem. ”Pyret” Almquists idrottande förklaras med hänvisning till en spjutkastande far, för då fadern ”inte har någon son” fick hon ”rädda spjutkastarsuccessionen” och fadern fick ”lära henne konsten”. Hennes tränare Martin Jansson påstås dessutom ha ”arbetat hela sommaren på att få fram” rytmiken i hennes kastande.[492] Fäder, bröder, fästmän eller äkta män ”står bakom” den idrottande kvinnan och bistår med träning och vallning. Lotta Sollanders far har ”matchat” henne ”till topp” och Barbro Tano påstås ha tackat maken Harry för sitt första SM-guld eftersom han vallat hennes skidor.[493]

Ett inslag i *Se* om ett av Toini Gustafssons segerlopp 1968 har rubriken ”Kronprinsen hejade, men Assar grejade!”. Rubrikutformningen fäster därmed uppmärksamheten vid kronprinsens respektive fästmannens göranden; kronprinsen ”hejade” fram henne, och Assar Rönnlunds vallning ”grejade” hennes seger.[494] Detta osynliggörande av Gustafssons arbete kan jämföras med rubrikerna i påföljande nummer av *Se*, om den likaledes guldmedaljvinnande skridskoåkaren och ”hjälten” Johnny Höglin; ”Sista varvet klockan ringde helvetet skulle snart ta slut” samt ”Började hugga ved i skogen när han var 14 år”.[495]

Det finns också exempel på passiviserande språk där kvinnor ”*tränats* för stora uppgifter”.[496] Med tidstypiskt intresse för vetenskapens möjlig-

---

492 *Vecko-Revyn* 1948, nr 31, s. 7.

493 *Idun* 1960, nr 34, s. 16: Tränaren Sten Hellqvist ”står […] bakom” Bibbi Segerström och Jane Cederqvist; *Bildjournalen* 1964, nr 42, s. 13: I ”Minnet av min bror tvingar mig mot toppen” förklaras blivande olympiern Christina Wallbergs fäktningsintresse genom relationerna till hennes nu avlidne bror samt till fästmannen; *Se* 1972, nr 5, s. 34: ”Pappa Stig *har matchat* Lotta [Sollander] till topp” och ”*sett till att*” hon fått träna och tävla på kontinenten; *Vecko-Revyn* 1972, nr 7, s. 46: Barbro Tano påstås ha tackat maken Harry för sitt första SM-guld (mina kursiveringar).

494 *Se* 1968, nr 7, s. 26 – 27.

495 *Se* 1968 nr 8, s. 18 – 19; 22 – 23.

496 *Vecko-Revyn* 1952, nr 8, s. 28. Min kursivering. Jämför *Vecko-Journalen* 1960, nr 36, s. 36: ”Janes

heter inom idrotten beskrivs de franska systrarna Goitchel i *Se* 1964 som *"[s]pecialkonstruerade* idrottsmaskiner" vars talanger "*blivit* metodiskt *utveckla[de]*" då systrarna "*togs om hand* för specialtrimning för fem år sen, när franska skidförbundet satsade på en ny framtidsgiv. De *körs hårt* året runt med konditionsträning, vattenskidåkning och tyngdlyftning!".[497] Formuleringarna är här passiva på ett sätt som osynliggör systrarnas egna agens, vilja och arbete för att nå målen.

Representationen av konståkaren Jacqueline du Bief är ett exempel på hur kvinnokroppens arbete osynliggörs genom att det kodas som någonting som sker utan ansträngning. Hon sägs vara en "showkvinna" som vid vinter-OS i Oslo 1952 visat "pantersmidiga språng" och "grace och smidighet".[498] De rörelser som det bildbetonade uppslaget föreställer kräver helt uppenbart stora mått av koncentration, kroppskontroll och muskelstyrka, men rubrik och bildtexter kodar aktiviteten som en förevisning av skönhet, smidighet och grace och jämför den med dans. Formuleringen att du Bief "släppte" loss "ett gnistrande temperament" i den fria åkningen döljer hennes arbete och den mödosamma träning som rimligtvis ligger bakom uppvisningen, och representerar den istället som någonting som kommer naturligt ur ett (franskt?) temperament.

I en studie av mediala iscensättningar av konståkarna Nancy Kerrigan och Tonya Harding i början av 1990-talet har Sam Stoloff framhållit det kroppsliga arbetets klasskonnotationer. Stoloff betonar att konståkningens historia som ett slags förkroppsligande av en klasspecifik könskonfiguration utmärkt av "feminin" elegans präglar dess bedömningssystem, som belönar den aktivitet som ger sken av att ske utan ansträngning – "effortless".[499] I den svenska veckopressen 1948 – 1972 präglas represen-

---

spurt på sista sträckan går till simhistorien – en äggskalsfärgad badmössa som *dras som i en stark tåt* förbi uppreklamerade och bortskämda ultratränade simmardrottningar" (min kursivering).

497 *Se* 1964, nr 6, s. 4 – 7, 35, 40. Mina kursiveringar.

498 *Se* 1952, nr 9, s. 26 – 27.

499 Stoloff diskuterar hur Tonya Harding genom sin bakgrund och kroppsbyggnad, sitt kraftfulla sätt att åka, språkbruk och sätt att uttrycka en önskan om att tjäna pengar ständigt positionera-

tationer av kvinnlig idrott generellt av osynliggörandet av kvinnokroppens fysiska aktiviteter som ett arbete. Stoloffs analys understryker vikten av att uppmärksamma klasskonnotationerna i dessa iscensättningar av en feminin kropp som inte anstränger sig, inte arbetar och inte bär arbetets synliga kännetecken i form av muskler.

Veckopressens inslag om kvinnliga olympier innebär å ena sidan ett synliggörande. Idrottande kvinnor blir genom dessa artiklar närvarande i vardagens sammanhang och framställs som personer genomgående i ett positivt ljus – de framstår som trevliga, tilldragande och ordentliga. Men å andra sidan gestaltas idrottstillvaron, som undersökningen visat, inte sällan på ett negativt sätt, som något som skaver mot det kvinnliga. Det spänningsfyllda förhållande som konstrueras mellan idrotten och den vanliga, eller naturliga, (flick-/)kvinnotillvaron och kroppsbyggnaden återkommer under hela tidsperioden. De kvinnliga olympierna synliggörs därmed, men passas in i igenkännbara former för det kvinnliga snarare än att utmana dessa. I representationer av idrottsträningen och muskelutvecklingen som något bekymmersamt, eller då idrotten kodas som lek, framstår det idrottsarbete som ständigt lyfts fram i representationer av idrottsmän som i grunden oförenligt med vad som konstrueras som en evig och ”naturlig” kvinnlig karaktär, framtidsdrömmar/-plikter och kropp. Arbete och kroppskonstitution framstår som viktiga gränsmarkörer i den könsdikotomi som här fungerar kulturellt menings- och ordningsskapande. Specifika former för feminin karaktär och kropp upprättas och bekräftas genom ständigt upprepade iscensättningar av kroppsaktivitet, utseende och egenskaper, i enlighet med Judith Butlers sätt att betrakta kön som *performativitet*.[500]

Det ”naturligt” kvinnliga ska samtidigt – och paradoxalt – skyddas och

---

des som en avvikare som inte kunde leva upp till den medelklassiga femininitet och elegans som konståkning föreskriver, Sam Stoloff, ”Tonya Harding, Nancy Kerrigan, and the Bodily Figuration of Social Class”, i Susan Birrell & Mary G. McDonald (eds.), *Reading Sport. Critical Essays on Power and Representation*, Ann Arbor 2000, s. 234 – 348.

500 Butler 1993, s. 1 – 23.

värnas. Negativt värderande representationer av toppidrottens muskeluppbyggande funktion och besvärliga tillvaro utgör en form av disciplinering av såväl de kvinnor som representeras som av de kvinnliga läsare som tilltalas. Här upprättas subjektspositioner från vilka idrotten framstår som ett problem för kvinnor och oförenlig med socialt acceptabel kvinnlighet. Men de ständiga och intensiva upprepandena vittnar också om kraften i den destabilisering av könsdikotomin som kvinnlig idrott står för. De blottar den paradox de tycks sträva efter att dölja genom att de vittnar om att biologin inte är tillräcklig för att garantera könsdikotomin.[501] Upprepningarna exponerar därför kön som just en konstruktion, som performativitet. Representationer av kvinnokroppen som ett potentiellt föremål för maskulinisering blottar sprickor i de diskurser som konstruerar femininitet som någonting naturligt.

Sara Mills har framhållit att upprepade manifesteringar av och försäkringar om femininitet måste läsas som vittnesbörder om att det här finns någonting som utmanas. Som exempel anger Mills etikettböcker för unga kvinnor, där oönskade beteenden listas. Etikettböckerna indikerar, genom sin existens och utformning, att unga kvinnor i praktiken inte var de fogliga subjekt som böckerna strävade efter att producera. Det var ett svar på en hotande utmaning av könsrelationernas organisation. Till skillnad från ideologikritiken, kan ett diskurssynsätt förstå denna sorts kulturella upprepningar som något mer än tecken på repression och ”falska” föreställningar. Kompenserande representationer av idrottskvinnan som skönhetsdrottning kan i enlighet med detta läsas som vittnesmål om – och förhandlingar av – den kvinnliga idrottens destabiliserande sprängkraft.

Mills understryker, vidare, att de ständiga beskrivningarna av önskvärd femininitet tillgängliggör alternativa positioner och möjligheter eftersom de (explicit eller implicit) *antyder och benämner det icke-önskvärda* i form av beteenden, egenskaper eller kroppar.[502] När idrotten i det ma-

501 Connell 1999, s. 96.

502 Mills 2004, s. 79 – 81.

terial som jag analyserar gestaltas som ett hot mot det kvinnliga, förutsätter detta möjligheten att kvinnokroppen faktiskt kan utveckla muskler, bli större och starkare, och på motsvarande sätt tillgängliggör skildringar av idrottstillvarons vedermödor denna tillvaro som ett tänkbart – om än problemfyllt – alternativ.

Jag har konstaterat att den ständiga upprepningen av femininitetens markörer antyder att biologin inte är en säker grund för kön eftersom den förutsätter möjligheten att kvinnor kroppsligt och karaktärsmässigt maskuliniseras och att gränserna mellan könen minskar och överskrids. Den könsdiskurs som omsätts framstår inte som biologiskt grundad; kvinnor representeras inte på något explicit sätt som sämre idrottare, det finns ingen diskussion om huruvida kvinnor bör idrotta eller inte och idrotten påstås aldrig vara medicinskt farlig för kvinnor. Konfigurationen av femininitet hänvisar till sociala ”naturligheter” snarare än till biologiska grunder och handlar om samhällets snarare än kroppars funktion. Liksom Kleberg i sin undersökning av svensk TV mellan 1956 och 1969 kan jag konstatera ett stort mått av stabilitet under tidsperiod som undersöks här. Men till skillnad från Kleberg – som utifrån sitt material konkluderar att ”eftersom olikheten togs för given behövdes ingen argumentering” – har jag strävat efter att visa hur idrottskvinnan som social och kulturell utmaning hela tiden förhandlas diskursivt, och hur kopplingen mellan kvinnokropp och femininitet ständigt återskapas och naturliggörs på ett sätt som upprätthåller kön som en grundläggande form för organisering av sociala relationer mellan människor.[503]

Kvinnoidrotten som kulturell utmaning måste förstås mot bakgrund av att den ställde betydligt mer genomgripande relationer än de inom idrotten på spel, genom synliggörandet av kvinnokroppens arbete i offentligheten. Konstruktionen av hemmet som kvinnans självklara plats och kompetensområde förutsatte att arbetet där inte förstods som arbete i ”egentlig” mening utan som någonting naturligt för kvinnan – det som

503 Kleberg 1999, s. 292, se även s. 22.

Lisbeth Larsson uttryckt som ”bord duka dig”-mystik där ansträngningarna bakom den oklanderliga ytan doldes.[504] Kvinnlig idrott förhandlades på ett liknande sätt som det kvinnliga förvärvsarbetet – genom trivialisering, osynliggörande och kompensering via etablerade markörer för femininitet (hemmet, utseendet, passivitet). Liksom förvärvsarbetslivets karriärsstege kodades toppidrotten med dess vinstlogik som en manlig offentlig arena där det gällde att konkurrera och prestera, och denna arena var därmed inte oproblematisk för kvinnor att ta plats på.

Det finns, menar jag, uppenbara paralleller mellan sättet att förstå kvinnligt förvärvsarbete som ett val (svarande mot ”valfrihet” som politisk devis) snarare än som en privat- och samhällsekonomisk nödvändighet, och osynliggörandet och trivialiseringen av kvinnors kroppsliga idrottsarbete. Så länge (idrotts-)arbetet representeras som ett val eller en trevlig hobby snarare än som en seriös och målinriktad verksamhet neutraliseras dess mer omfattande implikationer. Trots att det kvinnliga förvärvsarbetet naturligtvis många gånger handlade om ekonomisk nödvändighet, betraktades detta som frivilligt och mindre seriöst, som en fas i väntan på att det *riktiga*, gifta kvinnolivet skulle ta sin början. Detta garanterade familjeförsörjarmodellens giltighet som diskursiv meningsskapare och ideologisk överbyggnad även i ett sammanhang där allt fler kvinnor de facto yrkesarbetade.[505] Gestaltningar av den kvinnliga idrottaren som skönhetsdrottning är en annan form för bevarade av åtskillnad, som kan betraktas som en slags motsvarighet till deltidsarbetet som ”både-och-lösning”.[506] Den spänningsfyllda iscensättningen av kvinnlig idrott har tydliga paralleller till hur kvinnors förvärvsarbete kodades som annorlunda jämfört med det manliga, som mindre samhälls- och hushållsekonomiskt viktigt och som mindre seriöst med hänvisning till feminiserade ansvarsområden som hem- och omvårdnadsarbete. Det var den grundläggande modell för samhällets or-

504 Larsson 1989, s. 59. Om osynliggörande av kvinnors hushållsarbete, jämför även McClintock 1995, s. 114; Smith 1990, s. 200, 206.

505 Kleberg 1999, s. 292.

506 Jämför Hirdman 1998, s. 212 – 213; Sköld 1998, s. 86, 143.

ganisation där offentlighet, fysiskt arbete och ansvaret för nationen ordnades som manliga domäner som gjorde kvinnlig idrott omstridd, och det var också utifrån denna modell som kvinnoidrottens sociala implikationer förhandlades och kodades om så att den framstod som mindre utmanande.

Idrottssammanhangets möjligheter: diskursiva öppningar och destabiliseringar

Jag har så här långt pekat på hur representationer i text och bild förankrar kvinnliga olympier i femininitet, samtidigt som ett feminiserat tilltal naturliggör specifika perspektiv och teman som tillgängliggör ”kvinnliga” positioner för läsare (och i förekommande fall skribenter). Men jag har också läst dessa kulturella upprepningar som vittnesmål om styrkan i kvinnlig idrott som kulturell utmaning och framhållit att dessa framställningar blottar sprickor som tillgängliggör sådana positioner som diskursen på en manifest nivå tycks förneka. Jag ska i detta avsnitt diskutera den kulturella betydelsebildningens ambivalens genom en analys av de representationer av kvinnliga olympier som på mer direkta sätt destabiliserar det könsdikotomiserande mönster som har frilagts. Det handlar om de representationer av aktiva och kraftfulla kvinnokroppar som möjliggörs av det nationellt kodade idrottssammanhanget. Jag ska peka på hur könsdikotomin destabiliseras genom idrottens koppling till nationell ära i skärningspunkterna mellan nation, kön och ungdom. I detta avsnitt diskuteras också de representationer och positioner som tillgängliggörs genom tidningen *Iduns* inriktning på kompetenta kvinnor verksamma i offentligheten, samt det begynnande tal om jämställdhet som bryter igenom i OS-materialet 1972, där män och kvinnor föreställs kunna göra samma saker och där kvinnokroppen kan tillskrivas liknande betydelser som manskroppen.

Skärningspunkterna mellan femininitet, nation och ungdom

Folkhemmets nationalistiska folkhälsodiskurs kopplade ihop svenskhet

och äkthet med friluftsliv och den svenska naturen och landsbygden. I föregående kapitel diskuterades hur en föreställd svensk geografi knöts samman med en presterande, disciplinerad manskropp och med maskulinitet. Men folkhälsodiskursen öppnade också för andra förståelser av den svenska *kvinno*kroppen, som *svenskt* sund och aktiv. Den svenska naturen var en etablerad markör för det sunda svenska, och för husmodersgymnastiken utgjorde naturen en inramning kring kvinnokroppens aktivitet som förankrade verksamheten som en del av folkhälsoprojektet.[507] Materialet rymmer flera exempel där kvinnlig gymnastik fotograferats mot en naturbakgrund, och då Ingrid Almquist syns i en bildserie tagen i naturmiljö som visar spjutkastets olika faser framstår naturinramningen som möjliggörande för en förevisning av kvinnokroppens fysiska aktivitet.[508] Allt från fruktsalt och ”vattenfri Nivea Ultra sport creme” till tamponger och cigarettmärket Marlboro marknadsförs i populärpressen med illustrationer av sportklädda kvinnor i vinterlandskap, och i artiklar som *Idun*s ”Pigg av vintersport” 1956 rekommenderas den tilltalade läsarinnan att åka på vintersemester för att njuta av ”härligt frisk fjälluft, skön motion och storslagen natur”.[509] Som påtalades i diskussionen av *Vecko-Revyns* artiklar om Sonja Edström-Ruthström och Sixten Jernberg 1960 knyts båda dessa längdskidåkare till den svenska naturen, och Edström-Ruthström gestaltas som sund och i god kroppslig kondition – om än inte muskulös. Det är via en nationellt kodad naturkärlek som hennes idrottande kan synliggöras och få en positiv inramning.

Men den symmetri som upprättas mellan Edström-Ruthström och Jernberg då de blir föremål för porträtterande artiklar inför de kommande spelen, måste också förstås utifrån att de båda utgör svenska med-

507 Lövgren 1996.

508 *Vecko-Revyn* 1948, nr 31, s. 7. Se även *Se* 1956, nr 50, omslag: gymnast i hopp på strand; s. 25: bilder tagna på strand illustrerar inslaget om svenska damlagets silvermedalj.

509 *Idun* 1956, nr 1, s. 28 – 29. För exempel där kvinnor syns i veckopressreklam som utövare av hälsofrämjande sport, särskilt vintersport, se: *Idun* 1956, nr 5, s. 3; *Bildjournalen* 1960, nr 7, s. 35; *Vecko-Revyn* 1964, nr 5, s. 47; s. 49; *Se* 1964, nr 4, s. 39; *Vecko-Revyn* 1968, nr 10, s. 61.

aljhopp. De representationer av kvinnor som i något avseende utmanar den hembundna ”husmodersfemininiteten” formuleras, menar jag, i skärningspunkten med nationens diskurs eftersom även kvinnors olympiska medaljer är *svenska* medaljer. Inte minst i *Se*, där intresset för kvinnliga olympier annat än som blickfång genomgående är svalt, är det tydligt att medaljer som symboler för nationell ära öppnar för andra representationer av kvinnokroppen och kvinnors verksamhetsområden. Här tillgängliggörs alternativa subjektspositioner – även om de förvisso ofta delvis beskuggas av reservationer och kompenserande inslag. Här ligger mina resultat i linje med senare decenniers kvantitativa forskning om sportjournalistik och kön, som kunnat konstatera en ökad bevakning av kvinnlig idrott vid nationellt prestigefyllda internationella mästerskapstävlingar som OS eller VM. Nationell identitet och nationen som ideologi tycks vid dessa tillfällen överskugga betydelsen av kön för mediebevakningen.[510]

Ses inslag om längdhopparen Ann-Britt Leymans oväntade brons i London 1948 har rubriken ”Hopp som överraskade”, och en bild som upptar nästan en halv sida föreställer henne mitt i hoppet. Texten hävdar att det nog inte var många ”som trodde den lilla pälssömmerskan från Göteborg om att kunna fighta sig till en medalj i den hårda konkurrensen” och att ”hennes 5.57 skäms sannerligen inte för sig”. Texten avslutas med orden ”Ann-Britt krigade som en viking!”.[511] Leyman är förvisso ”den lilla”, slentrianmässigt använt om unga kvinnor, men också en framstående representant för svensk idrott. Ordval som ”fighta”, ”krigade” och ”viking” påminner om beskrivningarna av manliga insatser för Sveriges räkning och betonar vikten av prestationen – en svensk medalj. Leymans kropp liksom ansiktsuttrycket förmedlar en fysisk ansträngning. Sidan är ordnad på ett sätt som tillskriver henne jämbördig status med guldmedaljören och trestegshopparen Arne Åhman som syns i

510 För en översikt över denna forskning, se Markula, Bruce & Hovden 2008.

511 *Se* 1948, nr 33, s. 13.

inslaget ovanför; de har båda inbringat nationell ära genom sina medaljvinnande prestationer. Inslagen upptar varsin halvsida och har en identisk layout: huvudbilderna är lika stora och till vänster om dem finns en textspalt med infälld ansiktsbild. Samtidigt skiljer sig bilderna åt genom att Leymans armar och ben flaxar i hoppet, medan Åhmans kropp, i likhet med andra bilder på manliga hoppare från detta år, representeras som mer samlad och kontrollerad.[512] Betraktat ur ett läsarperspektiv förevisar bilden på Leyman därför inte på samma sätt som bilden på Åhman en målinriktad kroppskontroll i enlighet med *Ses* fotografiska konventioner vid denna tid. Detta är någonting som i viss utsträckning dämpar, eller stör, den symmetri som upprättas mellan de två inslagen. Detta till trots utgör representationen av Leyman ett tidigt exempel på hur en svensk medalj möjliggör gestaltning av kvinnokroppens aktivitet.

Hopp som infriades

Hopp som överraskade

Se 1948, nr 33, s. 13.

En annan svensk kvinnlig OS-medaljör är Sonja Edström (senare Edström-Ruthström). Hon syns på en aktivitetsbild på omslaget till ett av *Se*s nummer under vinter-OS 1956, vilket har rubriken ”Sonja, Sixten och Sigge. Stort olympia-reportage. Sonja Edström kämpar för medalj”.[513] Tidningens inriktning på utfall av tävlingar och nationella framgångar öppnar här för ett synliggörande av kvinnokroppens ansträngning och målmedvetna kamp. I själva artikeln, med rubriken ”Sixten! Sigge! Son-

512 Jämför bilder på manliga hoppare, *Se* 1948, nr 28, s. 23; nr 29, s. 30; nr 31, s. 17.

513 *Se* 1956, nr 5, omslag. Edström-Ruthström syns även på en aktivitetsbild i *Vecko-Journalen* 1960, nr 9, s. 23.

ja!", iscensätts ett kollektivt "vi svenskar" som delar framgång och motgång, där Edströms medalj bidrar till den nationella triumf som utgör artikelns inramning.[514] Störst utrymme får Ericssons och Edströms framgångar, men det är endast Ericssons fysiska ansträngning för medaljen som nämns i texten – "han har gett allt han har inombords" – medan hennes insatser inte beskrivs på något motsvarande sätt. I påföljande nummers uppsummering av spelen 1956 sägs det att "vi svenskar" länge kommer att minnas medaljerna och "våra ungdomars framåtanda". Edström inkluderas även här i de prestigegivande framgångarna för den svenska ungdomen genom formuleringar som "Sixten Jernberg, Sigge Ericsson, Sonja Edström, Bengt Eriksson och *alla de andra kämparna*".[515] Samtidigt finns antydan till särskiljande, då beskrivningarna av det som "vi" ska minnas från dessa spel nämner Sigge Ericssons "heroiska fighterhumör", Sixten Jernbergs "enorma kraftkoncentration på skidor", Bengt Erikssons "friska satsning på skidor", ishockeyspelarnas "envisa strid mot övermakt och olyckliga omständigheter" och "den lilla rara och rosenkindade Sonja Edström och hennes brons och karska kamp i skidspåret".[516] Fysisk ansträngning antyds genom ordet "kamp", men hon är samtidigt liten, rar och "rosenkindad", och ordvalet "karsk" har också en annan värdeladdning jämfört med "heroisk" eller "enorm" och för snarast tankarna till ett barn. Hennes ungdom understryks genom beskrivningarna av den vid denna tid ogifta Edström som "liten" och "solskensflickan".

Medaljer tycks således kunna synliggöra kvinnliga olympier *som idrottare*, via inbrytningen av nationens diskurs. Inför vinterspelen i Innsbruck 1964 var Barbro Martinsson ett av medaljhoppen, och det är en drygt helsidesstor, kraftfull aktivitetsbild på henne i skidspåret som får illustrera *Ses* "inför"-inslag med rubriken "Nu börjar guld-rushen!". Reportaget hänvisar till tidigare nationella medaljframgångar, där Martinsson är

514 *Se* 1956, nr 5, s. 14 – 15.

515 *Se* 1956, nr 6, s. 24 – 25. Min kursivering.

516 *Se* 1956, nr 6, s. 16 – 17.

ett av de svenska ”hopp” som diskuteras. Målet sägs vara att ”upprepa sensationen från Squaw Valley 1960, då de svenska stafettflickorna snöt guldet mitt framför näsan på ryskor och finskor”.[517] Avstamp tas därmed i en tidigare svensk triumf över konkurrerande nationer och i förhoppningen om att detta kan upprepas. Bilden är tagen i det moment då kroppen är som mest rumsligt ”utspridd” när ett nytt stavtag tas, och genom *Se*s fokus på nationell framgång möjliggörs en representation av Martinsson som ett väl förberett svenskt medaljhopp och en hårt arbetande *svensk* kropp:

Omslag till Se 1956, nr 5.

> Många hundra träningsmil har våra olympier på snö och is bakom sej, åtskilliga hektoliter svett har offrats under förberedelserna […] Barbro Martinsson (stora bilden) har sen tidigt i höstas gnott precis lika intensivt som Sixten, Assar och Föllinge.

Representationer av kvinnors seriositet och målmedvetenhet i idrottandet tillgängliggörs i intersektionen mellan kön, nation och ungdom. Kvinnliga idrottares ungdom markeras genomgående via benämningen ”flickor”, eller någon gång ”töser”, till exempel kallas svenska skiddamer för ”skidflickor”, ”slalomflickorna” eller ”längdåkningsflickorna”.[518] Deras idrottsutövning förstås som förevisningar av den svenska ungdomens sundhet, som en avgränsad fas innan giftermål och hushållsplikter tar vid och som en positivt värderad fostran. Den plikttrogna unga kvinnan re-

517 *Se* 1964, nr 5, s. 20 – 21. Barbro Martinsson tog under sin karriär två olympiska lagsilvermedaljer på 3x5 km, 1964 och 1968.

518 *Se* 1956, nr 5, s. 46.

presenteras i inslaget om Jane Cederqvists medalj i simning i *Vecko-Journalen* 1960, där ”15-åriga Jane Cederqvist” berättas ha åkt ”direkt iväg från prispallen till pulpeten i Södermalms kommunala flickskola”.[519] Hennes ungdom ställs mot ”uppreklamerade och bortskämda ultratränade simmardrottningar som aldrig räknat på allvar med denna skolflicka från Bandhagen”.[520] Kontrasteringen av Cederqvist i förhållande till dessa ”bortskämda” och ”ultratränade” kvinnliga simmare markerar henne som något annat; en vanlig svensk skolflicka med sunda intressen. Duktiga och pliktmedvetna svenska flickor återfinns även i *Idun*-artikeln ”Simmarundret” från samma år. En ”strävsam vardag” av tidiga morgnar, skolarbete och idog träning målas upp och det olympiska deltagandet beskrivs som

> en dröm som de levt för och strävat mot varje vaken minut sedan 1955 genom att året-runt-träna och ålägga sig den strängaste självtukt. […] I raggarbrudarnas, röjarskivornas och ungdomsproblemens Sverige finns också flickor och pojkar som är beredda att strängt självdisciplinera sig och som är utrustade med rejäla föräldrar som inspirerar dem till att göra det.[521]

Idrotten blir här del av en iscensättning av sunda och respektabla tonårsflickor, vilken förtydligas genom en kontrastering mot en ytlig och slarvig kvinnlig ungdom, ”veckotidningsobjekt” som istället spiller sin tid på kafé: ”På samma tid som Karin Larsson använder för att träna sig närmare sin andra olympiad […] hinner kafégänget med några askar John Silver, ett par veckotidningar och pladder med sina pojkvänner”. Sedesamt allvar ställs mot en hotande modern kvinnlighet utmärkt av den lössläppthet som antyds genom markörerna ”veckotidningar”, ”raggarbrudar”, ”café”, ”några askar John Silver” och ”pladder” med ”pojkvänner”. Genom artikelns fokus på ”dagens” ungdom kan det kvinnliga idrottsarbetet synliggöras, som en belysning av sund svensk idrottsungdom.

519 *Vecko-Journalen* 1960, nr 36, s. 14 – 15.

520 *Vecko-Journalen* 1960, nr 36, s. 36.

521 *Idun* 1960, nr 34, s. 15 – 17.

Iduns dugliga (idrotts-)kvinna

Tidningen *Iduns* sätt att placera kvinnor i centrum och explicit tilltala en bildad kvinnlig publik ur samhällets över- och mittenskikt medför att tidningens OS-relaterade material – vilket ofta enbart omfattar ett eller ett fåtal inslag i varje OS-årgång – genomgående inriktas på kvinnliga olympier. Tidningens milt feministiska profil som språkrör för en kvinna som är verksam och engagerad i offentligheten – inom kultur, politik och sociala frågor – öppnar här för framställningar av duktiga och målinriktade kvinnor också när det gäller idrott.[522]

Inför sommar-OS i Melbourne 1956 publicerar *Idun* artikeln ”Melbourne nästa”, där de ”femton idrottsflickor” som reser till Melbourne fastslås vara ”värda sitt pris och fin reklam för Sverige – vi håller tummarna för dem. […] vi har både medaljer och idrottsära att försvara, också våra flickor som varit med i OS sen 1908”.[523] De kvinnliga olympierna är i *Idun* självklara och värdefulla som representanter för Sverige, och citatet uppvisar en ovanlig hänvisning till en svensk tradition av olympisk kvinnoidrott. Att de förklaras vara ”värda sitt pris” kan vara riktat mot de kritiska röster som motsatte sig att Sverige skickade deltagare hela den långa vägen till Australien när de ändå inte förväntades kunna bärga någon större medaljskörd. Det är tänkbart att den kvinnliga delen av truppen var särskilt ifrågasatt och att detta föranledde *Idun* att ta ställning i frågan.

Inslaget präglas av en mycket positiv inställning till de kvinnliga OS-deltagarna, vars garderober presenteras men vars idrottande också markeras som mycket seriöst. I en omfattande sifferredovisning av såväl svenskornas som deras utländska huvudkonkurrenters resultat, klargörs förutsättningarna för goda svenska prestationer på ett sätt som inte har någon motsvarighet i någon annan tidning när det handlar om kvinnors idrott. För samtliga femton beskrivs utbildning och yrkesarbete, liksom

522 Förutom de exempel som anförs i text, jämför även *Idun* 1952, nr 34, omslag samt s. 9: om danska dressyrryttarinnan och silvermedaljören 1952 Lis Hartel.

523 *Idun* 1956, nr 46, s. 17, 28.

Gunhild Larking (längst t. v.), 20-årig studentska från Jönköping. Hoppar 1.65 i höjd och har 5 svåra OS-konkurrenter

Ann-Sofi Colling (närmast t. v.), gymnastiklärarinna från Stockholm. Elitgymnast och svensk mästarinna sedan 1950

Ingrid Almqvist (nedan t. v.), 29-årig göteborgska med sting i armarna. Kastar spjut 51.60 m, sexa i OS-statistiken

Anita Hellström (nedan), 16-årig stockholmsgymnasist och duktig simmerska. Vi håller tummen med henne och de andra

Runt halva jorden reser femton idrottsflickor för att Olympiatävla i Melbourne. Flera är skolflickor och en är hemmafru. De är alla värda sitt pris och fin reklam för Sverige — vi håller tummarna för dem!

Melbourne nästa

Det är första gången i olympiska spelens historia som sommarolympiaden äger rum på vintern. Den 22 november tänds den olympiska elden på Melbournes berömda cricketstadion — för alla europeiska deltagare blir det lång (och dyr) dagsfärd mot sommar. 73 nationer deltar, däribland Sverige — vi har både medaljer och idrottsära att försvara, också våra flickor som varit med i OS sen 1908. Femton svenska flickor är på väg till Australien, sju gymnaster, sex simmerskor och två friidrottsflickor. Bakom sig har de hård träning och i Melbourne väntar svåra duster med konkurrenterna från hela världen. Framför allt ryskorna, de stora, muskulösa damerna som toppar statistiken med fina rekord. Åsynen av ryskan Nina Ponomareva t. ex. — diskusmästarinnan, som var så svag för vackra hattar att hon inte kunde motstå frestelsen att ta med sig några från ett varuhus i London, där hon tävlat — skulle kunna skrämma livet ur våra små töser, men vi har ingen diskus-

Forts. sid. 28

AV ULLA HALLSTRÖM

Idun 1956, nr 46, s. 17.

flitiga vardagsrutiner bestående av arbete, träning och sömn. Artikeln illustreras av en bild på simmaren Anita Hallström, som sminkad och med ordnad frisyr ler och håller tummarna, men också av tre mindre aktivitetsbilder på spjutkastaren Ingrid Almqvist, höjdhopparen Gunhild Larking och gymnasten Ann Sofi Colling. Även i detta inslag ställs dock utseendet upp som kompensation för idrottsprestationer: ”Får de inte medalj i gymnastik, så blir de säkert 1956 års Olympiamisser!” och ”[v]åra femton Olympia-flickor är en fin *reklam för Sverige* och vår kvinnliga idrott. *Med eller utan* medaljer i Melbourne”.[524] Förkroppsligande av en attraktiv kvinnlighet ingår också i denna tidning – som alltså delvis utmanar husmodersideologin – i konstruktionen av respektabel femininitet. De kvinnliga olympierna åläggs här liksom i övriga tidningar att vara *både* idrottare *och* kvinnor – det är så de på bästa sätt representerar sitt land.

I *Idun*s fyrsidiga artikel inför vinter-OS i Squaw Valley 1960 finns en ingående skildring av Sonja Edström-Ruthströms och Barbro Martinssons förberedelser inför USA-resan. Även här redovisas idrottskarriärer, medaljer och meriter utförligt. Bland de bilder som illustrerar inslaget finns en som visar Sonja Edström-Ruthström på skidor i kraftfull kroppsrörelse, tagen från sidan i den rörelsefas då kroppen är som mest ”utspridd” över bildytan. Textrepresentationen gestaltar en kraftfull kropp i rörelse och synliggör det fysiska arbetet som ”träning” och ”knog”, där ”toppresultaten” kräver ”viljestyrka, energi och ibland försakelser”. Viss ambivalens och tendenser till kompensation finns förvisso även här då Edström-Ruthström beskrivs som ”smidig och kattlikt mjuk men samtidigt stark och seg och åker ömsom i diagonalstil ömsom med kraftiga stavhugg. Hon kan både forcera uppåt med ursinnig kraft och åka utför med elegansen hos en slalomåkerska”. Artikeln rymmer dock ordval som annars reserveras för skildringar av manliga idrottsprestationer, som att komma ”forsande” och ”flygande fram i terrängen så att snön yr om stavarna”. Även Barbro Martinsson gestaltas som målmedve-

524 Mina kursiveringar.

ten och tävlingsinriktad. Hennes träningsupplägg redovisas: ”Barbro har tränat ordentligt inför Olympiaden. Armarna har hon stärkt med slangar och löpning, gymnastik, friidrott, orientering och rodd(!) har ingått i programmet”.[525] Här framträder *Idun*s dugliga kvinna, även om utropstecknet tycks markera att rodd kanske inte är något som en kvinna förväntas ägna sig åt. Denna kvinna lämnar ingenting åt slumpen utan kommer väl förberedd för uppgiften, av vilken sort denna än må vara. Tidningens orientering mot en kompetent och arbetande kvinna tycks möjliggöra synliggörandet av en hårt arbetande kvinnlig idrottskropp som rör sig kraftfullt i rummet.

1972: ett begynnande tal om jämställdhet

Den organiserade idrotten var knappast en föregångare i frågor om kvinnlig frigörelse och deltagande, men forskning har ändå pekat på 1970-talet som ett genombrottsdecennium för kvinnlig tävlingsidrott. Kvinnoidrotten hamnade nu på idrottsrörelsens agenda och fick en ökad uppmärksamhet i medierna. Eva Olofsson har understrukit betydelsen av det allmänna talet om jämställdhet kring 1970. Genom att idrotten belystes som ett samhällsområde som andra, blev det möjligt att också inom idrottsrörelsen för första gången diskutera frågor om ledarskap och inflytande i könstermer.[526] Som denna studie pekar på kan populärpressens sätt att gestalta kvinnlig idrott på det övergripande planet knappast bedömas ha stått för någon genomgripande utmaning av isärhållningens principer. Det finns dock några inslag vid studiens slutår som kan sättas i samband med den diskussion om jämställdhet som under inverkan från

525 *Idun* 1960, nr 6, s. 10 – 13, 47.

526 Olofsson 1989. Om idrottsrörelsen på ett övergripande plan se även Larsson 2001, s. 150 – 153. För studier av enskilda sporter, se till exempel Mats Greiff & Susanna Hedenborg, ”’Jag är nog lite som en mamma till mina passhästar och skämmer bort dem.’ Om manligt och kvinnligt inom trav- och galoppsporterna”, i Greiff & Hedenborg 2007; Jonny Hjelm & Eva Olofsson, ”A Breakthrough: Women’s Football in Sweden”, i Fan Hong & J. A. Mangan (eds.), *Soccer, Women, Sexual Liberation. Kicking Off a New Era*, London 2004; Jonny Hjelm, *Amasoner på planen. Svensk damfotboll 1965 – 1980*, Umeå 2004.

en internationell och svensk kvinnorörelse aktualiserades kring 1970. Det tidiga 1960-talets tal om könsroller hade haft ett högst begränsat genomslag utanför politiken och tidningarnas debattsidor, men 1972 syns feministiskt inspirerade idéer om att kvinnor kan göra samma saker som män också i populärkulturens diskurs. I *Se*s TV-guide inför vinter-OS i Sapporo ges kvinnliga olympier för första gången ett relativt stort utrymme och syns på flera aktivitetsbilder.[527] Den uppsummerande sammanställningen ”OS i ett nötskal” i samma tidning korar inte bara spelens vackraste kvinna utan också ”Tuffast: Flickorna i utförsåkningen, som vi verkligen beundrade när de utan att blinka kastade sig utför de nästan lodräta branterna”.[528]

Som så ofta i populärpressmaterialet är representationerna dock sällan entydiga, utan analysen handlar om att identifiera destabiliserande inslag också i framställningar som vid en första anblick kan framstå som konventionella. I *Vecko-Journalen* 1972 sätts en kvinnlig idrott som ”knappar in” på den manliga i samband med kvinnors frammarsch på alla samhällsområden, samtidigt som texten är utformad på ett sätt som romantiserar relationen mellan könen och gestaltar det kvinnliga som ett skönhetsvärde:

> Så högt som de hoppade, så raskt som de löpte och simmade, så hoppade, löpte och simmade männen för sextio år sedan. Kvinnan är sextio år efter mannen i utvecklingen, det gäller nog på alla områden. O, det är inte mycket i en historia som omspänner miljoner år. Och hon accelererar med en beslutsamhet som skulle vara skrämmande, om den inte vore så häpnadsväckande skön i aktionen. Om några olympiader är hon jämsides med mannen och sedan är han ohjälpligt distanserad. Det är den sista romantiska triumfen.[529]

Ambivalent är även *Se*s ”En medalj har vi redan fått: i skönhet!”, där längdskidåkerskan Eva Olsson på inslagets största bild poserar och vin-

527 *Se* 1972, nr 5, s. 29 – 39.

528 *Se* 1972, nr 8, s. 26.

529 *Vecko-journalen* 1972, nr 38, s. 34.

kar mot kameran framför en isskulptur.[530] Tjugoåringen ”från Delsbo i Hälsingland” påstås ha ”vridit om huvena [*sic!*] på inte bara all världens manliga idrottsungdom – från dom alpina utförsåkarna till dom jugoslaviska hockeylirarna – utan också på den församlade världspressen”. Såväl rubrik, text och bild refererar därmed till en konventionell konfiguration av femininitet och till en universell homosocialitet upprättad via manligt beskådande av en attraktiv svensk kvinnokropp. Men inslaget rymmer också underströmmar som utmanar den könade dikotomiseringen och isärhållningen, där kvinnan trots sin späda uppenbarelse kan göra samma saker som mannen:

> Och alla undrar hur en lite späd 20-årig flicka, som mest verkar byggd för diskoteksdans, kan orka med ett långt krävande skidlopp. Man tror inte att det är sant när hon berättar om sitt träningsprogram, med terränglöpning, friidrott, rullskidåkning och skogsavverkning – det sistnämnda för att få rejäl armstyrka. Före tävlingarna ler Eva ljuvt och vackert – men i skidspåret tänker hon visa att hon är en prinsessa i blåställ. Och en prinsessa med rejäla valkar i nävarna!

Genom att hennes kropp tillskrivs den arbetande manskroppens stereotypa kännetecken – blåställ, skogarbete och valkar – framstår hennes kropp här som tänkbar i samma funktioner och som möjlig att jämföra med denna. En explicit hänvisning till starka kvinnokroppar finns även i *Ses* artikel om Sven-Åke Lundbäck, där skidåkarkollegorna Barbro Tano och Meeri Bodelid på en bild tar tag om varsitt av Lundbäcks ben och lyfter upp honom för att fira hans seger på 15 km. Bilden har bildtexten ”På starka kvinnoarmar hissas Sven-Åke mot skyn efter sitt guldlopp”.[531] Sammantaget antyder dessa inslag från 1972 ett genomslag för en jämställdhetsdiskurs som svarar mot dess genomslag inom idrottsrörelsen. Håkan Larsson har påvisat att idrottsrörelsens idé- och handlingsprogram för jämställd idrott dock även under 1970-talet rymde inslag av en särartssyn, vilka sedan under 1980- och 1990-talen blev dominerande då RF:s jämställdhetspolicy

530 *Se* 1972, nr 6, s. 28.

531 *Se* 1972, nr 7, s. 21.

inriktades på att främja en idrottsverksamhet grundad i essentialiserande antaganden om könad olikhet.[532] Det framstår därmed som rimligt att anta att en studie som gick längre fram i tiden än denna skulle kunna identifiera såväl förändringar som stabiliteter och nya former för könad isärhållning i mediala representationer av kvinnliga idrottare och deras kroppar.

Sammanfattande diskussion

Jag har i detta kapitel undersökt konfigurationer av femininitet i populärpressens rapportering från olympiska spel mellan 1948 och 1972. På ett övergripande plan har jag pekat på hur representationer av kvinnliga olympier reproducerar och naturliggör länken mellan kvinnligt kön och utförande av femininitet. Den kulturella och sociala utmaning som kvinnors tävlingsidrott utgör förhandlas via kompenserande och dikotomiserande tekniker där könad åtskillnad säkerställs genom att kvinnor inte upptar – eller får tillgång till – samma representationsutrymme som de manliga idrottarna. Det dominerande mönstret för mediers gestaltning av idrottskvinnor bekräftar de femininitetsnormer som gör att den kvinnliga idrotten blivit ett problem till att börja med. OS förblir på ett övergripande plan en arena för kamp mellan aktiva manliga kroppar även då kvinnors närvaro synliggörs, vilket bibehåller socialt betydelsefulla principer för isärhållning och ”var sak på sin plats”. Den ständiga upprepningen av bandet mellan kvinnokropp och femininitet (det kulturellt performativa könet) innebär att representationerna upprättar positioner där en kvinnlig läsare uppmanas till – eller åläggs – att utföra kvinnlighet.

Jag har analyserat de förståelser av femininitet och kvinnokroppen som framträder i representationer av kvinnor på den fysiskt, nationellt och maskulint kodade idrottsarenan, där män – vilket diskussionen i avhandlingens kapitel tre visade – iscensätts som agerande, kraftfulla och målmedvetna kroppar och karaktärer och som förvaltare av nationell ära. Analy-

532 Larsson 2001, s. 155 – 187.

sen har visat att kvinnliga idrottare synliggörs i populärpressen i samband med de olympiska spelen. För samtliga av de publikationer som undersökts gäller dock att det mest framträdande mönstret för representation omsätter snarare än utmanar en könsdikotomi där kvinnliga olympier positioneras som i första hand kvinnor snarare än som idrottare och där träning och tävling osynliggörs. Könsdikotomisering som teknik ordnar tidningens material då kvinnliga idrottare synliggörs på ”vimmelsidor” snarare än i tävlingsreportage, och strukturerar textframställningar som betonar utseende snarare än idrottsprestationer. Via kompenserande tekniker iscensätts kvinnliga olympier som skönhetsdrottningar, liknas vid skådespelerskor och mannekänger och knyts an till etablerade konfigurationer av femininitet som husmoderlighet. Även visuella koder som passivitet, posering och leenden bidrar till denna historiskt specifika konfiguration av respektabel, medelklassmarkerad och hemorienterad femininitet.

Analysens resultat har visat att ett spänningsförhållande mellan kvinnlighet och idrott kristalliseras kring tävlingsidrotten som ett kroppsligt arbete och en offentlig arena förknippad med maskulinitet. Hemmafrun var en konstruktion grundad på ett från början borgerligt kvinnoideal som byggde på separata sfärer, i vilket kroppslig aktivitet och arbete konstruerades som motsatser till respektabel femininitet.[533] Folkhemshusmoderns verksamhetsområde uppfattades som ett distinkt annorlunda sorts arbete jämfört med det manliga förvärvsarbetet i offentlighetens sfär. Konstruktionen av hemmet som kvinnans självklara plats och kompetensområde förutsatte att hennes arbete där förstods som någonting som var naturligt för henne – det som Lisbeth Larsson benämnt en ”bord duka dig”-mystik – där ansträngningarna bakom den oklanderliga ytan inte synliggjordes.[534]

Jag har konstaterat att den kvinnliga idrotten förhandlades på liknan-

533 Skeggs 2000, s. 38 – 39, 158. Se även Ulrika Holgersson, ”Trälande arbetarhustrur, smutsiga barn”, i Peter Carelli & Ulf Dahlström (red.), *Veckovis. En antologi om svensk veckopress*, Helsingborg 2005, s. 57; Johannisson 2005, s. 17.

534 Larsson 1989, s. 59.

de sätt som kvinnors förvärvs- och hushållsarbete under denna period: genom att verksamheten osynliggjordes och inte förstods som arbete i ”egentlig” mening, samt genom trivialisering, då det förstods som en tillfällig period i den helt unga kvinnans liv innan hon gick vidare till andra och mer centrala livsfaser, eller ett alternativ möjligt att välja eller välja bort (svarande mot den politiska devisen om ”valfrihet” för kvinnligt yrkesarbete) som inte i grunden förändrade kopplingen till och ansvaret för de verksamhetsområden som kodades som feminina. Detta är en konfiguration baserad på både-och, där femininiteten framstår som ett kompenserande villkor för synliggörande i det offentliga.[535]

I skarp kontrast till det målinriktade och seriösa idrottsarbete som tillskrivs män representeras kvinnors idrott som lek och OS som ett äventyr, och idrottstillvaron och idrottens muskelutvecklande verkan gestaltas som oförenlig med ett vanligt kvinnoliv och en feminin kropp. De kvinnliga olympierna företräder nationen genom att förkroppsliga femininitet och ta ansvar för hur kroppen presenteras i ett offentligt sammanhang. Genom korrekt utförande av femininitet gör de god reklam för nationen. Resultaten understryker här betydelsen av kön för konstruktionen av nationen: normer kring vad det innebär att vara en ”riktig man” och en ”riktig (respektabel) kvinna” är centrala för kollektiv identitet och en förutsättning för inkludering i nationens föreställda gemenskap.[536]

Analysen visar dock också att könsdiskursen varken är entydig eller fullständig och tvingande. De ständiga upprepningarna kan i diskursperspektivet förstås som vittnesmål om kraften i kvinnlig idrott som kulturell utmaning och om kvinnors maskulinisering som någonting reellt, möjligt och tänkbart. Representationernas utformning och de ständiga upprepningarna ”avslöjar” därmed deras kulturella funktion; som en del av de kulturella performativa processer som ständigt (åter-)skapar och

535 Hirdman 1998, s. 212 – 213; Sköld 1998, s. 86, 143.

536 Yuval-Davis 1997, s. 4, 67. Se även George L. Mosse, *Nationalism and Sexuality. Middle-class Morality and Sexual Norms in Modern Europe*, Madison 1988, s. 17 – 18; Tornbjer 2002.

naturliggör bandet mellan genitalt kön och kön som identitet. Men dessa upprepningar sätter också det bestående på spel eftersom biologin synliggörs som en otillräcklig grund för könad åtskillnad på ett sätt som destabiliserar en föregivet naturlig könsdikotomi. Som Judith Butler har framhållit är det genom den instabilitet som kommer ur normens ständiga upprepning som sprickor öppnas upp och omformuleringar av normen blir möjliga.[537]

I enlighet med synen på kulturella sammanhang som komplexa och delvis motsägelsefulla snarare än entydiga har jag i detta kapitel, vid sidan om det som kan betraktas som ett dominerande diskursivt mönster, också uppmärksammat och försökt att begripliggöra representationer som ”går på tvärs”. Det intersektionella förhållningssättet har här varit ett analytiskt redskap för att förstå och resonera kring förutsättningarna för dessa representationer. Konfigurationen av femininitet framstår som relativt stabil i ett diakront perspektiv – något tydligt förändringsmönster för perioden mellan 1948 och 1972 har inte kunnat skönjas även om jag har lyft fram exempel på jämställdhetsdiskursens genomslag i tidningar från 1972 – men är samtidigt dynamisk i synkron bemärkelse. Analysen har visat att nationens diskurs – genom hänvisningar till en folkhälsosund nation och ungdom eller till medaljer som symboler för nationell ära i ett internationellt sammanhang där nationen så att säga sätter betydelsen av kön ur spel – vid några tillfällen gör att idrottssammanhanget framstår som möjliggörande för representationer av aktiva och kraftfulla kvinnokroppar. Det är också följdriktigt att det är *Idun*, i egenskap av en tidning som gav röst åt och talade till kvinnor verksamma i offentligheten, som kan rymma några av de mest utmanande framställningarna av idrottskvinnor som kompetenta idrottare. Sprickor i diskursen öppnas emellertid även genom den mer ”manligt” inriktade *Ses* starka fokus på svenska medaljer. I skärningspunkterna mellan nation, ungdom och kön öppnas möjligheter för destabilisering av det övergripande isärhållande

537 Butler 1993, s. 10.

mönster som konstruerar kvinnliga och manliga idrottare på skilda sätt, och härmed tillgängliggörs alternativa läsaridentifikationer.

KAPITEL 5

Det svenska i ”världen”

> Nationalism inevitably involves a mixture of the particular and the universal: if 'our' nation is to be imagined in all its particularity, it must be imagined as a nation amongst other nations.[538]
>
> – Michael Billig

> The Games have always brought people together in peace to respect universal moral principles. The upcoming Games will feature athletes from all over the world and help promote the Olympic spirit.[539]
>
> – Internationella Olympiska Kommitténs hemsida

Valet av Kina som värdland för de olympiska sommarspelen 2008 har återaktualiserat frågan om idrott och politik. Diskussioner om huruvida det är etiskt försvarbart att skicka deltagare till evenemanget har uppkommit och blivande olympier har ställts till svars. I debatten har företrädare för idrottsrörelsen ofta hänvisat till den olympiska rörelsens självbild, vilken illustreras av citatet ovan från IOK:s hemsida: att idrott i grunden är någonting opolitiskt men att de möten mellan människor som sker kring evenemanget ändå kan medverka till att stärka världsfreden genom uppslutningen kring det som IOK kallar för ”universal moral principles”.[540]

I detta kapitel diskuterar jag hur svenskhet formuleras i relation till

---

538 Billig 1995, s. 83.

539 http://www.olympic.org/uk/games/index_uk.asp (IOK:s officiella hemsida, 2008-06-23)

540 Ett karakteriskt svar på frågan om hon övervägt att bojkotta OS i Kina ger friidrottaren Carolina Klüft till *Aftonbladet* i juni 2008: ”– Nej, det finns ingen anledning. De aktiva ska inte bära det politiska ansvaret. Jag tror på den olympiska rörelsen, att vi möts i OS-byn från olika religioner och kulturer är ett viktigt budskap när världen ser så ledsam ut ibland. Redan nu har frågan om mänskliga rättigheter väckts tack vare OS. Jag hoppas att OS långsiktigt är positivt för Kinas befolkning”, *Aftonbladet* 2008-06-07.

världen ”utanför” Sverige och Norden i populärpressens rapportering om och från OS mellan 1948 och 1972. Därmed analyserar jag de kontrasterande, dikotomiserande, sammanlänkande och harmoniserande tekniker som avgränsar och anknyter till föränderliga internationella sammanhang. Betoningen ligger här på sommar-OS, som i högre grad än vinter-OS utgör och gestaltas som en ”världsscen”. Två sommarolympiska spel diskuteras särskilt ingående, nämligen de i Helsingfors 1952 respektive Mexico City 1968. Utifrån dessa två spel, i början respektive mot slutet av undersökningsperioden, fördjupas och förtydligas analysen av förändringarna i svensk självförståelse. Det handlar om en vridning av fokus från öst – väst som meningsskapande konfliktlinje till ”nord – syd” (rik – fattig), men också om rörelsen från en stark kulturell inriktning på konsensus till en konfliktorienterad identitetspolitik.

OS utgör en arena där det svenska iscensätts, förhandlas och speglas mot det som definieras som icke- eller utomsvenskt. Vid internationella sportevenemang deltar idrottare som företrädare för sina respektive länder och genom nationsflaggor, invigningsceremonier och nationalsånger markeras evenemanget som en *tävling mellan nationer* – ett tillfälle då nationen som grund för identitet bekräftas och naturliggörs.[541] Men sammanhanget aktualiserar inte enbart de mer chauvinistiska former för nationen som diskuterades i kapitel tre, där krafterna mäts mellan konkurrerande deltagarländer. OS har också varit en plats för manifestation och bekräftande av statsbildningars legitimitet såväl utåt som inåt. Som Michael Billig har påpekat vilar nationens framgång som meningsskapare och identifikation på förmågan att passera som ett självklart sätt att tänka och leva, vilket förutsätter en värld där nationer och nationella identiteter framstår som delar av en naturlig ordning.[542] Att stärka legitima mellanstatliga relationer och principer om nationell suveränitet – inte minst för det efter krigsförlusten mot Preussen illa tilltygade Frankrike – var

541 Houlihan 2005, s. 130 – 131.

542 Billig 1995, s. 10, 65, 77, 95, 99.

också baron Pierre de Coubertins tanke när han utformade de moderna olympiska spelen 1894. Genom solida nationella enheter skulle internationell stabilitet och världsfred främjas; ett syfte som kodades genom begrepp som den olympiska ”andan”, ”tanken” eller ”idén”.[543]

I kapitel tre diskuterade jag den ”nordiska tanken” om särskild nordisk gemenskap och brödraskap och visade hur ”det svenska” som identitetsposition sammanlänkades och överlappade med ”det nordiska”. Men också ”världen” – som ett abstrakt begrepp – utgjorde en sådan anknytningspunkt. Mikael af Malmborg har formulerat den svenska utrikespolitikens credo mellan 1945 och 1959 som ”Gärna Norden och världen, men helst inte Europa”.[544] I självförståelsen liksom i profilen utåt konstruerades Sverige som ett neutralt och FN-troget land berett att i humanitetens namn ta stort internationellt ansvar, vilket till exempel manifesterades genom flyktingmottagandet under det andra världskriget och under Ungernkrisen 1956.[545]

Världsarenan olympiska spelen 1948 – 1964

I veckopressen iscensätts OS som ett evenemang som tilldrar sig en hel världs uppmärksamhet och intresse. På plats i värdstaden samlas nationella representanter och publik från hela världen, och ”vanligt folk” blandas med kungligheter, kändisar och politiska makthavare. Människor världen över föreställs följa tävlingarna genom press, radio och TV. Tidningarnas bevakning av OS följer ett visst mönster: inför evenemanget förekommer inte sällan inslag om spelens ”värdland” eller ”värdstad” med fokus på levnadssätt och sevärdheter samt förutsättningarna för den som skulle vilja besöka landet i samband med spelen. Dessa inslag har generellt en mycket positiv ton under perioden mellan 1948 och 1964, och framhåller befolkningens vänlighet och välkomnande sätt mot utländska

543 David Young, ”From Olympia 776 BC to Athens 2004”, samt Douglas A. Brown, ”The Olympic Games Experience: Origins and Early Challenges”, i Kevin Young & Kevin B. Wamsley (eds.), *Global Olympics: Historical and Sociological Studies of the Modern Games*, Amsterdam 2005.

544 af Malmborg 1994, s. 35.

545 Byström 2006, s. 67 – 68, 73, 76 – 78, 389 – 390.

besökare. De kryddas med betraktelser över kulturella egenheter kring mat, beklädnad och etikettsregler – ”Om ni besöker ett japanskt hem – ta inte illa upp om värden tänder en eld under era skosulor!”, lyder en rubrik från *Idun-Vecko-journalen* 1964.[546]

Den egentliga rapporteringen från spelen inleds med ofta bildrika inslag från invigningen. Invigningsceremonin återges som en manifestation för världsfred och folkförbrödring – vilket illustreras av rubriken i *Vecko-Journalen* från Melbourne 1956, ”68 nationers fredliga kamp” – med bilder från tändandet av den olympiska elden, arenans publikhav och nationstruppernas inmarsch. Olympiatruppernas klädsel, hållning och uppförande kommenteras.[547] Invigningen representeras i text och bild som ett festligt tillfälle då god stämning och glatt humör råder bland såväl arenans aktörer som den hjärtligt applåderande publiken. Skildringarna är ibland känslofyllda inför tillfällets högtidlighet och symboliska betydelse, som då den på 1920-talet framstående finländske löparen Paavo Nurmi vid invigningen i Helsingfors 1952 hävdas ha sprungit ”till jublet av ett fullpackat, hjärtklappande, tårögt Stadion” och ”i hyllningsstormen från de yppersta av världens idrottsungdom”. Den goda stämningen förenar och innesluter hög som låg, vilket understryks av att kungligheter syns sitta i publikhavet.[548] God stämning och känslor av gemenskap och ”förbrödring” förmedlas också genom beteckningar som en ”leende olympiad” el-

546 *Idun/Vecko-journalen* 1964, nr 43, s. 47 (citat) se även s. 37 – 47. Fler exempel är *Idun* 1948, nr 33, s. 13, 23 – 24; *Idun* 1952, nr 27, s. 6 – 7, 22: ”Olympiadens värdinna”; nr 28, s. 10 – 11, 26 – 27: ”Jo visst, res till Finland!”; *Se* 1956, nr 50, s. 22; *Vecko-Journalen* 1960, nr 34, s. 18 – 19: ”Bang i Rom”; *Se* 1964, nr 2, s. 16 – 21. Liknande reportage finns även efter 1964, se till exempel *Se* 1972, nr 35, s. 22 – 25.

547 För exempel på artiklar från invigningar, se: *Se* 1948, nr 32, s. 10 – 11; *Vecko-Journalen* 1948, nr 32, s. 10 – 11; *Vecko-Revyn* 1948, nr 32, s. 8; *Se* 1956, nr 5, s. 10 – 11; nr 48, s. 20 – 21; *Vecko-Journalen* 1956, nr 5, s. 18 – 19; nr 48, s. 16; *Se* 1960, nr 35, s. 9; *Vecko-Journalen* 1960, nr 9, s. 22 – 23; nr 35, s. 14 – 15. Reportage från invigningsceremonier finns även efter 1964, se till exempel *Vecko-Journalen* 1968, nr 42, s. 20 – 21, 42; *Se* 1972, nr 36, s. 22 – 24; *Vecko-Journalen* 1972, nr 37, s. 4 – 6.

548 Några exempel är *Se* 1952, nr 30, s. 17 – 18; *Vecko-Journalen* 1952, nr 32, s. 19: Hollands kungahus på läktare; *Vecko-Journalen* 1960, nr 36, s. 16 – 17: de svenska prinsessorna och andra europeiska kungligheter syns på läktaren och i den olympiska byn.

ler ”den vänliga olympiaden”.[549] Talet om OS som en global mötesplats till världsfredens gagn knyts samman med idrotten som en *ungdomens* aktivitet och till evenemanget som en ”idrottsungdomens fest”. Det är till den sunda ungdomen, mot vilken IOK:s ”jaquetteskrudade åldringar” i *Se* 1948 sägs ha utgjort en ”löjeväckande kontrast”, som förhoppningarna om en bättre värld står.[550] Som ledarkrönikan ”Den välsignade olympiaden” i samma tidning uttrycker det 1960 ska de olympiska deltagarna – ”dessa trimmade, sköna representanter för all världens ungdom” – mötas och umgås i OS; ”ungdom från alla läger ska mötas och bli vänner”.[551]

Via sportslighetens värden och den ”olympiska idén” iscensätts harmoni mellan de människor som är på plats vid OS-evenemanget och, på ett symboliskt plan, för hela ”världen”. Här omsätts orienteringen mot en abstrakt konstruktion av ”världen” som central för svensk självförståelse. Idrotten och OS tillskrivs en slags förmänskligande kraft, som ett område där man kan mötas som i första hand människor och individer och övervinna världspolitikens krigs- och konfliktlinjer. *Se*s artikel ”Detta är Richmond-andan” från London 1948 förmedlar en bild av god stämning i den olympiska byn, där Cocacolaautomaten i lägrets restaurang benämns ”en folkförbrödrare av rang”. Det hävdas att ”[d]et är denna Richmond-anda vår sjuka värld skulle behöva lite mer av…!”.[552] Forna konkurrenter påstås gratulera varandra hjärtligt då tävlingen avslutats, som då *Se* beskriver stämningen i Melbourne 1956 på följande sätt:

> En olympiad – det är inte bara bittra strider på kolstybbsbanor och i hoppgropar, det är inte heller bara hård och från kamp på fotbollsplaner och brottarmattor. En olympiad är också en vänskapens och den spontana renhårighetens stora fest, där det uppstår massor av situationer som får de mest ilskna konkurrenter att känna sig som människor.[553]

---

549 *Se* 1948, nr 33, s. 3; *Se* 1956, nr 49, s. 17; *Se* 1960, nr 8, s. 24; nr 10, s. 22 – 23; nr 34, s. 17.

550 *Se* 1948, nr 32, s. 9. Se även till exempel *Vecko-Journalen* 1948, nr 33, s. 29; *Se* 1952, nr 32, s. 5; *Se* 1956, nr 49, s. 17; *Idun/Vecko-journalen* 1964, nr 45, s. 71.

551 *Se* 1960, nr 35, s. 9.

552 *Se* 1948, nr 32, s. 14 – 16.

553 *Se* 1956, nr 49, s. 17. Kursiv i original. Jämför även nr 50, s. 22.

Storpolitiska konfliktlinjer framstår som möjliga att överbrygga då ”folk från hela världen [ger] sitt yttersta för att överträffa varandra, utan att bli ovänner”.[554] Från Helsingfors 1952 påstås att även öststaternas ”statsanställda och proffstränade” framförallt betraktar idrotten som ”en glädje och inte som en fosterlandsplikt”.[555] Vid OS i Rom 1960 omtalar *Se* hur leenden och blickar utväxlats mellan ”en arab” och ”en israelisk flicka” under invigningsceremonin.[556] Handskakningarna mellan medaljörerna i tiokampen – Johnson, Yang och Kutsnetzov – utnämns till ”spelens vackraste stund”: ”Och där stod de. En amerikan. En sovjetryss. En nationalistkines. En konstifik blandning. Där stod de, som hade varit sina länders representanter, och *hade blivit människor*. Och folk såg på dem och fick tårar i ögonen”.[557] Möjligheten till en olympisk ”ädel kraftmätning på lek” utgör enligt *Idun/Vecko-Journalen* 1964 en välkommen paus och ”grön parentes” från ”de eviga politiska bekymren” och ett ”realiserande av idén De Förenta Nationerna”.[558]

En nation bland nationer

Som Anthony Giddens och Michael Billig har påpekat kräver nationen ett sammanhang av nationer. Moderna nationalstater existerar inte som isolerade öar, utan förutsätter en uppsättning av andra nationalstater som speglar och legitimerar dem.[559] Nationen måste därför iscensättas som en nation bland nationer – en aktör som erkänns och bekräftas av andra aktörer.

En återkommande form för iscensättning av det svenska i veckopressens OS-rapportering är framställningar av hur Sverige och de svenska representanterna betraktas och omtalas utomlands. Föregående kapitel påvisade en kontinuitet när det gäller representationer av utländsk be-

554 *Vecko-Revyn* 1952, nr 9, s. 32.

555 *Se* 1952, nr 32, s. 5.

556 *Se* 1960, nr 35, s. 9.

557 *Se* 1960, nr 37, s. 17. Min kursivering.

558 *Idun/Vecko-Journalen* 1964, nr 41, s. 52 (de två första citaten); nr 45, s. 71 (sista citatet).

559 Billig 1995; Anthony Giddens, *Social Theory and Modern Sociology*, Cambridge 1987, s. 171.

undran för svenska kvinnliga olympiers fördelaktiga utseende. De manliga svenska olympiernas popularitet förankras emellertid snarare i sportsligt uppförande och tävlingsprestationer. Textens konstruktion av andras uppskattning tillskrivs autencitet exempelvis genom att den ges formen av citat, där utländska representanter uttalar beundran för den svenske idrottsmannen och för svenska prestationer.[560] I *Se* 1948 påstås konkurrenten G.B Moore med ”amerikansk frankhet” ha givit omdömet ”verklig stålman” om femkamparen Wille Grut, och samma tidning hävdar fyra år därpå att Mora-Nisse vunnit respekt i Oslo för att han aldrig ger upp: ”Fantastisk karl, säger en norsk gutt, han ger aldrig slaget förlorat förrän efter sista stavtaget i mål”.[561] *Se*s krönikör återger en norsk taxichaufförs tröstande ord med anledning av de svenska missräkningarna i Oslo: ”– ni svenskar ska inte ta det här nederlaget så hårt. Sverige har varit världens bästa skidlöparnation och kommer att bli det igen. Smällen var kanske väl hård, men i det långa loppet är den bara nyttig. Inga trän får ju växa för högt upp till himlen…”.[562] I *Se* 1960 sägs Sixten Jernberg ha blivit hela ”olympiadens skidkung” och de svenska insatserna ha ingivit respekt.[563] Det internationella olympiska sammanhanget får här utgöra en skådeplats för nationell stolthet och en välbekant konfigurering av svenskt maskulina karaktärsegenskaper;

560 För exempel utöver de som diskuteras i texten, se *Se* 1948, nr 34, s. 5: Den svenska fotbollsmedaljen sägs väcka beundran i London; ”Oh, Sweden! Det är ni som räddat den europeiska äran mot Amerika i Olympiaden!”; *Se* 1956, nr 5, s. 14 – 15: Sigge Ericssons slagne konkurrent koreanen Kim-Tjong-Soon sägs vara ”imponerad” av svensken; *Vecko- Revyn* 1956, nr 46, s. 26, 43: Beskrivningar av den utländska publikens och journalisters beundran för OS-historiens framgångsrika svenska idrottsmän; *Se* 1960, nr 8, s. 24: ”De svenska flickorna och pojkarna i sina lysande gula vadderade skidjackor är ett prydligt och mycket populärt inslag i olympiabyn”. Jämför även *Vecko-Journalen* 1968, nr 40, s. 33: Cyklistbröderna ”Fåglum” sägs vara ”precis lika kända i Nordafrikas arabbyar och Jugoslaviens berg, på Brasiliens plantager och i Englands städer. De har bokstavligen cyklat in den lilla västsvenska orten Fåglum på världskartan.”

561 *Se* 1948, nr 33, s. 11 – 12; *Se* 1952, nr 9, s. 8 – 9.

562 *Se* 1952, nr 9, s. 5.

563 *Se* 1960, nr 10, s. 22 – 23.

> Sixten och Rolf hade åkt fortast, men de såg båda två ut som om de skulle kunna ge sej ut på en runda till utan att behöva trugas. De strålade ut styrka och seghet och säkerhet. Till och med jättefurorna längs det hisnande vackra spåret bugade sej i tyst vördnad.

Svenskarnas seger påstås ha givit ”större genklang utåt än någon tidigare svensk vinterolympisk framgång”, inte minst eftersom ”våra tappra dalmasar [hade] stoppat anstormningen från ryssarna – dessa ryssar som för var och varannan amerikan är det stora spöket, det må gälla politik eller rymdfärder eller idrott”.[564] I *Se* 1964 hävdas ”Tumba”, Sixten Jernberg, Assar Rönnlund och Jonny Nilsson – ”glada, öppna, friska typer alla fyra” – vara populära och välkända, ”omtyckta överallt, inte bara för sina idrottsliga färdigheter”. Genom dessa svenskar knyts, rentav, folk och platser samman: ”österrikare, ryssar, tjecker, amerikanare, alla vill ha [den gode förloraren Tumba] hos sej”.[565]

I samma årgång av *Se* återfinns också det tidigare diskuterade uppslag som visar hur gymnasten Marie Lundkvist beskådas av ett antal män iförda olika nationströjor, där idrotten påstås slå ”bryggor över gränserna”.[566] Båda dessa inslag illustrerar hur en slags internationell samhörighet konstrueras kring en svensk OS-deltagare, men förutsättningarna för denna samhörighet skiljer sig åt: för Tumba och övriga manliga vinteridrottare är det sportslighet och ett ”friskt” uppträdande som motiverar popularitet, för Lundkvist och andra svenskor är det istället det blonda och attraktiva utseendet.

Den olympiska byn: ett myller av människor

I populärpressens olympiska material iscensätts OS som en arena där människor kan mötas och lära känna varandra. Särskilt tydligt är detta på de sidor som i text och bild förmedlar evenemanget som ett vimmel

564 *Se* 1960, nr 9, s. 8 – 9.
565 *Se* 1964, nr 7, s. 52 – 53.
566 *Se* 1964, nr 43, s. 36 – 37.

av idrottare och andra intressanta OS-besökare från hela världen. Livet i OS-byn skildras som ett godmodigt och brokigt människomyller, där idrottens ungdomliga och chosefria umgängesformer sätter sin prägel på samvaron. I skildringar av livet i OS-byn förevisas hur olympier från hela världen äter, shoppar souvenirer, tränar och umgås i en trevlig och konfliktfri samvaro. Som signifikanta platser i olympiabyn framträder träningsarenor, restauranger och nöjesinrättningar, shoppinggator och souvenirmarknad samt postkontoren, där olympierna tar emot och skickar post hem till familj och vänner. Till mötena på och utanför tävlingsarenorna knyts förhoppningar om fred och förståelse över gränser; ”Utanför tävlingsbanorna är förbrödringen allmän”.[567]

Den svenska orienteringen mot ”världen” är tydlig i iscensättningen av ett evenemang där människor från ”hela” världen möts och kommer överens. Samtidigt vilar framställningarna av de möten som kommer till stånd i detta brokiga människomyller på en kontrastering där olympiabyns invånare representeras som företrädare för etnicitet och ”sin” nation. OS utgör, som *Idun* uttrycker det 1952, ”ett dyrbart och sällsynt tillfälle för *olika människor* att träffas, under fredlig tävlan lära känna varandra och *lära förstå varandras särart*”.[568]

Nationens etniska diskurs vilar på antagandet om en länk mellan ett specifikt folk och dess specifika fosterland (homeland) som bekräftar en

567 *Vecko-Revyn* 1960, nr 35, s. 17 (citatet är en bildtext till en bild på ”Glimtar från OS i Rom!”, som visar ”storväxte Antonio Calbotta från Italien” och ”koreanske simhopparen Lee Pil Jong” med armar om varandras rygg). För fler exempel på den goda stämningen i olympiska byar, se *Se* 1948, nr 32, s. 14 – 16; *Vecko-Journalen* 1948, nr 6, s. 18 – 19; nr 31, s. 11; *Idun* 1952, nr 33, s. 8 – 9, 21: Om livet i ”flickornas hus” där ”femhundra idrottsflickor av alla nationer och kulörer hållit till”. På en av syns ”Hjördis Levin knäpper klänningen åt mörka snabblöperskan Hyacinth Walter”, som en illustration av den goda stämningen; *Vecko-Journalen* 1952, nr 8, s. 14 – 15; nr 31, s. 18 – 19; nr 32, s. 18 – 20: ”Ett lysande följe” om ”exotiska gäster” som en indisk raja, egyptisk prinsessa och iransk prins samt representanter för europeiska kungahusen på besök i Helsingfors; *Vecko-Revyn* 1952, nr 9, s. 16 – 17; *Bildjournalen* 1956, nr 49, s. 16 – 17; *Vecko-Revyn* 1956, nr 48, s. 12; *Vecko-Revyn* 1960, nr 37, s. 17: ”Roligt, soligt, bittert och besviket i glimtar från OS-ringside”; *Idun/Vecko-journalen* 1964, nr 5, s. 18 – 21.

568 *Idun* 1952, nr 27, s. 7. Mina kursiveringar.

”nationernas värld” indelad i ”naturliga” enheter. Nationen måste, därmed, vara en del av en värld av nationer, vilket medför att ”internationalism” inte är motsatsen till, utan en förutsättning för, nationalism. Alltsedan upplysningsidealen fick nationella uttryck genom den franska revolutionen är nationalismen en ideologi med anspråk på universalitet, där motsägelsen mellan det universella och det partikulära innesluts av den vardagliga nationalismens diskurser, vilka bekräftar nationer som naturliga former av identitet i en värld av nationer.[569] Den socialdemokratiskt anförda folkhems- och välfärdsnationalismen kan i enlighet med detta resonemang sägas ha inneslutit paradoxen genom att internationalism blev en del av självförståelsen och en del av den nationella identiteten. Den underliggande kontrasteringen mellan *olika* människor i iscensättningen av olympiabyn åskådliggör att den övergripande gemenskapen förutsatte – och bekräftade – idéer om etnisk särart som grundläggande för mänsklig identitet. Sålunda beskrivs koreaner som ”små, smidiga och snabba på stålrören”, japaner och ryssar omtalas som ”vänliga och artiga” och indiska och pakistanska höjdhoppare påstås utföra ”ett slags religiös balett” innan ansatsen.[570] *Vecko-Journalen* beskriver Helsingfors olympiaby som ett ”konglomerat”:

> en värld i miniatyr: mörka indier med flätade skägg diskuterar livets allvar med småvuxna vietnameser, anglosachsare knyter vänskapsband med tyskar; [sic] svenskar söker göra sig förstådda med Guldkustare och Guatemalare. Man har, när man vandrar bygatan framåt, känslan av ett konglomerat, där individernas summa skapar helhetsintrycket.[571]

På ett liknande sätt samlar *Vecko-Revyn*s vimmelinslag från Helsing-

569 Billig 1995, s. 61, 87 – 88. Håkan Thörn understryker att det partikulära inte är frånvarande i utan en del av de moderna politiska diskursernas universalim, Thörn 2002, s.164. Jämför även Tesfahuney, som menat att den universella historieskrivningen utgår från synen på historien ”som en realisering av det generella i det partikulära (Stater, nationer, individer) på väg mot ett predestinerat mål”, Mekonnen Tesfahuney, ”Uni-versalism”, i de los Reyes & Kamali 2005, s. 209.

570 Första citatet från *Se* 1948, nr 5, s. 21; övriga citat från *Vecko-Revyn* 1952, nr 31, s. 4.

571 *Vecko-Journalen* 1952, nr 30, s. 21, 7.

fors – ”Olympiska poänger. Glimtar, anekdoter, kringbitar från XV:de Olympiska spelen” – tolv bilder som visar olympier från Sverige, Korea, Indien och Brasilien, publik från Japan och Mexiko samt en bild på svenske prins Bertil.[572] Genom kontrastering och dramatisering förmedlar texten ett intryck av ”brokighet” i en betraktelse av skribentens möten med människor från världens alla hörn, till exempel en ”chokladbrun” amerikan, en ”svartmuskig” man från Brasilien samt en ”engelsk gentlemannajournalist med mustascher och krokpipa”. En bild som visar fem män i olika nationströjor – från Japan, Indien, USA, Italien och Frankrike – har bildtexten ”Denna bild utgör en god illustration till det internationella centrum Helsingfors utgör under några veckor”. Ett inslag i samma nummer har rubriken ”Vita, svarta, gula, kapitalister, proletärer…” och utger sig för att vilja skildra ”den verkliga olympiska känslan” av att befinna sig i Helsingfors olympiaby: ”där var förstås tusentals unga autografjägare och där var framför allt idrottsmän från när och fjärran, vita, svarta, gula, stora, små, kapitalister och proletärer”.[573] I *Vecko-Journalen* 1960 skildras den olympiska byn som ett folkmyller av ”fyrkantiga libaneser”, ”svartmuskiga” jugoslaver och rumäner samt pakistanier med ”fladdrande gula turbaner”.[574] På ett liknande sätt rabblas *olika* ”folk” i *Se* 1964; ”*[m]ånga sorters folk* lockar intresset till sig i en *färgstark* olympiad. Där finns mandelögda koreanskor, stolta spanjorer, gracila höjdskuttare från Nigeria och solbrynta skönheter från Sydamerika”.[575] I fokus är nöjesliv och umgänge i olympiabyn, med ”den enorma restauranglängan, där sex olika matsalar med olika menyer kan tillfredsställa *alla nationers smak och behov*”. Här bor ”[l]ångskäggiga och brunhyade indier från Kenya och kolsvarta bjässar från Senegal”.[576]

Representationerna av OS-byns vimmel präglas således av paradoxer

572 *Vecko-Revyn* 1952, nr 31, s. 14 – 15, 3.

573 *Vecko-Revyn* 1952, nr 31, s. 23.

574 *Vecko-Journalen* 1960, nr 35, s. 39 – 41.

575 *Se* 1964, nr 42, s. 38 – 29. Mina kursiveringar.

576 *Se* 1964, nr 43, s. 34 – 35. Min kursivering.

och ambivalens: de iscensätter möten mellan människor, samtidigt som kontrastering och dramatisering pekar ut de skillnader vars sociala relevans härigenom bekräftas och reproduceras: geografiska, klimatmässiga och kulturella avstånd, klädmässig brokighet, kroppsstorlek, hud- och hårfärg och kön. Publik, olympiska deltagare och funktionärer, särskilt de från utomvästliga länder, framställs som exotiska, annorlunda och ibland underliga i sitt sätt att bete sig, men också som harmlösa och vänligt inställda eftersom olikheter framstår som komplementära snarare än konfliktfyllda.[577] Det är olikheten som förutsätts intressera en svensk publik och därmed etableras subjektspositioner varigenom kulturella ”egenheter” betraktas. Denna sorts representationer homogeniserar grupper samtidigt som skillnader mellan dessa naturliggörs. I nästa avsnitt undersöks hur iscensättningen av harmoni genom komplementär syn på olikhet genomkorsas av diskurser som etablerar en rasifierad skillnad och vittnar om vithetens betydelse för ”vi”-ets konfiguration.

Det mörka och det blonda: kontrasteringar av hud- och hårfärg

Det finns idag ett relativt omfattande forskningsläge kring hur rasistiska idéer och stereotyper har omsatts i det svenska sammanhanget och präglat svensk självförståelse.[578] Det postkoloniala perspektivet understryker

577 För fler exempel se *Vecko-Journalen* 1948, nr 31, s. 11: En bild som visar en man som bär en annan mindre man i armarna: ”Här är ingen svart och inget [*sic!*] vit – under olympiaden. Amerikanske mörkhyade tungviktaren John Davis prövar sin styrka på vite tyngdlyftarkamraten Joe de Pietro, bantamvikt”; *Se* 1952, nr 30, s. 20, 24; *Vecko-Journalen* 1952, nr 30, s. 20; nr 31, s. 19; *Vecko-Revyn* 1952, nr 9, s. 30, 32: Japanska skridskoåkare utgjorde en sevärdhet då de ”ålade som små vettskrämda katter alldeles mjukt runt banan”; nr 31, s. 4: ”vi” påstås ha haft ”roligt åt” de indiska och pakistanska höjdhopparnas tidsödande processer då de satte fast turbanen innan de hoppade och utförde ”ett slags religiös balett” innan ansatsen; *Vecko-Journalen* 1960, nr 36, s. 36: olika nationaliteters klädsel och egenheter; *Vecko-Revyn* 1960, nr 35, s. 17; *Se* 1964, nr 43, s. 27: en funktionär framställs som löjeväckande disciplinerad och benämns ”Japans 91:an Karlsson”.

578 Andersson 2000; Magnus Berg & Veronica Trépagny (red.), *I andra länder. Historiska perspektiv på svensk förmedling av det främmande*, Lund 1999; Håkan Blomqvist, *Nation, ras och civilisation i svensk arbetarrörelse före nazismen*, Stockholm 2006; Brune 2004; Christian Catomeris,

att kolonialism inte bör uppfattas som en avgränsad del av världshistorien eller begränsad till faktisk ockupation av geografiska territorier utan att den också är en legitimerande tankestruktur som återskapar skillnad med utgångspunkt i hud- och hårfärg eller idéer om kultur och civilisation.[579] Som kulturell motbild har ”den Andre” mobiliserats för att belysa och förstärka en vit och västerländsk självbild utmärkt av rationalitet, utveckling, fredlighet, civilisation och så vidare. Kulturella stereotyper av koloniserade folk har överlevt kolonialismen som formellt ekonomiskt system och fortsatt att omsättas, inte minst i populärkulturen.[580] Genom gränsdragningar mot dem som positioneras som de Andra, de som står utanför den egna nationella gemenskapen, har ”det svenska” konstruerats som en given och harmonisk enhet, grundad på gemensamma värderingar och traditioner, en gemensam historia, kultur och språk.

Katarina Mattsson har understrukit att normativ svenskhet måste förstås i ett större sammanhang och att identiteter som svensk, européer, vit och västerlänning kan förhålla sig till varandra som ”ryska dockor”.[581]

Det ohyggliga arvet. Sverige och främlingen genom tiderna, Stockholm 2004; Fornäs 2004, s. 203 – 218; Gustafsson 2007; Åke Holmberg, *Världen bortom västerlandet. 2, Den svenska omvärldsbilden under mellankrigstiden*, Göteborg 1994; Stefan Jonsson, *Världen i vitögat. Tre essäer om västerländsk kultur*, Stockholm 2005; Moa Matthis (red.), *Orientalism på svenska*, Stockholm 2005; Allan Pred, *The Past is Not Dead: Facts, Fictions, and Enduring Racial Stereotypes*, Minneapolis 2004; Roosvall 2005. Några arbeten har undersökt omvärldskonstruktionen i svenska läromedel och pekat på att rasläran och den koloniala diskursen på allvar ifrågasattes först på 1960-talet, Luis Ajagán-Lester, *”De Andra”. Afrikaner i svenska pedagogiska texter (1768 – 1965)*, Stockholm 2000; Lena Olsson, *Kulturkunskap i förändring. Kultursynen i svenska geografiläroböcker 1870 – 1985*, Malmö 1986; jämför även Angerd Eilard, *Modern, svensk och jämställd. Om barn, familj och omvärld i grundskolans läseböcker 1962 – 2007*, Malmö 2008.

579 de los Reyes, Molina & Mulinari 2002, s. 18. Monika Edgren har framhållit att en sammanblandning av ontologi (”verkligheten”) och kunskapens redskap (språk) som låser fast subjekt i oföränderliga positioner i ett skillnadstänkande alltjämt präglar diskussioner om jämställdhet och integration på 2000-talet, Monika Edgren, ”Antidiskrimineringens dilemma. Representationer i Kommunalarbetaren 2003 – 2004”, i Paulina de los Reyes (red.), *Arbetslivets (o)synliga murar(Rapport från Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering)*, Stockholm 2006, s. 175.

580 Hall 1992a; Hall 1997a; Pieterse 1995.

581 Mattsson 2005, s. 139 – 140.

I kapitel tre resonerade jag kring hur det svenska och det nordiska länkas samman. Jag ska nu analysera hur svensk självförståelse parallellt med orienteringen mot världen också lokaliseras inom ramen för det vita och västerländska i en värld där olikheter är självklara. Det finns i den svenska nationalismens historia, med Mattssons formulering, ”en överlappning mellan svenskhet som kulturell kategori och tanken om ’den nordiska rasen’ och ett specifikt svenskt utseende”, där svenskt utseende likställs med blont hår och blåa ögon. Denna typ av utseende, som än idag präglar bilden av ”svensken”, intar i sin tur en särställning i rasbiologiska teorier där skandinaver betraktats som en sorts ”vitare vita”.[582] Det svenska knyts till vithet via en skillnadsskapande visuell och textuell kontrastering av färg och utseende.

Jag har redan pekat på att det blonda håret och de blå ögonen pekas ut som grund för den beundran som den svenska kvinnans skönhet väcker internationellt. Men även svenska idrottsmän knyts till denna konstruktion, där svenskhet gestaltas som färg – som vithet – och kontrasteras med andra ”folks” färger. Henry Eriksson, svensk vinnare av 1500-meterloppet i London 1948, påstås ha vunnit ”med det blonda huvudet som kronan på hållning och stil”, och i *Vecko-Revyn* har en bild på fyra skridskoåkare från Korea samma år bildtexten ”*Fyra små gulingar* i stickade mössor gör sig klara för att ge *de stora starka blonda pojkarna* [svenskar] ordentligt på moppe”.[583] Svenskars möten med olympier av olika nationaliteter gestaltar en harmonisk och samtidigt kontrastfylld samvaro, som då det i London 1948 sägs sticka upp ”åtskilliga gula lintottar i de mest exotiska granngängen – det är ’Garvis’, Svante Johansson och alla övriga svens-

582 Mattson 2005, s. 150. Jämför även Dyer 1997, särskilt s. 68 – 72; Mattsson & Pettersson 2006, särskilt s. 285. Lena Olsson drar i sin studie av geografiläroböcker slutsatsen att hudfärg fram till och med 1950-talet används som en förklarande faktor till olika levnadssätt och -standard och på så sätt blir en legitimering av livsvillkor. Ännu på 1960-talet finns särskilda rasavsnitt i läroböckerna, i en indelning baserad på blodtyper med vissa referenser till klimattyp, men en kritisk inställning till kolonialtiden förstärks under 1960-talet, Lena Olsson, *Kulturkunskap i förändring. Kultursynen i svenska geografiläroböcker 1870 – 1985*, Malmö 1986, s. 101 – 125, 134, 147, 165, 194.

583 *Vecko-Journalen* 1948, nr 33, s. 15; *Vecko-Revyn* 1948, nr 5, s. 10. Mina kursiveringar.

ka ”blondiner” som är ute på autografjakt bland killarna från Puerto Rico, Jamaica och andra avlägsna hörn av världen”.[584]

Ur inslaget ”Vita, svarta, gula, kapitalister, proletärer…”, Vecko-Revyn 1952, nr 31, s. 23.

En återkommande bildkomposition förevisar svenska deltagare tillsammans med olympier som tävlar för andra länder. Detta är en visuell gestaltning av harmoniska möten mellan *olika* människor som underbyggs genom att de som avbildas poserar tätt intill varandra, ler och ofta syns iförda nationströjor. En av bilderna på ett bilddominerat uppslag i *Se* 1948 visar två svenska skridskoåkare tillsammans med en man på vars tröja det står ”KOREA” med stora bokstäver. Han beskrivs som en ”ovanlig träningskamrat” till svenskarna. Direkt under syns amerikanen Delbert Thomas Lamb med ”U.S.A” tryckt över tröjan flankerad av två svenska manliga olympier. Bildtexten berättar att de tre ”bekantar sig”.[585] Denna typ av inslag iscensätter nationen genom kontrastering i det internationella sammanhanget, via nationströjorna, hud- och hårfärger som visuella markörer. En liten bild alldeles ovanför rubriken i ett nummer av *Vecko-Revyn* 1952 förevisar artikelförfattaren och tillika svenska friidrottslandslagets kapten Rune Larsson tillsammans med en svensk idrottarkollega och en man iförd USA:s nationströja. Bildtexten upplyser om att amerikanen heter Blackman och kommenterar att denne ”verkligen gör skäl för sitt namn”.[586] Bild-

584 *Se* 1948, nr 32, s. 14 – 16.

585 *Se* 1948, nr 5, s. 21.

586 *Vecko-Revyn* 1952, nr 31, s. 23. Liknande bildkompositioner på svenska och utländska OS-deltagare finns i *Vecko-Revyn* 1948, nr 32, s. 8: Rune Larsson iförd svensk nationströja med armen om en mörk man vars namn inte nämns; *Bildjournalen* 1956, nr 49, s. 16 – 17: fyra bilder visar en man och en kvinna från olika länder, varav tre av kvinnorna är svenskor, några av dem iklädda nationströjor. En bild visar ”Pyret” Almqvist och Gun Larking som hålls om av två ”norska olympiahopp” – samtliga i nationströjor; *Vecko-Revyn* 1956, nr 48, s. 12: ”Pyret” Almqvist i kram med ”polske jätten Sidlo”.

kompositionen illustrerar budskapet i rubriken – ”Vita, svarta, gula, kapitalister, proletärer…” – samtidigt som bildtexten uppmuntrar till en läsning av skillnad och kontrast genom att leda läsaren till att uppmärksamma hudfärg. Kontrastering av färg återfinns också i *Vecko-Revyn* 1956, då höjdhopparen Bengt Nilsson beskrivs som ”ljusluggige Benke Nilsson” medan konkurrenten, afroamerikanen Charles Dumas, omtalas som ”smidige kattlike Charles Dumas från USA”.[587] Dessa två höjdhoppare syns också tillsammans på en bild i *Se* samma år med en bildtext som kommenterar färg: ”Höjdhoppet bjöd […] på ett prima svenskt glädjeämne: Stig Pettersson t. h. blev fyra på 206. Den mörke är segraren, Dumas, USA: 212!”[588]

I dessa och andra inslag understryks möjligheterna att komma överens via dramatiserande och skillnadsskapande kontrasteringar av hår- och hudfärger, där vithet framträder som en markör för ”oss”. Det riktas också en undersökande blick mot den mörka huden, som ringas in genom fastställande av dess specifika färgnyans och exakt *hur* mörk den är; ”korpsvart”, ”det chokladbruna sammetsskinnet”, ”chokladbrune”, ”svartmuskig brasilianare” eller ”mörkhyad man med bländvita tänder”.[589] I ett inslag med en romantisk inramning i *Se* 1960 påstås det att friidrottarna Vera Diaz och Bill Calhoun ”[b]åda var lika svarta i hyn”, och en annan artikel mobiliserar värdstaden Rom som en symbol för vit civilisation som kontrasteras med afrikanen; ”Jag minns en syn från Rom: Erasmus Samuel Amukun från Uganda och hans svettiga, svarta ansikte mot Mussolinis kalla vita marmorstatyer”.[590] Människor med mörk hud framstår som kunskapsobjekt att studera, avnjuta och kategorisera. Det betyder inte att dessa representationer nödvändigtvis är negativt värderande. Charlie Adkins beskrivs

587 *Vecko-Revyn* 1956, nr 46, s. 26 – 27.

588 *Se* 1956, nr 48, s. 25.

589 Citaten i tur och ordning från *Se* 1952, nr 31, s. 16 (”korpsvart” och ”det chokladbruna sammetsskinnet”); *Vecko-Revyn* 1952, nr 31, s. 31 (”chokladbrune” och ”svartmuskig brasilianare”); *Vecko-Revyn* 1952, nr 31, s. 23. Se även *Vecko-Journalen* 1972, nr 38, s. 36: ”Hans hud var så svart att den nästan var violett. De mörka, svängda läpparna skildes åt i blixtrande vita lyckoleenden”. Om beskrivningar av svart hud, jämför Ajagán-Lester 2000, s. 158, 162, 181 – 182.

590 Första citatet från *Se* 1960, nr 37, s. 19 – 20, andra citatet från nr 36, s. 20.

som ”den allra svartaste” av de tre afroamerikaner som benämns ”svarta dynamitarder”, men dessa framställs trots en ”kusligt effektiv[.] boxkonst” som ”vi” både beundrat och ”skrämts” av också som föredömligt ödmjuka, och påstås ha utstrålat ”majestätisk storhet” från prispallen.[591]

Rasifierade idrottskroppar och vithetens betydelser

Jag har ovan pekat på att veckopressens olympiska material reproducerar skillnad genom hänvisningar till färg. Men det handlar inte bara om *att* olikhet konstrueras genom kontrastering av mörkt och ljust, utan också om de sociala implikationerna av detta skillnadsskapande; det vill säga frågan om *vilka betydelser* som tillskrivs de kroppar som kodas som annorlunda i jämförelse med ”oss” och hur dessa betydelser i sin tur belyser konstruktionen av ”oss” som svenska, moderna och civiliserade.[592] Jag inspireras här av forskningsperspektivet kritiska vithetsstudiers (”Critical Whiteness Studies”) användning av begreppet vithet för att utforska hur människor placeras i positionen ”vit”. I detta perspektiv, som under 1990-talet utvecklats som en avknoppning av postkolonial teori, avnaturaliseras vitheten och avkläds sin position som omarkerad normalitet för att istället exponeras som ett specifikt, historiskt format sätt att betrakta världen och sig själv.[593] Richard Dyer har pekat på att ”ras” som historisk konstruktion har artikulerats genom imperialistiska diskurser om vit företagsamhet, viljestyrka och initiativförmåga (*enterprise*), förbunden med kristen diskurs där vithet har stått för kyskhet, gudomlig upphöjdhet och förmågan till kroppslig disciplinering.[594]

Patrick B. Miller har hävdat att svarta mäns överväldigande framgångar på idrottsbanorna i början av 1900-talet ledde till en omformulering av legitimerande föreställningar om svartas underlägsenhet. Hänvis-

591 *Se* 1952, nr 32, s. 17.

592 Dyer 1997, s. 14 – 40; Mattsson 2005, s. 143.

593 Ruth Frankenberg, ”Local Whiteness, Localizing Whiteness”, i *Displacing Whiteness: Essays in Social and Cultural Criticism*, Durham N.C. 1997, s. 1 – 30; Dyer 1997; Mattsson 2005.

594 Dyer 1997, s. 6, 14 – 16, 23, 31

ningar till en generell raslig underlägsenhet, ”negro inferiority”, i biologisk mening blev problematisk – hur skulle man då förklara att vita män besegrades om och om igen? Tonvikten kom nu att läggas vid redan existerande föreställningar om svartas förment närmare relation till naturen, genom vilka idrottsförmågor kunde separeras från andra sorters talanger. Svarta mäns idrottsframgångar kunde genom dikotomin mellan europeisk civilisation och natur/kroppslighet förstås som något annat än vita mäns tävlingsidrottande – rentav som bekräftelser av en raslig underlägsenhet och primitivitet. Idrottsprestationerna utmanade inte den dominerande vita maskulinitetsnormen eftersom de inte så som vita mäns idrottsutövning kodades som manifestationer av civiliserade värden som självbehärskning och rationell kroppskontroll.[595] Den rasifierande diskursen om svartas idrottstalanger och naturliga fysiska förutsättningar har, som forskning om sportjournalistik pekat på, präglat hela 1900-talet. Den har, vilket John Hoberman framhållit, starkt bidragit till att också på ett mer generellt plan upprätthålla föreställningar om att svarta och vita på ett betydelsefullt sätt är biologiskt olika varandra.[596]

Tobias Stark har i en studie av svenska dagstidningars bevakning av sommar-OS i Berlin 1936 identifierat tendensen att svarta idrottsmäns såväl triumfer som misslyckanden tillskrivs en förment primitiv natur och ”naturlig” förmåga.[597] De gestaltas som primitiva barn via explicita hänvisningar till en civilisationsstege, och idrottsframgångar förstås som en barnslig lek sprungen ur en närmare relation till naturen. Utmaningen i svartas idrottsframgångar neutraliseras härigenom, vilket illustreras av en artikel i *Svenska Dagbladet* som till synes förtröstansfullt argumenterar på följande sätt;

595 Miller 2004, s. 331 – 332; se även Cahn 1995, s. 128.

596 John Hoberman, *Darwin's Athletes: How Sport has Damaged Black America and Preserved the Myth of Race*, Boston 1997. För en översikt över forskningsläget om sportjournalistik och etnicitet, se Dahlén 2008, kap 10.

597 Stark 1998, s. 114 – 115.

> Ett folk, där varenda karl vore en Jesse Owens eller Cornelius Johnson, skulle ändå stå ganska lågt i den mänskliga hierarkin. Den verkliga överlägsenheten framträder på andra och väsentligare områden; och där bräcker oss negrerna inte".[598]

Den tendens som tidigare forskning om sport och medier har framhållit, där svarta i enlighet med rasifierade föreställningar om "naturlighet" beskrivs som mer lämpade för de grenar som förmodas handla om naturliga förmågor än för sådana grenar som anses kräva strategiskt tänkande och teknik, kan också identifieras i den svenska veckopressens årgångar mellan 1948 och 1964.[599] Svarta tillskrivs här "naturspänst" och "afrikanens märkliga avslappningsförmåga i rörelserna", och det påstås att det "hos naturfolken finns … en större procent människor med medfödd fysisk begåvning för *de rena prestationsidrotterna*".[600] Formuleringen "de rena prestationsidrotterna" åsyftar här grenar som inte anses kräva någon särskild teknisk eller taktisk skicklighet.

Svarta kroppar knyts vidare till naturen genom metaforer som hänvisar till naturfenomen som "tornado", till djur som "vinthundar", "fullblod", "kattlike" och "den svarte pantern", eller då rörelser beskrivs som "väldiga glädjesprång".[601] Brasiliens trestegshoppare da Silva är i *Se* 1952 "ett *fenomen*" och "den levande *stålfjädern*", hans trestegshopp är "som en *virvelvind*" och avslutas med "ett veritabelt *kängurusprång*". Han "sprang inte fram mot ansatsplankan" utan "*rullade fram som en våg*" och "*studsade* som en guttaperkaboll till synes *utan ansträngning*".[602] Löparen Bob Hayes karakteriseras i *Se* 1964 som "ett kolsvart, lite lojt naturbarn från den amerikanska södern" som inte behöver träna eftersom han "fått sin snabbhet som gåva från gudarna".[603] Genom naturkraftsmetaforer och

598 Stark 1998, citat från s. 119.

599 Brookes 2002, s. 110, 114, 147; Whannel 1992, s. 129.

600 Citaten i tur och ordning från *Bildjournalen* 1960, nr 34, s. 22; *Se* 1960, nr 37, s. 18; *Se* 1952, nr 31, s. 16.

601 Citaten i tur och ordning från *Se* 1952, nr 31, s. 18; *Vecko-Journalen* 1952, nr 31, s. 18; *Vecko-Revyn* 1956, nr 46, s. 26; 44; *Se* 1960, nr 34, s. 15; *Vecko-Revyn* 1948, nr 34, OS-bilagan s. VI.

602 *Se* 1952, nr 31, s. 16. Mina kursiveringar.

603 *Se* 1964, nr 44, s. 61.

med verb som ”rullade” och ”studsade” konstrueras här en idrottsprestation som utförs utan den ansträngning och viljestyrda självövervinnelse som markerar manligt disciplinerade och civiliserade *svenska* karaktärer. Arbetet osynliggörs genom att det förstås som en ”naturlig” och djurlik förmåga, som någonting som sker utan ansträngning.

Omslag till Ses OS-bilaga 1964, nr 41.

I likhet med den konfiguration av respektabel femininitet som ringades in i kapitel fyra tillskrivs svarta män således inte disciplinerat och målinriktat arbete, vilket pekar på en parallellitet mellan rasifierad diskurs och könsdiskurs som kan anföras till de gemensamma idémässiga rötterna i socialdarwinismens placering av svarta och kvinnor på lägre utvecklingsstadier på en förment civilisationsstege.[604] Till skillnad från vad som är fallet med kvinnliga olympier förekommer det dock ett stort antal bildrepresentationer av svarta manskroppars fysiska aktiviteter i tidningarna. Svarta mäns idrottsprestationer förevisas på bilder, beundras och väcker förundran, men aktiviteterna begripliggörs via textens hänvisningar till naturlig fallenhet för det kroppsliga på ett sätt som avgränsar från det disciplinerade arbete och de uppoffringar för nationen som föreställs ligga bakom svenska manliga idrottares välförtjänta framgångar.

Denna konfiguration av natur står här inte för samma sak som den svenska naturen i representationer av svenska olympier. Svenska idrottare (framförallt manliga) föreställs hämta kraft ur ”vår” nationellt kodade geografi och landsbygdens äkthet, medan afrikaner och afroamerikaner

604 McClintock 1995; Gilman 1985.

tillskrivs en i kroppen inneboende naturlighet – de representeras *som* natur. Denna konstruktion tydliggör hur representationerna av den svenska manskroppens disciplin, ansträngning och arbete vid tävling och träning struktureras av en civilisationsdiskurs som förankrar svensk maskulinitet inom ramen för en föreställning om västerländsk vit civilisation och kultur. Genom representationer av viljestyrka och en inre disciplinering sorteras prestationers kulturella betydelser på ett sätt som upprättar skillnad mellan olika kroppar och karaktärer. Då svarta män föreställs *som* kroppar tillgängliggörs inget utrymme för en disciplinering av kroppen under en stark vilja, då detta förutsätter dikotomin mellan kropp och intellekt. Medan den svenske idrottsmannens framgångar tillskrivs disciplinerad träningsregim, taktisk förmåga eller viljestyrd kroppsansträngning, utesluts svarta män från denna konfiguration av manligt hjälteskap.[605]

Jag kan därmed konstatera att de (bort-)förklarande hänvisningar som Tobias Stark i sin studie av Berlin-OS 1936 konstaterar tycks äga fortsatt relevans för tidsperioden 1948 – 1964. Stark framhåller också att idrottstävlingar vid Berlin-OS framställdes som en kamp mellan ”raser”, vilket är en typ av inramning som det finns några exempel på i *Se*.[606] ”*Mellan svart och vitt* brukar striden alltid stå hård på 100 meter” påstår tidningen 1948, och konstaterar att ”det *vita hoppet* Patton blev bara femma”.[607] Den nationskamp som annars är så grundläggande för OS-sammanhanget underordnas genom iscensättningen av kamp och konflikt mellan svarta och vita amerikaner. Då den svenska pressen påstås ha rapporterat spaltmeter om ”koreanernas, kinesernas, *negrernas* och svenskarnas välbefinnande”, understryker formuleringen hur nationalitet som privi-

605 Jämför Miller 2004, s. 328 – 330, 338, 339.

606 Stark 1998, särskilt s. 106. Framställningen av idrottstävlingar som kamp mellan svart och vitt kan spåras tillbaka åtminstone till den kontroversielle boxaren Jack Johnson, vars framgångar under 1900-talets första decennier gav upphov till ett frenetiskt sökande efter ett ”great white hope” som kunde besegra honom, Whannel 2002, s. 83.

607 *Se* 1948, nr 32, s. 20. Mina kursiveringar.

legierad identitet underordnas konstruktioner av ras.[608] Afroamerikaner representerar inte nationer utan istället ”ras”; de är ”negrer”, inte amerikaner. Representationerna tematiserar genomgående färg och ställer svart mot vitt. En symmetrisk sidkomposition som domineras av två lika stora aktivitetsbilder har i *Se* 1952 rubrikerna ”Svart spöke I” och ”Svart spöke II”. Det korta häckloppet beskrivs här som en ”duell mellan de två amerikanska fenomenen Harrison Dillard – negern – och Jack Davis”, medan den ”svarta tornadon” Andy Stanfield berättas ha vunnit 200-metersloppet före ”[l]andsmännen Baker (vit) och Gathers (svart)”.[609]

> Mel Patton är vit, och det betyder oerhört mycket. Under många år har sprintdistanserna dominerats av *negrer*, vilket inte är precis nöjsamt ur *amerikansk hemmasynpunkt*. Nu har han chansen att krossa den *svarta hegemonien*. *Hela USA* hoppas på honom.[610]

Även i detta citat blir det tydligt att svarta utdefinieras från konstruktionen av USA som en nation och ett ”hem” för amerikaner, där formuleringen ”hela USA” blir liktydigt med den vita befolkningen. Iscensättning av idrottstävlingar som en kamp mellan raser tydliggör hur föreställningen om en naturlig koppling mellan ”folk” och ett nationellt rum och geografi genomkorsas och förskjuts av en genetisk rasdiskurs som stipulerar vem som kan och inte kan tillhöra det nationella rummet.

Som Stuart Hall har framhållit kan svarta i nostalgiska representationer gestaltas som symboler för en oskuld som försvunnit genom modern civilisation, på sätt som ofta är positivt värderande men samtidigt utgår från och bekräftar sammanlänkningen mellan svarta och natur och primitivitet.[611] Den natur de symboliserar markerar då äkthet. I veckopressens

608 *Se* 1948, nr 32, s. 5. Min kursivering.

609 *Se* 1952, nr 31, s. 18. I sin i huvudsak kvantitativa undersökning av dagspressens rapportering från sommar-OS med nedslag mellan 1948 och 1980 konstaterar Queckfeldt att ”det ständigt noterades om deltagarna var ’negrer’ eller ’vita’”. Hon återger också några exempel där svarta kopplas till natur och liknas med barn, Queckfeldt 1999, s. 43.

610 *Se* 1948, nr 30, s. 26. Mina kursiveringar.

611 Stuart Hall, ”The Whites of Their Eyes”, i Gail Dines & Jean M. Humez (eds.), *Gender, Race*

OS-material mellan 1948 och 1964 får afrikanska idrottare, som förmenta bärare av natur och lekfullhet, ibland stå för en positivt värderad "ursprunglig" idrott inom ramen för en civilisationskritisk diskurs riktad mot politisering, kommersialisering och professionalisering av olympisk idrott.

I Rom 1960 blir etiopiern Abebe Bikila symbol för en olympisk dröm om en segrare som kommer från ingenstans ur enkla förhållanden, och för smånationernas möjlighet att besegra de politiska och idrottsliga stormakterna. *Vecko-Journalen*s "Vad har vi i OS att göra?" formulerar det som att "man hade så när gett upp hoppet för de små nationerna när barfotaetiopiern Bikila Abeba [sic!] rusade in och räddade den olympiska tanken".[612] Det enkla i Bikilas prestation när han på "fotsulor av läder som fattiga etiopiska herdepojkar får" springer sitt lopp kontrasteras mot supermakternas moderna och vetenskapligt manipulerade idrott, vilket omsätter en svensk småstatsidentitet som också manifesterades på det utrikespolitiska planet i arbetet för småstaternas rättigheter och säkerhet i Nationernas Förbund och senare FN.

Detta är ett geografiskt ordnande av civilisation och modernitet som artikulerar en kolonial diskurs, då det är just den brist på utveckling och modernitet som tillskrivs afrikanska länder och deras befolkningar som gör deras OS-deltagare till symboler för en ursprunglig och äkta idrott. Också i *Se* 1960 får afrikaner stå för en ursprunglig idrott. Det ökade antalet deltagare från de afrikanska länderna väcker förhoppningar om en mindre proffsbetonad och politiserad framtid för de olympiska spelen, på ett sätt som ger uttryck för den koloniala synen på afrikaner som barn. Afrikaner benämns "'barnen' i den här olympiaden" och det anses vara "välgörande att se detta avbräck i tyskt, ryskt och amerikanskt proffsallvar".[613] Erasmus Amukun från Uganda påstås vara "glad som ett barn" då han berättar för reportern att han läst om Sverige i skolan, och afrikanernas resa till

and Class in Media. A Text-reader, Thousand Oaks 2003, s. 92.

612 *Vecko-Journalen* 1960, nr 37, s. 29, 44.

613 *Se* 1960, nr 37, s. 19 – 20.

Rom liknas vid ”en glad skolresa”. Dessa afrikanska idrottsmän sägs vara en produkt av en engelsk tränare som ”letade rätt på ett knippe förmågor och satte dem i rationell träning”. Redan efter ett års ”kontrollerad idrottsövning” gör de nu resultat som antyder ”vilka krafter som satts igång”.

Se 1960, nr 37, s. 18. Längre ned på sidan finns en bildtext som lyder: ”Amukun, Uganda, har afrikanens märkliga avslappningsförmåga i rörelserna. 19 år gammal, gör 10,4 efter bara ett enda års konsekvent hårdträning.”

Afrikaner tillskrivs här outvecklad förmåga, medan den engelske tränaren tillskrivs rationalitet. På ett sätt som för tanken till den koloniala ekonomin förstås de som råvaror som den vite tränare har utvecklat och förädlat; ”de som sprungit, hoppat eller boxats i Rom utgör en svag ytskrapning på ett *fysiskt stenblock*, ett ännu *outnyttjat* olympiskt *kraftberg* bestående av miljoner [sic!] människor”.[614] På ett liknande sätt beskriver *Vecko-Journalen* 1960 de afrikanska deltagarländerna som de ”nya länderna med enorma *reservkrafter* [som] börjar lära sig spelet”.[615] Här finns uppenbara paralleller till den svenska skolans läroböcker, vilka in på 1960-talet legitimerade européernas erövring av Afrika enligt en förklaringsmodell där företagsamma och bildade européer gav ledning till starka men lata och barnsliga svarta, och till hur bedömningar av teknologisk standard organiserade uppdelningen mellan ”moderna” och ”omoderna” regioner.[616]

---

614 *Se* 1960, nr 37, s. 19 – 20. Mina kursiveringar.

615 *Vecko-Journalen* 1960, nr 37, s. 29, 44. Min kursivering.

616 Ajagán-Lester 2000, s. 164 – 165, 168 – 169. Lena Olsson finner att primitivt och modernt från och med 1950-talet kontrasteras på ett mer direkt sätt i geografiböckerna än tidigare. Teknologin är en gemensam nämnare för de regioner som bedöms vara högt utvecklade, medan Afrika huvudsakligen illustreras med bilder och fotografier på natur och exotiserande framställningar av svarta människor, Olsson 1986, s. 101 – 125, 134, 147, 165, 194. Jämför även Lutz & Collins 1997, särskilt kapitel 4, 5 och 6.

Helsingfors 1952 – möten i det kalla kriget

Ett starkt spänningstillstånd präglade under åren kring 1950 relationerna mellan de båda supermakterna USA och Sovjetunionen. Maktövertagandet i Kina och Sovjetunionens kärnvapenprovsprängningar hade aktualiserat hotet från kommunismen i västvärlden under denna det kalla krigets allra kallaste period.[617] Under dessa år fördes också kriget på det kulturella planet som mest intensivt då respektive sida saluförde sin ideologi medelst en hätsk kritik av motparten.[618] Ett tredje världskrig betraktades i Sverige som en reell och nära förestående risk och med undantag för den kommunistiska präglades svensk press av antikommunism och kritik mot Sovjetunionens politik.[619] Samtidigt hade neutraliteten visat sig vara en framgångsrik strategi under andra världskriget och var central för svensk självförståelse. Inför hotet om ett tredje världskrig utgjorde neutraliteten och arbetet för fred genom FN de officiella riktlinjerna för den svenska utrikespolitiken, även om politiken i praktiken präglades av en pro-västlig tendens.[620] Med utgångspunkt i neutraliteten formades politiska alternativ som den så kallade tredje ståndpunkten, som var ett försök att finna en väg mellan kommunism och kapitalism genom en demokratisk socialism. Denna hållning var föremål för en livlig debatt på svenska kultursidor 1951 och grundades i uppfattningen att ett tredje världskrig skulle bli så förödande att det enda förnuftiga alternativet var att försöka avvärja krigshotet utan att lägga ideologiska aspekter på saken.[621]

---

617 Stalins död 1953 lämnade plats för en regim med en mer öppen och försonlig inställning till omvärlden, John Lewis Gaddis, *We Now Know: Rethinking Cold War History*, Oxford 1997, s. 129 – 135. Pells betraktar perioden mellan 1947 och 1953 som kalla krigets allra kallaste period, då spänningen mellan supermakterna var som störst, Pells 1997, s. 64 – 65.

618 Pells 1997, s. 64 – 65.

619 Frenander 1998, s. 29 – 30, 64 – 72. Eva Block konstaterar att nästan alla svenska dagstidningar uppfattade det spända läget under Berlinblockaden 1948 som en inledning till ett tredje världskrig, Eva Block, *Amerikabilden i svensk dagspress 1948 – 1968*, Lund 1977, s. 42 – 43.

620 af Malmborg 1994, s. 49 – 52.

621 Bland förespråkarna för Tredje ståndpunkten fanns såväl pacifister och militanta antikapitalis-

Kim Salomon, Lisbeth Larsson och Håkan Arvidsson har karakteriserat det svenska kulturella klimatet under 1950-talet som präglat av starka västsympatier. Enligt dem genomsyrades decenniets föreställningsvärld fullständigt av ”[d]et kalla kriget dikotoma tankefigur” i vilken ”[v]arje händelse, varje handling, varje attityd och tanke” kunde insorteras, och där ”vi [Sverige] i ideologiskt, politiskt, mentalt och kulturellt avseende [kom] att identifiera oss med det västliga blocket”.[622] Samma entydiga västorientering framhåller Kim Salomon då han i *En femtiotalsberättelse* läser femtiotalets populärkultur som en ingång till svensk självförståelse under kalla kriget. Han pekar på en polariserad världsbild där Sovjetunionen och kommunismen framträder som det allt överskuggande hotet, där öst och väst stod för ont respektive gott, förtryck respektive frihet. Salomon drar slutsatsen att ”[v]eckotidningarnas berättelser knappast bär neutralitetens stämpel” utan ställer ”ett expansionistiskt Sovjetunionen mot ett fredsvänligt USA” i ”apokalyptiska skräckscenarier[.]” där sovjetmedborgarna framställdes som ”stöpta i samma form, apatiska och kuvade”.[623] Även Marie Cronqvist framhåller att öst symboliserar det onda i det hon kallar för ”50-talets kallakrigsberättelse”. Men Cronqvist uppmärksammar också en ”optimistisk förtröstan” i den goda svenska gemenskap som härmed förtydligas, byggd på tilltro till folkhemmet, neutraliteten och den vanliga människans sunda förnuft, där vardagens familjeliv och husmoderlighet gestaltas som trygga värn mot storpolitiken.[624]

---

ter som aktiva socialdemokratiska neutralister, medan borgerligt sinnade röster avfärdade dess utgångspunkter som en täckmantel för kommunism. Tredje ståndpunkten ifrågasatte tidigt västmakternas fredliga och defensivt inriktade självbild mot bakgrund av den hårdföra kolonialpolitiken, Frenander 1998, s. 77 – 95, 107.

622 Salomon, Larsson & Arvidsson 2004. Även Jan Ekecrantz och Tom Olsson framhåller att svensk 1950-talspress förmedlar en bild av en idyll som hotas utifrån, särskilt av Sovjetunionen, samt av en tudelad värld mellan ”dem och oss”, en ”despotisk öststatsvärld” och demokrati under USAs trygga ledning, Ekecrantz & Olsson 1994, s. 198, 220.

623 Salomon 2007, de tre första citaten från s. 251, sista citatet från s. 253.

624 Cronqvist 2004, första citatet från s. 317, andra citatet från s. 318.

I den följande analysen av material från sommar-OS i Helsingfors 1952 lyfter jag fram dynamiken och det stundtals motsägelsefulla i populärkulturen genom att betrakta den som en arena för kulturella förhandlingar som tillgängliggör positioner och sätt för läsaren att förhålla sig till hotbilder. Jag analyserar hur representationerna omsätter en mängd olika diskurser och pekar på att svensk självförståelse lokaliseras på komplexa sätt i de internationella sammanhangen. Textuella och visuella processer av sammanlänkning, dikotomisering, harmonisering och kontrastering gör det, enligt mitt synsätt, omöjligt att ordna svenska identitetspositioner i allomfattande berättelser i enlighet med entydiga dikotomier. Läst som en form av konfliktförhandling framstår populärkulturen som arena för dynamiska, föränderliga och ibland motstridiga formuleringar av svenskhet, strukturerade av olika dimensioner av makt.

För regimen, inte nationen. Disciplinerade kommunistiska manskroppar

Det är förvisso uppenbart redan vid en översiktlig läsning att olympisk rapportering från Helsingfors präglas av dualismen mellan öst och väst, mellan kommunism och kapitalism. Med Sovjetunionens debut som olympisk deltagarnation kom sommar-OS i Helsingfors 1952 att i populärpressen inramas som skådeplats för möten och kraftmätning mellan det kalla krigets två supermakter. Sovjetunionens deltagande framställs ibland som någonting som riskerar att politisera evenemanget: ”Ju mera fast beslutna de totalitära staterna är att utnyttja spelens politiska propagandavärde till sista droppen, dess viktigare är det att de andra deltagarländerna slår vakt om idrotten”, sägs det i en krönika i *Se*.[625] Med Sovjetunionens deltagande kan östsidans kontrollapparat enligt *Vecko-Revyn* beskådas genom ”politruker i Helsingfors […] för tillfället förklädda till ryska idrottsledare” och det anses finnas ”lite grannd [sic!] av politik, propaganda, isolering, demonstrationer, njet-sägare” över evenemanget.

625 *Se* 1952, nr 29, s. 5.

Tidningen beskriver ett besök i öststaternas olympiaby på följande sätt:

> Att gå in i Otnäs känns först som att överskrida sektorsgränsen mellan Väst- och Östberlin. Det första man ser är jättelika porträtt på de ljusröda tegelväggarna; fader Stalin och andra potentater, hammaren och skäran, röda fanor, sovjetstjärnan och andra symboler både ute och inne.[626]

Ryssarna och det separata öst-lägret i Otnäs står i fokus även för *Vecko-Journalen*s rapportering från Helsingfors: ”Ryssarna är överhuvudtaget det stora frågetecknet i olympiaden. Hurdana är de? Som idrottsmän? Och som individer?” Sovjet sägs vid invigningsceremonin ha utgjort ”*en mäktig trupp i perfekt rättning*”, men som citatet antyder uppvisar inslaget viss ambivalens i representationen av de sovjetiska idrottarna:

> *Rättade bakom den röda fanan tågade ryssarna* sitt varv runt löparbanan. Med ansiktet som *hugget i sten* passerade fanbäraren hedersläktaren, men redan hos de första leden drogs blickarna nyfiket upp mot högdjuren kring presidenten, så var det *en modig man* som började vinka, och när den ryska damtruppen passerade var det *stora smilet* på allas läppar, och glatt viftande med näsdukarna hälsade flickorna lillefarbror Paasikivi. Men också gesten av vänlighet födde undran hos åskådaren: var det rutinen från Röda Torget som satt i fingrarna, rörde det sig om en *välregisserad demonstration* av dunkel politisk innebörd, *eller* var det *vanlig, spontan mänsklighet* som bröt igenom skalet av polerad rysk granit?[627]

Representationen av den samlade truppens ansiktslösa disciplin destabiliseras här genom det individuella initiativet – ”en modig man” – och en ”vanlig, spontan mänsklighet” lokaliseras också bland truppens kvinnliga deltagare. Men vänligheten knyts också till en misstänksamhet och tvivel om äktheten bakom fasaden. Artikeln återger ett besök i Otnäs, där ”östblocksfolket” har sitt läger ”fjärran från Helsingfors kapitalistiska frestelser och den ’riktiga’ Olympiabyns interstatliga kamratumgänge”. Järnridån sägs ha ”invaderat” människornas psyken. Kottby,

626 *Vecko-Revyn* 1952, nr 30, s. 20.

627 *Vecko-Journalen* 1952, nr 30, s. 20 – 21. Mina kursiveringar.

”den *fria* världens olympiaby”, framställs som ett harmoniskt konglomerat, ”en värld i miniatyr”, medan man i ”östbyn” anses ställas ”inför ett politisk system, en livsåskådning”.[628] Således tillskrivs östländerna politisering medan övriga deltagarländer inte konstrueras som företrädare för *politiska* sammanslutningar, utan istället gestaltas som ”fria”.

”Ryssens” uppträdande konstrueras ibland som mekaniserat, osjälvständigt och överdrivet disciplinerat: ”Leenden, handskakningar och allmän vänlighet är inget ovanligt. Men – uppriktigt sagt – den verkar disciplinerad och väl inövad den också!”.[629] Ryssarna är enligt *Vecko-Revyn*s skribent vana vid ”friserade nyheter och politisk propaganda” från sina egna tidningar och undviker att svara på västerländska journalisters frågor om dessa inte har med idrott att göra – ”…politruken lyssnar runt hörnet”.[630] Östlägrets länder framställs som präglade av en överdriven kollektivism, som ”en starkt sammankedjande länk” och ”individens uppgående i kollektivet”. Det sovjetiska fotbollslagets framgångar misstänkliggörs som utslag för denna av statsmakterna understödda öst-propaganda, liksom tjecken och dubble guldmedaljören Emile Zatopek som ”löpte under yttersta ansträngning, hänsynslöst offrade sig – för vad? För tron på sin egen seger eller för att vinna en seger för sin politiska tro? Frågan kan ej besvaras”.[631] Östidrottarens kropp framstår här som *alltför disciplinerad*, som en maskin. Zatopek beskrivs i *Se* genom metaforer för industrialisering, mekanisering och modernitet, som ”den mänskliga maskinen”, ett ”levande lokomotiv”, ”långtradaren” och ”omänsklig”.[632] Bakom Zatopeks prestation anses det finnas ”*späkelse* på

628 *Vecko-Journalen* 1952, nr 30, s. 21, 7. Min kursivering.

629 *Vecko-Revyn* 1952, nr 30, s. 21. I en undersökning av svenska mediers skildring av internationella ishockeymästerskap lyfter etnologen Fredrik Schoug fram hur militära och maskinella metaforer som ”hockeyrobotar”, ”hockeysoldater” och ”Röda armén” framställer det sovjetiska landslagets spelare som maskinliknande och hårt kontrollerade av hockeyledningen och den sovjetiska regimen, Schoug 1997, s. 74 – 75.

630 *Vecko-Revyn* 1952, nr 30, s. 21.

631 *Vecko-Journalen* 1952, nr 30, s. 7.

632 Första citatet från *Se* 1952, nr 30, s. 20 – 21; övriga tre citat från nr 31, s. 25. Jämför även nr 27, s. 12.

gränser till *självplågeri*, personlig uppoffring på gränsen till *självuppgivelse* och målmedveten träning på gränsen till *fanatism*".[633] Ordval som "uppoffring" och "målmedveten träning", vilka också mobiliseras i representationer av svenska idrottsmän, knyts samman med ord med politiskt-ideologiska konnotationer som "självuppgivelse" och "fanatism". Disciplineringen av denna manskropp har gått för långt.

Det kan här noteras att lojalitet med och uppoffring för den statsbildning som idrottaren representerar – vilket framstår som någonting odelat positivt när det gäller svenska olympiska deltagare – misstänkliggörs när det gäller öst och markerar östidrottare som främmande; de har givit upp sig själva för kollektivet. Deras lojaliteter erkänns inte som en äkta och igenkännbar form av "fosterlandskärlek", utan som ideologisk manipulation – vilket samtidigt framställer svenskens nationella lojalitet som någonting annat, förment opolitiskt. Detta tydliggör att nationalism måste förstås som etniskt, inte politiskt/ideologiskt, grundad för att erkännas som en äkta och naturlig identitet. Östidrottares lojalitet med en stat som inte tillskrivs nationell autencitet tycks därför avhumanisera dem. Konstruktionen av det svenska gör därmed anspråk på en avvägd kombination av individualitet och kollektiv gemenskap, där nationell identitet är på samma gång naturlig *och* ett fritt val. Genom mobilisering av östidrottare som motbild kan denna självförståelse omsättas på ett sätt som överbrygger och döljer motsägelsefullheten.

Vecko-Revyn beskriver den ryska truppens träning på idrottsplanen som "en uppvisning i perfekt idrottsdrill. Allting går som smort, inget hojtande, inget diskuterande, ingen *lek*". De går in för idrottandet med "sammanbitet allvar" och den är ingen hobby utan ett yrke.[634] Det kan noteras att ordet "lek" här står för motsatsen till sammanbitet allvar, liksom i den civilisationskritiska diskursen. Lekmetaforen markerar här en positivt värderad frihet och en äkta idrott som "vi" står för. Östolym-

633 *Se* 1952, nr 31, s. 26. Mina kursiveringar.

634 *Vecko-Revyn* 1952, nr 30, s. 21. Min kursivering.

piers bevekelsegrunder ifrågasätts och avfärdas som en maskinell och glädjelös ideologisk kollektivism eftersom den inte erkänns som nationell gemenskap. Det är här *politiken* – inte biologi och civilisation som i rasifierande diskurser – som i kalla krigets storpolitiska diskurs pekas ut som grund för skillnad. Människor har formats till en annan sorts människor av det politiska systemet. Samarbetet mellan tjecken Zatopek och ryssen Anutriev under försöksloppet på 5000 meter beskrivs av *Vecko-Revyn* som ett utslag av ”öststaternas kollektivpolitik”, där öststaternas idrottare och domare håller ihop i syfte att kunna ”basunera ut, att öststaterna vann sina segrar tack vare *den socialistiska regimen*”.[635] Kroppsdisciplinering måste således ha det rätta syftet – nationen, inte politiken – för att representeras som positiv och förenlig med idrottens värden. Den kyliga kollektivismen skiljer sig från en disciplin grundad i äkta lojalitet för nationens gemenskap, vilket utmärker konfigurationen av svensk maskulinitet. I några representationer av öststaternas manliga idrottare framträ-

OS som supermakternas middagsbord, Se 1956, nr 49, s. 2.

635 Citaten från *Vecko-Revyn* 1952, nr 31, s. 4, respektive nr 32, s. 31. Jämför även *Se* 1952, nr 31, s. 14 – 15, 34. Jag har med utgångspunkt i följetongen ”Olympiad 1996” i *Vecko-Revyn* 1956 närmare diskuterat gestaltningen av den ryske idrottsmannen som maskinliknande och pressad av en förtryckande propagandaregim, i Helena Tolvhed, ”’Olympiad 1996’. En framtidsvision utifrån det kalla krigets föreställningsvärld”, i Klas-Göran Karlsson, Eva-Helen Ulvros & Ulf Zander (red.), *Historieforskning på nya vägar*, Lund 2006.

der således en gräns för den självövervinnelse som är ett så starkt inslag i iscensättning av svensk maskulinitet.

Här framträder aspekter av svensk självförståelse som drar gränser mot öst genom att ”vi” står för individens frihet mot kollektivet på ett sätt som markerar en anknytning till väst. Wendy Kozol har framhållit att individualismen även under det gemenskaps- och konsensusinriktade femtiotalet förblev betydelsefullt som kulturellt värde i det amerikanska samhället eftersom individens frihet och självständighet var det som framförallt markerade skillnaden mellan USA och Sovjetunionen, väst och öst, demokrati och diktatur.[636] Även i ett svenskt sammanhang separeras – som diskussionen visat – en svensk inriktning på konsensus, (det nationella) kollektivet och nationell idrottsära från sovjetisk kollektivism och ”självuppgivelse” genom uppdelningen mellan ”naturlig” nationell gemenskap och en regim grundad på politik och ideologisk manipulation. I friidrottaren och *Vecko-Revyn*-medarbetaren Rune Larssons krönikor framhålls svensken (som förutsätts vara en ”han”) utifrån amatörismens hederskodex som den oavsett tävlingsutfallet moraliske segraren mot dessa ”statsanställda professionella idrottsmän, som har som sin viktigaste uppgift att med sina resultat göra propaganda för sitt land eller dess ideologi”.[637] I detta sammanhang kan en annars sällsynt individualism framhållas då Larsson betonar att ”han [svensken] först och främst arbetar för sej och sin familj”.

Öppningar i den storpolitiska diskursen: vänskap mellan öst och väst under olympisk flagg

Analysen så här långt har frilagt hur veckopressens rapportering från Helsingfors ordnas i enlighet med dikotomin öst-väst som en kulturell förståelseram, där det svenska anknyts till ”väst” och utifrån en kontrastering

636 Om individualismen och det privata som centrala för medelklassvärderingar och amerikansk konstruktion av nationell gemenskap, se Kozol 1994, s. 70. Jämför även Lynn Spigel, *Make Room for TV: Television and the Family Ideal in Postwar America*, Chicago 1992, s. 116 – 117.

637 *Vecko-Revyn* 1952, nr 29, s. 31.

framställs som en etnisk, ”naturlig” gemenskap. Men OS-materialet innefattar, som jag nu ska visa, även representationer som destabiliserar denna polariserande öst-västdiskurs, där skillnad och konflikt förhandlas och förskjuts genom en harmonisering som utgår från det privata och nära, från individerna snarare än kollektiven. Så gott som samtliga av de inslag som redan har diskuterats rymmer nämligen också en påfallande ambivalens i förhållande till ”östsidan” och till Sovjetunionens OS-deltagande. Även USA ges ibland skulden för politiseringen av spelen, på ett sätt som hänvisar till en idrottsamatöristisk diskurs och ett småstatsperspektiv med udden riktad mot professionaliserade supermakters strävanden att använda spelen för politiska syften – de båda supermakternas konflikt påstås riskera att grusa ”en hel värld[s]” längtan efter att ”gå hand i hand”.[638]

Stormaktskonflikten förhandlas genom förhoppningar om att idrotten kan överbrygga politiska konfliktlinjer och främja världsfreden. Den ”järnridå” som skyddar det östeuropeiska lägret i Otnäs är ”inte helt neddragen. Under vissa förutsättningar är trafik tillåten i båda riktningarna”.[639] *Se* hävdar att OS samlar ”all världens ungdom” för en ”vänskaplig lek som spänner över alla gränser, upphäver alla dogmatiska teorier och politiska motsättningar”.[640] *Vecko-Journalen* framställer OS som ett tillfälle då olympier från öst och väst träffas:

> Stora, friska vitaminuppfödda amerikanska roddargossar har kommit ut till det Stalinsmyckade Ottnäs idag. De ser barnsliga och skärkindat naiva ut bredvid dem de skakar hand med. Det gör amerikanarna gott att se att ryssar inte har horn i pannan eller äter små barn, och kanske kan det vara bra hemma i Kansas city när girl friend, collegekamrater och föräldrar får se George och Bob fotograferade med armarna om halsen på andra ynglingar och flickor (nåja, då kanske inte girl frienden blir så nöjd) med C.C.C.P. på träningsoverallens tröja.[641]

638 *Se* 1952, nr 30, s. 17 – 19, citaten från s. 19. Se även *Se* 1952, nr 29, s. 5; *Vecko-Revyn* 1952, nr 32, s. 31.

639 *Vecko-Revyn* 1952, nr 30, s. 20.

640 *Se* 1952, nr 30, s. 19. Jämför även nr 32, s. 5.

641 *Vecko-Journalen* 1952, nr 31, s. 18.

Denna sorts förhoppningsfulla representationer, som alltså tillgängliggör andra förhållningssätt och positioner än de representationer där östmakter och östidrottare gestaltas som hotfulla eller omänskliga, tycks ordnas av dikotomierna privat och offentligt, individ och kollektiv, mänskligt och politiskt. I ett nummer av *Vecko-Revyn* kommenterar skribenten: ”När man träffar dom [ryssarna] så här på tävlingar, kan man inte fatta, att man haft något emot dem”.[642] Ingressen till ett annat av *Vecko-Revyn*s reportage från Helsingfors har rubriken ”Mot samma mål” och berättar att ”det märkliga” skett på Helsingforsstadion ”att öst och väst kämpar sida vid sida”. Inslaget illustrerar uppdelningen i å ena sidan ett politiserat och militärt konnoterat hotfullt kollektiv och å andra sidan individernas mänsklighet. På en av uppslaget största bilder syns ett stort antal män iförda sovjetisk landslagsklädsel. De står uppställda i led där de i förgrunden syns tydligt medan de som står bakom skyms. Bildtexten lyder: ”Sammanbitet allvar präglar den ryska idrottstruppen som här åser flaggceremonin på Otnäs”. Bild och bildtext förevisar ett anonymt och uniformt kollektiv genom männens identiska klädsel.[643]

Detta uppslag rymmer dock även ett antal mindre bilder på individuella östrepresentanter som fotograferats i mindre grupper, där flera – dock inte alla – nämns vid namn. De ler in i kameran och framstår som avspända, tillgängliga och vanliga, vilket understryks av bildtexter där männen beskrivs som ”frodig och fryntlig” och ”charmören” medan kvinnorna får etiketter som ”[b]lond och vänligt leende gymnastflicka”, ”österns vackraste olympiaflicka”, ”ryska truppens glamourgirl” och ”starka och seniga, log mot fotografen men var återhållsamma mot intervjuaren”. De enskilda mötena föreställs bygga broar mellan människor: ”Privat är den enskilde ryske idrottsmannen och idrottsflickan en kul kille och en trevlig brallis […] Den enskilde ryssen är […] populär i denna Olympiad, det är inget tvekan om den saken. Men i klump är ryssarna

642 *Vecko-Revyn* 1952, nr 31, s. 4.

643 *Vecko-Revyn* 1952, nr 30, s. 20 – 21.

inte välsedda".[644]

> Hur det nu än må vara med ryssarnas propagandametoder under dessa spel, så är nog de flesta ense om att det är bättre att de är med oss än att de helt uteblir. Ty mellan de enskilda idrottsmännen i Öst och Väst knyts kontakter, som kan spira till vänskapsförbindelser och en liten gnutta förståelse för varandra. På detta sätt kan denna Olympiad, i hög grad skuggad av den politiska spänningen ute i världen, bli en liten, liten framgång för Freden.[645]

Även *Se*s skildring av invigningen – med rubriken "Det välsignade regnet" – präglas av ambivalens. Sovjetunionen benämns genomgående "Sovjetblocket" och östrepresentanternas militärt anstrukna disciplin markeras genom beskrivningar av Sovjets kylighet och disciplin: "Taktfast, som vid en parad på Röda torget, marscherar den mäktiga ryska kolonnen in". Men artikelns dominerande inramning är ändå att mänsklighet och olympisk anda tar över.[646] Regnet under invigningen anses ha haft den goda effekten att det splittrade högtidligheten och förde olympier och publik samman; "de log glatt och uppmuntrande mot varandra […] Öst och väst trängdes i sämja på läktare, under takåsar och i prång". Metaforerna är meningsbärande; Sovjet "började som ett obetvingligt block", men "söndrades till en arkipelag" av regnet, för att till slut "utstråla[.] solsken". Till god stämning bidrar "visslande och skämtande" amerikaner, vilket iscensätter en tillfällig avspänning och goda relationer mellan deltagare från de båda supermakterna.

Sovjetolympierna sägs tina upp genom publikens "hjärtliga" applåder och "efter ett par spända minuter började flickorna i truppen vinka och karlarna följde efter". Genom ordvalen – "flickorna" respektive "karlarna" – markeras "flickorna" genom en kombination av kön och ungdom som unga och ofarliga på ett sätt som understryker deras funktion som bryggor som öppnar upp hela den sovjetiska "truppen". Invigningen i Helsingfors bedöms tvärtemot farhågorna ha blivit en uppvisning i folkförbrödring,

644 *Vecko-Revyn* 1952, nr 30, s. 20 – 21.

645 *Vecko-Revyn* 1952, nr 30, s. 4.

646 *Se* 1952, nr 30, s. 17 – 19.

och olympierna framstår som representanter för den vanliga, lilla människan. Människor möts i idrottens gemenskap och samförstånd – bortom politiken. *Se*-krönikan ”Olympiabrev till Stalin” uppmanar sovjetledaren att komma till Helsingfors för att lära av idrottens sätt att överbrygga politiken och visa att ”människorna sällan är så långt ifrån varandra”.[647]

Att harmonisering är en form av hantering av hot och konflikt blir tydligt inte minst i skildringar av vänskapsband mellan amerikanska och ryska olympier. På omslaget till ett av *Se*s så kallade ”olympianummer” syns den afroamerikanske sprintern Andy Stanfield och den ryska diskuskastaren Nina Dumbadse leende posera sida vid sida. Rubriken ”Öst och väst möttes i OS” tydliggör att det handlar om en iscensättning av harmoni. Det är dock samtidigt en iscensättning som, vilket diskuterats i tidigare avsnitt i detta kapitel, vilar på visuell kontrastering av dessa båda idrottarna enligt parametrar som kön, hudfärg, nation och kalla kriget, där kontrasterna borgar för en betryggande representation av att människor vid de olympiska spelen kan mötas och komma överens *trots olikheter*.[648] Båda är iförda nationströjor på vilka det står USA respektive CCCP och bildtexten påpekar att de fotograferades ”i olympiska byn”.

Goda relationer mellan ryssar och amerikaner iscensätts visuellt genom leenden och fysisk beröring. På en bild i *Se* kramas amerikanen Bob Richards om av en rysk stavhopparkollega, och i *Vecko-Revyn* syns en brett leende amerikansk kulstötare med armarna om två likaledes leende konkurrenter iklädda Sovjets olympiatröjor: ”Vänner för livet? De ryska kulstötarässen Machbejev och Grigalka flankerar här amerikanske kollegan Jim Fuchs utanför den Stalinprydda ryssförläggningen”.[649] Denna användning av endast efternamn för ryssarna markerar viss distans, men det är ändå en möjlighet att komma överens som gestaltas här. På samma uppslag i *Vecko-Revyn* finns en bild som visar deltagare i den olym-

647 *Se* 1952, nr 31, s. 7.

648 *Se* 1952, nr 30, omslag.

649 *Se* 1952, nr 31, s. 15; *Vecko-Revyn* 1952, nr 30, s. 20.

piska roddtävlingen sittande till bords med bildtexten ”Rysk-amerikansk förbrödring: Amerikanska roddarna, som hemförde segern bland åttorna med ryssarna på andra plats, inbjöds av de senare till lunch i det ryska lägret. *En ovanlig och uppskattad kärleksmåltid!*”. Mötet markeras som ovanligt men är samtidigt ett exempel på ”förbrödring” och en ”kärleksmåltid”, med en anspelning på nattvarden och kristendomens försoningsbudskap. I de enskilda mötena är det således möjligt för ryssarna att närma sig övriga nationer, spricka upp i ett leende, vinka till publiken och visa äkta känslor och engagemang.[650] Emile Zatopek, som i några inslag i *Se* och *Vecko-Journalen* antyddes vara omänskligt disciplinerad, utnämns i *Vecko-Revyn* till ett av spelens glädjeämnen eftersom hans löparbragder ”tvingades alla, oavsett nationalitet, färg och politisk åskådning att falla i beundran för en personlig prestation”. Zatopek görs här till en symbol för olympiska spelen, som ska ”vara en fredlig tävlan mellan *människor*, inte mellan länder eller politiska system”.[651] Den motstridiga mobiliseringen av Zatopek vittnar om det kulturella meningsskapandets komplexitet.

Omslag till Ses ”olympianummer” 1952, nr 30.

Representationer av öststaternas olympier struktureras även, som redan har antytts, av kön. På ett av omslagen till *Vecko-Journalen* syns ett knappt tjugotal kvinnliga medlemmar av den ryska OS-truppen under invigningen, varav flertalet ler och vinkar. Rubriken lyder ”Glad Sovjet-

650 Jämför även *Vecko-Revyn* 1952, nr 31, s. 31: ”Fotbollsmaskinerna hade förbytts till människor”, om det ryska fotbollslagets glädjeyttringar i match mot Jugoslavien.

651 *Vecko-Revyn* 1952, nr 31, s. 6. Kursivering i original.

parad i Helsingfors". Bilden föreställer således ett kollektiv, men intrycket av bilden ett helt annat jämfört med *Vecko-Revyn*s bild av de män som med "[s]ammanbitet allvar" närvarade vid flaggceremonin. De glada minerna och gesterna, tillsammans med att det här är *kvinnorna* som blir Sovjetunionens ansikte, gör antagligen bilden möjlig som omslagsbild – en sådan bör vara tilltalande och inbjudande och inte riskera att väcka en olust som kan skrämma bort potentiella köpare. Kvinnornas leenden och vinkningar fungerar betryggande i förhållande till betraktaren, liksom rubriktexten som förankrar bilden som en återgivning av ett glädjefyllt ögonblick. Som symboler för det privata står kvinnor här för någonting igenkännbart och tillmötesgående. Omslagets utformning blir möjlig genom att de kan förstås som i första hand kvinnor snarare än – vilket kan framstå som mer hotfullt – som politiska och ideologiska subjekt sammankopplade med en viss regim eller militär trupp.

Machbejev, Grigalka och Fuchs, ur inslaget "Mot samma mål", Vecko-Revyn 1952, nr 30, s. 20.

Igenkännbara konfigurationer av kön och sexualitet ramar också in *Vecko-Journalen*s "Fantastiska familjen", som iscensätter harmoni och vanlighet via könskomplementaritet och heteroromantik. Det gifta paret Dana Zatopkova och Emile Zatopek, båda dubbla OS-guldmedaljörer i friidrott, syns här på flera bilder där den största visar dem sittande i det olympiska publikhavet, leende och vinkande.[652] Av den misstänksamhet mot Emile Zatopeks motiv som tidningen ger uttryck för på annan plats det-

652 *Vecko-Journalen* 1952, nr 32, s. 16 – 17, 33.

ta år syns här inte ett spår. Enligt bildtexten är det ”svårt att finna vänligare, spontanare och godmodigare människor än de två guldmedaljörerna” som påstås ha blivit ”världspressens kelgrisar” med sina segrar och sin ”otroliga älskansvärdhet”. Ingressen inramar inslaget som en förevisning av ett romantiskt parförhållande: ”Här berättar de för VJ:s medarbetare om hur det känns att tävla tillsammans, hur de möttes och hur trevligt de har det hemma”. Deras vänlighet tas som belägg för att de finska OS-arrangörernas restriktioner kring besök i Otnäs varit onödiga – ty då man väl fick träffas ”var mystiken försvunnen”. Den icke-politiserande, heteroromantiska inramningen av detta ”kolstybbens kungapar” markerar en normalitet där de framstår som igenkännbara och lika ”oss”. De är *inte* politiska utan istället ”idrottsambassadörer”, och de ”propagandauttalanden fyllda av välkända folkdemokratiska floskler” som Emile Zatopek gjort antas han egentligen helst ha velat slippa. Paret Zatopkova/Zatopek förstås inom ramarna för en etablerad åtskillnad mellan privat och offentligt, mellan familjesfären och politiken samt genom anknytningen till den förment opolitiska idrotten. Också i *Se* framstår bilder på de ständigt leende Dana Zatopkova och Emile Zatopek som en betryggande förevisning av vänligt inställda OS-deltagare från ”östblocket”. Representationen av de båda omsätter också en hierarki mellan insatserna, eftersom hans framgångar uppmärksammas stort på annan plats i tidningen medan Dana Zatopkova synliggörs som hustru till Emile. Hennes två guld redovisas i relation till makens –

Omslag till Vecko-Journalen 1952, nr 30.

hennes medaljer ger dem ”fyra guld sammanlagt”.[653]

Ur inslaget ”Fantastiska familjen”, Vecko-Journalen 1952, nr 32, s. 17.

Brokighetens paradoxer och lokalisering av ett ”vi”

Stuart Hall har betonat att representationer som iscensätter harmoni snarare än konflikt kulturellt sett fungerar som försäkringar om upprätthållande av ordning och begriplighet i tillvaron. De Andra som potentiella utmaningar neutraliseras genom att framställas som *lojala med* oss, det vill säga med det system och den viljeriktning som uppfattas garantera stabilitet. Representationerna styr bort från politik, skyler över och desarmerar potentiella konflikter. Hall har talat om motsägelsefullheten i ”the base-images of the ’grammar of race’”, där hotande föreställningar om svarta som infödingar eller rebelliska slavar uppvägs av ”lugnande” representationer av den svarte som underhållare, en foglig, naiv och barnslig slavfigur, en ”Sambo” eller ”Mammy”.[654]

På ett liknande sätt kan man genom diskursperspektivet, menar jag, förstå den motsägelsefulla samexistensen av betryggande representationer av gemenskap och av representationer som artikulerar kalla krigets storpolitiska och dikotomiserande diskurs. Detta är olika uttryck för en förhandlingsprocess som hanterar en kulturell problematik. Jag har pekat på hur veckopressens olympiska material skapar betydelser genom såväl harmonisering som kontrastering, och iscensätter en slags olympisk ge-

653 *Se* 1952, nr 31, s. 26. Mina kursiveringar.

654 Hall 2003, s. 91.

menskap som överbrygger olikheter men samtidigt bekräftar skillnader och konfliktlinjer. Via olika och ibland motsägelsefulla diskurser framträder det svenska som en instabil konstruktion som på komplexa sätt knyts an till det vita västerländska och till västsidan i det kalla kriget, men som också artikulerar ett neutralt småstatsperspektiv som tar avstånd från stormaktskampen och pekar på möjligheterna till försoning.

Representationer av möjligheterna att överbrygga politikens konfliktlinjer måste förstås mot bakgrund av de ideologiska diskurser som konstruerade och legitimerade folkhemmet som ett konsensusprojekt överordnat dags- och partipolitik. Dessa representationer omsätter – och bekräftar – folkhemmets former för konflikthantering; en överbryggande inriktning på konsensus och harmoni där konflikter tonas ned och där olikheter betraktas som komplementära. Sålunda framträder ”vi”-et som en flexibel konstruktion och gränserna mellan det folkhemsnära och ”världen” suddas ut eller glider. ”Vi”-et orienteras mot världen i en abstrakt universalism som bekräftar ”våra” värden som universellt giltiga, som i Michael Billigs formulering:

> We can become an ambiguous term, indicating both the particularity of ”we”, the nation, and the universality of ”we”, the reasonable world. In this way, ”our” interests – those of the party, government, nation and world – can appear to coincide rhetorically, so long as ”we” do not specify what ”we” mean by ”we”, but, instead, allow the first person plural to suggest a harmony of interests and identities.[655]

I förhandlingar av en spänd världspolitisk situation formuleras enkla lösningar på konflikterna genom en konsensusinriktning som osynliggör politiska och sociala skillnader kring global resursfördelning och människors olika livsvillkor. Den väg till fred och konsensus som pekas ut går inte genom utan bortom politiken, via individerna och den ”opolitiska” olympiska idrotten. Det är en modern och liberal universalism knu-

655 Billig 1995, s. 90.

ten till en abstrakt föreställning om ”mänskligheten” som, vilket Håkan Thörn har framhållit, inte uppmärksammar – eller låtsas om – strukturella skillnader när det gäller människors villkor.[656]

Mina resultat understryker således *harmoni* och konsensus som centrala för svensk självförståelse 1948 – 1964, där folkhemmet – som Tom Olsson i sin studie av svensk journalistik 1955 formulerar det – ”framställs metaforiskt i en gestaltad gemenskap där man är sams och har trevligt”.[657] Konsensus framstår som ett sätt att ordna världen som samtidigt bekräftar ett ”vi” – och ”vår” modell för konflikthantering – inåt. Social harmoni framstår som ett universellt värde och konflikter som hanterbara, möjliga att lösa och i grunden onödiga. ”Världen där ute” mobiliseras därmed långt ifrån enbart som en hotfull motbild till det trygga svenska folkhemmet. Analysen tyder på att den nationella gemenskapens sociala och konsoliderande funktion inte förutsätter tydligt avgränsade och stabila ”vi” och ”dem”-konstruktioner utan reproduceras genom ett dynamiskt och inte sällan motsägelsefullt samspel mellan diskurser.

Utländska kvinnor som kulturella motbilder

Som exempelvis Anne McClintocks och Sander Gilmans forskning visar, har avgränsningar mot svarta kvinnor, lesbiska och arbetarklasskvinnor historiskt sett fungerat som kulturella motbilder som tydliggjort konfigurationen av respektabel vit och västerländsk femininitet.[658] Maktordningar som nation, ”ras”/etnicitet, sexualitet och klass har också strukturerat konstruktionen av idrottskvinnan som avvikare.

I kapitel fyra i denna avhandling analyserade jag villkoren för synlig-

656 Thörn 2002, s. 163, se även s. 164.

657 Olsson 2000, s. 95. Om periodens gemenskaps- och trygghetsideal med starka krav på anpassning till det existerande samhällets normer och värderingar, och normbrytare som hot mot samhällets ordning, se även Sara Kärrholm, ”Pusseldeckaren och folkhemmets bortträngda mörker”, i Kim Salomon, Lisbeth Larsson & Håkan Arvidsson (red.), *Hotad idyll. Berättelser om svenskt folkhem och kallt krig*, Lund 2004, s. 81 – 82, 102 – 104.

658 McClintock 1995; Gilman 1985, s. 76 – 108.

göranden av svenska kvinnliga olympier som aktiva och kraftfulla kroppar utifrån de relativt fåtaliga exempel på aktivitetsbilder föreställande svenska kvinnliga olympier som materialet rymmer (om ”kvinnligt” kodade grenar som gymnastik och simhopp undantas). Vid sidan av de kvinnor som vunnit medaljer för Sveriges räkning, är det i hög grad utländska kvinnor som gestaltas på aktivitetsbilder i veckopressens OS-material under hela den period jag undersökt, och i det följande ska jag utforska villkoren för synliggöranden av utländska kvinnor. Jag menar att deras större synlighet måste förstås mot bakgrund av att utländska kvinnors idrott framstår som mindre utmanande, just eftersom den kan anföras till någonting utländskt. De sociala implikationerna är avgränsade från ”oss” och därmed mindre hotfulla.

Redan i kapitel fyra anades på några ställen en kontrastering mellan en ung svensk kvinnlighet och en utländsk dito, till exempel då Jane Cederqvists pigga ungdom ställs mot ”uppreklamerade och bortskämda ultratränade simmardrottningar som aldrig räknat på allvar med denna skolflicka från Bandhagen”.[659] Analysen av femininitet lyfte fram hur den kvinnliga svenska olympiern gestaltas som en respektabel och enkel ung kvinna, med vanliga och förment feminina drömmar och intressen och en ”kvinnlig” kroppskonstitution. Detta är en konstruktion av en ung kvinna som artikulerar värden som var centrala för folkhemsgemenskapen. Det är, menar jag, betecknande att den unga kvinna vars förmåga att behålla en ungdomlig oförstördhet tydligast ifrågasätts – australiensiskan Ilse Konrad – inte är en svenska. Hennes världsvana sätt kommenteras i *Bildjournalen* 1960 som någonting som gjort skribenten ”betänksam” – Konrad har till synes tagit intryck av elitidrottens för tonårsflickan ”onaturliga” tillvaro.[660]

Löparen Betty Cuthbert förevisas i *Se* 1956 på en synnerligen kraftfull bild som upptar en knapp helsida, där ansiktsuttrycket förmedlar ett

659 *Vecko-Journalen* 1960, nr 36, s. 36.

660 *Bildjournalen* 1960, nr 35, s. 24 – 25. Mina kursiveringar.

intryck av stark ansträngning och munnen är öppen. Bildtexten talar här inte om utseende utan om hennes ”våldsamma trumning mot kolstybben” och en ”glödande fighting spirit [som] gav henne publikens bevågenhet”. Representationen bör, tror jag, delvis förstås mot bakgrund av att Cuthbert, tredubbel OS-guldmedaljör, var värdnationen Australiens mest framgångsrika och hyllade olympier och därigenom blev en slags symbol för spelen och för värdnationens framgångar.[661] Detsamma kan gälla för en annan ovanligt fartfylld aktivitetsbild av två kvinnliga häcklöpare på ett av *Se*s omslag 1968, där den ena är värdlandets Enriqveta Basilio, som då hon som första kvinna i världen tände den olympiska elden detta år blev en symbol för spelen i Mexico City.[662]

I *Se* 1964 framträder den australiensiska simmaren Dawn Fraser som ett intressant, och unikt, exempel på en kvinnlig variant av 1960-talets rebelliske ”nye idrottsman”. I ”Hon petades som lagkapten – för twist och uppkäftighet!” påstås Fraser festa och dricka alkohol i mängder; ”En Martini före maten, fem eller eller var det sex öl efteråt och fin fart på håll-i-gånget hela kvällen”.[663] Utformningen av bild och bildtext tydliggör att det här är fråga om en för svenska sammanhang främmande typ av uppförande för en kvinna. Bildtexten kontrasterar svenskorna mot deras utländska bekantskap:

> Svenska simmarflickor är individualister, men ändå vana vid en viss disciplin… här förundrar sej Elisabeth Ljunggren och Ann-Christine Hagberg över australiska Tokyo-favoriten Dawn Frasers frispråkiga och ibland chockerande frigjorda uppenbarelse.

Bilden visar Elisabeth Ljunggren och Christine Hagberg sitta i samspråk med Fraser, och understryker Frasers frigjordhet genom att hon som kontrast mot svenskornas civila klädsel är klädd i baddräkt. Hennes kroppsspråk framstår som ledigt och avspänt. Det är dock, som nu kom-

661 *Se* 1956, nr 50, s. 26.

662 *Se* 1968, nr 42, omslag.

663 *Se* 1964, nr 41, s. 72 – 73.

mer att diskuteras, två grupperingar som tydligast framträder som motbilder i veckopressens representationer av utländska kvinnor: östkvinnan och afroamerikanska kvinnor.

Kommunistiska kvinnor: stora och arbetande kroppar

Som tidigare konstaterats blev OS på 1950-talet en arena för stormaktskampen. Detta medförde också att kvinnlig idrott – särskilt friidrotten – blev avgörande för den olympiska poängräkningen mellan Sovjetunionen och USA. Sovjetunionens kvinnor tränade utan att som sina motsvarigheter i väst åläggas att samtidigt förkroppsliga en form av femininitet som föreskrev en finlemmad kroppsbyggnad. Kvinnors idrottsframgångar betraktades här inte som problematiska på det sätt som kunde vara fallet i väst – i Sovjetunionen var det medaljerna som räknades oavsett om det handlade om herr- eller damsidan.[664] Susan Cahns forskning visar att en uppdelning av idrottskvinnor i två diametralt olika typer, ”Mars-like ‘muscle molls’” och ”Venus-like ‘beauty queens’”, etablerades redan under 1920- och 1930-talen som ett resultat av förhandlingen av en uppfattad spänning mellan kvinnlighet och sport. Som ”typ” betraktad var den stora, muskulösa, köns- och sexualitetsmässigt ifrågasatta kvinnan därmed inte ett direkt svar på den sovjetiska idrottskvinnans framgångar; däremot blev ryskan i kalla krigets 1950-tal själva sinnebilden för denna konstruktion av en maskuliniserad idrottskvinna som utgjorde en motsats till socialt acceptabel femininitet. Konstruktionerna av östidrottskvinnan underströk kommunismen som någonting främmande, och då ”manhaftigheten” förlades till östblockets friidrottande ”amasoner” kunde såväl svarta som vita amerikanska kvinnliga atleter – med centrala roller i stormakternas olympiska kraftmätning – via kontrasteringar framställas som förkroppsliganden av medelklassanstrukna väs-

664 Kevin B. Wamsley & Gertrud Pfister, “Olympic Men and Women: The Politics of Gender in the Modern Games”, i Kevin Young & Kevin B. Wamsley (eds.), *Global Olympics: Historical and Sociological Studies of the Modern Games*, Amsterdam 2005.

"När skönheten kom till olympiabyn", Se 1956, nr 48, s. 26 – 27.

terländska kvinnoideal.[665]

Också i den svenska pressen återfinns representationer av öststaternas kvinnor som tydliggör gränserna för svensk, västerländsk och heterosexuell femininitet. Hotbilder av maskuliniserade idrottskvinnor förläggs på andra sidan "järnridån" och genom kontrastering försäkras de svenska veckotidningsläsarna om "våra egna" idrottsflickors heteronormerade femininitet. Utmaningen av konfigurationen av två olika och komplementära kön placeras därmed kulturellt på avstånd. I *Vecko-Revyns* artikel om Sonja Edström-Ruthström 1960 som diskuterades i kapitel tre, förankrar kontrasteringen mot "finskor och ryskor" henne i femininitet. Några nummer senare får denna artikel ett efterspel då signatur "Arg amason, finska" i ett läsarbrev med rubriken "Är finskorna fula?" vänder sig mot antagandet att "finska flickor skulle vara mindre attraktiva".[666] Insändarskribenten påpekar att finskor vinner många skönhetstävlingar och hävdar att det även finns "söta och kvinnliga finska skidlöpare. Vad säger ni

665 Cahn 1995, s. 132 – 135.

666 *Vecko-Revyn* 1960, nr 8, s. 10.

t. ex. om Mirja Hietamies?". De ryska längdskidåkarna lämnar hon dock därhän. Hon ställer förvisso den retoriska frågan om "det [är] för sitt utseende man vinner en skidtävling här i Sverige?", men udden förefaller främst vara vänd mot att utfallet av bedömningen fått finskor att framstå i dålig dager, snarare än mot det faktum att utseendet bedömts.

I det redaktionella svaret på denna insändare tillstyrks att det finns vackra finska kvinnor, och två finska skönhetsmisser nämns vid namn som exempel. Liksom i insändarens formulering "Vad säger ni…" uppmanar svaret till utvärderande beskådan då kvinnors utseende framställs som något läsaren förväntas ha åsikter om; "Så visst finns det vackra finska flickor. Kanske fler av våra läsare har synpunkter i ämnet?". Detta lilla meningsutbyte illustrerar självklarheten i praktiken att knyta kvinnors utseende till geografi och etnicitet, samt att det är nationell ära – vilket inte minst illustreras då OS iscensätts som en skönhetstävling på det sätt som diskuteras i föregående kapitel – som står på spel i frågan. Denna utvärderande blick finner enstaka företrädare för ett västerländskt och finlemmat skönhetsideal även bland öststaternas kvinnor:

> Jag tror mig kunna konstatera att rumänskorna är de vackraste i Otnäslägret, men även ryskorna har en och annan "beauty" i sina led. Några ryskor är stora som hus, bredaxlade, muskulösa. Om man inte visste, att alla kvinnliga olympiadeltagare har genomgått läkarundersökning för att inget tvivel om deras kön skall kunna uppstå, så skulle man nästan tro, att ryssarna skickade hit kamouflerade män för att raka åt sig så många medaljer som möjligt.[667]

Här syns sorteringen i två distinkt olika typer av idrottskvinnor, vilken föreställs gälla även för östblocket. Denna uppdelning strukturerar också ett inslag i *Se* 1956 med rubriken "När skönheten kom till olympiabyn", som visar bilder på sex kvinnliga olympier med tillhörande bildtexter.[668] Med ett undantag är det här fråga om aktivitetsbilder som skildrar rörelse och fart, vilket gör inslaget till ett ovanligt synliggörande av aktiva kvin-

667 *Vecko-Revyn* 1952, nr 30, s. 4.

668 *Se* 1956, nr 48, s. 26 – 27.

nokroppar. Samtidigt ramar rubriken och bildtexterna in de aktiviteter som bilderna förevisar genom att skönhet konstrueras som kvinnors specifika bidrag till OS-byn, och då inslaget om kvinnliga OS-deltagare placeras avskilt från tidningens övriga olympiska rapportering – vilken helt fokuserar manliga idrottare – inbjuds en annan sorts läsarblick som inte främst fokuserar idrottsprestationerna.

Endast en av bildtexterna, om ”Diskusdonnan Olga Fiktova” som satt nytt olympiskt rekord, uppmärksammar tävlingsinsatsen. Häcklöparen Galina Popova utnämns till ”Sovjets snyggaste olympiabrallis” och bilden på svenskan Gun Larking får bildtexten ”DEN LÄCKRA: Himlastormerskan Gun Larking – from Sweden, you know! – svingar kvinnligt graciöst sin välsvarvade lekamen över höjdribban”. Bildtexten om ryskan Elzbieta Kresinka – ”DEN SMÄCKRA” – uppmärksammar hennes ”svans” (hårsvans) och hennes löpning karakteriseras som en ”flickaktig flykt”. Flera av bildtexterna förankrar därmed bilderna som förevisningar av femininitet snarare än som ansträngande idrottsutövning.

Uppslagets två största bilder föreställer sovjetrepresentanten Tama Tsiskivitj respektive amerikanskan Earlene Brown, båda kulstöterskor. Bilderna har bildrubrikerna ”Sötnos från öst” respektive ”sötnos från väst”, och bildtexterna ”Det lilla flickebarnet Tama Tsiskivitj ser onekligen ut att kunna ta vara både på sig själv och kulan. Vad tycks?”, samt ”Den amerikanska negressen Earlene Brown lär inte heller behöva någon extra eskort hem på kvällarna”. Formuleringarna ”sötnos” och ”det lilla flickebarnet” framstår här som ironiserande anspelningar på storlek och på ett spänningsfyllt förhållande mellan dessa kvinnokroppar och en normativ femininitet. Att kulstötarna inte behöver ”eskort” utan kan ”ta vara på” sig själva illustrerar den heterosexuella matrisens sammanlänkning av kön och sexualitet, och positionerar kvinnorna som avvikande i förhållande till komplementära och heteronormerade förståelser av kön enligt vilka kvinnor behöver män för stöd och fysiskt skydd.[669] Formule-

669 Jämför Susan Cahn, som konstaterar att amerikansk press vid denna tid ifrågasätter och miss-

ringen ”vad tycks?” uppmanar läsaren att rikta en utvärderande blick mot den kropp som bilden visar och uppslagets symmetriska layout gestaltar överensstämmelse och jämförbarhet mellan de två kvinnorna på varsin sida om det kalla krigets skiljelinje. Likhet dem emellan iscensätts genom de likalydande rubrikerna, att bilderna är lika stora samt genom att den ena bildtexten hänvisar till den andra då de båda påstås kunna ta hand om sig själva. Inslaget ställer de mindre bilderna på mer feminint markerade kvinnliga idrottare – inklusive sovjetiska Popova och den ”käcka tjeckiskan” Fiktova – mot de båda kulstötarna, och de sistnämndas storvuxenhet understryks genom att dessa bilder är betydligt större till formatet jämfört med uppslagets övriga bilder.[670]

Att den tjeckiska diskuskastaren Olga Fiktova här inte representeras som avvikare på samma sätt som hennes kulstötande kollegor kan sättas i samband med hennes under spelen 1956 mycket uppmärksammade romans med den amerikanske släggkastaren Harold Connolly. Fiktova figurerar i ett av *Bildjournalen*s inslag om ”skönhetsdrottningar” genom tiderna från 1960, där ”den tjeckiska diskusraringen[s]” skönhet presenteras som en relevant bakgrund för romansen; ”[d]et var därför sannerligen inte att undra på att hon blev ena parten i spelens stora romans, som slutade med en raserad järnridå och bröllop”.[671] Östsidans kvinnor mobiliseras således inte alltid som motsatser till västerländska femininitetsideal utan delas ibland snarare in i tydligt urskiljbara typer, vilka emellertid bekräftar den normativa konfigurationen av femininitet – antingen är det en betryggande överensstämmelse med idealet som gestaltas, eller också idealets tydliggörande antites.

I *Idun*s iscensättning av god stämning i kvinnoförläggningen – kallad ”flickornas hus” – i Helsingfors, ”där femhundra idrottsflickor av alla

---

tänkliggör framgångsrika och/eller muskulösa kvinnliga idrottares (hetero-)sexualitet, Cahn 1995, s. 207 – 226.

670 *Se* 1956, nr 48, s. 26 – 27.

671 *Bildjournalen* 1960, nr 33, s. 6 – 7. Se även *Se* 1964, nr 7, s. 59: ”Minns ni de andra OS-romanserna?”, där romansen mellan Connolly och Fiktova i Melbourne 1956 omnämns.

nationer och kulörer" hållit till, förankras en kvinnlig gemenskap i skötsamhet och huslighet. "[P]erson- och persedelvård" sägs ha upptagit "huvudparten av [de svenska] flickornas fritid" liksom för "alla de andra ländernas flickor". Det har "tvättats och strukits, morgon, middag och kväll, i alla våningar och hängt tvätt på nästan varenda balkong".[672] Framställningen av en universell, igenkännbar och respektabel femininitet understryks genom mobilisering av östkvinnan som kulturell motbild:

> *Maskuliniserade är de svenska idrottsflickorna ingalunda* – det var för övrigt knappast någon av de femhundra här i huset. *Däremot kunde man se ett par ganska outrerade fall ute i Otnäs*, ryssarnas och samtliga öststaters förläggning, där också deras kvinnliga trupper bott. Innan de svenska gymnastikflickorna tävlade kom en svensk *hårfrisörska*, som rest hit av eget intresse, upp och lade håret på alla. *Hårvården* har för övrigt tagit en stor del av olympiaflickornas fritid. Under hela tiden har det varit mode att gå ned till frukosten med *papiljotterna* kvar i håret: amerikanskorna är här fullständigt suveräna, de arrangerar sina papiljotter så *dekorativt* och *konstfullt*, att det hela närmast ser ut som en frisyr, där papiljotterna är *hårprydnader*. Samtliga svenskor har *målat sig mycket diskret och bra* – eller inte alls – men *nagellacket* har man i allmänhet varit noga med, på både fingrar och tår.[673]

Artikelns utförliga redogörelse för hårvård, kläder och hushållsbestyr kan förstås som en förhandling – nästan som en besvärjelse – av det hot om maskulinisering som idrotten står för och som östkvinnor här får klä skott för. En medelklassmarkerad feminin respektabilitet och omsorg om utseendet gestaltas, där makeupen inte är för påfallande, utan "mycket diskret och bra". Detta är representationer som inte utmanar den samtida läsekretsens föreställningsvärld om den gifta kvinnans plats i hemmet och hennes ansvar för sitt eget tilltalande utseende och uppförande. Samtidigt som denna artikel tematiserar ett övergripande motsatsförhållande mellan öst och resten av världen, finns här också en antydan om att inte heller alla av "västsidans" kvinnor kan bära femininiteten lika

672 *Idun* 1952, nr 33, s. 21.

673 *Idun* 1952, nr 33, s. 21. Mina kursiveringar.

väl; ”jamaicaflickorna” påstås ha ”sprungit omkring i bjärta, storblommiga nattlinnen och *sett otroligt lustiga ut med sina svarta krollhuvuden och vita tänder*”.[674] Kontrasteringen mellan och kombinationen av å ena sidan dessa kroppars färg och utseenden och å andra sidan den feminina klädseln kopplas här samman med påståendet att de ser ”otroligt lustiga ut”.

Den svenska veckopressens placering av maskulinisering på ”andra sidan” via kalla krigets polariserande diskurs utgör en form av förhandling av den kvinnliga idrotten som utmaning av könade gränser, i vilken de egna ”idrottsflickornas” femininitet representeras och tydliggörs. Rosalyn Diprose anger den muskulösa östeuropeiska idrottskvinnan som ett exempel på en utmanande transgression och betraktar IOK:s kromosom- och dopingtester som försök att eliminera detta hot.[675] Det negativa exemplet blir en del av vad som kan kallas för en kvinnlighetens pedagogik, vilken återigen illustreras av nedanstående inslag ur *Vecko-Revyn* 1956:

> TVÅ OLYMPIAFLICKOR som båda just har tävlat färdigt i Melbourne. Det är väl onödigt att fråga vilken ni föredrar? För alldeles bortsett ifrån att vår egen mjuka, feminina höjdhoppsflicka *Gun Larking* (som rättar till frisyren härovan) har fått mycket till skänks av naturen, så ligger det något så frånstötande (förlåt vitsen!) och *ospänstigt* över den typ som ryskan *Diskowitz* t.v. representerar. Hennes träningsprogram har tydligen gått ut på att lägga så många kilo som möjligt bakom kulan! Man kommer att tänka på VR:s idrottsföljetong ’Olympiad 1996’…[676]

Ännu en gång framträder beskådandet som en inskriven läsarposition i representationen av kvinnliga olympier, genom textens uppmaning att värdera och bedöma ”vilken ni föredrar?”. De två bilder som valts i detta inslag upprättar en visuell kontrast mellan kvinnorna som svarar mot den textuella kontrasteringen. Bilden på ryskan är en helkropps- och aktivitetsbild där hon är i färd med att stöta iväg kulan med ett fokuserat

674 *Idun* 1952, nr 33, s. 21. Min kursivering.

675 Diprose 2002, s. 64 – 65.

676 *Vecko-Revyn* 1956, nr 49, s. 13. Kursivering i original.

TVÅ OLYMPIAFLICKOR

som båda just har tävlat färdigt i Melbourne. Det är väl onödigt att fråga vilken ni föredrar? För alldeles bortsett ifrån att vår egen mjuka, feminina höjdhoppsflicka *Gun Larking* (som rättar till frisyren härovan) har fått mycket till skänks av naturen, så ligger det något så frånstötande (förlåt vitsen!) och *ospänstigt* över den typ som ryskan *Diskowitz* t. v. representerar. Hennes träningsprogram har tydligen gått ut på att lägga så många kilo som möjligt bakom kulan! Man kommer att tänka på VR:s idrottsföljetong »Olympiad 1996» . . .

"TVÅ OLYMPIAFLICKOR", Vecko-Revyn 1956, nr 49, s. 13.

och ansträngt ansiktsuttryck, medan Larking på en överkroppsbild leende tittar in i kameran i en mycket feminin pose med händerna i håret. Bilden på ryskan är betydligt större än den på svenskan på ett sätt som understryker hennes kroppsliga storlek. I såväl textuell som visuell meningsbildning kontrasteras i detta inslag svensk femininitet mot rysk avvikelse. Hänvisningen till tidningens egen följetong "Olympiad 1996", en skrämmande framtidsvision där idrotten förvandlats till en helt igenom politiserad och kyligt vetenskaplig verksamhet med sönderdopade och genmanipulerade utövare, framstår som en markering av ryskans onaturlighet i förhållande till en föregivet naturlig kvinnlighet.[677] Kontrastering syns samma år också i *Idun*, där de svenska kvinnlig idrottare som skickas till Melbourne påstås kunna förvänta sig hårda duster med fram-

677 Följetongen "Olympiad 1996" har jag studerat närmare i Tolvhed 2006.

förallt ryskorna, ”de *stora, muskulösa damerna* som toppar statistiken med fina rekord”. Ett betryggande avstånd upprättas då en väldig och skrämmande ryska ställs mot ”våra små töser”, i ett citat som också åskådliggör kopplingen mellan blont hår, blå ögon och svenskhet:

> Åsynen av ryskan Nina Ponomareva t. ex. […] skulle kunna *skrämma livet ur våra små töser*, men vi har ingen diskuskasterska i truppen. *Istället* har vi en *långbent studentska med ljust hår och blå ögon*, *svensk i utseendet* och internationell i höjdhopp – Gunhild Larking […].[678]

En förevisning av aktiva kvinnokroppar finns i *Ses* ”Flickorna måste bevisa att dom är flickor!” från 1968, angående de strängare könstester som IOK infört. Tre av sammanlagt fem bilder i reportaget är aktivitetsbilder som förevisar fart och kraft – ryskan Tamara Press syns stöta kula, systern Irina Press förevisas i ett hopp över häck och koreanskan Sin Kim Dan löper. De två förstnämnda har tydligt ansträngda ansiktsuttryck. Utmaningen av femininitet genom de aktiviteter som bilderna visar begränsas dock av textens inramning, där dessa idrottare misstänks för att ”egentligen” vara män och deras avslutade karriärer sätts i samband med de nya hårda reglerna för olympiska könstest.[679]

Rasifiering: ”Fat Mamie Brown” och ”sprintergasellen” Wilma Rudolph

Förutom östkvinnor är det, vilket redan framgått av diskussionen om kulstöterskorna Tama Tsiskivitj och Earlene Brown i *Ses* ”När skönheten kom till olympiabyn”, afroamerikanska kvinnor som synliggörs i friidrottens kastgrenar, medan de svenska kvinnor som tävlade och nådde vissa framgångar i kastgrenar under perioden är helt och hållet osynliga i materialet.[680] De muskulösa och stora kvinnokropparna placeras därmed

678 *Idun* 1956, nr 46, s. 17, 28. Mina kursiveringar.

679 *Se* 1968, nr 4, s. 39 – 41.

680 Jämför Cahn 1995, s. 120 – 121, 127 – 128. De svenska olympiska deltagarna Majken Åberg, sjua i diskus 1948, och Wivianne Freivald, finalist i diskus 1960, omnämns inte i materialet. Det gör

på ett betryggande avstånd från vit, västerländsk och svensk respektabel kvinnlighet. Representationerna kontrasterar, mer eller mindre explicit, de stora och aktiva kropparna mot den passiva, finlemmade femininitet som ofta betonas i visuella och textuella framställningar av svenska, vita och västerländska idrottskvinnor. Ett nöjesbetonat och "lustigt" anslag har *Ses* "Kul i kula! Här ser ni giganternas kamp" från Tokyo 1964, ett inslag som upptar större delen av en sida och domineras av inte mindre än sex bilder som visar ansträngda ansiktsuttryck och kraftfulla, aktiva kvinnokroppar i olika faser av kulstötande, tillsammans med följande text:

> Olympiaflickor som stöter kula, det är något att hålla i när åskan går. Se vilken kraft och inlevelse den ryska guldkvinnan Tamara Press lägger in i sin segerstöt. Och lägg märke till tyskan Culmbergers *kraftfulla* ansats. Det är *stadiga flickor* med *midjemått*, som räcker för ett halvdussin *mannekänger*, som sysslar med kulstötning. Den som trodde något annat kan ju ta en titt på den *runda* amerikanskan Fat Mamie Brown. Hon *vägde tyngst* i den kvinnliga olympiabyn. Men mot Tamara hade hon alltså ingen chans i den *festliga* men *knappast graciösa* kultävlingen.[681]

Inslagets synliggörande av kraftfulla kvinnokroppar i text och bild måste bedömas som potentiellt destabiliserande i förhållande till etablerade konfigurationer av femininitet, även om den "lustiga" inramningen i viss utsträckning tonar ned utmaningen, liksom kontrasteringen mot en heteronormerad kvinnlighet genom markörer som "mannekänger" och "knappast graciösa".[682] Inramningen markerar att det är fråga om ett annat, och mer "festligt", slags inslag än de traditionella tävlingsreferaten, och därmed inbjuds en annan sorts läsarblick. Citatet visar återigen uppmaningen till beskådande, att "ta en titt" för att konstatera och kanske häpnas över dessa kvinnors "stadiga" kroppskonstitutioner.

I den text som citeras ovan tematiseras kroppsstorlek i rubrik och text,

---

inte heller Gunilla Cederström, finalist i femkamp 1968. Uppgifter från http://www.friidrott.se/historik/internationellt/OS.aspx (2008-06-28).

681 *Se* 1964, nr 44, s. 65. Mina kursiveringar.

682 Om indelning av kvinnor i distinkta och igenkännbara typer på basis av utseende, se Andersson 2006.

och här nämns återigen kulstötaren och diskuskastaren Earlene Brown – i citatet kallad ”Fat Mamie Brown”. Vid tre sommar-OS – 1956, 1960 och 1964 – tillhörde hon de mest uppmärksammade olympiska profilerna, och textrepresentationer av henne tematiserar genomgående hennes kropp och dess storlek. I *Vecko-Revyn* 1956 omtalas hon som ”USA:s stora (!) hopp i kula, fryntliga negressen *Earlene Brown*”.[683] I *Idun*s artikel från Rom kontrasteras två olika typer av idrottskvinnor, då skönhetspoäng delas ut till ett antal ”10-poängare” bland de kvinnliga olympierna, vilka sedan ställs mot ”en 100-poängare, mastiga mammyn Earlene Brown, som […] simmar i svett och förtjusning över sin senaste s. k. stöt”.[684] Liknande ringaktning för idrottsinsatsen syns i *Vecko-Journalen* 1960, där skribenten Bang beskriver ”kvinnliga fläskberg ur vilka det då och då hoppar fram en liten skrämd kula” och påstår att Brown väger 110 kilo.[685] I *Idun/Vecko-Journalen* 1964 benämns Brown ”*allas vår* »fat Mammy» Brown, spelens *fetaste*, spelens *gladaste*, spelens *starkaste* och spelens *största* personlighet”, som nu sägs hoppas på guld; ”Mammys (96 kilo) *största* prestation hittills: hon har suttit sönder två damcyklar, japanska”.[686] Earlene Browns smek-/öknamn ”Fat Mamie (eller Mammy) Brown” återgavs, som framgått, generellt i veckotidningarna, och förekom också i dagspressen.[687] Benämningen uppfattades antagligen som ett slags artistnamn, och dess innebörd kanske inte begrundades djupare. Men det är värt att notera att svensk press här omsätter stereotypen ”mammy”, som av Stuart Hall beskrivits som en del av en i amerikanska medier seglivad kolonialistisk representationstradition:

> Mammies – the prototypical house-servants, usually big, fat, bossy and cantankerous, with their good-for-nothing husbands sleeping it off at home, their utter devotion to the white household and their unquestioned subservience

683 *Vecko-Revyn* 1956, nr 48, s. 12. Kursivering i original.

684 *Idun* 1960, nr 37, s. 32.

685 *Vecko-Journalen* 1960, nr 36, s. 36; nr 34, s. 18.

686 *Idun/Vecko-Journalen* 1964, nr 42, s. 51. Mina kursiveringar.

687 Queckfeldt 1999, s. 72.

in their workplaces.[688]

”Mammyn” är därmed ett exempel på en form av stereotypisering av svarta som inte står för någon utmaning mot det vita samhället. Hon är den tjocka och godmodiga hushållerskan som utan att ifrågasätta ordningen troget tjänar ”sin” vita familj. Omsättningen av ”mammyn” som stereotyp utgör också en hänvisning till en begriplig form för kvinnligt kroppsarbete via ras- och klassdiskurser. Representationen av Earlene Brown artikulerar denna stereotyp inte bara genom själva beteckningen utan också genom karakteristiken; hon är ”*allas vår* mammy”, tjock, ”fryntlig” och alltid på gott humör.[689]

Såväl svarta kvinnor som östsidans kvinnor kontrasteras således mot och får belysa och bekräfta en femininitetskonfiguration inom vilken svenska kvinnor lokaliseras. Kvinnliga friidrottare i kastgrenarna formuleras som en *typ* strukturerad av politik, klass (den kroppsarbetande, icke-respektabla kvinnan) och ”ras”, där kvinnokroppens arbete förstås genom en kvinnotyp som är stor och lite lustig men på ett betryggande sätt avgränsad från den (vita, västerländska, medelklassigt respektabla) kvinnlighet som är utmärkande för ”oss”. Samtidigt genomkorsas den rasifierade dikotomin svart – vit, liksom den politiska öst – väst-dikotomin, av en mer komplex uppdelning i olika ”typer” av (idrotts-)kvinnor. Vid sommar-OS i Rom 1960 blev den afroamerikanska löparen Wilma Rudolph en av de mest uppmärksammade olympiska stjärnorna. Inte minst var det Rudolphs finlemmade uppenbarelse som berömdes i pressen och kontrasterades mot den mer muskulösa kroppsbyggnad som annars ansågs vara typisk för kvinnliga deltagare i korta löpgrenar, och för svarta kvin-

688 Hall 1997b, s. 249, se även s. 251. Om ”mammies” som representationstradition jämför även Myra McDonald, *Representing Women. Myths of Femininity in the Popular Media*, London 1995, s. 137; Pieterse 1995, s. 152 – 155, 178, 229.

689 Min kursivering. Stereotypens genomslag i Sverige illustreras av den av Povel Ramel skrivna jazzsången *Fat Mammy Brown* som framfördes av Brita Borg i filmen *Den store amatören* från 1958 (i regi av Hasse Ekman och producerad av ”Knäppupp”). Refrängen inleds ”Jag kallas Fat Mammy Brown, The Biggest Girl in Town!”.

nor generellt. Enligt Susan Cahn utgjorde den amerikanska uppmärksamheten kring Rudolph ett undantag som inte i grunden kom att förändra stereotypa uppfattningar om svarta kvinnor som oattraktiva och maskulina.[690] I *Se* syns Rudolph på ett omslag gående på löparbanan, samt på en fartfylld aktivitetsbild som illustrerar Rune Mobergs lyriska ledarkrönika. Texten förmedlar beundran för idrottsprestation men också, kompensatoriskt, för kvinnokroppen enligt en heteronormerad manlig blick, då Moberg skriver att hon *både* som kvinna och idrottare är den vackraste han sett på en idrottsplan; ”[i]nte som kvinna, allenast, men som idrottslig uppenbarelse”. Hon är hans ”livs vackraste idrottssyn”, en ”sprinterdrottning och gudinna, som skuren i ebenholtz och given liv och anda av Vindarnas gud”.[691] Det tycks inte minst vara hennes sätt att inte visa ansträngning som beundras, då hon påstås ha genomfört loppet ”med en hållning som en drottning” medan tvåan ”kutar och flämtar och visar tungan”. Omnämnanden som drottning och gudinna ger å ena sidan Rudolph en upphöjd status, samtidigt som metaforer som ”Vindarnas gud” och ”gasell” binder henne till naturens element och representerar hennes löpning som naturlig och utan ansträngning.[692]

Jag har nu diskuterat hur utländska kvinnor fungerar som kulturella motbilder i materialet. Jag har pekat på hur en större repertoar av beteenden och för visuella representationer av stora kroppar, aktivitet och kraftfullhet öppnas i skärningspunkterna mellan å ena sidan kvinnligt kön och å andra sidan nation, klass, ”ras”/etnicitet och kalla krigets storpolitiska diskurs. Representationer av icke-svenska kvinnor omsätter detta diskursiva samspel. Dessa kvinnor utmanade inte den normerande konstruktionen av

690 Cahn 1995, s. 137.

691 *Se* 1960, nr 36, omslag; s. 17.

692 Jämför även *Idun/Vecko-Journalen* 1964, nr 41, s. 52 – 53: ”Amerikas vindsnabba gasell Wilma Rudolph”, samt *Se* 1968, nr 43, s. 33: Afroamerikanska Barbara Ann Ferrell benämns ”sprintergasell”. Det ska dock framhållas att ”gasell” också kan markera en graciös svensk kvinnlighet, som i *Vecko-Revyn* 1952, nr 29, s. 39: ”Gasellen Guns [Gun Larking] främsta merit är den graciösa, älvlika skönheten i hoppet”.

en passiv vit och svensk femininitet, vilket möjliggjorde denna sorts representationer. Men representationerna bär ändå på en slags destabiliserande potential – de blottade sprickor och tillgängliggjorde positioner utanför normer för svensk femininitet för den samtida svenska veckopressläsaren.

Mexico City 1968: radikalisering och rasfråga

Efter 1962 avklingade spänningen mellan USA och Sovjetunionen och den skarpa polariseringen mellan öst och väst började luckras upp. Västvärldens vänstersinnade distanserade sig från Moskva och sökte nya politiska visioner som inte minst hämtades från Maos Kina. De många nya staterna i avkoloniseringens spår förde fram nya frågor på den världspolitiska dagordningen, och nord-sydproblematiken framstod genom kriget i Algeriet, kampen mot apartheidregimen i Sydafrika och Vietnamkriget som lika, eller mer, angelägen som öst-väst. Kontrasten mellan levnadssättet i den välmående västvärlden och de fattiga delarna av världen skapade moraliska dilemman i den radikala idéutvecklingen. Förskjutningar i världspolitiken påverkade det svenska politiska klimatet såväl vad gällde utrikespolitiken som på gräsrotsnivå. ”Tredje-vägen”-identiteten antog nya former och med engagemanget för befrielserörelsers kamp mot kolonialmakterna och stöd för nedrustning och avkolonisering iklädde sig Sverige rollen som medlare och ombud för ”tredje världen”. Bildandet av Svenska Vietnamkommittén 1965 markerade startpunkten för ett nytt politiskt klimat i Sverige och en definitiv brytning med synen på USA och västvärlden som frihetens försvarare.[693] Den nya vänstern inspirerades av och uttryckte solidaritet med koloniers motstånd mot kolonialmakterna och kritiserade exploatering av människor, konsumtionssamhället och den tilltagande kommersialiseringen. Som Martin Wiklund har poängterat måste den unga generationens engagemang för ”tredje världen” förstås utifrån parallelliteten mellan en ung generations uppror mot västvärldens

693 Berge 1990, s. 142 – 145, 184 – 185, 197; Salomon 1996, s. 50 – 53, 73 – 76. Se även Kjell Östberg, *1968 när allting var i rörelse. Sextiotalsradikaliseringen och de sociala rörelserna*, Stockholm 2002.

auktoriteter och de ”unga” staternas uppror mot kolonial överhöghet.[694]

År 1968 stod frågan om rasdiskriminering högt upp på den internationella dagordningen och mordet på Martin Luther King medförde en ytterligare radikalisering av den amerikanska medborgarrättrörelsen. Apartheidstaternas – Sydafrika och Rhodesia – planerade deltagande i de olympiska sommarspelen i Mexico City detta år föranledde hot om bojkott från de 32 afrikanska staterna i the Supreme Court for Sport in Africa (SCSA). Liknande hot framfördes från afroamerikanska idrottare organiserade i the Olympic Project for Human Rights (OPHR), ett nätverk som också krävde desegregering av den amerikanska olympiska kommitténs administratörer och ledare. Ett motvilligt IOK såg sig till sist – efter det att Sovjetunionen givit sitt stöd åt SCSA och hotat med bojkott av spelen – nödgade att fatta beslutet att förbjuda Sydafrika och Rhodesia från att delta i OS i Mexico City.[695]

Även i själva OS-staden var läget turbulent. Under de sex månader som föregick spelen samlades den marxistiskt influerade mexikanska studentrörelsen regelbundet vid OS-arenorna för att protestera mot fattigdom, korruption och polisbrutalitet. Studenterna ville ta tillfället i akt då världens ögon riktades mot deras land, och även om protesterna inte främst var riktade mot OS-evenemanget var man kritiska till att så mycket pengar satsades på spelen medan landets problem sopades under mattan. De mexikanska myndigheterna såg inte med blida ögon på studentrörelsens agerande utan satte under de månader som föregick invigningen runt tvåtusen studenter i fängelse. Veckorna innan invigningen intensifierades konflikterna då politiska protester slogs ned under våldsamma former. Omkring 300 studenter dödades när den mexikanska armén öppnade eld mot demonstranter på Plaza Tlatelolco den andra oktober 1968, bara tio dagar innan invigningen.[696] Men försöken att undvika

694 Wiklund 2004, s. 257 – 259.

695 Amy Bass, *Not the Triumph but the Struggle: the 1968 Olympics and the Making of the Black Athlete*, Minneapolis 2002, s. 3 – 4; Houlihan 2005, s. 132 – 134.

696 Michael Atkinson & Kevin Young, ”Political Violence, Terrorism, and Security at the Olympic

en politisering av spelen gjordes förgäves i det politiskt radikala klimatet. John Carlos' och Tommie Smiths manifestation mot amerikansk diskriminering och rasförtryck från prispallen för 200-metersloppet nådde ut till en hel värld.[697] Som sympatisörer med OPHR var Carlos' och Smith under ceremonin iförda svarta strumpor, som symboliserade den svarta befolkningens fattigdom, och höjde sina svartbehandskade knutna nävar i "'Cry for freedom' gestures". Dessa har i eftermälet kommit att benämnas "Black Power salutes", vilket dock är en problematisk beteckning eftersom den initierades av de makthavare som var kritiska mot agerandet. Även den australiensiske silvermedaljören Peter Norman deltog i protesten genom att bära ett OPRH-märke med budskapet "Human rights now". USA:s olympiska kommitté fattade omedelbart beslut om att Carlos och Smith skulle skickas hem till USA som straff för att de skämt ut sitt land, och Peter Norman skickades hem till Australien. I amerikansk press väckte Carlos' och Smiths manifestation blandade reaktioner av såväl sympati som avståndstagande.[698]

OS som konfliktarena för erkännandets politik

Eva Block har i en undersökning av svenska dagstidningar konstaterat att kritiken av amerikanska inrikesförhållanden blev hård från mitten av 1960-talet.[699] I *Se* och *Vecko-Journalen*, de tidningar som skriver mest om saken, är stödet för såväl Carlos och Smiths handling, liksom mer generellt för medborgarrättsrörelsens kamp, till synes helhjärtat. Relationen mellan öst och väst hamnar – trots att den så kallade Pragvåren fått ett

---

Games", i Kevin Young & Kevin B. Wamsley (eds.), *Global Olympics: Historical and Sociological Studies of the Modern Games*, Amsterdam 2005, s. 273; Bass 2002, s. 112 – 130.

697 Torres & Dyreson 2005, s. 74.

698 Bass 2002, s. 135, 203 – 214, 239 – 245.

699 Block 1977, s. 35, 41 – 42, 49, 59, 112 – 133. Enligt Tom O'Dell fanns det redan under 1950-talet en underström av kritik mot fattigdom, rasism och brottslighet i böcker och tidningsreportage som skildrade livet i USA, men denna bleknade ofta i beskrivningar av den amerikanska livsstilens många fördelar, Tom O'Dell, *Culture Unbound: Americanization and Everyday Life in Sweden,* Lund 1997, s. 161, 165.

brutalt slut då Röda armén invaderat Tjeckoslovakien och slagit ned liberaliserings-strävandena i augusti – i skuggan av konfliktlinjerna mellan nord och syd, rik och fattig i den olympiska rapporteringen.[700]

Att politiken satte sin prägel på ett internationellt evenemang som OS framstår år 1968 som självklart och den ”olympiska tanken” om idrottens upphöjda status beskrivs som naiv och otidsenlig – ”den verklighetsfrämmande, förljugna uppfattningen” att idrott skulle vara ”något så höjt över vardagens futtigheter att ingen mänsklig svaghet kan nå upp för att grumla den klara bilden”.[701] Detta ger uttryck för en förändrad och radikaliserad självförståelse i förhållande till en tidigare betoning av fred, konsensus och harmoni, där politisering skulle undvikas. Med en konfliktorienterad erkännandets identitetspolitik, inriktad på synliggöranden av sociala orättvisor och skillnader i livsvillkor, framstår idrottens och olympiska spelens ideologi om opolitisk ädel tävlan i en värld i harmoni nu som förlegad och förljugen. En inriktning på sociala orättvisor och generationskonflikter omsätts då IOK-toppens, liksom de svenska ledarnas, höga ålder och överklassursprung kritiseras.[702] Medan en föräldrageneration som upplevt världskrig och krigshot hade sett värden i en stark samhällsgemenskap, bar den unga generationen fram konfliktperspektivet och talade om gruppers rättigheter och om kamp mot förtryck. Sociala konfliktlinjer utgör nu själva fokus för samtalen istället för att skylas över, vilket illustreras av Gustaf von Platens ledarkrönika i *Vecko-Journalen*:

---

700 Alexander Dubčeks liberalisering i Tjeckoslovakien slutade med att Warszawapaktens makter, med undantag för Rumänien, invaderade Prag den 21 augusti eftersom man fruktade att Tjeckoslovakien skulle bryta sig loss. Relationen mellan Tjeckoslovakien och Sovjetunionen präglar inte rapporteringen i någon större utsträckning, se dock *Se* 1968, nr 41, s. 53: referens till spänd stämning mellan tjeckiska och sovjetiska olympiska deltagare, samt nr 43, s. 15: en ledarkrönika av Rune Moberg formulerar den retoriska frågan om en tjeck som demonstrerat från prispallen på ett liknande sätt som John Carlos och Tommie Smith skulle ha blivit ”släpad från platsen under skymf” på det sätt som dessa två blev.

701 *Se* 1968, nr 44, s. 15. Redan 1964 formuleras en kritik mot ”hysteriet, förljugenheten och flosklerier kring idrotten” i en gästkrönika, *Se* 1964, nr 7, s. 63.

702 *Se* 1968, nr 43, s. 46. Frågan om samhällsklass i förhållande till idrott diskuteras också i nr 44, s. 42.

> Vi lever, vad man än må tycka om det, i protesternas och demonstrationernas decennium, då *minoritetsgrupper* vill bryta sin maktlöshet och ge utlopp för sina känslor. Deras strävan att, gärna dramatiskt, påverka utvecklingen i annan riktning eller i annan takt än vad *the Establishment* önskar är ett ofrånkomligt politiskt faktum![703]

Krönikans titel ”Olympisk skandal” åsyftar Avery Brundages och den amerikanska olympiska kommitténs agerande då de bestraffat ”de protesterande negrerna”. Carlos och Smith karakteriseras som ”rakryggade” och aktionen som en föredömlig icke-våldshandling. Graverande paralleller dras till IOK:s och Brundages undfallenhet mot Hitlers propagandaspel i Berlin 1936. Carlos och Smiths handling bedöms, mot bakgrund av den rasistiske kandidaten George Wallaces framgångar i den pågående amerikanska valrörelsen, som nödvändig, och texten ironiserar kring överdriven nationalism av traditionellt olympiskt snitt:

> Till på köpet ägde demonstrationen rum mitt under den sublima ceremoni då en nationsfana hissades och en nationalhymn spelades, dvs i ett ögonblick då sången förväntas ädla känslor föda och kroppen enligt militär instruktion ska vara rak i ryggen, då magen ska dras in och bröstet (i tillämpliga fall brösten) skjutas ut, huvudet hållas högt och blicken riktas rakt fram; s k vaktställning.[704]

I såväl *Se* som *Vecko-Journalen* framstår de olympiska spelen 1968 som en mycket lämplig plats för politisk handling och kamp för rättigheter. *Se* fördömer redan i samband med vinter-OS i Grenoble i februari den sydafrikanska ”raspolitiken”.[705] Tidningens bevakning från Mexiko uppmärksammar sedan afroamerikanska idrottsmäns kamp mot diskriminering i flersidiga reportage. Under rubriken ”Sex negrer på linje” rapporteras från USA:s OS-uttagningar, där det påstås hänga ett frågetecken kring den starka friidrottstruppen; ”[h]uvudparten av fenomenen är fär-

703 *Vecko-Journalen* 1968, nr 43, s. 11. Mina kursiveringar.

704 *Vecko-Journalen* 1968, nr 43 s. 11.

705 *Se* 1968, nr 9, s. 11.

gade, och det ryktas att negerstjärnorna övervägt att genomföra sin omtalade OS-bojkott på ett utstuderat sätt: kämpa fram till finalerna – men sedan maska demonstrativt och lägga sig sist!".[706] På ett liknande sätt som i *Vecko-Journalen* beskrivs John Carlos och Tommie Smiths agerande under prisceremonin i *Se* som "en tyst och värdig demonstration mot den vita övermakten i USA".[707] *Ses* ledarskribent Rune Moberg säger sig ha blivit "gripen" av händelsen, vilken återges som ett budskap om omvärldens och de vitas svek och en uppmaning till nödvändig och snar förändring. Beslutet att skicka hem Carlos och Smith fördöms eftersom det inte är "Amerikas Förenta Stater, som har kutat tvåhundra meter, det är Tommie Smith, neger, föraktad, handikappad av sin hudfärg … lurad på sina mänskliga rättigheter".[708]

OS-bevakningen blir således i frågan om svartas politiska kamp öppet politiserad och ger uttryck för tydliga ställningstaganden. Detta betraktar jag som kulturella formuleringar av en svensk självförståelse som den som ställer sig på de svagas sida, kritiserar förtryck och framför krav på samfundets erkännande av underordnade grupper. Orättvisor synliggörs och det är nu, till skillnad från 1952, *politiska* lösningar som förespråkas. Men denna rättighetsdiskurs har en könad slagsida. Som Amy Bass har visat var OPHR en starkt mansdominerad organisation där de få kvinnor som deltog ofta hänvisades till sekreterarfunktioner. Det var den svarte (idrotts-)*mannens* rättigheter som organisationen kämpade för, medan kvinnor osynliggjordes. Trots att nätverkets namn talade om *human* rights synliggjordes svarta kvinnors rättigheter inte, och försök att påtala kvinnornas roll avfärdades som utslag av en förment vit och därmed för svart kultur främmande feminism.[709] Rättighetsretoriken artikulerades patriarkalt, som ett återtagande av manliga rättigheter som *fria män*.

Också de svenska tidningarna formulerar afroamerikaners kamp i ter-

706 *Se* 1968, nr 39, s. 30 – 31.
707 *Se* 1968, nr 43, s. 34.
708 *Se* 1968, nr 43, s. 15.
709 Bass 2002, s. 214 – 217, 226.

mer av ett svart brödraskap. *Vecko-Journalen* talar om hur lusten att bevisa ”de svartas överlägsenhet över de vita” drivit ”negerlöparna från Kenya och Etiopien” då de ”liksom sina svarta *bröder* i amerikanska tröjor” kämpat för att segra.[710] *Se*s intervju med Carlos och Smith har rubriken ”Vårt stöd är Sverige!”, och skribenten tackar ”alla vänner i Sverige som skickat *sympatitelegram* till de bägge ’svartlistade’ negrerna”, eftersom detta stöd sägs ha gjort det möjligt att få till stånd en exklusiv intervju. Carlos och Smiths agerande överensstämmer väl med den unga och självständiga maskulinitet som *Se* vid denna tid är ett forum för, och man återger i citatform Tommie Smiths ord vid anmodan att lämna Mexiko; ”Tommie Smith: Jag är en fri man och reser när det passar mig”.[711]

I *Se* är det tydligt att svarta mäns kamp mot vit övermakt iscensätts med hänvisning till ”playboymaskulinitetens” diskurs och dess homosocialt definierade subjekt; en ung och självständig man som inte accepterar överhetens påbud om de inte passar honom. En bild på en löpande Tommie Smith med rubriken ”Du kan dra dit pepparn växer, du vite man!” påstås visa ”olympiaden i Mexiko i en enda bild”. De afroamerikanska männen blir representanter för en självständig, rebellisk modern maskulinitet som protesterar mot ett förstelnat och konservativt system.[712] Det är genomgående afroamerikanska *mäns* protester såväl som idrottsprestationer som fokuseras, och pronomenet ”han” blir liktydigt med svarta idrottare.[713] Med inriktningen på män som reser sig från förtryck och kämpar för erkännande mot en orättfärdig övermakt är det följdriktigt att den också i eftervärldens hågkomst bortglömde australiensiske silvermedaljören Peter Norman överhuvudtaget inte nämns i rapporteringen, trots att även

---

710 *Vecko-Journalen* 1968, nr 43, s. 11. Min kursivering.

711 *Se* 1968, nr 43, s. 34 – 35. Kursivering i original.

712 *Se* 1968, nr 43, s. 26 – 28. ”SE-special” om friidrottare från USA, Kuba och Afrika fortsätter på s. 30 – 35.

713 *Se* 1968, nr 39, s. 32 – 33; nr 41, s. 52; nr 42, s. 38; nr 43, s. 33: i sistnämnda inslag finns dock en mindre bild på Barbara Ann Ferrell med bildtexten ”Wilma Rudolphs kopia: Ferrell, amerikansk sprintergasell”. Varken hon eller någon annan kvinnlig idrottare omtalas dock i texten.

han bestraffades för sin manifestation till stöd för OPHR genom att skickas hem från OS.[714] Den svenska inramningen lyfter fram och heroiserar minoriteters krav på erkännande och rättigheter för den *egna* gruppen.

Polisen ljuger om antalet dödade och sårade

Se 1968, nr 41, s. 51.

Bevakningen av OS i Mexico City uppmärksammar också de våldsamma och blodiga studentprotesterna i spelens värdstad. Det ”olympiska spektaklet” med fredsduvan som symbol beskrivs som ”ett makabert skämt i en stad där meningsmotsättningarna kräver människoliv. Den ende som tycks vara helt oberörd av händelserna i Mexico City är OS-presidenten Avery Brundage”.[715] Den mexikanska fattigdomen ställs mot det olympiska överdådet. Friidrottaren Anders Gärderud uttalar sig i en intervju kritiskt om hur de rika tjänar pengar på spelen medan de fattiga mexikanerna får betala för det hela. Han kritiserar det han kallar för ”Brundagejuntan” och uttalar stöd för studenternas protester mot den ”fabulöst rika överklassen” i Mexiko.[716] *Se*s krönikör uppges ”känn[a] sej som en krigskorrespondent” i ett land där människor dödas på gatorna.[717]

714 Konsekvenserna av Peter Normans agerande i Mexiko blev förödande för hans idrottskarriär och framtida levnadsöde. I det konservativa Australien utsattes han för hård kritik och trots att han var kvalificerad fick han inte representera landet vid sommar-OS i München 1972. Efter depressioner och alkoholmissbruk avled Norman 64 år gammal i en hjärtattack 2006. John Carlos och Tommie Smith bar kistan vid hans begravning den 9:e oktober och det amerikanska friidrottsförbundet proklamerade detta datum ”Peter Norman Day”.

715 *Se* 1968, nr 42, s. 39.

716 *Se* 1968, nr 41, s. 36 – 37.

717 *Se* 1968, nr 41, s. 52.

Illustrativ för inriktningen på politik är tidningens flersidiga reportage om värdlandet inför spelen – en typ av reportage som tidigare haft en odelat positiv vinkling – nu får rubriker som ”Vi gick omkring på loppmarknaden då dom började skjuta… JAG SÅG FOLK DÖ!” (formulerat som ett citat av Anders Gärderud), ”Olympisk miljö: kojor och palats” samt ”Miljonärerna bor i väl skyddade kvarter för att slippa se alla fattiga”.[718] Bilderna i detta reportage påstås spegla Mexiko som ”kontrasternas land” med allt från lyxliv i Acapulco till bilder på fattiga människor som lever i omänsklig nöd i ”hälsovådliga plåtskjul”.[719] De extrema klyftorna mellan fattig och rik i värdlandet är ett uttalat tema; ”Utanför de olympiska arenorna dör studenter i sin kamp mot tyranni och orättvisa. […] SE har rest runt i Mexiko och upplevt fattigdomen, sett barnen leta efter mat i sophögarna bara några kvarter från miljonärernas lyxhotell”.[720] I anslutning finns också ett inslag om ”blodbadet” vid studentprotesterna med rubriken ”Polisen ljuger om antalet döda och sårade”. På dramatiska bilder förevisas studenternas våldsamma konfrontationer med beväpnade och gasmaskförsedda poliser.[721] Ett kritiskt perspektiv riktas mot överheten, oavsett om det gäller högdjuren inom IOK, amerikanska och mexikanska statsmakter.

Även *Vecko-Journalen*s rapportering från OS i Mexico City präglas av det turbulenta politiska läget i och utanför staden. I ett flersidigt inslag från invigningsceremonin 1968 syns bilder på häcklöparen Enriqueta Basilio som tänder den olympiska elden, men detta konventionella olympiska bildmotiv har rubriken ”Utanför stadion brinner en annan eld!”. I text och bild framhålls den intensiva militära bevakningen kring Estadio Olimpico.[722] Texten domineras av redogörelser för den spända stämningen ”efter blodbadet vid studentdemonstrationen i Tlatelolco”. Den olym-

718 Rubrikerna i tur och ordning från *Se* 1968, nr 41, s. 36; s. 44; s. 50.

719 *Se* 1968, nr 41, s. 44; 50.

720 *Se* 1968, nr 41, s. 42 – 43.

721 *Se* 1968, nr 41, s. 51.

722 *Vecko-Journalen* 1968, nr 42, s. 16 – 17; 20 – 21.

piska andan markeras som föråldrad; ”[d]e olympiska skäggens överskägg, 81-årige Avery Brundage” har en ”aningslöst renhjärtad[.] tro på människosläktets idealism”.[723] Myndigheternas tomma ord om harmoni sägs inte ha stöd bland den unga generationen av mexikanska studenter. Liksom *Se* förmedlar *Vecko-Journalen* en stark kritik av den fattiga befolkningens levnadsförhållanden i Mexico City:

> I slumdistrikten satt indiankvinnorna på huk framför ruckel av wellpapp och korrugerad plåt och bakade tortillas. Deras ungar stod i trasiga skjortor på gatorna runt stadion och sålde stråhattar och solskydd. […] Men ute i buskarna på lite avstånd från stadion var bilden en annan. Där tryckte tusentals och åter tusentals soldater i fältmundering och full stridsutrustning: pansarvagnar, radiogrupper, tunga vapen.[724]

Vecko-Revyn har ingen bevakning från spelen i Mexico City, men relationen mellan idrott och politik aktualiseras då blivande olympier tillfrågas om sina åsikter i Sydafrika-frågan. En intervju med Toini Gustafsson har rubriken ”Toini, vad säger du om Sydafrika och OS?”.[725] Spjutkastaren Åke Nilsson får i ett annat nummer intervjufrågan ”Politik och sport – hör det ihop tycker du?” och i det svar som återges i citatform säger Nilsson ”i allra högsta grad” då även idrottsmän ”måste ha ett intresse för politik – så som världen ser ut idag”.[726] Mot bakgrund av det svenska engagemanget för världen förväntas svenska olympiska deltagare detta år således redovisa politiska ställningstaganden.

Den svarte idrottsmannens kropp: en fortsatt problematik i Se

Men *Ses* rapportering från spelen 1968 visar att politiska ställningstaganden och en heroisering av Carlos och Smiths agerande inte nödvändigt-

723 *Vecko-Journalen* 1968, nr 42, s. 21.

724 *Vecko-Journalen* 1968, nr 42, s. 21.

725 *Vecko-Revyn* 1968, nr 10, s. 41: Gustafsson svarar att hon inte är insatt i politik eftersom idrotten tar så mycket av hennes tid, men anser att ”alla ska få vara med och idrotta”.

726 *Vecko-Revyn* 1968, nr 43, s. 19 – 20.

vis medförde att rasifierade diskurser helt miste sin kulturella relevans och förklaringskraft. Benämningen ”neger” är alltjämt legio och fungerar som en skillnadsmarkör. Som det tidigare återgivna citatet från Anders Gärderud – ”Plocka ner en neger från ett träd långt borta från civilisationen och låt honom träna, så ska du få se på tider!” – illustrerar, aktualiseras kopplingen till natur och ”naturlig” idrottstalang alltjämt som ett sätt att förstå svarta mäns framgångar på idrottsbanorna.[727] I det flersidiga reportaget ”Deras kraft krossar allt” diskuteras varför afrikaner och svarta amerikaner så fullständigt dominerat 100-metersfinalen i Mexiko.[728] En amerikansk läkare som hävdar att ”negrerna har ett helt annat enzymsystem än den vite mannen” citeras, men denna utsaga ifrågasätts delvis i en kommentar från en svensk expert som framhåller en mer social förklaringsmodell där den svarte idrottsmannen ”har mer att kämpa för och är mer sugen” eftersom detta ”är hans chans att kravla sig upp ur fattigdomen, att få en chans att studera”. Framtiden anses tillhöra den svarte idrottsmannen; ”[v]änta bara till nästa olympiad, i München, då har han också lärt sig tekniken! Då kommer han att dominera i stavhoppsgropen, i simbassängen och på tyngdlyftningspodiet”.[729] Själva ”problemställningen” i detta reportage, där ”deras” framgångar framträder som någonting som inom ramen för *Ses* maskuliniserade läsartilltal måste förklaras, påvisar att vithet och civilisation är betydelsefulla för konfigurationen av svensk maskulinitet. Svarta mäns överlägsenhet över vita – inom vilket område det än må vara – tycks också i ett svenskt sammanhang kräva en förklaring.

Detta är ett tal där svart liksom i tidigare årgångar ställs mot vit på ett sätt som bekräftar hudfärg som ett relevant sätt att ordna människor. Den rasifierande diskursen hänvisar liksom tidigare till en civilisationsstege och till biologi, men nu framträder också sociala och politiska grun-

727 *Se* 1968, nr 41, s. 39.

728 *Se* 1968, nr 43, s. 30 – 31.

729 *Se* 1968, nr 43, s. 31.

der för uppdelningen. Reportaget ”Deras kraft krossar allt” fortsätter med ett uppslag med rubriken ”Hyland: Det här är bara början!”, där biologiska och sociala förklaringsmodeller friskt kombineras. Lennart Hyland spekulerar i att dominansen i korta sprintlopp kan ha med muskelmassa, syreupptagningsförmåga och temperament att göra, men också med motivation och sociala missförhållanden.[730] Andra inslag i *Se* denna årgång omtalar, liksom under perioden 1948 – 1964, afrikaner som ”naturfenomen” som inte bryr sig om taktik eller teknik utan klarar sig bäst i grenar som anses ställa måttliga krav på sådana kvaliteter. Det handlar inte om representationer som är negativt värderande, tvärtom syns ofta en beundran för idrottsprestationerna. Men sättet att förklara framgångar utifrån stereotypa hänvisningar till ”naturliga förutsättningar” vittnar om rasifierande diskursers fortsatta genomslagskraft. En fartfylld bild, som visar hur ett fält av löpare passerar ett hinder med loppets ledare Amos Biwott i spetsen, har bildtexten ”Amos Biwott, Kenya, har *aldrig tränat teknik, visste inte vad taktik var*. På 3000 m hinder *flög* han över vattengraven under alla varven. En *råstark naturkraft* som sprang rakt mot guldet!”.[731] Framställningar av den svarta kroppens naturlighet i kombination med intellektuella tillkortakommanden inramar även en artikel om kenyanen Kipchoge Keino, där en aktivitetsbild har rubriken ”Keinos enda taktik: det ska gå så fort som möjligt”.[732]

I sin studie av *Sydsvenskan* och *Arbetet* år 1968 finner Eva Queckfeldt exempel på hänvisningar som knyter afrikaner och afroamerikaner till naturen. I *Sydsvenskan* formuleras frågan om ”vad sådana fenomen [Kenyas hinderlöpare] skulle kunna åstadkomma när – och om – de stabiliserar sitt s k leklynne”, medan *Arbetet* ställer svart mot vitt; ”jag förstår att USA:s vita i dubbel bemärkelse ser mörkt på utvecklingen […] man går nu bara och väntar på att negrerna skall upptäcka att det också finns

730 *Se* 1968, nr 43, s. 32 – 33.

731 *Se* 1968, nr 43, s. 32 – 33. Mina kursiveringar.

732 *Se* 1968, nr 42, s. 37.

Se 1968, nr 42, s. 37.

en tummelplats för dem i de olympiska simbassängerna".[733] Även veckopressens rapportering från Mexiko-OS rymmer en representation som på ett explicit sätt hänvisar till idrottstävlingar som en kamp mellan raser, i ett inslag om den nya höjdhoppsstil (som idag kallas floppstilen eller "Fosbury flop" efter upphovsmannen) som ordnade guldmedaljen åt amerikanen Dick Fosbury. Ett uppslag i *Se* domineras av en narrativ bildserie som visar momenten i Fosburys sätt att hoppa, och har rubriken "En vit sa: Här gäller det att hitta på nåt nytt!".[734] Innovation och ny teknik – amerikanen sägs "vetenskapligt" ha utarbetat sin nya stil under sina akademiska fysikstudier – framstår genom rubrikutformningen som det sätt på vilket vita kan bemöta svartas "naturliga" kraft. Inslaget tematiserar

733 Queckfeldt 1999, första citatet från s. 72, andra citatet från s. IV, jämför även s. 71.

734 *Se* 1968, nr 43, s. 37.

också hur det nya ersätter det gamla, där ”den gamla ortodoxa saxstilen” framställs som omodern och ovetenskaplig medan den nya stilen – introducerad av ”en vit” – är ”den enda rätta”. Som Luis Ajagán-Lester pekat på i sin studie av svenska läromedel blir teknisk utvecklingsgrad och materiell standard vid mitten av 1960-talet viktigare som markör för svensk och västerländsk överlägsenhet, samtidigt som en mer explicit rasdiskurs om intelligens och företagsamhet tonas ned.[735] Att det är *tekniken*, snarare än som tidigare det disciplinerade och hårda *arbetet*, som i *Se* 1968 tjänar som gränsmarkör i förhållande till svarta idrottsmän måste ses i ljuset av tidningens omsättning av en ”playboymaskulinitet” centrerad kring en modern man som – vilket hjältefiguren James Bond illustrerar – konsumerade och nyttjade sig av den senaste moderna tekniken.

Sammanfattande diskussion

Jag har i detta kapitel diskuterat hur svenskhet formuleras i relation till föränderliga sammanhang i världen utanför Sverige och Norden. Jag har genomgående strävat efter att framhålla det kulturella meningsskapandets komplexitet, där representationerna omsätter en mängd olika diskurser som på ett dynamiskt sätt lokaliserar svensk självförståelse i förhållande till vithet, ”väst” och ”världen”. Konfigurationen av ”det svenska” utkristalliseras genom ett diskursivt samspel som tillgängliggör positioner för läsaren. Denna konfiguration struktureras av kön och sexualitet, av klassnormerade ideal och av dikotomier som svensk-utländsk, väst-öst eller vit-svart, men inte på absoluta sätt där det svenska alltid anknyts till den ena sidan av dikotomin.

Jag har strävat efter att synliggöra betydelsebildningens motsägelsefullhet genom analysen av populärkulturella förhandlingar av en konfliktfylld internationell politisk situation 1948 – 1964. Diskussionen har lyft fram hur ”öst” i OS-materialet gestaltas som ett hot via kalla krigets storpolitiska diskurs. Men analysen har också kunnat påvisa mer hoppfulla re-

735 Ajagán-Lester 2000, s. 206 – 207.

presentationer, där OS iscensätts som en plats där människor från ”världen över” möts och lär känna varandra och där skillnader och politiska skiljelinjer framstår som möjliga att överbrygga genom den opolitiska sportslighet som knyts till ungdomens och idrottens diskurser. I text och bild förmedlas möjligheter att *komma överens* om politiken lämnas därhän, vilket jag här har analyserat som artikulationer av de ideologiska diskurser som konstruerade och legitimerade folkhemmet och välfärdsstaten som konsensusprojekt.

Populärpressens iscensättning av OS omsätter därmed – och bekräftar – folkhemmets former för konflikthantering; konflikter tonas ned och olikheter betraktas som komplementära på ett sätt som osynliggör politiska och sociala skillnader kring global resursfördelning och människors olika livsvillkor. Men dessa harmoniserande framställningar av möten mellan olympiabyns ”invånare” i ett brokigt ”människomyller” vilar samtidigt på kontrasteringar – en slags dramatisering av hudfärg, kultur, nation, kön och politik där människor representeras som *olika* sorters folk och företrädare för etnicitet och ”sin” nation. ”Internationalism” är, som Michael Billig framhållit, inte motsatsen till utan tvärtom en förutsättning för nationalism. Den abstrakta orienteringen mot ”världen” förutsätter och naturliggör därmed historiskt specifika konstruktioner av skillnad. Genom speglingen i andra upprättas och tydliggörs såväl ”andra” som ”vi”, men också en skenbar symmetri mellan ”dem” och ”oss” i egenskap av nationella subjekt. Denna symmetri är i sin tur avgörande för en harmoniserande och konsensusorienterade konfliktförhandling som pekar bort från politiken och osynliggör människors olika livsvillkor.

Idrotten representeras som någonting (som borde vara) äkta och naturligt, och jag har i detta kapitel diskuterat hur afrikaner ibland, via en kombination av civilisationskritisk diskurs och ett neutralt småstatsperspektiv, får stå för en positivt värderad ursprunglig idrott. Detta är ett geografiskt ordnande av civilisation och modernitet som artikulerar en kolonial diskurs, då det är den brist på utveckling och moderni-

tet som tillskrivs afrikanska länder och deras befolkningar som gör dessa OS-deltagare till symboler för äkthet. Svarta idrottsmäns framgångar förklaras via hänvisningar till natur, djur och en naturlig fallenhet för det kroppsliga, i rasifierande representationer där kroppar och karaktärer gestaltas som avvikande med utgångspunkt i dikotomierna natur-kultur och kropp-intellekt. Bildframställningar som förevisar svarta idrottsmäns aktiviteter markeras genom textens formuleringar som någonting annat än svenska idrottsmäns ansträngningar och kroppsliga uppoffringar. Här finns ett osynliggörande av kroppars arbete som påminner om resultaten av analysen av kvinnliga olympier i kapitel fyra, där den svarta manskroppens idrottande inte kodas som arbete utan som någonting som kommer ur en ”naturlig” kroppslig förmåga. Detta innebär att även svarta män bortdefinieras från det manliga hjälteskap som utgår från viljans seger över kroppen.

Nationens diskurs vilar på antagandet om en länk mellan ett ”folk” och dess fosterland (homeland) i en ”nationernas värld” av ”naturliga” nationella enheter. Närmare analys har visat att samtidigt som nationen naturliggörs som en överordnad identitet kan inte alla skrivas fram som nationella subjekt; såväl representationer av afroamerikaner som av östidrottare pekar på att nationalism måste förstås som etnisk-genetisk för att erkännas som en äkta och naturlig identitet. Svarta amerikaner placeras, inte minst i början av undersökningsperioden när idrottstävlingar explicit gestaltas som en kamp mellan svarta och vita, i ett osäkert förhållande till USA som nation. De tycks inte vara möjliga som representanter för den amerikanska nationen utan gestaltas istället som företrädare för ”ras”. Rasdiskursen avgör därmed vem som kan tillhöra ett nationellt rum. Analysen har också frilagt hur östidrottares lojaliteter, via kalla krigets storpolitiska diskurs, representeras som någonting skilt från (konstruktionen av) en *äkta* nationalism och istället förstås som ideologisk manipulation – vilket samtidigt bekräftar svenskens nationella lojalitet som opolitisk. En svensk konsensusinriktad gemenskap avgränsas,

via uppdelningen mellan *vår* ”naturliga” nationella gemenskap och *deras* genomideologiserade regimstyrning, från osund kollektivism av sovjetiskt märke. I några representationer av öststaternas manliga idrottare får överdriven självdisciplin signalera det politiska systemets inhumanitet, vilket belyser en gräns för den självövervinnelse som är så avgörande för iscensättningen av svensk maskulinitet. Betydelsen av ”vi” glider här mellan det svenska och ”vi” i väst – den ”fria” världen.

Även östsidans kvinnor, liksom afroamerikanska kvinnor i friidrottens kastgrenar, mobiliseras som kulturella motbilder i veckopressmaterialet. I representationer som tematiserar maskulinisering och kropparnas fysiska storlek, hänvisar till en oförarglig ”Mammy”-stereotyp eller explicit kontrasterar dessa kvinnor mot en respektabel, passiv och finlemmad femininitet gestaltas de i skärningspunkter mellan kalla krigets storpolitiska diskurs, kön, ras och klass. Att dessa kvinnor, och utländska kvinnor generellt, i större utsträckning än svenska synliggörs som aktiva och kraftfulla kvinnokroppar i visuella representationer understryker att det är de sociala implikationerna av könsgränsernas överskridande som utgör grund för problematiken kring kvinnoidrott. Den potentiella maskulinisering som idrotten förknippas med placeras härmed på kulturellt och geografiskt avstånd, och genom kontrasteringar belyses de svenska ”idrottsflickornas” korrekta femininitet. Samtidigt bär dessa representationer en destabiliserande potential eftersom kvinnokroppar i idrottsarbete synlig- och tillgängliggörs för läsaren som en (om än nedvärderad) möjlig position.

Den fördjupade analysen av rapporteringen från OS i Mexico City 1968 visar att den övergripande inriktning på harmoniska möten mellan *olika* människor som utmärker materialet under 1950-talet och början av 1960-talet mot slutet av decenniet byts mot en helt annan form av kulturell konflikthantering, där orienteringen mot ”världen” som anknytningspunkt för svenskhet tar sig annorlunda uttryck. Under det turbulenta året 1968 framstår inga enkla lösningar på världens problem som möjliga, motstridiga intressen står mot varandra och de nödvändiga förändringarna

måste ske genom kamp för rättigheter och erkännande. Konsensusorienteringen som en övergripande form av förhandling av sociala och globala konflikter byts mot en erkännandets politik i populärpressens olympiska rapportering.

Särskilt i *Se* heroiseras svarta mäns kamp för sina rättigheter mot en orättfärdig övermakt, framförallt i representationer av John Carlos och Tommie Smiths manifestation från prispallen i Mexico City. Parallellt med politiska ställningstaganden för radikal medborgarrättskamp och beundran för svarta idrottsmäns idrottsprestationer omsätts dock rasifierande diskurser som hänvisar till dikotomierna natur-kultur/civilisation och kropp-intellekt, även om dessa samtidigt destabiliseras av diskurser om demokrati, solidaritet, rättvisa och av mer sociala förklaringsmodeller för rasifierad skillnad. Och oavsett om diskussionen gäller överlägsen fysisk förmåga eller amerikanskt förtryck av den svarta befolkningen är det *männen* som hamnar i fokus. Det är deras idrottsframgångar som alltjämt måste förklaras inom ramen för *Ses* maskuliniserade läsartilltal – vilket understryker att vithet och civilisation är fortsatt relevanta för konfigurationen av svensk maskulinitet. År 1968 framstår dock tekniken, taktiken och innovationen som viktigare markörer för civilisation än kroppsdisciplinering, vilket svarar mot det teknikorienterade moderna playboyideal som diskuterades i kapitel tre i denna avhandling. Det är samtidigt de svarta männen som förstås som de rasismens förtryckta subjekt, i en konfiguration där manlighet förstås som autonomi, medborgarskap och möjligheten att skapa sig en egen tillvaro.

Erkännandets politik bevarar, som Nancy Fraser har påpekat, snarare än utmanar indelningar i grupper och gränsdragningar mellan dem, och det är därmed följaktigt att ”ras” trots ett politiskt rättvisepatos inte görs overksam som indelningsprincip.[736] Erkännandets politik och sättet att förstå konflikter i sociala termer belyser flera aspekter av svensk självförståelse 1968, som antirasistisk, rättvis, demokratisk och modern men

736 Nancy Fraser, *Den radikala fantasin. Mellan omfördelning och erkännande*, Göteborg 2003, s. 194.

samtidigt vit, civiliserad och präglad av de skilda sätt på vilka kvinnor och män positioneras inom nationen.

KAPITEL 6

Slutsatser

I avhandlingen *Nationen på spel* har jag undersökt populärpressens representationer av olympiska spel mellan 1948 och 1972. Centrala utgångspunkter för studiens utformning har varit att populärpressen som ett kommersiellt material ligger nära den samtida läsekretsens föreställningsvärld och därmed utgör en god källa till vardagens kulturella normer och gränsdragningar, samt att medier upprättar förståelseramar och läsargemenskaper som ordnar läsare i relation till varandra. Avhandlingens övergripande syfte har varit att undersöka textens ”världsbild”, det vill säga hur händelser, personer och relationer framställs och vilka positioner för svenskhet, maskulinitet och femininitet som skapas och tillgängliggörs för läsaren. Med utgångspunkt i Michel Foucaults syn på hur makt och kunskap hänger samman har jag läst källmaterialet som en del av föränderliga historiska sammanhang, där betydelser präglade av makt skapas, reproduceras och omförhandlas.

OS och idrotten fungerar i denna studie som ingång till de historiska kontexterna och till föreställningar om socialt relevanta skillnader och likheter mellan människor. Med avstamp i *nation* och *kropp* som intersektionella knutpunkter har jag analyserat de betydelser och egenskaper som tillskrivs de kroppar som i detta material agerar som nationella representanter vid evenemanget OS – hur kroppar positioneras i nationen i ett internationellt sammanhang och hur nationen gestaltas genom kroppar. Ambitionen har varit att inte endast konstatera *att* en föreställd gemenskap konstrueras, utan också att undersöka *vilka betydelser* av ”vi” som skrivs fram; de specifika och överordnade *former för identifikation* som nationen producerar.[737]

737 Ahmed 2000, s. 98 – 99.

Det intersektionella perspektivets sätt att förstå maktordningar som sammanflätade i konkreta historiska sammanhang har väglett analysen av de identitetspositioner som tillgänglig- och naturliggörs för den svenska veckopressläsaren. Analysen har visat hur samspelet mellan diskursiva maktordningar – nation, kön, sexualitet, ”ras”/etnicitet, klass och ålder/generation – strukturerar representationernas normerande konfigurationer. Genom de textuella och visuella tekniker som jag benämnt *kontrastering*, *kompensering*, *harmonisering*, *sammanlänkning* och *dikotomisering* har textens betydelsebildning frilagts genom uppmärksammandet av vad som länkas till eller avskiljs från vad och vilka relationer som etableras mellan olika meningsbärande tecken i texten. Utifrån dessa tekniker har jag diskuterat hur betydelser av maskulinitet, femininitet och det svenska upprättas i textmassan, och hur svenskhet på komplexa sätt anknyts till och avskiljs från ”Norden”, kalla krigets västsida, ”vit civilisation” och ”världen”.

Avhandlingens tre empiriska kapitel utgör en sammanhängande helhet där det intersektionella perspektivet gradvis fördjupas genom tillförandet av nya aspekter när det gäller de betydelser och identiteter som upprättas i texten. Den intersektionella läsningen måste, menar jag, vara en process där sammanhangen gradvis framträder och bryts mot varandra. Det betyder inte att läsningen är additativ på ett sätt där dimensioner läggs till varandra, eftersom tidigare läsningar hela tiden utmanas – de utvecklas, revideras och kompliceras.

I kapitel tre, ”Nation och maskulinitet mellan kontinuitet och omvandling”, undersöktes nationen och konfigurationen ”svensk maskulinitet” som materialets mest framträdande normerande ordningar. Jag visade här hur läsaren positioneras som del av en svensk gemenskap och svensk ”publik” genom konstruktioner av en gemensam tradition och historia, ett samfällt framtidsperspektiv och en specifik geografi. I detta kapitel diskuterades också hur denna gemenskap sammanlänkas och överlappar med ”Norden” via föreställningar om särskilda relationer mellan

nordiska länder, vilka omsätts i gestaltningar av vinteridrotten – särskilt längdskidåkningen – som någonting specifikt ”nordiskt”. Svenska mäns idrottsprestationer mobiliseras i ett nationellt identitetsskapande, och svenskhet och maskulinitet länkas samman i en manligt normerad konstruktion av nationen och en konfiguration av maskulinitet som är tätt knuten till nationen.

Analysen av de utförliga och återkommande inslag där svenska idrottsmäns tävlings- och träningsarbete representeras i text och bild har pekat på kroppsdisciplineringen som central för den normerande konfigurationen av svensk maskulinitet. Jag har emellertid också identifierat en ökad diversifiering från och med 1964, genom det som jag har benämnt ”playboymaskulinitet”; ett utpräglat ungt och modernt maskulinitetsideal inriktat på nuet och stunden, och på njutning snarare än uppoffring. Samtidigt visar analysen av svenska mäns framgångar i de nationellt kodade vintersporterna 1964, 1968 och 1972 en påfallande kontinuitet i förhållande till tidigare år. De diskurser som länkar samman maskulinitet, nation och en disciplinerad och stark manskropp framstår därmed som fortsatt kulturellt relevanta för gestaltning av nationell framgång på en internationell arena. Nationen förefaller i detta sammanhang överordnas en manlig generationskonflikt.

Undersökningen har visat att kvinnliga olympier är betydligt mer synliga i de tidningar – *Bild-Journalen, Idun, Idun/Vecko-Journalen, Vecko-Journalen* och *Vecko-Revyn* – som riktar sig till en helt eller delvis kvinnlig publik. Samtidigt är detta synliggöranden som inte därför med självklarhet omsätter mer ”frigörande” framställningar av idrottskvinnor. Mot bakgrund av analysen av svensk maskulinitet kunde jag i kapitel fyra, ”Femininitetens konfigurationer, tematiker och utmaningar”, visa hur en könad dikotomisering genomsyrar samtliga tidningars olympiska material och strukturerar såväl ordnandet av sidor (i maskuliniserade tävlingsskildringar och feminiserade vimmelsidor) som representationer av olympiska idrottare.

Kvinnliga olympier avskiljs från den tävlingsidrott som förstås som ett ansträngande, disciplinerat och offentligt arbete, och representeras istället, visuellt och textuellt, huvudsakligen inom ramarna för en konfiguration av femininitet som utmärks av passivitet och behagfullhet, och som är samtidigt sexuellt attraktiv och medelklassnormerat respektabel. De gestaltas som skönhetsdrottningar och liknas vid skådespelerskor, och idrottandet trivialiseras som en lek och hobby medan fysiskt arbete och ansträngning osynliggörs. (Tävlings-)idrotten och dess villkor kontrasteras mot en konstruktion av en *vanlig* ung kvinnas tillvaro, karaktär och intressen, på ett sätt som får dessa två att framstå som oförenliga och (re-)producerar specifika förståelser av den unga kvinnans framtidsperspektiv som orienterat mot heterosexuella relationer och hemmet. Ett spänningsfyllt motsatsförhållande mellan idrott och kvinnlighet konstrueras också då muskelutveckling gestaltas som någonting negativt och framstår som ett hot mot en föregivet ”naturlig” kvinnlig kroppskonstitution, utan de synliga muskler som vittnar om kroppens arbete. Detta tilltal upprättar ”kvinnliga” positioner för läsare, som ibland – vilket diskuterades i avsnittet ”Feminiserade skribentpositioner” – även intas av skribenter.

Således har jag pekat på att kvinnors (tävlings-)idrottande kompenseras genom en ständig upprepning av markörer för femininitet, vilka framstår som villkor för synliggörande i det offentliga. Det är en ”både-och”-modell med tydliga paralleller till hur kvinnligt förvärvsarbete begripliggjordes under denna period: genom ett diskursivt osynliggörande där det inte förstods som arbete i ”egentlig” mening, genom att trivialiseras som en tillfällig period i den unga och ogifta kvinnans liv innan hon gick vidare till andra och mer centrala livsfaser, eller som ett alternativ möjligt att välja eller välja bort – svarande mot ”valfrihet” som politisk devis – som inte i grunden förändrade kopplingen till och ansvaret för ”kvinnliga” verksamhetsområden. Liksom den hushålls- och samhällsekonomiska betydelsen av kvinnors förvärvsarbete osynliggjordes, frikopplades kvinnoidrotten från nationell fram- och välgång. Det ”jäm-

likhetskontrakt" som Yvonne Hirdman har identifierat som utmärkande för könsrelationerna under 1960-talet får knappast genomslag när det gäller sättet att förstå kvinnligt idrottande. Resultaten tyder därmed på att könad isärhållning på ett diskursivt plan – liksom även strukturellt genom en kvinnligt dominerad offentlig sektor – består också efter könsrollsdebatten och kvinnornas inträde i förvärvsarbetslivet.

Med utgångspunkt i Judith Butler och Sara Mills har jag förstått de upprepade markörerna för femininitet som tecken på styrkan och potentialen i kvinnlig idrott som social och kulturell utmaning. Upprepningarna vittnar om könets performativa karaktär, där kön som en socialt relevant klassificering förutsätter ett ständigt kulturellt "görande". Men jag har också framhållit hur även negativt värderande representationer av idrottstillvaron blottar sprickor i vilka de möjligheter som diskursen på en manifest nivå tycks sträva efter att dölja – det vill säga positioner utanför dominerande förståelser av "kvinnlighet" – tillgängliggörs. På en mer manifest nivå har jag visat hur skärningspunkterna mellan nation, kön och ungdom möjliggör andra och mer positivt värderade förståelser för den unga kvinnans idrottande: som förevisningar av sund svenskhet och som del av en plikttrogen svensk idrottsungdom som kontrasteras mot en modern, ytlig och lössläppt dito, eller som en stärkande hobby under en övergångsperiod mellan barn- och vuxentillvaro. Den nationella diskurs som förbinder OS-medaljer med nationell ära öppnar för synliggöranden av kvinnliga svenska medaljhopp som aktiva och kraftfulla kroppar, samtidigt som gränser mot det manliga idrottandet ofta ändå i någon form beaktas. Jag har också pekat på att destabiliserande positioner utanför det könsdikotomiserande mönstret tillgängliggörs genom tidningen *Idun*s inriktning på kompetenta kvinnor verksamma i offentligheten, samt i den jämställdhetsdiskurs som identifierats i några representationer från OS-materialet år 1972.

Resultaten av analysen i kapitel tre och fyra frilade således ett samspel mellan kön, sexualitet, nation och ålder/generation, där dessa dimensi-

oner av makt framstår som både begränsande och möjliggörande. Nationen gestaltas och bekräftas som en könad föreställd gemenskap, men dess betydelser ställs också på spel genom diskursiva brytningar och skärningspunkter. Medan konstruktionen av maskulinitet framstår som allt mer diversifierad under tidsperioden, utmärks femininiteten av en hög grad av stabilitet och kontinuitet över tid. Kvinnokroppen konstrueras inte som förenlig varken med en disciplinerad viljas seger över kroppens materia eller med en mer njutningsbejakande konfiguration av ”playboymaskulinitet”. En ung generation av män formulerade alternativ till äldre former av manlighet som del av en kamp om makt och inflytande som kvinnor utdefinierades ifrån. Både den manlighet som förstods som disciplinerad kroppsansträngning och den som konfigurerades som ung, modern och sexuellt frigjord kunde förtydligas av en hemorienterad, inbjudande, lek- och behagfull femininitet.

I avhandlingens kapitel fem vidareutvecklades och tydliggjordes det intersektionella perspektivet genom en analys av hur konfigurationer av maskulinitet och femininitet omförhandlas och förskjuts i skärningspunkterna med nation, ”ras”/etnicitet, sexualitet, klass och den storpolitiska öst-västdimensionen. Genom kontrasterande, sammanlänkande och harmoniserande tekniker knyts ”det svenska” an till vithet, ”västerländsk civilisation” och västsidan i det kalla kriget, men också till en abstrakt ”mänsklighet”. Betydelser av ”vi” glider, dikotomiseringar överlappar och griper in i varandra och sammanlänkningarna är instabila och tillfälliga. Det kalla krigets storpolitiska diskurs destabiliseras genom en abstrakt universalism där självförståelsen orienteras mot ”världen”. Hudfärg och nation bekräftas som relevanta skillnadsgrunder och nya afrikanska OS-deltagarländer får i nostalgiska diskurser stå för idrottslig äkthet och någonting ursprungligt som gått förlorat i moderniteten.

Genom de fördjupade studierna av Helsingfors 1952 och Mexico City 1968 diskuterade jag hur den för svensk självförståelse avgörande orienteringen mot ”världen” ändrar fokus och hur folkhemmets former för kon-

flikthantering byts mot krav på erkännande och rättvisa. Det universalistiska konsensusperspektiv som 1952 naturliggör de skillnader som gestaltas som möjliga att överbrygga, har 1968 ersatts av en erkännandets politik där politiskt rättvisepatos samtidigt innefattar en konstruktion av ett (modernt, solidariskt och upplyst) ”vi”, avgränsat mot ”andra”. ”Ras” framträder även 1968 som en relevant grund för indelning – också erkännandets politik drar gränser mellan människor.[738]

I kapitel fem undersöktes också hur friidrottens kvinnor – de afroamerikanska och de från kalla krigets östsida – mobiliseras som kulturella motbilder som förtydligar en svensk kvinnlighet anknuten till det västerländska vita. I skärningspunkterna mellan å ena sidan kön och å andra sidan kalla krigets storpolitiska diskurs samt klass-,”ras”- och sexualitetsnormerade förståelser av respektabel femininitet, kan dessa kvinnor synliggöras i text och bild (och samtidigt nedvärderas) som arbetande kroppar utanför normerna för heterosexuellt attraktiv kvinnlighet. Representationerna har, menar jag, en klangbotten i konstruktioner av arbetarklass-, rasifierade och lesbiska kvinnor, och tydliggör konstruktionen av svensk femininitet som vit, västerländsk och hetero- och medelklassnormerad. Det hot om maskulinisering och könstransgressioner utifrån den heterosexuella matrisen som förbands med kvinnlig idrott placeras härigenom på avstånd, vilket belyser hur det kvinnliga kroppsarbetet var en skillnadsmarkör mellan respektabel och icke-respektabel femininitet. Konstruktionen av hemmet som kvinnans självklara plats och kompetensområde förutsatte att hennes arbete där förstods som någonting som var naturligt för henne – det som Lisbeth Larsson har benämnt en ”bord duka dig”-mystik – där ansträngningarna bakom den oklanderliga ytan inte synliggjordes.[739]

Om kommunistiska och svarta kvinnor tillhandahöll motbilder som i förhandlingarna av spänningen mellan idrott och det kvinnliga mobiliserades som tydliggöranden av svensk kvinnlighet, framstår svarta mäns

738 Jämför Fraser, s. 194, 200; Thörn 2002, s. 91.

739 Larsson 1989, s. 59.

idrottsframgångar som en större utmaning mot nationen. Jag har lyft fram hur svarta mäns idrottsprestationer i *Se* framstår som en problematik som måste *förklaras*, vilket jag har förstått mot bakgrund av att idrottsframgång knöts till nationell maskulinitet. Denna konflikt förhandlas genom att svarta idrottsmän tillskrivs en ”naturlig” kroppslighet via hänvisningar till en diskurs som, vilket den postkoloniala forskningen har framhållit, historiskt sett har fungerat legitimerande i förhållande till koloniala maktrelationer. Genom markörer för ”intellektualitet” och målmedvetet arbete, viljestyrka, rationalitet, taktiska överväganden och – senare under perioden – teknologi anknyts svensk maskulinitet till vithet och ”västerländsk civilisation”, medan svarta manskroppars idrottsarbete osynliggörs genom att hänföras till ”naturliga”, kroppsliga förutsättningar.

Liksom kvinnokroppar representeras svarta idrottsmän således inte som kapabla att på samma sätt som vita män ställa kroppen under viljan. Idrotten utgjorde inte enbart en arena för förevisandet av rena fysiska färdigheter, utan också av den disciplinerade förmågan att sätta kroppen under viljans kontroll, och denna suveräna position som ”herre” över sin kropp förbehålls vit, ”civiliserad” maskulinitet. Samtidigt belyses svensk maskulinitet också genom representationer av kommunistiska idrottsmän som överdrivet disciplinerade, vilket visar hur uppoffringar måste ha det rätta syftet: nationen, inte regimen eller ideologin. Även gestaltningar av idrottstävlingar som en kamp mellan svart och vitt, där afroamerikaner skrivs som representanter för ”ras” istället för nation, understryker betydelsen av att det geografiskt avgränsade kollektiv vars (idrotts-)ära företräds kan förstås som *naturligt* (som en *etnisk* nation).

Med det diskursanalytiska perspektivet kan de motsägelser som alltid präglar kulturhistoriska sammanhang lyftas fram och analyseras på ett sätt som genererar bättre och djupare förståelser. I denna studie har jag strävat efter att bejaka denna komplexitet istället för att reducera och lägga till rätta i slutna och med nödvändighet förenklande berättelser. De processer där mening och identitet skapas och reproduceras säger något väsentligt om det

specifika historiska sammanhanget, men lyder inte under rationalitetens lagar och behöver inte ”gå ihop”. Lokaliseringar av ”vi” är knappast entydiga, utan rymmer parallellitet, paradoxer och konflikter mellan perspektiv.

Avhandlingen har visat att nationen som diskursiv gemenskap och överordnad form av identifikation förutsätter att kvinnor och män positioneras på skilda och komplementära sätt, trots att den som en retorisk figur artikuleras som abstrakt inkluderande. Detta gjorde idrottskvinnan till en problematik. Ur analysen av maktordningars samspel utkristalliseras två starka konfigurationer; *svensk* maskulinitet och *svensk* femininitet, vilka förtydligas genom gränsdragningar mot och anknytningar till andra, underordnade former av maskulinitet och femininitet. Medan en arbetande manskropp symboliserar nationens framgångar och är nationens agerande subjekt, positioneras svenska kvinnor på mer passivt symboliska funktioner inom ramen för nationen. De åläggs att förkroppsliga femininitet, och synlighet och offentligt representantskap villkoras av markörer för konventionell femininitet. I enlighet med de funktionalistiska förståelser av kön som folkhemmet och välfärdsstaten vilade på konstruerades könsrelationer som komplementära i enlighet med en heterosexuell matris och osynliggjordes därmed som potentiell konfliktlinje, vilket vidmakthöll nationen som en förment homogen diskursiv gemenskap.

Med *Nationen på spel* har jag velat bidra till historieforskningen, men också till den kulturanalytiska medieforskningen och den kritiska idrottsforskningen. Jag har framhållit intersektionalitetsperspektivet som en framkomlig väg för teoretisk och analytisk vidareutveckling och visat dess fruktbarhet för att problematisera och analysera ett historiskt källmaterial. Genom det historiska perspektivet har källmaterialet både belysts av och belyst aspekter av de historiska kontexterna, eller – med Nancy Frasers ord – av ”den fond av tolkningsmöjligheter som är tillgängliga för aktörerna i varje specifikt samhälle” ur vilken historiens sociala identiteter hämtas.[740]

740 Nancy Fraser, ”Nyttan och skadan av fransk diskursteori”, i *Häften för kritiska studier*, nr 3 1992, s. 50.

Studien har behandlat idrottssammanhanget som en arena för reproduktion av maktrelationer och som betydelsefullt för vidmakthållandet av en föreställd nationell gemenskap och av nationellt konsensus, men också som en skådeplats för utmaningar och frigörande möjligheter. Historiens sanningar och former för självförståelse sätter sina avtryck men, vilket inte minst kvinnoidrottens expansion och omvandlingar under senare decennier illustrerar, kulturella och sociala normer kan också ifrågasättas, utvidgas och förändras. Som praktiker och medierade representationer fortsätter idrotten in i 2000-talet att utgöra ett komplext samhällsfenomen – begränsande och möjliggörande, förenande och särskiljande.

SUMMARY

Sporting the Nation: Gender, "Swedishness" and the Body in the Representation of Olympic Games in Swedish Popular Press 1948 – 1972

In *Sporting the Nation*, I have used coverage of summer and winter Olympic Games in six Swedish popular magazines between 1948 and 1972 as a way to study historical cultural contexts. "Body" and "nation" have functioned as central and intersectional analytical concepts. Theoretically, the study is influenced by Foucault's discursive understanding of the interconnectedness of knowledge and power, and of Cultural Studies' conception of representation and textual/visual address of the reader. Emphasis is put upon historical contextualisation and the fundamental social function of cultural discourse. The popular culture material has enabled a comparative study of how sportswomen, sportsmen and the Olympic Games as an event were presented in women's and men's magazines, as well as in magazines aimed at younger or older audience and to different social groups. The visual and textual production of meaning and sense of identity is analysed by identifying the techniques that I have called contrasting, compensation, harmonising, dichotomisation and connecting. In three empirical chapters, I have gradually deepened the analysis and explored different entry points by applying and developing the theoretical concept of intersectionality.

The first empirical chapter (chapter three) in the thesis is a discussion of what I argue to be the most central normative conceptions in this press material; masculinity and nation. I explore the close interconnection between and merging of the two by analysing how Swedish male athletes are represented textually and visually as embodiments of national strength – as active and forceful male bodies competing for the nation's honour. The strenuous work and the sacrifices that male Olympians put into preparing for the Olympic competitions are described at length in magazines

addressing male, female as well as gender mixed audiences, and men's bodies are represented as disciplined and ruled by a strong willpower. This is a configuration of national sporting success marked by the merging of masculinity and nation. I also examine the conception of a particular cultural affinity between Nordic countries (constructed most explicitly around Sweden's, Norway's and Finland's interest and success in cross-country skiing) where "Swedishness" and "Nordicness" seem to overlap as discursive markers of identity ("us").

The results show a move towards a higher degree of complexity on the issue of masculinity, where separate and competing ideals of the sportsman becomes identifiable in the 1960's. An alternative configuration of masculinity, structured by age, generation and modern, post-war consumption ideals, appears in the shape of a hedonistic and international "Playboy-masculinity" in 1964. This provides a variety of masculinity that in many ways appears as opposed to the ascetic self-sacrifice characteristic of earlier masculine ideals. However, this study has pointed out that successful Swedish male winter Olympians are still in 1964, 1968 and 1972 represented as displaying bodily strength and discipline. Different contexts thus set different discourses in motion, but the fusion of nation and masculinity has been found to have a continual cultural relevance throughout the period examined.

In chapter four of the thesis, I draw on Judith Butler's discussion of women's sports as something which challenges dominating ideals of femininity and press the boundaries of gender in processes of cultural negotiation on the issue of women in sport. During the era in Swedish history called "the people's home" ("folkhemmet", from the beginning of the 1930's) and the following welfare state, an ideology of separate gendered spheres was crucial to a functionalist approach to society. Therefore, the competitive sportswoman – a strained, active body moving through public space and in the public eye – posed a social and cultural challenge not only to gendered ideals but to a recognisable conception of society as a stable whole.

I argue that this challenge is negotiated through constructions of women's bodies and characters as different in comparison to men. Sport appears incompatible with, even threatening to, femininity and (the construction of) the "regular" character, life, body and dreams of the young woman, and the female body is predominately represented, visually and textually, as passive, posing and smiling. The appearance of female athletes is commented upon and compared, and the appointment of Olympic "beauty queens" is a recurrent feature. Women's sports activities are frequently neglected or coded as displays of beauty rather than, as for male athletes, as purposeful and strained *work* in the *public arena*. I have argued that this must be understood as part of the specific historical context, where the concept of female work was controversial and women assigned to the private social sphere. The importance of female (paid and unpaid) work for national and household economy was a threatening fact which had to be kept hidden, since "folkhemmet" as well as the welfare state as political and social projects were organised on the basis of a gendered order which placed the married woman at home.

In the magazines' discursive universe, female athletes appear to represent the nation by embodying respectable femininity and beauty, rather than by their athletic achievements in a way that trivialises their sporting activities and their commitment to competitive sport. I have, however, emphasised that the repetitiveness of this form of representation points out the sportswoman as a powerful cultural threat with disturbing social implications, and indicates how the crossing of gendered boundaries is perceived as a social and cultural possibility. This illustrates how biology, as Judith Butler and R.W. Connell has claimed, is not sufficient to sustain the meaning of gender; cultural repetition is necessary to maintain gender as a socially relevant classification.

However, chapter four has also pointed out discursive complexity and contradiction by an analysis of how the intersections between gender, nation and age can occasionally destabilise the discourse of femininity.

I have discussed how national success (particularly in "national events" such as cross-country skiing) in some representations seems to "override" the meaning of femininity and thus open up for representations of the capable *Swedish* female body. Also, references to a young generation of healthy Swedes seems, as a part of the discourse on public health characteristic of this period in Swedish history, to sometimes make possible a display of the female body as active and physically strong. The magazine that most obviously addresses a female audience, *Idun*, was found to display some of the most emancipating representations of female athletes – as moving forcefully through space, hard-working and disciplined bodies and committed to their sport. On the other hand, the magazine that is most explicitly targeted at a male audience (*Se*) also featured some representations that challenged the dominant configurations of female bodies and characters; something which I argue is rendered possible through this magazine's intense focus on national sporting success. On a few occasions when Olympic medals are won by Swedish female athletes, this focus seems to override the otherwise gendered construction of the Olympic athlete.

In the study's last empirical chapter, chapter five, the analysis of femininity and masculinity in previous chapters is further developed by "zooming in" on how "Swedishness" is formulated and located in relation to "the world" (that is, outside of the "imagined community" of Sweden and the Nordic countries) through processes of connection and dissociation in relation to international contexts. I argue that Swedish self-understanding is negotiated culturally in representations that draw on various discourses. Between 1948 and 1964, the Olympic Games are largely staged as an opportunity for peaceful fellowship, where people from "all over the world" can meet and get to know each other in a way that is thought to have the potential to overcome political divisions. However, these representations of harmony also reproduce and naturalise specific notions of difference between people and reaffirms geographical divides (nationality, the Cold war

divide between east and west or the western world versus an exotic and "colourful" world outside of the west). In depictions of the Olympic village as a diverse and swarming place, difference is dramatised while divisions are simultaneously symbolically reconciled. Ethnicity and nationality is constructed as fundamental and natural to human identity in a "world of nations" (Michael Billig). As a consequence, the global, social and economic divisions that influence peoples' living conditions are concealed through an abstract universalism that steers away from the political.

I have pointed out how understandings of "us" are located through processes that in complex ways connects the textual "us" to the western side in the political discourse of the Cold war, to "white civilisation" and to "the world". I have emphasised the dynamic, sometimes contradictory, character of these processes, where representations of the communist East are structured not only by the polarisations of the Cold war but also by the official Swedish commitment to the concept of political neutrality, as well as by gender, sexuality and conceptions of "nation". Eastern athletes are sometimes marked as disciplined and politically indoctrinated bordering the inhumane, but sometimes also, quite to the contrary, as individuals and people like "us", for example through hetero-romantic narratives of gender. However, representations of Eastern male athletes as ideologically manipulated, as well as representations of African-American athletes, has been analysed as examples of how the geographically based collective has to be recognised as *natural* (i.e. the ethnic nation) in order for these sacrifices and loyalties to be idealised as representations of national identity.

I have also discussed how Eastern bloc and African American female shot-putters or discus throwers are visually represented in strenuous physical motion, and remarks are made on the size of their bodies. Female physical work is, then, made visible through the discourse of the Cold war and through references to the racialised working-class woman (as demonstrated in the figure of the black "mammy"), in a way that places

the image of a masculinised sportswoman at a safe distance from "our" (Swedish/western/white) women. By pointing out a lack of heterosexual attractiveness, these women are marked as ambiguous – sexually and gender wise – while the heterosexuality, femininity and middle-class marked respectability of "our" female Olympians is underlined by the visual and textual contrast.

The concept of "the world" has been found to be central to the locating of Swedishness in international contexts during the period 1948 – 1972, although this takes very different, even contradictory forms in the changing historical context. By exploring two summer Olympics – Helsinki 1952 and Mexico City 1968 – more closely, I have pointed out a change from an emphasis on harmony and consensus, where *different* people, divided by politics, race/ethnicity and nation, meet in a unifying Olympic spirit, to a politics of recognition that, quite to the contrary, points to political struggle as the way to achieve the necessary change and bring about a better and more righteous world. In material from the Olympics held in Mexico City during the radical year 1968, support is shown for the radicalised American civil rights movement and the protests voiced by Tommie Smith and John Carlos. In sharp contrast to 1952, sport and the Olympic Games are conceived of as an arena appropriate for political struggle and the voicing of demands from groups fighting for recognition. The support of human rights reflects an understanding of Sweden and Swedes as anti-racist, just, democratic and modern.

However, I have shown how this sympathetic approach doesn't automatically undermine established forms for representing black athlete's achievements in sport. Black athletes are still understood as displaying *natural* physical abilities through their sports activity, in a way that ties them, and black people in general, to nature and to ideas of a "primitive" past. Black male athlete's successes in sport are still in 1968 formulated as a kind of problem and as something that has to be explained (away), which I argue reveals that black men winning over white men is cultural-

ly understood as posing a challenge to hegemonic (Swedish/white) masculinity. Rationality and technology are prominent as markers of a modern "playboy-masculinity" in the 1960's, which illustrates the continuing relevance of civilisation and whiteness to Swedish cultural identity.

In my concluding chapter, I discuss how the different entry points has deepened the analysis of the material and helped to bring out the discursive complexity and dynamics of the cultural historical contexts. I emphasise that the intersectional approach that runs through the presentation has illustrated how meaning is displaced, enforced or defused when different layers are uncovered, explored and incorporated in the analysis to gradually reveal a fuller account. Through this process, gender, sexuality, "race"/ ethnicity, class and age/generation have been shown to be crucial and determining aspects of national identity, in processes where historically specific configurations of Swedish masculinity and Swedish femininity emerge as privileged positions in text, and are offered to the reader.

KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

Tidningar

Bildjournalen
Idun
Idun/Vecko-Journalen
Se
Vecko-Journalen
Vecko-Revyn

Litteratur

af Malmborg, Mikael, *Den ståndaktiga nationalstaten. Sverige och den västeuropeiska integrationen 1945 – 1959*, Lund 1994.

Ahmed, Sara, *Strange Encounters: Embodied Others in Post-Coloniality*, London 2000.

Ajagán-Lester, Luis, *"De Andra". Afrikaner i svenska pedagogiska texter (1768 – 1965)*, Stockholm 2000.

Ambjörnsson, Fanny, *Vad är queer?*, Stockholm 2006.

Andén-Papadopoulos, Kari, *Kameran i krig. Den fotografiska iscensättningen av Vietnamkriget i svensk press*, Stockholm 2000.

Anderson, Benedict, *Den föreställda gemenskapen. Reflexioner kring nationalismens ursprung och spridning*, Göteborg 1993.

Andersson, Lars M., *En jude är en jude är en jude – representationer av "juden" i svensk skämtpress omkring 1900 – 1930*, Lund 2000.

Andersson, Therése, *Beauty Box. Filmstjärnor och skönhetskultur i det tidiga 1900-talets Sverige*, Stockholm 2006.

Andersson, Torbjörn, *Kung fotboll. Den svenska fotbollens kulturhistoria från 1800-talets slut till 1950*, Eslöv 2002.

Andreasson, Jesper, *Idrottens kön. Genus, kropp och sexualitet i idrottens vardag*, Kalmar 2006.

Andrews, David L., "Excavating Michael Jordan's blackness", i Susan Birrell, & Mary G. McDonald (eds.), *Reading Sport. Critical Essays on Power and Representation*, Ann Arbor 2000.

Andrews, David L. & Steven J. Jackson, *Sport Stars: The Cultural Politics of*

Sporting Celebrity, London 2001.
Annerstedt, Claes, *Kvinnoidrottens utveckling i Sverige*, Malmö 1984.
Atkinson, Michael & Kevin Young, "Political Violence, Terrorism, and Security at the Olympic Games", i Kevin Young & Kevin B. Wamsley (eds.), *Global Olympics: Historical and Sociological Studies of the Modern Games*, Amsterdam 2005.
Bale, John & Mike Cronin (eds.), *Sport and Postcolonialism*, Oxford 2003.
Balibar, Étienne, "Nationsformen: Historia och ideologi", i Étienne Balibar & Immanuel Wallerstein, *Ras, nation, klass. Mångtydiga identiteter*, Göteborg 2002.
Barthes, Roland, *Mytologier*, Staffanstorp 1970.
Barthes, Roland, "Bildens retorik", i Kurt Aspelin & Bengt A. Lundberg (red.), *Tecken och tydning. Till konsternas semiotik*, Stockholm 1976.
Barthes, Roland, *Image, Music, Text*, New York 1977.
Bass, Amy, *Not the Triumph but the Struggle: the 1968 Olympics and the Making of the Black Athlete*, Minneapolis 2002.
Becker, Karin, "The Changing Picture on/of the Newspaper Page", i Karin Becker, Jan Ekecrantz & Tom Olsson (red.), *Picturing Politics: Visual and Textual Formations of Modernity in the Swedish Press*, Stockholm 2000.
Bederman, Gail, *Manliness & Civilization*, Chicago 1995.
Berger, John, *Ways of Seeing*, London 1972.
Berg, Magnus & Veronica Trépagny (red.), *I andra länder. Historiska perspektiv på svensk förmedling av det främmande*, Lund 1999.
Berge, Anders, *Det kalla kriget i Tidens spegel. En socialdemokratisk bild av hoten mot säkerhet och fred 1945 – 62*. Stockholm 1990.
Berggren, Henrik, *Seklets ungdom. Retorik, politik och modernitet 1900 – 1939*, Stockholm 1995.
Berggren, Henrik, "Min ras, min rot, min stam. Rickard Lindström och den svenska arbetarklassen", i Alf W. Johansson, *Vad är Sverige? Röster om svensk nationell identitet*, Stockholm 2001.
Bergström, Göran & Kristina Boréus (red.), *Textens mening och makt. Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*, Lund 2005.
Bernstein, Alina & Neil Blain (eds.), *Sport, Media, Culture: Global and Local Dimensions*, London 2003.
Bernow, Roger & Torsten Österman, *Svensk veckopress 1920 – 1975*, Stockholm 1979.

Billig, Michael, *Banal Nationalism*, London 1995.
Birrell, Susan, & Cheryl L. Cole (eds.), *Women, Sport, and Culture*, Champaign, Ill. 1994.
Birrell, Susan & Mary G. McDonald (eds.), *Reading Sport. Critical Essays on Power and Representation*, Ann Arbor 2000.
Block, Eva, *Amerikabilden i svensk dagspress 1948 – 1968*, Lund 1977.
Blomberg, Eva, *Vill ni se en stjärna? Kön, kropp och kläder i Filmjournalen 1919 – 1953*, Lund 2006.
Blomqvist, Håkan, *Nation, ras och civilisation i svensk arbetarrörelse före nazismen*, Stockholm 2006.
Bocock, Robert, "The Cultural Formations of Modern Society", i Stuart Hall & Bram Gieben (eds.), *Formations of Modernity*, Cambridge 1992.
Boëthius, Ulf, *När Nick Carter drevs på flykten. Kampen mot "smutslitteraturen" i Sverige 1908 – 1909*, Stockholm 1989.
Bonde, Hans, *Mandighed og Sport*, Odense 1991.
Bordo, Susan, *The Male Body: A New Look at Men in Public and in Private*, New York 1999.
Bourdieu, Pierre, "How Can One Be a Sports Fan?", i Simon During (ed.), *The Cultural Studies Reader*, London 1993.
Boyle, Raymond, & Richard Haynes, *Power Play: Sport, the Media and Popular Culture*, Harlow 2000.
Broberg, Gunnar & Mattias Tydén, *Oönskade i folkhemmet. Rashygien och sterilisering i Sverige*, Stockholm 2005.
Brookes, Rod, *Representing Sport*, London 2002.
Brown, Douglas A., "The Olympic Games Experience: Origins and Early Challenges", i Kevin Young & Kevin B. Wamsley (eds.), *Global Olympics: Historical and Sociological Studies of the Modern Games*, Amsterdam 2005.
Brune, Ylva, *Nyheter från gränsen. Tre studier i journalistik om "invandrare", flyktingar och rasistiskt våld*, Göteborg 2004.
Butler, Judith, *Bodies that Matter: On the Discursive Limits of "Sex"*, New York 1993.
Butler, Judith, "Athletic Genders. Hyperbolic Instance and/or the Overcoming of Sexual Binarism", i *Stanford Humanities Review*, Vol. 6, No 2 1998.
Butler, Judith, *Gender trouble: Feminism and the subversion of identity*, New York 1999.
Byström, Mikael, *En broder, gäst och parasit. Uppfattningar och föreställningar om utlänningar, flyktingar och flyktingpolitik i svensk offentlig debatt 1942 – 1947*,

Stockholm 2006.
Cahn, Susan K., *Coming on Strong: Gender and Sexuality in Twentieth-Century Women's Sport*, New York 1995.
Camauër, Leonor, "Könskonstruktion, representation och den feministiska mediekritiken", i Leonor Camauër, Kleberg, Madeleine & Kristina Lundgren (red.), *Bromskloss och pådrivare. Medier, genus, social förändring*, Stockholm 2002.
Cantelon, Hart, "Amateurism, High-Performance Sport, and the Olympics", i Kevin Young & Kevin B. Wamsley (eds.), *Global Olympics: Historical and Sociological Studies of the Modern Games*, Amsterdam 2005.
Carbin, Maria & SofieTornhill, "Intersektionalitet – ett oanvändbart begrepp?", *Kvinnovetenskaplig Tidskrift* 3, 2004.
Catomeris, Christian, *Det ohyggliga arvet. Sverige och främlingen genom tiderna*, Stockholm 2004.
Connell, R. W., *Gender and Power*, Stanford 1987.
Connell, R. W., *Maskuliniteter*, Göteborg 1999.
Creedon, Pamela J., (red.), *Women, Media and Sport. Challenging Gender Values*, London 1994.
Crenshaw, Kimberlé, "Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence Against Women of Color", i Martha Albertson Fineman & Rixanne Mykitiuk, *The Public Nature of Private Violence. The Discovery of Domestic Abuse*, New York 1994.
Cronqvist, Marie, *Mannen i mitten. Ett spiondrama i svensk kallakrigskultur*, Stockholm 2004.
Crosset, Todd, "Masculinity, Sexuality, and the Development of Early Modern Sport", i Messner, Michael A. & Donald Sabo (eds.), *Sport, Men and the Gender Order: Critical Feminist Perspectives,* Illinois 1990.
Dahlén, Peter, "Mediesportforskningen uppsummerad i monumental antologi" (recension av antologin *Handbook of Sports and Media*), tillgänglig från http://www.idrottsforum.org/reviews/items/dahpet_raney-bryant.html (2008-11-03).
Dahlén, Peter, *Sport och medier. En introduktion*, Kristiansand 2008.
Diamond, Irene & Lee Quinby, "Introduction", i *Feminism & Foucault. Reflections on Resistance*, Boston 1988.
de los Reyes, Paulina, "Folkhemmets paradoxer. Genus och etnicitet i den svenska modellen", i *Kvinnovetenskaplig Tidskrift* 2000:2.

de los Reyes, Paulina, Irene Molina & Diana Mulinari, ”Introduktion – Maktens (o)lika förklädnader”, i Paulina de los Reyes, Irene Molina & Diana Mulinari (red.), *Maktens (o)lika förklädnader. Kön, klass & etnicitet i det postkoloniala Sverige*, Stockholm 2002.

de los Reyes, Paulina & Masoud Kamali, ”Inledning”, i Paulina de los Reyes & Masoud Kamali (red.), *Bortom vi och dom. Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering* (SOU 2005:41,Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering), Stockholm 2005.

Diprose, Rosalyn, *Corporeal Generosity: On Giving with Nietzsche, Merleau-Ponty, and Levinas*, Albany 2002.

Dyer, Richard, *White: Essays on Race and Culture*, London 1997.

Edenheim, Sara, *Begärets lagar. Moderna statliga utredningar och heteronormativitetens genealogi*, Eslöv 2005.

Edgren, Monika, ”Nationalismer och genus. Kunskapssyn och politik”, i *Historisk Tidskrift* nr 2 1996.

Edgren, Monika, *Från rike till nation. Arbetskraftspolitik, befolkningspolitik och nationell gemenskapsformering i den politiska ekonomin i Sverige under 1700-talet*, Lund 2001.

Edgren, Monika, ”Antidiskrimineringens dilemma. Representationer i Kommunalarbetaren 2003 – 2004”, i Paulina de los Reyes (red.), *Arbetslivets (o)synliga murar* (SOU 2006:59, Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering), Stockholm 2006.

Ehn, Billy, ”Nationell inlevelse”, i Ehn, Billy, Jonas Frykman & Orvar Löfgren, *Försvenskningen av Sverige. Det nationellas omvandlingar*, Borås 1993.

Ehn, Billy, Jonas Frykman & Orvar Löfgren, *Försvenskningen av Sverige. Det nationellas omvandlingar*, Borås 1993.

Eilard, Angerd, *Modern, svensk och jämställd. Om barn, familj och omvärld i grundskolans läseböcker 1962 – 2007*, Malmö 2008.

Ekecrantz, Jan & Tom Olsson, *Det redigerade samhället. Om journalistikens, beskrivningsmaktens och det informerade förnuftets historia*, Stockholm 1994.

Ekecrantz, Jan, Tom Olsson & Kristina Widestedt (red.), *Nittonhundrafemtiofem. Journalistiken och folkhemmet*, Stockholm 1995.

Engblom, Lars-Åke, ”Tidningar dör men pressen lever”, i Gunilla Lundström, Per Rydén & Elisabeth Sandlund (red.), *Den svenska pressens historia III. Det moderna Sveriges spegel (1897 – 1945)*, Stockholm 2001.

Fairclough, Norman, *Media Discourse*, London 1995.

Fornäs, Johan, *Moderna människor. Folkhemmet och jazzen*, Stockholm 2004.
Foucault, Michel, *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972 – 1977*, New York 1980.
Foucault, Michel, "What is an Author?", i Vassilis Lambropoulos & David Neal Miller (eds.), *Twentieth-Century Literary Theory: An Introductory Anthology*, Albany 1987.
Foucault, Michel, *Diskursens ordning. Installationsföreläsning vid Collège de France den 2 december 1970*, Stockholm 1993.
Foucault, Michel, *Vetandets arkeologi*, Lund 2002.
Frankenberg, Ruth, "Local Whiteness, Localizing Whiteness", i *Displacing Whiteness: Essays in Social and Cultural Criticism*, Durham N.C. 1997.
Fraser, Nancy, "Nyttan och skadan av fransk diskursteori", i *Häften för kritiska studier*, nr 3 1992.
Fraser, Nancy, *Den radikala fantasin. Mellan omfördelning och erkännande*, Göteborg 2003.
Frenander, Anders, *Debattens vågor. Om politisk-ideologiska frågor i efterkrigstidens svenska kulturdebatt*, Göteborg 1998.
Frykman, Jonas & Orvar Löfgren, *Den kultiverade människan*, Lund 1979.
Frykman, Jonas & Orvar Löfgren, *Modärna tider. Vision och vardag i folkhemmet*, Malmö 1985.
Frykman, Jonas, *Dansbaneeländet. Ungdomen, populärkulturen och opinionen*, Stockholm 1988.
Frykman, Jonas, "Svenska handgrepp och hållningar", i Billy Ehn, Jonas Frykman & Orvar Löfgren, *Försvenskningen av Sverige. Det nationellas omvandlingar*, Borås 1993.
Fundberg, Jesper, *Kom igen, gubbar! Om pojkfotboll och maskuliniteter*, Stockholm 2003.
Gaddis, John Lewis, *We Now Know: Rethinking Cold War History*, Oxford 1997.
Ganetz, Hillevi, Evy Gunnarsson & Anita Göransson, *Feminism och marxism. En förälskelse med förhinder, Stockholm* 1986.
Ganetz, Hillevi, *Hennes röster. Rocktexter av Turid Lundqvist, Eva Dahlgren och Kajsa Grytt*, Eslöv 1997.
Gatens, Moira, *Imaginary Bodies: Ethics, Power, and Corporeality*, London 1996.
Giddens, Anthony, *Social Theory and Modern Sociology*, Cambridge 1987.
Gilman, Sander L., *Difference and Pathology: Stereotypes of Sexuality, Race, and Madness*, Ithaca 1985.

Greiff, Mats, & Susanna Hedenborg (red.*), I sulky och sadel. Historiska perspektiv på svensk trav- och galoppsport*, Stockholm 2007.
Greiff, Mats & Susanna Hedenborg, "'Jag är nog lite som en mamma till mina passhästar och skämmer bort dem.' Om manligt och kvinnligt inom trav- och galoppsporterna", i Greiff & Hedenborg 2007.
Gripsrud, Jostein, *Mediekultur, mediesamhälle*, Göteborg 2002.
Grosz, Elisabeth, *Volatile Bodies: Toward a Corporeal Feminism*, Bloomington 1994.
Gustafsson, Tommy, *En fiende till civilisationen. Manlighet, genusrelationer, sexualitet och rasstereotyper i svensk filmkultur under 1920-talet*, Lund 2007.
Guttmann, Allen, *Women's Sports: A History*, New York 1991.
Hall, Stuart, "Encoding/Decoding", i Stuart Hall (ed.), *Culture, Media, Language. Working Papers in Cultural Studies, 1972 – 79*, Hutchinson 1980.
Hall, Stuart, "The West and the Rest. Discourse and Power", i Stuart Hall & Bram Gieben (eds.), *Formations of Modernity*, Cambridge 1992a.
Hall, Stuart, "The Question of Cultural Identity", i Stuart Hall, David Held & Tony McGrew (eds.), *Modernity and Its Futures*, Oxford 1992b.
Hall, Stuart, "The Spectacle of the Other", i Stuart Hall (ed.), *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*, London 1997a.
Hall, Stuart, "The Work of Representation", i Stuart Hall (ed.), *Representation. Cultural Representations and Signifying Practices*, London 1997b.
Hall, Stuart, "The Whites of Their Eyes", i Gail Dines & Jean M. Humez (eds.), *Gender, Race and Class in Media. A Text-reader*, Thousand Oaks 2003.
Haraway, Donna J., *Simians, Cyborgs, and Women. The Reinvention of Nature*, New York 1991.
Hargreaves, Jennifer, "The Victorian Cult of the Family and the Early Years of Female Sport", i Eric G. Dunning, Joseph A. Maguire & Robert E. Pearton (eds.), *The Sports Process: A Comparative and Developmental Approach*, Champaign, Ill. 1993.
Hargreaves, Jennifer, *Sporting Females: Critical Issues in the History and Sociology of Women's Sports*, London 1994.
Hedenborg, Susanna & Ulla Wikander, *Makt och försörjning*, Lund 2003.
Hellspong, Lennart & Per Ledin, *Vägar genom texten. Handbok i brukstextanalys*, Lund 1997.
Hellström, John, "Ingemar Johansson och svensk media", i *Idrott, historia och samhälle. Svenska idrottshistoriska föreningens årsskrift 2005*.
Hill-Collins, Patricia, "Toward a New Vision: Race, Class, and Gender as

Categories of Analysis and Connection", i Karen E. Rosenblum & Toni-Michelle C. Travis (eds.), *The Meaning of Difference*, New York 1996.
Hill-Collins, Patricia, "It´s all in the Family. Intersections of Gender, Race and Nation", i Uma Narayan & Sandra Harding (eds.), *Decentering the Center. Philosohy for a Multicultural, Postcolonial and Feminist World.* Bloomington 2000.
Hirdman, Anja, *Tilltalande bilder. Genus, sexualitet och publiksyn i Vecko-Revyn och Fib aktuellt*, Stockholm 2001.
Hirdman, Yvonne, "Kvinnorna i välfärdsstaten. Sverige 1930 – 1990", i Yvonne Hirdman m.fl., *Kvinnohistoria. Om kvinnors villkor från antiken till våra dagar*, Oskarshamn 1992.
Hirdman, Yvonne, *Med kluven tunga. LO och genusordningen*, Stockholm 1998.
Hirdman, Yvonne, *Att lägga livet tillrätta. Studier i svensk folkhemspolitik*, Stockholm 2000.
Hjelm, Jonny, *Amasoner på planen. Svensk damfotboll 1965 – 1980*, Umeå 2004.
Hjelm, Jonny & Eva Olofsson, "A Breakthrough: Women's Football in Sweden", i Fan Hong & J. A. Mangan (eds.), *Soccer, Women, Sexual Liberation. Kicking Off a New Era*, London 2004.
Hoberman, John, *Darwin's Athletes: How Sport has Damaged Black America and Preserved the Myth of Race*, Boston 1997.
Hobsbawm, Eric J., *Nationer och nationalism*, Stockholm 1994.
Hokowhitu, Brendan, "'Physical Beings': Stereotypes, Sport and the 'Physical Education' of New Zealand Māori", i J. A. Mangan & Andrew Ritchie (eds.), *Ethnicity, Sport, Identity: Struggles for Status*, 2004.
Holgersson, Ulrika, "Trälande arbetarhustrur, smutsiga barn", i Peter Carelli & Ulf Dahlström (red.), *Veckovis. En antologi om svensk veckopress*, Helsingborg 2005.
Holgersson, Ulrika, *Populärkulturen och klassamhället. Arbete, klass och genus i svensk dampress i början av 1900-talet*, Stockholm 2005.
Holmberg, Åke, *Världen bortom västerlandet. 2, Den svenska omvärldsbilden under mellankrigstiden*, Göteborg 1994.
Horne, John, Alan Tomlinson & Garry Whannel, *Understanding Sport: An Introduction to the Sociological and Cultural Analysis of Sport*, London 1999.
Houlihan, Barrie, "International Politics and Olympic Governance", i Kevin Young & Kevin B. Wamsley (eds.), *Global Olympics: Historical and Sociological Studies of the Modern Games*, Amsterdam 2005.

Hylland Eriksen, Thomas, *Etnicitet och nationalism*, Nora 1993.
Isaksson, Anders, "Per Albin Hansson – Fosterlandet, Folkhemmet, Svenskmannagärningen", i Alf W. Johansson, *Vad är Sverige? Röster om svensk nationell identitet*, Stockholm 2001.
Jansson, Christina, *Maktfyllda möten i medicinska rum. Debatt, kunskap och praktik i svensk förlossningsvård 1960 – 1985*, Lund 2008.
Johansson, Alf W., "Inledning: Svensk nationalism och identitet efter andra världskriget", i Alf W. Johansson (red.), *Vad är Sverige? Röster om svensk nationell identitet*, Stockholm 2001.
Johansson, Alf W., "Svensk nationalism och identitet efter andra världskriget", i Alf W. Johansson (red.), *Vad är Sverige? Röster om svensk nationell identitet*, Stockholm 2001.
Johansson, Christina, *Välkomna till Sverige? Svenska migrationspolitiska diskurser under 1900-talets andra hälft*, Malmö 2005.
Johansson, Rune, "Ett odödligt sinnelag"? Svensk nationell utveckling i ett komparativt perspektiv", i Erik Olsson (red.), *Etnicitetens gränser och mångfald*, Stockholm 2000.
Johansson, Thomas, *Den skulpterade kroppen*, Stockholm 1998.
Johannisson, Karin, "Folkhälsa. Det svenska projektet från 1900 till 2:a världskriget", i *Lychnos* 1991.
Johannisson, Karin, *Den mörka kontinenten*, Stockholm 2005.
Jonsson, Stefan, *Världen i vitögat. Tre essäer om västerländsk kultur*, Stockholm 2005.
Jonsson, Sverker, "Tv förändrar världen (1958 – 1975)", i Lars-Åke Engblom, Sverker Jonsson & Karl Erik Gustafsson (red.), *Den svenska pressens historia IV. Bland andra massmedier (efter 1945)*, Stockholm 2002.
Jönsson, Kutte, *Idrottsfilosofiska introduktioner. Nio kapitel om idrott och sport, moral och etik, kultur och kritik, kön och genus, politik och ideologi, kropp och teknologi*, Malmö 2007.
Kane, Mary Jo, & Susan L. Greendorfer, "The Media's Role in Accommodating and Resisting Stereotyped Images of Women in Sport", i Pamela J. Creedon, (red.), *Women, Media and Sport. Challenging Gender Values*, London 1994.
Kaufman, Michelle, "Gaining an Edge", i Lissa Smith (ed.), *Nike is a Goddess: the History of Women in Sports*, New York 1998.
Kimmel, Michael S., *Manhood in America: A Cultural History*, New York 1996.

Kincheloe, Joe L. & Peter McLaren, ”Rethinking Critical Theory and Qualitative Research”, i Norman K. Denzin & Yvonna S. Lincoln (eds.), *Handbook of Qualitative Research*, Thousand Oaks 2000.
Kjeldstadli, Knut, *Det förflutna är inte vad det en gång var*, Lund 1998.
Kleberg, Madeleine, *Skötsam kvinnosyn. Hem- och familjereportage i svensk TV åren 1956 – 1969*, Stockholm 1999.
Koivula, Nathalie, *Gender in Sport*, Stockholm 1999.
Kozol, Wendy, *Life's America: Family and Nation in Postwar Photojournalism*, Philadelphia 1994.
Kärrholm, Sara, ”Pusseldeckaren och folkhemmets bortträngda mörker”, i Kim Salomon, Lisbeth Larsson & Håkan Arvidsson (red.), *Hotad idyll. Berättelser om svenskt folkhem och kallt krig*, Lund 2004.
Lagerkvist, Amanda, *Amerikafantasier. Kön, medier och visualitet i svenska reseskildringar från USA 1945 – 63*, Stockholm 2005.
Laine, Leena, ”Kropp, idrott och kvinnohistoria”, i *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 1991:4.
Larsson, Håkan, *Iscensättningen av kön i idrott. En nutidshistoria om idrottsmannen och idrottskvinnan*, Stockholm 2001.
Larsson, Lisbeth, *En annan historia. Om kvinnors läsning och svensk veckopress*, Stockholm 1989.
Laskar, Pia, *Ett bidrag till heterosexualitetens historia. Kön, sexualitet och njutningsnormer i sexhandböcker 1800 – 1920*, Stockholm 2005.
Lindberg, Tobias, *Ett nytt sätt att Se. Om bildtidningen Se 1938 – 1945*, Göteborg 2004.
Lennerhed, Lena, *Frihet att njuta. Sexualdebatten i Sverige på 1960-talet*, Stockholm 1994.
Linderborg, Åsa, *Socialdemokraterna skriver historia. Historieskrivning som ideologisk maktresurs 1892 – 2000*, Stockholm 2001.
Lindroth, Jan, *Idrottens väg till folkrörelse. Studier i svensk idrottsrörelse till 1915*, Uppsala 1974.
Ljunggren, Jens, ”Mellan natur och kultur”, i Claes Ekenstam m. fl. (red.), *Rädd att falla. Studier i manlighet*, Stockholm 1998.
Ljunggren, Jens, *Kroppens bildning. Linggymnastikens manlighetsprojekt 1790 – 1914*, Eslöv 1999.
Lundberg, Victor, *Folket, yxan och orättvisans rot. Betydelsebildning kring demokrati i den svenska rösträttsrörelsens diskursgemenskap, 1887 – 1902*, Umeå 2007.
Lundquist Wanneberg, Pia, *Kroppens medborgarfostran. Kropp, klass och genus i*

skolans fysiska fostran 1919 – 1962, Åkersberga 2004.
Lutz, Catherine A. & Jane L. Collins, *Reading National Geographic*, Chicago 1993.
Lykke, Nina, "Intersektionalitet – ett användbart begrepp för genusforskningen", *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 2003:1.
Lövgren, Britta, "God vigör – gott humör, husmorsgymnastiken under 1940-talet", i *Idrott, historia och samhälle* 1996, s. 88.
Magnusson, Lars, *Sveriges ekonomiska historia*, Stockholm 2002.
Maguire, Joseph, *Global Sport: Identities, Societies, Civilizations*, Oxford 1999.
Mangan, J.A., *The Games Ethic and Imperialism: Aspects of the Diffusion of an Ideal*, New York 1986.
Mangan, J. A. (ed.), *Tribal Identities: Nationalism, Europe, Sport*, London 1995.
Mangan, J. A., & Andrew Ritchie, *Ethnicity, Sport, Identity: Struggles for Status*, London 2004.
Markula, Pirkko, Toni Bruce & Jorid Hovden, "Key Themes in the Research on Media Coverage of Women's Sport", i Toni Bruce, Jorid Hovden & Pirkko Markula (eds.), *Women in the Olympic Media: A Global Comparison of Newspaper Coverage*, Rotterdam & Taipei 2008.
Matthis, Moa (red.), *Orientalism på svenska*, Stockholm 2005.
Mattson, Katarina & Katarina Pettersson, "Fröken Sverige i folkhemmet – ideal svensk kvinnlighet under 50-talet", i Kerstin Sandell & Diana Mulinari (red.), *Feministiska interventioner. Berättelser om och från en annan värld*, Stockholm 2006.
Mattsson, Katarina, "Diskrimineringens andra ansikte – svenskhet och 'det vita västerländska'", i Paulina de los Reyes & Masoud Kamali (red.), *Bortom vi och dom. Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering (SOU 2005:41, Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering)*, Stockholm 2005.
McClintock, Anne, *Imperial Leather: Race, Gender and Sexuality in the Colonial Contest*, London 1995.
McDevitt, Patrick F., *May the Best Man Win": Sport, Masculinity, and Nationalism in Great Britain and the Empire, 1880* – 1935, New York 2004.
McDonald, Myra, *Representing Women. Myths of Femininity in the Popular Media*, London 1995.
Meinander, Henrik, "Prologue: Nordic History, Society and Sport", i Henrik Meinander & J.A. Mangan (eds.), *The Nordic World. Sport in Society*, London 1998.

Mercer, Kobena, *Welcome to the Jungle. New Positions in Black Cultural Studies*, New York 1994.
Messner, Michael A., *Power at Play: Sports and the Problem of Masculinity*, Boston 1992.
Miller, Patrick B., "The Anatomy of Scientific Racism: Racialist Responses to Black Athletic Achievement", i Patrick B. Miller & David K. Wiggins (eds.), *Sport and the Color Line: Black Athletes and Race Relations in Twentieth-Century America*, New York 2004.
Mills, Sara, *Discourse*, London 2004.
Mills, Sara, *Discourses of Difference: An Analysis of Women's Travel Writing and Colonialism*, London 1991.
Mosse, George L., *Nationalism and Sexuality. Middle-class Morality and Sexual Norms in Modern Europe*, Madison 1988.
Mosse, George L., *The Image of Man: The Creation of Modern Masculinity,* New York & Oxford 1996.
Norberg, Johan R., "Idrottsrörelsens utbredning, anslutning och sammansättning", i Jan Lindroth & Johan R. Norberg (red.), *Ett idrottssekel. Riksidrottsförbundet 1903 – 2003*, Stockholm 2002.
Nordqvist, Stefan, "Den okände cyklisten", i Kim Salomon, Lisbeth Larsson & Håkan Arvidsson (red.), *Hotad idyll. Berättelser om svenskt folkhem och kallt krig*, Lund 2004.
O'Dell, Tom, *Culture Unbound: Americanization and Everyday Life in Sweden*, Lund 1997.
Olofsson, Eva, *Har kvinnorna en sportslig chans? Den svenska idrottsrörelsen och kvinnorna under 1900-talet*, Umeå 1989.
Olofsson, Eva, "RF och kvinnorna", i Jan Lindroth & Johan R. Norberg (red.), *Ett idrottssekel. Riksidrottsförbundet 1903 – 2003*, Stockholm 2002.
Olsson, Lena, *Kulturkunskap i förändring. Kultursynen i svenska geografiläroböcker 1870 – 1985*, Malmö 1986.
Olsson, Tom, "Den politiska föreställningen", i Karin Becker, Jan Ekecrantz & Tom Olsson (red.), *Picturing Politics: Visual and Textual Formations of Modernity in the Swedish Press*, Stockholm 2000.
Olsson, Tom, "Mannen med de 29 kostymerna eller Ett heroiskt liv i folkhemmet", i Jan Ekecrantz, Tom Olsson & Kristina Widestedt (red), *Nittonhundrafemtiofem. Journalistiken och folkhemmet*, Stockholm 1995.
Oscarsson, Ingemar, "Nöjsamt och nyttigt. Svensk veckopresshistoria i

koncentrat", i Peter Carelli & Ulf Dahlström (red.), *Veckovis. En antologi om svensk veckopress*, Helsingborg 2005.
Osgerby, Bill, *Playboys in Paradise: Masculinity, Youth and Leisure-style in Modern America*, Oxford 2001.
Ottosson, Sten, *Sverige mellan öst och väst. Svensk självbild under kalla kriget* (rapport från forskningsprogrammet "Sverige under kalla kriget"), Göteborg 2001.
Palmblad, Eva & Bengt Erik Eriksson, *Kropp och politik. Hälsoupplysning som samhällsspegel*, Stockholm 1995.
Pells, Richard, *Not Like Us. How Europeans Have Loved, Hated, and Transformed American Culture since World War II*, New York 1997.
Pieterse, Jan Nederveen, *White on Black: Images of Africa and Blacks in Western Popular Culture*, New Haven 1995.
Pollock, Griselda, "Saknade kvinnor", i Jan-Gunnar Sjölin (red.), *Att tolka bilder. Bildtolkningens teori och praktik med exempel på tolkningar av bilder från 1850 till i dag*, Lund 1998.
Pollock, Griselda, "Frånvarande kvinnor: Nytt perspektiv på kvinnobilder", i Sara Arrhenius (red.), *Feministiska konstteorier*, Stockholm 2001.
Pred, Allan, *The Past is Not Dead: Facts, Fictions, and Enduring Racial Stereotypes*, Minneapolis 2004.
Queckfeldt, Eva, *Förändringar i pressens sätt att skildra idrott*, opublicerad arbetsrapport, Historiska Institutionen, Lunds universitet 1999.
Queckfeldt, Eva, "Attraktiva blondiner, stadiga bitar och mödrar till två barn. Bilden av kvinnor på två dagstidningars sportsidor 1948 – 1980", i *Idrott, historia och samhälle* 2000.
Qvarsell, Roger, "Ett sunt folk i ett sunt samhälle. Hälsoupplysning, hälsovård och hälsopolitik i ett idéhistoriskt perspektiv", i Gösta Carlsson & Ola Arvidsson (red.), *Kampen för folkhälsan. Prevention i historia och nutid*, Uppsala 1994.
Raney, Arthur A. & Jennings Bryant (eds.), *Handbook of Sports and Media*, Mahwah 2006.
Reimer, Bo, *Uppspel. Den svenska TV-sportens historia*, Stockholm 2002.
Ringmar, Erik, "Re-Imagining Sweden: The Rhetorical Battle Over EU Membership", i *Scandinavian Journal of History* 23 1998.
Roosvall, Anna, *Utrikesjournalistikens antropologi. Nationalitet, etnicitet och kön i svenska tidningar*, Stockholm 2005.
Rowe, David (ed.), *Critical Readings: Sport, Culture and the Media*, Maidenhead 2004.

Runcis, Maija, *Steriliseringar i folkhemmet*, Stockholm 1998.
Rydström, Jens, "Queer teori och historia", i *Lambda Nordica* 2, nr 3 – 4 1996.
Salomon, Kim, *Rebeller i takt med tiden. FNL-rörelsen och 60-talets politiska ritualer*, Stockholm 1996.
Salomon, Kim, "Folkhemmets skönheter", i Tove Kruse & Lisbeth Larsson (red.), *Ett historiskt tillfälle*, Lund 2003.
Salomon, Kim, Lisbeth Larsson & Håkan Arvidsson (red.), *Hotad idyll. Berättelser om svenskt folkhem och kallt krig*, Lund 2004.
Salomon, Kim, *En femtiotalsberättelse. Populärkulturens kalla krig i folkhemssverige*, Stockholm 2007.
Schmitz, Eva, *Systerskap som politisk handling. Kvinnors organisering i Sverige 1968 till 1982*, Lund 2007.
Schoug, Fredrik, *Intima samhällsvisioner. Sporten mellan minimalism och gigantism*, Stockholm/Stehag 1997.
Schulze, Laurie, "On the Muscle", i Jane Gaines & Charlotte Herzog (eds.) *Fabrications: Costume and the Female Body*, New York & London 1990.
Schön, Lennart, *En modern svensk ekonomisk historia. Tillväxt och omvandling under två sekel*, Stockholm 2000.
Scott, Joan W., "Experience", i Judith Butler & Joan W. Scott (eds.), *Feminists Theorize the Political*, New York 1992.
Scott, Joan W., *Gender and the Politics of History*, New York 1988.
Sedgwick, Eve Kosofsky, *Between Men: English Literature and Male Homosocial Desire*, New York 1985.
Shilling, Chris, *The Body and Social Theory*, London 1993.
Shilling, Chris, "The Body and Difference", i Kathryn Woodward (ed.), *Identity and Difference*, London 1997.
Skeggs, Beverly, *Att bli respektabel. Konstruktioner av klass och kön*, Göteborg 2000.
Sköld, Gullan, *Från moder till samhällsvarelse. Vardagskvinnor och kvinnovardag från femtiotal till nittiotal i familjetidningen Året Runt*, Stockholm 1998.
Sköld, Gullan, *Ett rum för råd och tröst. Veckotidningarnas hjärtespalter från 1940-talet till idag*, Stockholm 2003.
Smith, Adrian & Dilwyn Porter (eds.), *Sport and National Identity in the Post-war World*, London 2004.
Smith, Dorothy E., *Texts, Facts and Femininity: Exploring the Relations of Ruling*, London 1990.
Sparks, Colin, "Popular Journalism: Theories and Practice", i Peter Dahlgren &

Colin Sparks (eds.), *Journalism and Popular Culture*, London 1992.
Spigel, Lynn, *Make Room for TV: Television and the Family Ideal in Postwar America*, Chicago 1992.
Spivak, Gayatri Chakravorty, "Kan det subalterna tala?", i *Postkoloniala studier*, Stockholm 2002.
Starrin, Bengt & Per-Gunnar Svensson, *Kvalitativ metod och vetenskapsteori*, Lund 1994.
Stark, Tobias, "'Stortysk fuga och negerjazz'. Ras-stereotyper och rastänkande i svensk massmediabevakning av Berlinspelen 1936", *Idrott, historia, samhälle. Svenska idrottshistoriska föreningens årsskrift 1998*.
Stark, Tobias, "Pionjären, Polar'n och Poeten. Maskuliniteter, nationella identiteter och kroppssyn inom kanadensisk, svensk och sovjetisk ishockey under det kalla kriget", i *Historisk Tidskrift* nr 4 2001.
Steinberg, Michael P., "Cultural History and Cultural Studies", i Cary Nelson & Dilip Parameshwar Gaonkar (eds.), *Disciplinarity and Dissent in Cultural Studies*, New York 1996.
Steorn, Patrik, *Nakna män. Maskulinitet och kreativitet i svensk bildkultur 1900 – 1915*, Stockholm 2006.
Stoloff, Sam, "Tonya Harding, Nancy Kerrigan, and the Bodily Figuration of Social Class", i Susan Birrell & Mary G. McDonald (eds.), *Reading Sport. Critical Essays on Power and Representation*, Ann Arbor 2000.
Storey, John, "Cultural Studies: An Introduction", i John Storey (ed.), *What is Cultural Studies? A Reader*, London 1996.
Storey, John, *An Introduction to Cultural Theory and Popular Culture*, Athens 1998.
Stråth, Bo, *Folkhemmet mot Europa. Ett historiskt perspektiv på 90-talet*, Stockholm 1993.
Stråth, Bo (red.), *Myth and Memory in the Construction of Community: Historical Patterns in Europe and Beyond*, Bryssel 2000.
Stråth, Bo, "Poverty, Neutrality and Welfare. Three Key Concepts in the Modern Foundation Myth of Sweden", i Bo Stråth (red.), *Myth and Memory in the Construction of Community: Historical Patterns in Europe and Beyond*, Bryssel 2000.
Tagg, John, *The Burden of Representation: Essays on Photographies and Histories*, Minneapolis 1993.
Tasker, Yvonne, *Spectacular Bodies: Gender, Genre and the Action Cinema*, London 1993.

Tervo, Mervi, *Geographies in the Making. Reflections on Sports, the Media, and National Identity in Finland*, Oulu 2003.

Tesfahuney, Mekonnen, "Uni-versalism", i Paulina de los Reyes & Masoud Kamali (red.), *Bortom vi och dom. Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering (SOU 2005:41, Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering)*, Stockholm 2005.

Thörn, Håkan, *Globaliseringens dimensioner. Nationalstat, världssamhälle, demokrati och sociala rörelser*, Stockholm 2002.

Tolvhed, Helena, "'Stål i musklerna och stål i viljan'. Genus, nation och kropp i tidningen *Frisksport* på trettio- och fyrtiotalen", i Nils Andersson, Lars Berggren & Mats Greiff (red.), *Sociala konflikter och kulturella processer. Historia med människor i centrum*, Malmö 2004.

Tolvhed, Helena, "'Olympiad 1996'. En framtidsvision utifrån det kalla krigets föreställningsvärld", i Klas-Göran Karlsson, Eva-Helen Ulvros & Ulf Zander (red.), *Historieforskning på nya vägar*, Lund 2006.

Tolvhed, Helena, "'Damolympiaden' i Göteborg 1926 och det olympiska spelet kring kvinnlig friidrott", i *Idrott, historia och samhälle. Svenska idrottshistoriska föreningens årsskrift 2008* (kommande).

Tornbjer, Charlotte, *Den nationella modern. Moderskap i konstruktioner av svensk nationell gemenskap under 1900-talets första hälft*, Lund 2002.

Tornhill, Sofie & Helena Tolvhed, "Samhällsomdaningens subjekt och horisonter – om vänstern och feminismen som kritik och politik", i *Fronesis* nr 25/26, temanummer om "Feminismen och vänstern" (2008).

Torres, Cesar R. & Mark Dyreson, "The Cold War Games", i Kevin Young & Kevin B. Wamsley (eds.), *Global Olympics: Historical and Sociological Studies of the Modern Games*, Amsterdam 2005.

Turner, Bryan S., *The Body and Society: Explorations in Social Theory*, London 1996.

Turner, Graeme, *British Cultural Studies. An Introduction*, London 2003.

Tydén, Mattias, *Från politik till praktik. De svenska steriliseringslagarna 1935 – 1975*, Stockholm 2002.

Wallin, Ulf, *Sporten i spalterna. Sportjournalistikens utveckling i svensk dagspress under 100 år*, Göteborg 1998.

Warring, Annette, *Tyskerpiger. Under besættelse og retsopgør*, Köpenhamn 1994.

Wamsley, Kevin B. & Gertrud Pfister, "Olympic Men and Women: The Politics of Gender in the Modern Games", i Kevin Young & Kevin B. Wamsley (eds.), *Global Olympics: Historical and Sociological Studies of the Modern*

Games, Amsterdam 2005.
Wamsley, Kevin B. & Kevin Young, "Introduction", i Kevin Young & Kevin B. Wamsley (eds.), *Global Olympics: Historical and Sociological Studies of the Modern Games*, Amsterdam 2005.
Wenner, Lawrence A., (ed.), *Media, Sports, & Society*, Newbury Park (Calif.) 1989.
Wenner, Lawrence A. (ed.), *MediaSport*, London 1998.
Whannel, Garry, *Fields in Vision: Television Sport and Cultural Transformation*, London 1992.
Whannel, Garry, *Media Sport Stars. Masculinities and Moralities*, London 2002.
Widholm, Christian, "Ett massmedierat kollektiveringskalas. Sportjournalistiken och nationen vid OS 1912", i Klas-Göran Karlsson, Eva Helen Ulvros & Ulf Zander (red.), *Historieforskning på nya vägar*, Lund 2006.
Wijk, Johnny, *Idrott, krig och nationell gemenskap. Om riksmarscher, fältsport och Gunder Hägg-feber*, Eslöv 2005.
Williams, Raymond, "The Future of Cultural Studies", i John Storey (ed.), *What is Cultural Studies? A Reader*, London 1996.
Winther Jørgensen, Marianne & Louise Phillips, *Diskursanalys som teori och metod*, Lund 2000.
Wiklund, Martin, *I det modernas landskap. Historisk orientering och kritiska berättelser om det moderna Sverige mellan 1960 och 1990*, Eslöv 2006.
Young, David, "From Olympia 776 BC to Athens 2004", i Kevin Young & Kevin B. Wamsley (eds.), *Global Olympics: Historical and Sociological Studies of the Modern Games*, Amsterdam 2005.
Yttergren, Leif, *I och ur spår! En studie om konflikter och hjältar i svensk skidsport under 1900-talet*, Lund 2006.
Yuval-Davis, Nira, *Gender & Nation*, London 1997.
Zander, Ulf, *Fornstora dagar, moderna tider. Bruk av och debatter om svensk historia från sekelskifte till sekelskifte*, Lund 2001.
Åker, Patrik, "Vår bostad i bild", i Karin Becker, Jan Ekecrantz & Tom Olsson (red.), *Picturing Politics: Visual and Textual Formations of Modernity in the Swedish Press*, Stockholm 2000.
Åse, Cecilia, "En nationell njutning. Kropp och kön i kungliga årsböcker", i *Kvinnovetenskaplig Tidskrift* nr 1 2006.
Östberg, Kjell, *1968 när allting var i rörelse. Sextiotalsradikaliseringen och de sociala rörelserna*, Stockholm 2002.

Denna avhandling är tillkommen inom ramen för Forskarskolan i historia. Forskarskolan i historia är en av de nationella forskarskolor som tillkom på regeringens initiativ hösten 2000. Forskarskolan genomförs i samarbete mellan Lunds och Växjö universitet samt Malmö och Södertörns högskolor med Lunds universitet som värdhögskola.

Doktorsavhandlingar från forskarskolan i historia

Stefan Persson, *Kungamakt och bonderätt. Om danska kungar och bönder i riket och i Göinge härad ca 1525-1640*, Makadam förlag, Göteborg 2005

Sara Edenheim, *Begärets lagar. Moderna statliga utredningar och heteronormativitetens genealogi*, Symposion, Stockholm/Stehag 2005

Mikael Tossavainen, *Heroes and Victims. The Holocaust and Israeli Historical Consciousness*, Department of History, Lund 2005

Henrik Rosengren, *"Judarnas Wagner". Moses Pergament och den kulturella identifikationens dilemma omkring 1920-1950*, Sekel Bokförlag, Lund 2007

Victor Lundberg, *Folket, yxan och orättvisans rot. Betydelsebildning kring demokrati i den svenska rösträttsrörelsens diskursgemenskap 1887-1902*, Bokförlaget h:ström – Text & Kultur, Umeå 2007

Tommy Gustafsson, *En fiende till civilisationen. Manlighet, genusrelationer, sexualitet och rasstereotyper i svensk filmkultur under 1920-talet,* Sekel Bokförlag, Lund 2007

Jesper Johansson, *"Så gör vi inte här i Sverige. Vi brukar göra så här" - Retorik och praktik i LO:s invandrarpolitik 1945-1981*, Växjö University Press, Växjö, 2008

Christina Jansson, *Maktfyllda möten i medicinska rum. Debatt, kunskap och praktik i svensk förlossningsvård 1960-1985*, Sekel Bokförlag, Lund 2008

Anne Hedén, *Röd stjärna över Sverige. Folkrepubliken Kina som resurs i den svenska vänsterradikaliseringen under 1960- och 1970-talen,* Sekel Bokförlag, Lund 2008

Cecilia Riving, *"Icke som en annan människa". Psykisk sjukdom i mötet mellan psykiatrin och lokalsamhället under 1800-talets andra hälft*, Gidlunds, Hedemora 2008

Magnus Olofsson, *Tullbergska rörelsen. Striden om den skånska frälsejorden 1867-1869*, Sekel Bokförlag, Lund 2008

Besök Bokförlaget h:ström – Text & Kultur och läs mer om vår utgivning på

www.hstrom.nu/f